

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄

σύνοψις:

- σελίδες
- 1- 13. *Ἐκθέσεις τῶν πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1920.*
15. *Ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ διατριβαί.*
- 17 28. *Ἀρβανιτοπούλλου· ἐρευναι ἐν Ἀργολίδι καὶ Θεσσαλίᾳ*
- 29- 79. *Γαρδίκη· δῆμοι Ἀττικῆς.*
- 80- 94. *Πελεκίδου· ἀνασκαφαί ἐν Ἀμφιπόλει.*
- 95-146 *Παπανδρέου· ἐρευναι ἐν Καλαβρύτοις.*
- 147-172. *Δραγάτη· οἱ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἰδιὰ τῆς Σίφνου πύργοι.*
- 173- *Εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητοῦ κ. von Wilamowitz—Moellendorff.*

ΑΘΗΝΗΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄

ΣΥΝΟΨΙΣ:

σελίδες

- 1- 13. *Ἐκθέσεις τῶν πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1920.*
15. *Ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνλοκαρῶν καὶ διατριβῶν.*
17 28. *Ἀρβανιτοπούλλου ἔρευνα ἐν Ἀργολίδι καὶ Θεσσαλίᾳ*
29- 79. *Γαρδίκη· δῆμοι Ἀττικῆς.*
80- 94. *Πελεκίδου· ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀμφιπόλει.*
95-146 *Παπανδρέου· ἔρευνα ἐν Κολαβρύτοις.*
147-172. *Δραγάτη οἱ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἰδιᾷ τῆς Σίφρου πύργοι*
173- *Εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητοῦ κ. von Wilamowitz—Moellendorff.*

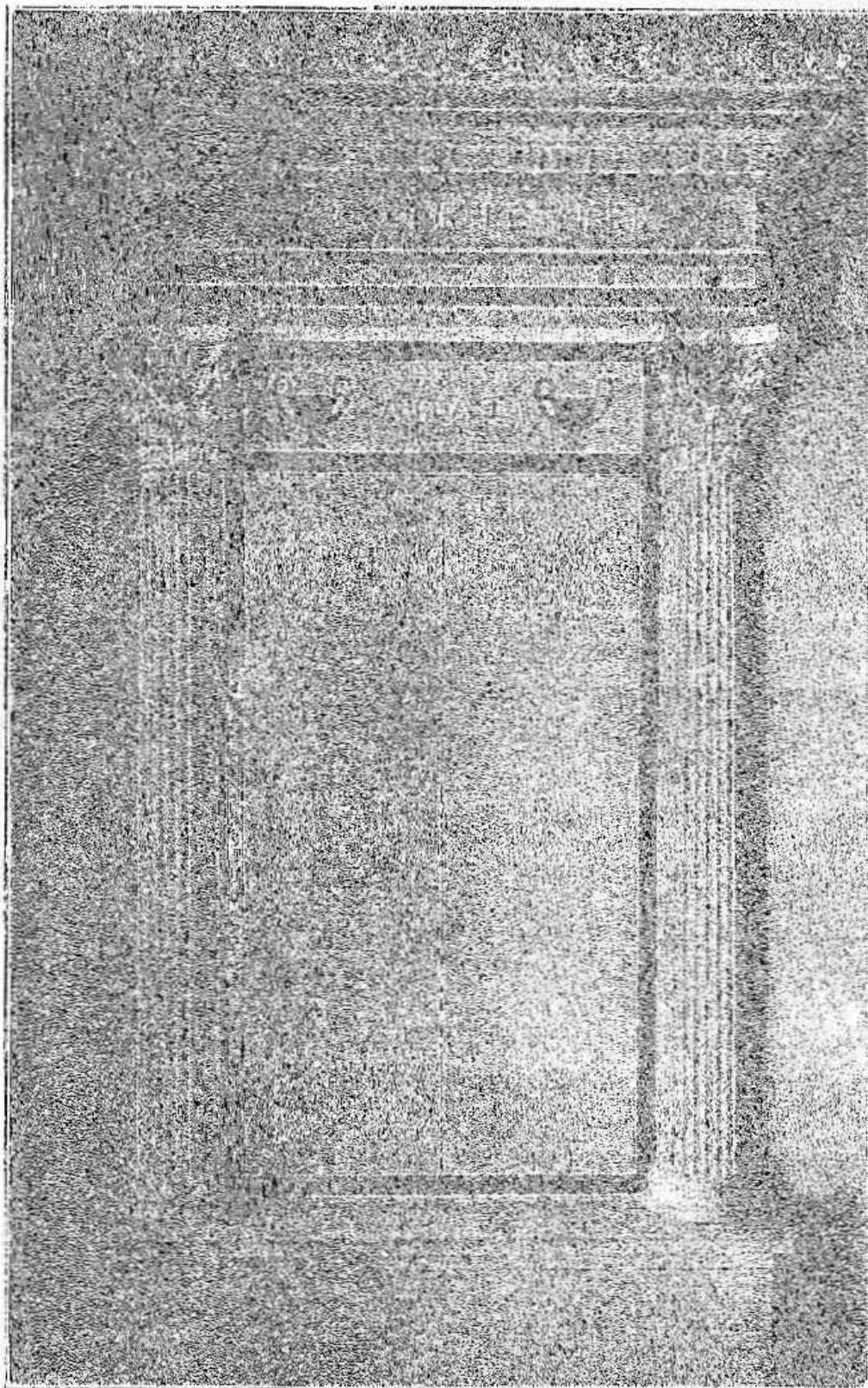
ΑΘΗΝΗΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

CP. C10 53115 / 777

2

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ἀπὸ Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1920).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.

ΣΥΜΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.

Α' ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Β' Αντιπρόεδρος

Δ. Παππούλιας, (καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου).

Γραμματεὺς

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης

Σύμβουλοι

Μιχ. Α. Γούδας	Γεώρ. Μπαλτατζῆς
Νικ. Ἐξαρχόπουλος	Σπυρ. Παγανέλης
Παῦλ. Καρολίδης	Κων. Ἡλ. Πολυγένης
Νικ. Κυπαρίσσης	Ἄνδ. Σκιᾶς
Βασ. Λεονάρδος	Βαλ. Στάης
Ἰω. Εὐ. Μεσολωρᾶς	Ἄλ. Θεμ. Φιλαδελφεὺς
Χρ. Ἡρ. Μητσόπουλος	Ἄντ. Χατζῆς

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(μέχρι τέλους Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1920)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

Γ ρ α μ μ α τ ε ῦ ς

Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

Σ ύ μ β ο υ λ ο ι

Γ. Ι. Ἀγγελόπουλος	Π. Καστριώτης
Ἀ. Ἀδαμαντίου	Κ. Κουρουνιώτης
Δ. Αἰγινήτης	Δ. Λάμπας
Δ. Ἀντωνιάδης	Β. Λεονάρδος
Γ. Γαρδίκας	Δ. Μακκᾶς
Ἀ. Ζυγομαλάς	Θ. Σοφούλης

Χρ Τσούντας.

ΕΠΙΤΙΜΙΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Δ. Τσιβανόπουλος. Ἀθῆναι. Ὀδὸς Χαλκοκονδύλη 24.

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Ἡ Α. Υ. ὁ πρίγκιψ Διάδοχος Βερνάρδος τοῦ Sax-Meiningen. — Breslau.

Ἡ Α. Υ. ὁ πρίγκιψ Φρειδερίκος Κάρολος τοῦ Hessen. Frankfurt a. Main. (Schloss Rumperheim).

Ἡ Α. Υ. ὁ πρίγκιψ Roland Bonaparte. — Paris. 10 Avenue d'Iéna.

Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Comte Granville.

Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας M. Robert de Billy.

Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας Prince Demidoff.

Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀμερικῆς Garret Drappers.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. — Ἀθῆναι

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. — Θεσσαλονίκη.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἰωαννίνων. — Ἰωάννινα.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Σάρδεων. — Κωνσταντινούπολις.

E. Babelon — Paris. 30 Rue de Verneuil.

J. Beloch. — Roma. Via Pompeo Magno 5.

Ἑλ. Βενιζέλος. — Λυκαβηττοῦ 4.

- nese.

- Paul Foucart.—Paris. Rue Jacob 19.
 Gustave Fougères.—Athènes. École Française.
 Γεώργιος Χρηστάκης Ζωγράφος.—Ἀθήναι. Κανάρη 1.
 Ernst Gardner.—Tadworth (Surrey) Farm Corner.
 Percy Gardner.—Oxford. Canterbury Road 12.
 Ricciotti Garibaldi.—Roma. Via Pontefici 57.
 Gherardo Ghirardini.—Bologna. Via dell' Indipen-
 denza 54.
 B. G. Gildersleeve.—Baltimore U. S. A. (Maryland).
 Δ. Γούναρης.—Γ' 76ρίου.
 Botho Graef.—Jena. Erfurterstrasse 64.
 Federico Halbherr.—Roma. Via Arenula 21.
 M^{ss} Jane Ellen Harrisson.—Cambridge. Newnham
 College.
 B. Haussoullier.—Paris. 8 Rue St^e Cécile.
 Rudolph Heberdey.—Graz. Mandell Strasse 26.
 Paul Hermann.—Dresden. Stephanienstrasse 13.
 Léon Heuzey.—Paris. Auteil. 90 Boulevard Exelmans.
 B. Hodge Hill.—Athens. American School.
 Fr. Hiller von Gaertringen.—Berlin. Westend, Ebere-
 schen-Allee 11.
 Otto Hirschfeld.—Berlin. Charlottenburg Mommsen-
 strasse 6.
 David G. Hogarth.—Oxford. Ashmolean Museum.
 Maurice Holleaux.—Paris. Quai de la Tournelle 27.
 Théophile Homolle.—Paris. Rue de Petits Champs 8.
 Take Jonesco.—Bucarest.
 André Joubin.—Paris.
 Georg Karo.—Athen. Deutsches Archäolog. Institut.
 Bruno Keil.—Leipzig. Universität.
 Frederick George Kenyon.—London. British Museum.
 Wilhelm Klein.—Prag. Deutsche Universität.
 Hubert Knackfuss.—Athen. Deut. Archäolog. Institut.
 Gustav Körte.—Göttingen. Wilhelm Weberstrasse 11.

- Παῦλος Κουντουριώτης.—Νικοδήμου 1.
 Rodolfo A. Lanciani.—Roma. Piazza Sallustio 24.
 Henri Lechat.—Lyon. Quai Gailleton 22.
 Philippe Legrand.—Lyon. 60. Avenue de Noailles.
 Θεόδωρος Λιμπρίτης.—3^η Σεπτεμβρίου 131 Α.
 Emmanuel. Loewy.—Roma. Via del Progresso 23.
 G. A. Mackmillan.—London. St Martin's Street.
 Lucien Magne.—Paris. Rue de l'Oratoire du Louvre 6
 Rev. J. P. Mahaffy.—Dublin (Ireland), Provost of Tri-
 nity College.
 E. Martini.—Leipzig. Universität.
 Horace Marucchi.—Roma. Santa Maria in Via 7 Α.
 G. Mendel.—Paris. Avenue de l'Observatoire 11.
 Ed. Meyer.—Berlin. Lichterfelde W. Mommsenstr. 7/8.
 William Miller.—Roma. 36 Via Palestro.
 Gabriel Millet.—Paris. 34 Rue Hallé XIVe.
 Ἀντώνιος Μιχελιδάκης.—Ἡράκλειον Κρήτης.
 Oscar Montelius.—Stockholm. Museum für Altertümer.
 Jean de Mot.—Bruxelles. Rue Gérard 214.
 Eduard Naville.—Genève. Université.
 Φωκίων Νέγγης.—Ἀθῆναι. Τριπόρων 3.
 Jules Nicole.—Genève. 9 Chemin de Roches.
 Charles Nizet.—Paris. 7 Avenue de Bréteuil.
 Théodore Ouspensky.—Constantinople. Rue Imam 8.
 Ettore Pais.—Roma. Via di Ripetta 102.
 S. D. Papadimitriou.—Odessa. Université.
 R. Paribeni.—Roma. Via dei Prefetti 22.
 Joseph Partsch.—Leipzig. Universität.
 Giovanni Patroni.—Pavia, Università.
 Giuseppe Pellegrini.—Padua. Via Massimo 9.
 Paul Perdrizet.—Nancy. Avenue de la Garrenne 4.
 Luigi A. Pernier.—Atene. R. Scuola Arch. Italiana.
 Giulio de Petra.—Napoli-Pallonette. Via S. Chiara 32.
 Ernst Pfuhl.—Basel. Schönbeinstrasse 42

- Alfred Philippson. — Bonn. Königstrasse 1.
Luigi Pigorini. — Roma. Via del Collegio Romano 26.
Νικόλαος Πολίτης.
Edmond Pottier. — Paris-Passy. 72 Rue de la Tour.
Ant. v. Premerstein. — Prag-Smichow, Presslgasse 13.
Karl Purgold. — Gotha. Reinhardtsbrunnerstr. 43.
G. Radet. — Bordeaux. 9bis Rue de Cheverus.
W. M. Ramsay. — 41, Braid Avenue, Edimburgh.
Pember W. Reeves — London.
Salomon Reinach. — Boulogne sur Seine. Avenue
Victor Hugo 16.
Théodore Reinach. — Paris. 2, Place des Etats-Unis.
E. Reisch. — Wien XVIII. Karl Ludwigstrasse 28.
C. Ricci. — Roma. Piazza Venezia 11.
R. B. Richardson. — Woodstok Connecticut.
A. de Ridder. — Paris. 22 Rue de Marignan.
W. Ridgeway. — Cambridge. Fen Ditton.
La Comtesse de Riencourt. — Ἀθήναι.
Al. Rostowitz. Bey. — Le Caire.
Antonio Salinas. — Palermo. Via Emerico Amari 130.
Bruno Sauer. — Kiel. Lornsenstrasse 30.
L. Savignoni. — Roma. Via dell'Anima 50.
Rev. A. H. Sayce. — 8, Chalmers Crescent, Edimburgh.
Gustave Schlumberger. — Paris. 29 Avenue Mon-
tagne VIIIe.
Hans Schrader. — Frankfurt a. Main. Schumannstr. 49.
Ὁ Σ. Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας.
Cecil Smith. — London. South Kensington Museum.
Antonio Sogliano. — Napoli. Via Avvocata a Piazza
Dante 25.
Vittorio Spinazzolla. — Napoli. Museo Nazionale.
E. von Stern. — Halle a. Saale. Lindenstrasse 63.
Mrs S. Arthur Strong — Roma. British School. Palazzo
Odescalchi 80.

- F. Studniczka. — Leipzig. Leibniz Strasse 11.
Ludwig von Sybel. — Marburg i. H. Sybelstrasse 1.
Hermann Thiersch. Freiburg i. Br. Zascherstr. 67
Albert Trapman.
Georg. Treu. — Dresden. — Weisser Hirsch. Heinrich-
strasse 21.
A. I. B. Wace, διευθυντὴς Ἀγγλικῆς σχολῆς.
Sir Charles Waldstein. — Cambridge. Newton Hall.
Otto Walter. — Oester. Archäolog. Institut. Athen.
Carl Watzinger. — Giessen. Gr. Steinweg 23.
Th. Wiegand. — Berlin, Dahlem, Peter Lennéstr. 30.
Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff. Excellenz. —
Westend bei Berlin. Eichen — Allee 12.
Wilhelm Wilberg. — Oesterreich. Archäolog. Institut.
Athen.
Adolph Wilhelm. — Wien IX, Schlickgasse 5.
A. Willems. — Bruxelles. Université.
Paul Wolters. — München. Tengstrasse 20/1.
-

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

- * Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος Θρασύβουλος. Ἀγορά. Στοὰ Ἀθανάτων.
Ἀγγελόπουλος Ἡλίας. Ζωοδόχου Πηγῆς 5Α.
- Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος. Ἀμαρούσιον
- Ἀθανασάκης Ἰωάννης Ἀκαδημίας 2.
- * Ἀμπελᾶς Τιμολέων. Ἀγ. Κωνσταντίνου 26.
- * Ἀντωνιάδης Δημήτριος. Λυκαβηττοῦ 21Α.
- Ἀντωνόπουλος Κωνσταντίνος. Ἀγίου Κωνσταντίνου 20.
- Ἀποστολάκη Ἄννα. Λεωφόρος Κωνσταντίνου Διαδόχου 5.
- Ἀποστολόπουλος Θεόδωρος. Εὐριπίδου 6.
- Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος. Βόλος. — Μουσεῖον.
- * Βάσος Τιμολέων. Βουκουρεστίου 30.
- * Βερναρδάκης Γρηγόριος. Λαμάχου 5.
Βερναρδάκης Κωνσταντίνος. Ἴπποκράτους 2.
- * Βολονάκης Μιχαήλ. Ζωοδόχου Πηγῆς 80.
- * Βορέας Θεόφιλος. Μαυρομυχάλη 8.
- * Βούκρας Δημήτριος. Κωνσταντίνου Παλαιολόγου 8.
H. Bulle. Würzburg. Konradstr. 1.
- * Γαρδίκας Γεώργιος. Ἀμαρούσιον.
- * Γεννάδιος Ἰωάννης. London. Kensington Palace.
Γενοβέλης Παναγιώτης. Σοφοκλέους 8.
Γερογιάννης Κωνσταντίνος. Ἀσκληπιοῦ 7.
Γεωργιάδης Ἀθανάσιος. Ἰουλιανοῦ 9.
Γιαννοῦτσος Κωνσταντίνος. Κεραμεικοῦ 3.
Girard Paul. Paris. Rue du Cherche-midi 55.
Γκίζης Βαρθολομαῖος. Χαρ. Τρικούπη 8.
Γούδας Ἀ. Μιχαήλ. Διοχάρους 3.
Groh Friderich. Prague. Bohême Vinohrady 411.
- * Δαμβέργης Ἀναστάσιος. Ἀλκιβιάδου 22.
- * Δαμβέργης Νικόλαος. Πλατεῖα δημοπρατηρίου.

* Οἱ δι' ἄστερίσκου σημειούμενοι εἶνε ἑταῖροι ἰσόβιοι,

- Δελακοβίας Νικόλαος. Ὀμήρου 36.
- * Δεληγεώργης Λεωνίδας. Κανάρη 1.
- * Δεληγιάννης Ἐπαμεινώνδας. Πειραιῶς 4 β.
- * Δεμερτζής Ἀλέξανδρος. Νικοδήμου 6.
- * Δέρβος Γεώργιος. Καλλιδρομίου 20.
- * Δημητρακόπουλος Νικόλαος. Κολοκοτρώνη 9.
- * Δημητριάδης Χρήστος. Ὀμήρου 12.
- * Dörfeld Wilhelm. Berlin. Friedenau, Niedstrasse 22 III.
- Doucet Jacques. Paris. 19 Rue Spontini.
- * Δραγάτης Χ. Ἰάκωβος. Ὀδὸς Φιλελλήνων 14.
- * Δραγούμης Στέφανος. Λεωφόρος Ἀμαλίας 28.
- * Δυοβουνιώτης Γεώργιος. Τζώρτζ 10.
- Δυοβουνιώτης Κωνσταντῖνος. Σολωμοῦ 54 Α.
- *—Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος. Πατησίων 73.
- * Εὐαγγελίδης Μαργαρίτης. Μεθώνης 52.
- * Εὐταξίας Ἀθανάσιος. Σίνα 14.
- * Εὐταξίας Ἰωάννης. Ἀκαδημίας 11.
- Fabricius Ernst. Freiburg i. Br. Cöthestrasse 44.
- Frickenhaus August. Strassburg. Universität.
- * Ζαῖμης Ἀλέξανδρος. Χαρ. Τρικούπη 12.
- * Ζαῖμης Θεόδωρος. Ξενοφώντος 12.
- Ζάννος Κλεάνθης. Φιλελλήνων 23.
- Ζησίου Κωνσταντῖνος. Σωτήρος 6.
- * Ζυγομαλᾶς Ἀντώνιος. Ἀκαδημίας 7 Β.
- Ζωγράφος Ἰωάννης. Πανεπιστημίου 12.
- Haupt H. Giessen. Kepler Strasse 1.
- Ἡλιάδης Μιλτιάδης. Ἀχαρνῶν 63.
- Ἡλιόπουλος Χρήστος. Ζαλόγγου 3.
- Hiller v. Gaertringen Fr. Berlin. W. Ebereschen-Allee 11.
- Θεοδωρακάκης Στυλιανός. Παπαρηγοπούλου 9.
- Θεοδωράκης Γεώργιος. Σατωβριάνδου 16.
- * Θεοφανόπουλος Δημήτριος. Σατωβριάνδου 12.
- Judeich Walter. Jena Universität, Sedan Strasse 8.
- * Καβαλλιεράτος Ἀννίνος Μιλτιάδης. Δερβενίων 6.
- Καββαδίας Ἀλέξανδρος. Πατριάρχου Ἰωακείμ 25.
- * Καββαδίας Παναγῆς. Καπλανῶν 9.
- * Καζάζης Νεοκλῆς. Ἀριστοτέλους 16.

- * Καλαποθάκης Οἰκ. Δημήτριος. Σοφοκλέους 5.
- * Καλλικούνης Νικόλαος. Πειραιῶς 8.
Καλλιοντζῆς Εὐάγγελος. Πανεπιστημίου 79 Α.
Καλογερόπουλος Νικόλαος. Λυκαβητοῦ 18.
Καλογερόπουλος Παναγιώτης. Ἀσκληπιοῦ 5.
- * Καπετανάκης Νικόλαος. Μετσόβου 18.
Καρκούλιας Ἡρακλῆς. Εὐριπίδου 12.
Κάρο Γεώργιος. Φειδίου 1.
- * Καρολίδης Παῦλος. Μαυρομichάλη 5.
- * Καστόρχης Δημήτριος. Καλλιδρομίου 6.
- * Καστριώτης Παναγιώτης. Ἀβέρωφ 9.
Καυταντζόγλους Ἰωάννης. Ἀκαδημίας 27.
Κεραμόπουλος Ἀντώνιος. Ζαΐμη 23 Α.
Kinch Friedr. Copenhagen St. Annaeplads 20.
- * Κλοντηρόπουλος Γεώργιος. Μαυρομichάλη 16α.
- * Κουμανούδης Στε. Ἰωάννης. Πειραιεύς.
- * Κουμανούδης Στε. Πέτρος. Ζαλοκώστα 8.
- * Κουρουνιώτης Κωνσταντῖνος. Ἀναγνωστοπούλου 11.
Κούσουλας Ἰωάννης. Κυκλοδόρου 43 Α.
- * Κριεζῆς Ἀντώνιος. Ἀκαδημίας 72.
Κριεζῆς Ἐμμανουήλ. Πλατεῖα Κάνιγγος 4.
Κυπαρίσσης Νικόλαος. Ἰωακείμ Πατριάρχου 44.
- * Κύρης Μιχαήλ. Μεταξῶ 6.
Κυριαζῆς Σπυρίδων. Φερῶν 18.
- * Κωνσταντινίδης Πάνος. Κάνιγγος 26.
- * Λαμπρόπουλος Ἀλέξανδρος. Ἀσκληπιοῦ 20.
Λεκὸς Γεώργιος. Στουρνάρα 37α.
- * Λεονάρδος Βασίλειος. Προαστείου 59.
- *—Λιβαδάς Μιχαήλ. Μασσαλίας 15.
Λιόλιος Γεώργιος. Σατωβριάνδου 16.
Loewy Emmanuel. Via del progresso 23. Roma.
- * Λυκάκης Ἀλέξανδρος. Θουκυδίδου 10.
- * Λυκούδης Ἐμμανουήλ. Ἀσκληπιοῦ 45.
Μαγιάσης Ἰωάννης, Σόλωνος 97.
- * Μακκᾶς Δημήτριος. Δημοκρίτου 10.
- * Μακκᾶς Νικόλαος. Σόλωνος 10.
Μαρεῆς Γεράσιμος. Βασιλικὸν Ξενοδοχεῖον.

- Μαλτέζος Κωνσταντῖνος. Καποδιστρίου 29 Β.
- * Μαντζάκος Χρῖστος. Πιπίνου 25.
Μαντζούφας Ἀνδρέας. Ἀσκληπιοῦ 23.
Μανωλίδης Σωκράτης. Προαστείου 76.
Μαρκόπουλος Βασίλειος. — Ἰωάννινα.
- * Μαρκόπουλος Ἰωάννης. Βουλῆς 9.
Ματάλας Ἀθανάσιος. Πατησίων 81.
Μέλφος Δημήτριος. Μπόταση 12.
- * Μερκούρης Σπύρος. Πανεπιστημίου 61.
- * Μεσολωρᾶς Εὐ. Ἰωάννης. Μαυρομιχάλη 15.
- * Μητσόπουλος Ἡρ. Χρῖστος. Σολωμοῦ 2.
- * Μομφερράτος Ἀντώνιος. Ἀριστοτέλους 9.
- * Μούσης Ἰωάννης. Προαστείου 45.
Μπαλταζῆς Γεώρ. Ἀχαρνῶν 1.
Μπάρτ Γουλιέλμος. Μαυρομιχάλη 8.
Μπενάκης Ἐμμανουήλ. Κουμπάρη 1.
Μπότασης Ἰωάννης. Κηφισιάς 47.
Müller Kurt. Goettingen, Plankstrasse 18.
- * Μυστακίδης Βασίλειος. Constantinople (Musée Imp. Ottoman).
Νεγρεπόντης Μιλτιάδης. Ὁθωνος 14.
- * Νικολαΐδης Ἰωάννης. Πραξιτέλους 33.
- * Νικολαΐδης Λουδοβίκος. Τράπεζα Ἀνατολῆς.
Noack Ferdinand. Tübingen. (Gartenstrasse 59).
Ξανθουδίδης Στέφανος. Ἡράκλειον Κρήτης.
Οἰκονόμος Γεώργιος. Ἡρακλείτου 24.
- * Οἰκονόμος Π. Παναγιώτης. Ἡρακλείτου 24.
Ὁρλάνδος Κ. Ἀναστάσιος. Ὑπουργεῖον Παιδείας.
- * Παγανέλης Σπυρίδων. Σωκράτους 73 Α.
- *— Παγανέλης Στάμος. Σωκράτους 73 Α.
- * Πάλλης Ἀγαμέμνων. Πατησίων 60.
- * Παναγιωτόπουλος Ἀνδρέας. Ἀχαρνῶν 27.
Παντελίδης Ἐμμανουήλ. Αἰόλου 154.
Παντερμαλῆς Στυλιανός. Ἀκαδημίας 78.
Παπαδάκης Νικόλαος. Μουσείου. Θῆβαι.
Παπαζαχαρίου Ἀγγελος. Μαγνησίας 2.
- * Παπαμιχαλόπουλος Ν. Κωνσταντῖνος. Ἀριστοτέλους 70 Α.
Παπανδρέου Γεώργιος. Δεινοκράτους 5.

- * Παππούλιας Δημήτριος. Βαλτετσίου 57.
Πατσουράκος Ἰωάννης. Πειραιεύς. Λεωφόρος Χατζῆ Κυριακοῦ 17.
Πελεκίδης Εὐστράτιος. Θεσσαλονίκη.
Πιτίδης Μιχαήλ.
Πολίτης Ἰωάννης. Ἀλεξ. Σούτσου 2.
- * Πολίτης Νικόλαος. Κυκλοδόρου 22 Α.
- * Πολυγένης Ἡλ. Κωνσταντῖνος. Ἀκαδημείας 52.
Πουρῆς Δημ. Μιλτιάδης. Ὁθωνος 14.
- * Πῶπ Γεώργιος. Σταδίου 6.
Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος. Λουκιανοῦ 6 α.
- * Ράλλης Δημήτριος. Πανεπιστημίου 43.
- *—Ράλλης Δ. Γεώργιος. Πανεπιστημίου 43.
- * Ράλλης Κωνσταντῖνος. Ἀναγνωστοπούλου 19 Α.
Ρεδιάδης Δ. Περικλῆς. Σόλωνος 36.
Robert Karl. Halle a. Saale. Universität.
Ροῦφος Λουκάς. Βουλῆς 47.
Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος. Μεσολόγγιον.
- * Ρωμᾶνος Ἀθῶς. Paris.
- * Ρώσης Ζήκος. Ἀμαρούσιον.
- * Σβορώνος Ν. Ἰωάννης. Δελφῶν 3.
Schmidt Eduard. Galleriestrasse 4. München.
- * Σημαντήρας Κωνσταντῖνος. Ἡρακλείτου 21.
- * Σκιᾶς Ἀνδρέας. Βαλτετσίου 7.
- * Σκουζῆς Ἀλέξανδρος. Ρηγίλλης 12.
- * Σκουλούδης Στέφανος. Γεωργίου Α΄. 3.
- * Σκοῦφος Θεόδωρος. Ἀσκληπιοῦ 65.
- * Σοφοῦλης Θεμιστοκλῆς. Ξενοδοχεῖον Ἀθηνῶν.
- * Στάης Βαλέριος. Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου.
- * Στάης Ἐμ. Σπύρος. 3ης Σεπτεμβρίου 79.
Σταθάτος Ἀντώνιος. Φιλελλήνων 27.
Σταμούλης Ἀναστάσιος. Silivrie.
- Σταυρόπουλος Κ. Ἀγγελος. Καλαμώτου 22.
Steele Daniel. Ὀμήρου 32.
- * Στεφανόπουλος Ἀνδρέας. Μακεδονίας 6.
- * Στρέϊτ Γεώργιος. Γεωργίου Σταύρου 1.
- * †Στρέϊτ Στ. Στέφανος. Γεωργίου Σταύρου 1.
Studniczka Franz. Leipzig. Leibnizstrasse 11.

- * Σφακιανάκης Παναγιώτης. Πατησίων 99 Τήνου.
- * Σωτηριάδης Γεώργιος. Λουκιανοῦ 21.
Σωτηρίου Γεώργιος. Ξενοκράτους 5.
- *—Ταμπακόπουλος Βασίλειος. Φυλῆς 2.
- * Τραπάντζαλης Γεώργιος. Πατησίων 73.
- * Τριανταφυλλάκος Νικόλαος. Κωνσταντίνου Διαδόχου 2.
Τρικούπης Σπυρίδων. Δώρου 6.
- * Τσάτσος Ἰωάννης. Ὀμήρου 8.
- * Τσιβανόπουλος Δημοσθένης. Χαλκοκονδύλη 24.
- * Τσίλλερ Ἐρνέστος. Σόλωνος 2.
Τσιπούρας Δημήτριος. Μαραθῶνος 64.
- * Τσουντας Χρήστος. Ἀλκιβιάδου 36.
- * Τυπάλδος Μπασιάς Ἀθανάσιος. Ὀμήρου 20 Α.
Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος. Κάνιγγος 18.
- † Φιλαδελφεὺς Θεμ. Θεμιστοκλῆς. Βουλῆς 16.
- * Φιλάρετος Γεώργιος. Ὀμήρου 11.
Χατζῆς Ἀντώνιος. Προαστείου 81.
- * Χατζιδάκης Γεώργιος. Σκουφᾶ 10.
- * † Χατζιδάκης Ἰωάννης. Ἡρακλείτου 3.
Wide Sam. Uppsala. Univers. Bibliotheket.
Wiegand Theodor. Berlin. Koenig. Museen.
Zahn Robert. Berlin. K. Museum am Lustgarten.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Εἰσπραχθέντα	
Κεφ.	Ἀρ.				Ἐπὶ πλέον	Ἐπὶ ἔλαττον
A	1	Ἑτήσιαι εἰσφοραὶ τακτ. ἐταίρων	2000 —	3495 —	1495 —	
»	2	Μερίσματα καὶ τόκοι	46551 —	49375 —	2824 —	
»	3	Ἑσοδα ἐξ ἀκινήτων κτημάτων . .	140 —	140 —		
»	4	» ἐκ δημοσιευμάτων	600 —	1307 75	707 75	
»	5	» ἐκ συνδρομῆς τοῦ δημοσίου	22500 —	65000 —	42500 —	
»	6	» ἐκ κεκλεισμένων χρήσεων .	15000 —			15000 —
»	7	» Περὶσ. χρήσ. ἔτους 1919.	22377 50			22377 50
»	8	» Διάφοροι πρόσδοιοι	300 —	3069 55	2769 55	
			109468 50	122387 30	50296 30	37377 50

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΩΣ ΑΝΩ ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΝΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΥΠΟ ΚΕΦ. Α' ΑΡΘΡΟΝ 4,

Ἦτοι «Ἑσοδα ἐκ δημοσιευμάτων»

	Δραχ.	Λ.
Απὸ ἀντίτιμον πωληθέντων ἀντιτύπων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος . . .	1118	75
» » » » τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἐταιρείας	179	—
» » » » τοῦ συγγράμματος «Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων» ὑπὸ Γ Παπαβασιλείου	10	—
Τὸ ὅλον	1307	75

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920.

Ὁ Ταμίας
ΔΗΜ. ΛΙΒΑΔΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΠΑΝΑΓ. Γ. ΣΤΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Ἐνταλθεῖσαι πληρωμαὶ	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
Κεφ.	Ἀρ.				
A	1	Μισθοὶ προσωπικοῦ	9900 —	8243 —	1657 —
»	2	Ἐπιδόματα καὶ συντάξεις	2412 —	2376 —	36 —
»	3	Διάφοροι δαπάναι	4100 —	3500 35	599 65
B	1	Μισθοὶ προσωπικοῦ Βιβλιοθήκης	5160 —	5160 —	
»	2	Ἐξοδα πλουτισμοῦ καὶ συντηρῆσεως τῆς Βιβλιοθήκης	6000 —	1450 10	4549 90
Γ	1	Ἀνασκαφαὶ καὶ πᾶσα πρὸς ἀνασκαφὰς σχετιζομένη δαπάνη .	42000 —	36815 45	5184 55
»	2	Ἀγορὰ Ἀρχαίων	500 —	—	500 —
M	Δ	Δημοσιεύματα	20000 —	9548 05	10451 95
E	M	Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ καὶ διαλέξεις	17260 —	14532 65	2727 35
ΣΤ	M	Διάφορα ἐξοδα	4597 90	4218 90	379 —
Z	M	Ἐξοδα κεκλεισμένων χρήσεων . .	1398 60	1298 60	100 —
			113328 50	87143 10	26185 40

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΩΣ ΑΝΩ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΥΠΟ ΚΕΦΑΛ. Γ ΚΑΙ Δ

Ἦτοι ἀνασκαφαὶ καὶ πᾶσα πρὸς ἀνασκαφὰς σχετιζομένη δαπάνη καὶ δημοσιεύματα.

α') Ἀνασκαφαὶ	Δραχ.	Λ.	β') Δημοσιεύματα	Δραχ.	Λ.
Δαπάναι ἀνασκαφῶν παρὰ τὸ Διο- νυσιακὸν Θέ- ατρον . . .	1047	50	Διὰ τὴν ἔκδ. τῆς Ἀρχ. Ἐφ. 1918.	1577	45
» » Ἀμφιαρείου.	7211	—	» » » » 1919.	2486	60
» » Ἐπιδαύρου .	7341	30	» » » τῶν Πρακτικῶν 1919.	54	—
» » Ἐλευσίνος.	10853	65	Διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμμα- τος Β. Στάη περὶ Σουνίου .		—
» ἀνασκαφικῶν καὶ μνη- μειακῶν ἐργασιῶν ἐν Μυστρᾷ καὶ Γεράκι.	5322	—	Δι' ἀγορὰν 10 δεσμιδίων χάρτου τυπογραφικοῦ διὰ τὴν ἔκδο- σιν τῶν δημοσιευμάτων. . .	1440	—
» ἀνασκαφῶν Ἀμφιπόλεως	5040	—	Δι' ἀγορὰν 20 ἀντιτύπων Α' ἡμι- τόμου τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλ- τέχνης Π. Καββαδία. . . .	1000	—
Σύνολον . . .	36815	45	Δι' ἀγορὰν 15 ἀντιτύπων τοῦ 19 τόμου τῆς ὑπὸ Ἰ. Σβορώνου ἐκδιδομένης Ἐφημ. τῆς Νο- μισματικῆς Ἀρχαιολογίας .	375	—
			Εἰς Σκεῦον Ζερβὸν διὰ δύο ἀντίτυ- πα τοῦ βιβλίου του «Rhodes capitale du Dodécanèse» .	300	—
			Σύνολον . .	9548	05

1920.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν Συνέλευσιν τῶν Ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Κύριε Πρόεδρε.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀποτελοῦντες τὴν ἐξελεγκτικὴν Ἑπιτροπεῖαν τῆς Ἑταιρείας, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 418 τῆς 28ης Δεκεμβρίου 1920 ἐγγράφου τοῦ Προέδρου, ἐπελήφθημεν τῆς ἐξελέξεως τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1920 οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα.

α) Χρηματικόν.

1. Χρέωσις.

Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1919 κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἑπιτροπείας. Δρ. 626,85

Εἰσπραχθέντα

Ἀπὸ ἔσοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ	» 122,387,30
Ἐκ πωλήσεως 10 μετοχῶν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ λαχειοφόρον Δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων 1920 5 % . . .	» 72,325—
Ἐκ πωλήσεως 250 ὁμολογιῶν Ἑθνικοῦ Δανείου τῶν 75,900,000 ἔτους 1918 πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ αὐτὸ λαχειοφόρον Δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων ἔτους 1920, 5 %	» 24,125—
Ἀπὸ Ἑθνικὴν Τράπεζαν ἔναντι τῶν παρ' αὐτῇ εἰς πρῶτην ζήτησιν καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας . . .	» 39,500—
Ἀπὸ Λαϊκὴν Τράπεζαν ἔναντι τῶν παρ' αὐτῇ εἰς πρῶτην ζήτησιν καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας . .	» 10,000—
Τὸ ὅλον	» <u>268.964,15</u>

2 Πίστωσις.

Πληρωθέντα	
Εἰς ἔξοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ	Δρ. 87,143,10
Εἰς Ἑθνικὴν Τράπεζαν πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ νέον λαχειοφόρον δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων ἔτους 1920 διὰ πεντακοσίας ὁμολογίας πρὸς δραχμὰς 194,20 ἑκάστην	» 97,100—
Εἰς ἀγορὰν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἑταιρείας πέντε ὁμολογιῶν Ἑθνικοῦ Παγίου Δανείου ἔτους 1889 . . .	» 1,428,75
Κατατεθέντα ἐπὶ ἀνοικτῷ λογαριασμῷ παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ	» 77,000—
ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920 κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ὑπὸ τῆς Ἑπιτροπείας	» 6,292,30
Σύνολον	» <u>268,964,15</u>

β') Ἔσοδα καὶ ἔξοδα.

1. Ἔσοδα.

Ἀπὸ εἰσφορὰς ἑταίρων	Δρ. 3,495—
» τόκους καὶ μερίσματα	» 49,375—
» ἀκίνητα κτήματα	» 140—
» δημοσιεύματα	» 1,307,75
» συνδρομὴν τοῦ Δημοσίου	» 65,000,—
» διαφόρους προσόδους	» 3,069,55
Σύνολον	» <u>122,387,30</u>

2. Ἐξοδα.

Εἰς μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ	Δρ. 8,243—
» ἐπιδόματα καὶ συντάξεις	» 2,376—
» διαφόρους δαπάνας	» 3,500,35
» μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ τῆς Βιβλιοθήκης . . .	» 5,160—
» πλουτισμὸν καὶ συντήρησιν τῆς Βιβλιοθήκης . .	» 1,450,10
» ἀνασκαφὰς	» 36,815,45
» δημοσιεύματα	» 9,548,05
» Ἀρχαιολογικὴν Σχολὴν καὶ διαλέξεις	» 14,532,65
» διάφορα ἔξοδα ἑκτακτα καὶ λοιπὰ ἀπρόοπτα .	» 4,218,90
» ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	» 1,298,60
Ἐν ὅλῳ ἔξοδα	» <u>87,143,10</u>
Περίσσευμα ἐσόδων ἔτους 1920.	» 35,244,20
Σύνολον	Δρ. <u>122,387,30</u>

γ') Γενικὸς Ἱσολογισμὸς.

I Ἑνεργητικόν.

Τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1920

ἀνήρχετο εἰς . . . . . Δρ. 956,649,25

Ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	6,292,30
2)	» κατάστημα τῆς Ἑταιρείας	»	259,863,80
3)	» 70 μετοχὰς τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς	»	157,190,25
4)	» 1697 ὁμολογίας Ἑθνικοῦ Δαν. Ἑνοποιήσ. 1898	»	171,795,75
5)	» 405 » Παγίου δανείου 1889	»	88,154,25
6)	» 170 » Ἑθνικοῦ Δαν. Ἀμύνης 1907. »	»	17,253,25
7)	» 30 » Πατριωτ. δαν. τῶν 30,000,000 »	»	25,—
8)	» 1 » Ἑθν. Δαν. κεφαλαιοποιήσεως. »	»	640,—
9)	» 110 » Ἑθνικοῦ Δανείου ἔτους 1914		
	τῶν 500,000,000.	»	48,110,65
10)	» 75 » τοῦ σιδηρ. Πειραιῶς-Λαρίσης »	»	20,193,75
11)	» 204 » Ἑθν. δαν. 75,000,000 ἔτους 1918 »	»	18,460,20
12)	» 500 » Λαχ. Ἑθν. Δανείου 300 ἑκατ.		
	ἔτους 1920	»	97,100,00
13)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ		
	Ἑθνικῇ Τραπεζῇ	»	45,969,90
14)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Λαϊ-		
	κῇ Τραπεζῇ	»	5,220,65
15)	» προκαταβολὰς	»	1,932,—
16)	» ἀκίνητα κτήματα	»	17,847,50
	Τὸ ὅλον	Δρ.	<u>956,049,25</u>

Τὸ δὲ παθητικὸν τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920 ἀνήρχετο εἰς Δρ. 956,049,25

Ἀποτελούμενον

- 1) Ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τοῦ ἔτους 1919. Δρ. 921,405,05
 2) Ἐκ τοῦ περισσεύματος τοῦ ἔτους 1920 » 35,244,20 » 956,049,25

δ') Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας τῇ 31η Δεκεμβρίου 1920

ἀνήρχετο εἰς . . . . . Δρ. 876,518,05

ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς:

- 1) Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ . . . . . » 6,292,30
 2) » κατάστημα τῆς Ἑταιρείας . . . . . » 259,863,80
 3) » 70 μετοχὰς τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς. . . . . » 157,190,25
 4) » 1697 ὁμολογίας Ἑθν. Δανείου ἑνοποιήσ. 1898 » 171,795,75
 Εἰς μεταφορὰν . . . . . Δρ. 595,142,10

	Ἐκ μεταφορᾶς	Δρ. 595,142,10
5)	Ἀπὸ 405 ὁμολογίας Ἐθν. Παγίου Δανείου 1889 »	88,154,25
6)	» 170 » » Δανείου 1907.	17,253,25
7)	» 30 » » Πατριωτικοῦ Δανείου τῶν 30 ἑκατομμ.	25,—
8)	» 1 ἀπόδειξιν δραχ. 140 καὶ 1 ὀριστικὸν τί- τλον Δανείου Κεφαλαιώσεως	640,—
9)	» 110 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1914 500,000,000. »	48,110,65
10)	» 75 » τοῦ Σιδ. Πειραιῶς · Ααρίσσης »	20,193 75
11)	» 204 » Ἐθνικοῦ Δανείου 75,000,00 ἔτους 1918	18 460,20
12)	» 500 » λαχειοφόρου Ἐθνικοῦ Δαν. 300,000,000 ἔτους 1920	97,100,90
13)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ.	45,969,90
14)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Λαϊκῇ Τραπεζῇ.	5,220,65
15)	» προκαταβολὰς	1,932,—
16)	» ἀκίνητα κτήματα.	17,847,50
	Τὸ ὅλον	Δρ. 956,049 25

Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω περιουσίας ἡ Ἑταιρεία κέκτηται πλουσίαν βιβλιοθήκην καὶ διάφορα δημοσιεύματα, ἥτοι: «Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα», «Πρακτικὰ τῆς Ἑταιρείας» καὶ λοιπὰ δημοσιεύματα καταγεγραμμένα λεπτομερῶς ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, ὃν κατὰ τὸ ἔτος 1920 ἐπωλήθησαν καὶ εἰσεπράχθησαν δραχμαὶ 1,307,75. ἥτοι ἐπὶ πλέον τῶν προϋπολογισθέντων κατὰ δραχμάς 707,75 ἐνεγράφησαν δὲ εἰς τὰ ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸ Κεφάλαιον Α', ἄρθρον 4.

Ταῦτα εἶναι τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τοῦ ἐλέγχου τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς Ἑταιρείας, ὧν ἡ τήρησις ἐγένετο ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων αὐτῆς. Τῶν ὑπαλλήλων τούτων ἡ εὐσυνείδητος ἐργασία ἐξετιμήθη προσηκόντως ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ οὐσιαστικὸν μέρος τῆς καθολοῦ οικονομικῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ τέως Συμβουλίου ἐπιφυλασσόμεθα νὰ διαλάβωμεν περὶ αὐτῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν οικονομικὸν καὶ διοικητικὸν ἔλεγχον ὁλοκλήρου τῆς παρελθούσης τριετίας, ἢ διεξαγωγῇ τοῦ ὁποίου ἀνετέθη ἡμῖν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῆς 29 Νοεμβρίου 1920.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 14 Ἰανουαρίου 1921.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία
Χρ. Μουτσόπουλος
Ἀθ. Γεωργιάδης
Γ. Βέλτσος

ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1920

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 12 Ἰανουαρίου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ὥρα 10 1/2 π. μ. συνήλθον οἱ ἐταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα ἐκλέξωσι τὸ Πρόεδρεῖον τῆς συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἔτος 1920 καὶ ἀκούσωσι τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1919 πεπραγμένων καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπεύς περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Παρήσαν ἐταῖροι 19. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Ἰ. Ζωγράφος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἀ. Στεφανόπουλος, Α'. Γραμματεὺς ὁ κ. Στίλπων Κυριακίδης καὶ Β'. Γραμματεὺς ὁ κ. Παν. Καλογερόπουλος. Ἔτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπεύς διὰ τὸ ἔτος 1920 οἱ κ. κ. Ι. Βλαχογιάννης, Σ. Κουγέας, Δημ. Μουτσόπουλος, Ιω. Πρωτοπαππᾶς καὶ Ἀθ. Τυπάλδος Μπασιάς.

Ὁ γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπεύς περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ 1919. Ἡ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν τοῦ ἔτους 1919.

Τούτων γενομένων ὁ γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου κ. Π. Καββαδίας ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων τῆς ἐταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1919.

Α'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 10 Μαΐου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὥρα 10η π.μ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἑκτακτος Συνέλευσις τῶν ἐταίρων ἐπὶ προτάσεως τοῦ Διοικ. Συμβουλίου περὶ προσθήκης εἰς τὸ ἄρθρον 41 τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς ἐταιρείας. Μετὰ συζήτησιν δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἐγένετο αὕτη δεκτὴ καὶ διευτρώθη ὡς ἑξῆς :

Εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοὺς ὑπαλλήλους, ἥτοι εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ἀρχαιολογικοῦ καὶ ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, εἰς τοὺς διευθυντὰς καὶ ἐφόρους τῶν ἀρ-

χαολογικῶν Μουσείων καὶ καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐξερχομένους τῆς ἔδρας των πρὸς διεύθυνσιν καὶ ἐν γένει πρὸς ἐκτέλεσιν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἔργων τῆς Ἑταιρείας καταβάλλονται ἐκ τοῦ ταμείου τῆς ἑταιρείας τὰ ὁδοιπορικὰ αὐτῶν ἐξοδα καὶ ἡμερησία ἀποζημιώσεις ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸν ἡμερήσιον μισθόν, ὃν λαμβάνει ἕκαστος παρὰ τοῦ Δημοσίου κατὰ τοὺς μέχρι σήμερον (10 Μαΐου 1920) ἰσχύοντας νόμους περὶ μισθοῦ αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα αὐξανόμενου τυχὸν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ μισθοῦ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑπαλλήλων, ἡ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καταβαλλομένη αὐτοῖς ἡμερησία ἀποζημίωσις δὲν μεταβάλλεται.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐνεκρίθη διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Ἰουλίου 1920 Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος ἐν τῷ ἀπὸ 12 Αὐγούστου 1920 φύλλῳ τῆς Ἑφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τεύχει Α'.

Β'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 29 Νοεμβρίου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὥρᾳ 11 π.μ. ἐγένετο ἡ δυν. τέρα ἐκτακτος συνέλευσις τῶν ἐταίρων πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν ἐπὶ προτάσεως τοῦ Διοικ. Συμβουλίου περὶ τῆς ἀκολουθοῦντος προσθήκης εἰς τὸ ἄρθρον 9 τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

«Ἐν ἀρχῇ τοῦ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 ἐγκειμένου ἁρθρου 9 τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας προστίθενται τὰ ἑξῆς :

» Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κηρύσσεται ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς ἑταιρείας προεδρεύων ἐν ταῖς συνεδρίαις ὡσάκις παρίσταται ἐν αὐταῖς.

» Ἡ Α.Β.Υ. ὁ Διάδοχος Γεώργιος καὶ ἡ Α. Υ. ὁ πρίγκιψ Νικόλαος κηρύσσονται ἐπίτιμοι Ἀντιπρόεδροι προεδρεύοντες ὡσαύτως ἐν ταῖς συνεδρίαις».

Ὁ Προεδρεύων Σύμβουλος

Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ

Ὁ Γραμματεὺς

Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

Παρήσαν ἑταῖροι 55. Ἀπόντος τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Διοικ. Συμβουλίου προήδρευσεν ὁ σύμβουλος κ. Γ. Γαρδίκας.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνεδριάσεως ἀνεκοινώθη τοῖς ἐταίροις τὸ ἀπὸ 27 Νοεμβρίου 1920 Β. Διάταγμα, δημοσιευθὲν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 273 φύλλῳ τῆς Ἑφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τεύχει Α'. «Περὶ ἀνακλήσεως τοῦ ἀπὸ 14 Σεπτεμβρίου 1917 Β. Διατάγματος, περὶ ἐγκρίσεως τροποποιήσεων ἁρθρων τινῶν τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας». Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Β. Διατάγματος τούτου ἡ συνέλευσις ᾗτήσατο τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς προεδρικῆς ἔδρας τοῦ κ. Γαρδίκας μετὰ τοῦ γραμματέως κ. Π. Καββαδία μὴ δυναμένων

νά προεδρεύσῃ τῆς Συνελεύσεως ὡς ὄντων μελῶν τοῦ ἐκπεσόντος τῆς ἀρχῆς Διοικ. Συμβουλίου καὶ ἐξέλεξε προσωρινὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὸν πρεσβύτερον τῶν παρόντων ἐταίρων κ. Π. Καρολίδη, ὅστις κηρύξας τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους εἰς καταρτισμὸν τακτικοῦ Προεδρείου. Ἐξελέγησαν δὲ διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Μ. Γούδας α'. γραμματεὺς ὁ κ. Γ. Ν. Βέλτσος καὶ β' γραμματεὺς ὁ κ. Ἀλ. Φιλαδελφεύς.

Μεθ' ὃ λαβόντος τὸν λόγον τοῦ ἐταίρου κ. Ν. Κυπαρίσση καὶ διατυπώσαντος ὠρισμένας κατηγορίας κατὰ τοῦ Συμβουλίου ἀπεφασίσθη α) Ὅπως ἀναθεωρηθῇ ὁ Ὄργανισμός τῆς Ἑταιρείας καὶ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Συνέλευσιν τῶν ἐταίρων. β) Ὅπως συσταθῇ εἰδικὴ πενταμελὴς ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία πρὸς διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἔλεγχον τῶν τῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου 1920 ἢ καὶ διὰ τὸ πρὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 χρονικὸν διάστημα ἐφ' ὅσον ἡ Ἐπιτροπεία ἤθελε κρίνει τοῦτο σκόπιμον καὶ ἐπιβαλλόμενον. Ἐξελέγησαν δὲ ὁμοφώνως μέλη τῆς Ἐπιτροπείας ταύτης οἱ κ.κ. Σπυρ. Στάης, Χρ. Μητσόπουλος, Περ. Ρεδιάδης Ἀθαν. Γεωργιάδης καὶ Γεωργ. Βέλτσος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιτροπειὰν ἀνετέθη καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς χρήσεως τοῦ 1920. Ἀπεφασίσθη ὅπως τῆς συγκληθισομένης πρὸς ἀνάδειξιν νέου Διοικ. Συμβουλίου συνελεύσεως μετὰσχῶσι μόνον οἱ ἐταῖροι οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ 1917 ἀναγραφόμενοι ὡς καὶ οἱ μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 ἐκλεγέντες νέοι τοιοῦτοι, ἥτοι μέχρι τῆς γενομένης τροποποιήσεως τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας τῆς ἀνακληθείσης διὰ τοῦ ὡς ἀνωτέρω Β. Διατάγματος.

Ἐν τέλει δὲ ἀνετέθη εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως ὅπως συγκαλέσῃ τὸ ταχύτερον τὴν Συνέλευσιν πρὸς ἀρχαιρεσίας.

Γ. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 5 Δεκεμβρίου 1920, ἡμέρα Σαββάτῳ, ὥρα 5 μ.μ. ἐγένετο ἡ τρίτη ἔκτακτος συνέλευσις τῶν ἐταίρων πρὸς κύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης ἐκτάκτου συνελεύσεως καὶ πρὸς ἐκλογὴν νέου Διοικ. Συμβουλίου. Παρῆσαν ἐταῖροι 46. Προήδρευεν ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γούδας. Ἀνεκοινώθη ἡ ἀπὸ 30 Νοεμβρίου 1920 (ἀρ. πρωτ. 393) παραίτησις τοῦ Α' γραμματέως τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώρ. Βέλτσου. Ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως. Μεθ' ὃ γενομένης ψηφοφορίας πρὸς ἐκλογὴν τοῦ νέου Συμβουλίου ἐξελέγησαν οἱ κ.κ. Κ. Πολυγένης, Α. Σκιας, Δ. Παπούλιας, Ι. Δραγάτης, Χ. Μητσόπουλος, Α. Φιλαδελφεύς, Ν. Κυπαρίσης, Ι. Μεσολωρᾶς, Σ. Παγανέλης, Β. Στάης, Μ. Γούδας. Ν. Ἐξαρχόπουλος καὶ Γ. Μπαλτατζής.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1920

Συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Συμβουλίου Ἰακ.Χ. Δραγότση
καὶ ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ γενικῇ Συνελεύσει τῶν Ἑταίρων
τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου 1921

Κύριοι Ἑταῖροι,

Ἀνακτησαμένης τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τὸ κῦρος, ὅπερ διὰ τοσούτων ἔργων ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν ἐκτήσατο καὶ εἰσελθούσης εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῆς τροχίαν διὰ τῆς τελευταίας γενικῆς συνελεύσεως τῆς 29ης Νοεμβρίου 1920, τὸ εὐθὺς κατόπιν, τῇ 8ῃ Δεκεμβρίου 1920, ἐκλεγέν Διοικητικὸν Συμβούλιον προβαίνει εἰς τὴν λογοδοσίαν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ λήξαν ἔτος.

Καὶ πρῶτον εἰς μνημόσυνον τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἐργασθέντων ἀναγράφει τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οὓς ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ μέσου ἡμῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ θάνατος. Πολύτιμοι ὑποστηρικταὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς μετήλλαξαν τὸν βίον. Τοιοῦτος ὁ τακτικὸς ισόβιος ἐταῖρος Στέφανος Στρέϊτ, διαπρέφας μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς ἑδρας, ἀνελθὼν εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, διοικήσας ὃ ἐπὶ μακρὸν τὴν Ἑθνικὴν τῆς Ἑλλάδος Τράπεζαν, ἀπὸ δὲ τῆς θέσεως αὐτοῦ ταύτης παρασχῶν πᾶσαν εὐκολίαν καὶ πᾶσαν ἀρωγὴν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν. Ὁ τακτικὸς ισόβιος ἐταῖρος Ἀναστά-

σιος Δαμβέργης, ὁ προαγαγὼν τὴν ἐπιστήμην τῆς Χημείας διὰ τῶν πλουσίων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν αὐτοῦ. Παρὰ τοῦτον καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Δαμβέργης τακτικὸς ἐταῖρος καὶ οὗτος. Ὁ γηραιὸς εὐπατρίδης τακτικὸς ισόβιος ἐταῖρος Θεμιστοκλῆς Φιλᾶδελφεύς, ὁ γνωστότατος καὶ ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ ὁράσεως ἀγαστὸς Ἀθηναῖος, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῆς σοβαρωτάτης τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἣν χαρακτηρίζει εἰλικρινὴς ἐργασία καὶ φιλόπονος ἔρευνα τῶν κατὰ τὴν γενέτειραν γῆν. Καὶ τέλος ὁ τακτικὸς ἐταῖρος Θεόδωρος Ἀποστολόπουλος, οὗ πολυμερεστάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ δράσις.

Τὰ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἑταιρείας βλέπετε ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ εἰς χεῖρας ὑμῶν λογιστικῷ πίνακι τῷ ἐντύπῳ, ἐν ᾧ σημειοῦται, ὅτι τὰ μὲν ἔσοδα κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἀνῆλθον εἰς δρ. 122,387,30, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δρ. 87,143,10, μετὰ περισσεύματος ἐκ δραχ. 35,244,20.

Κυριώτατον τῶν ἔργων τῆς Ἑταιρείας καὶ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ὑπῆρξε τὸ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ πᾶν τὸ σχετικὸν πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν καὶ συντήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων. Καὶ περὶ τούτων ἀνακοινοῦμεν τὰ ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐνεργησάντων αὐτὰς ἐξαχόμενα.

Πρώτην τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν ἀναφέρομεν ἐκείνην, ἣν ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία παρὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἐν συνεχισμῷ τοῦ ἔργου, ὅπερ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1914 πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως τοῦ Ὁδείου τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Π. Καστριώτου, εἵμεθα δὲ εἰς θέσιν σήμερον νὰ γνωρίζωμεν ὅχι μόνον, ὅτι εἵμεθα ἀσφαλῶς

πρὸ τοῦ Ὁδείου, ἀλλὰ νὰ βεβαιώσωμεν διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ ἔτους τούτου ἐκ τοῦ τμήματος αὐτοῦ, ὅπερ ἀπεκαλύφθη, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἰδρύματος. Ἐν τῇ πρὸς τὸ Συμβούλιον ἐκθέσει αὐτοῦ ὁ κ. Καστριώτης λέγει : «Αἱ μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν γενόμεναι ἐκεῖ ἐργασίαι, αἱ ἀπὸ ἑταίας ἤδη ἀρξάμεναι (ΑΕ 1914 π. ε.) ἀπέδωκαν λίαν ικανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, πιστωθείσης οὐχὶ μόνον τῆς θέσεως τῆς ἀκριβοῦς τοῦ Ὁδείου, ἥτις παντελῶς ἠγνοεῖτο, ἀλλὰ καὶ ικανὰ λείψανα τῶν θεμελίων τούτου εὑρέθησαν ὡς καὶ ὀρθοστάται τινές, κατὰ χώραν διασωθέντες, ἐφ' ὧν ἴσταντο λίθινοι κίονες, οἱ περιθέοντες κατὰ τὸν Βιτρούβιον, τὸ Ὁδεῖον, ὅπερ ὁ Παυσανίας καλεῖ κατασκευάσμα. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν εἶνε, ὅτι ἀναμφισβητήτως οὐχὶ μόνον ἡ ἐσωτερικὴ τούτου διάταξις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τοῦ Ὁδείου, ὅτι δὲν ἦτο περιφερές, ὡς μέχρι τοῦδε ἐνομιζέτο, ἐκ παρανοήσεως τοῦ χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλὰ παραλληλόγραμμον, μόνον δὲ κατὰ τὴν ὁροφὴν συνέκλινεν ἀπολλήγον εἰς κωνικὸν σχῆμα καὶ τοῦτο κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Ξέρξου σκηνῆς».

Δυστυχῶς ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἔρευνα, ὅπως καὶ ἄλλαι ἐργασίαι τῆς Ἑταιρείας, διεκόπη ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν καὶ ἔνεκα τῆς μεγάλης ὑπερτιμήσεως τῶν ἡμερομισθίων. Περιορίσθη δὲ κυρίως εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἐκ τῶν καταπεσόντων ἄνωθεν χωμάτων ὑπὸ τῶν βροχῶν, ἅτινα κατεκάλυψαν τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα εἰρεῖπια.

Προέβη ὅμως ὀλίγον ἡ ἐργασία πρὸς τὸ Β. Δ. μέρος χωρὶς νὰ κατορθωθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς πέρας ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐκεῖ ἐπιχώσεως, ἀλλ' ἐφάνη ὅτι ἡ πλευρὰ αὕτη εἶνε ἐπενδεδυμένη διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τὸ

πρόσθιον μέρος ὡς καὶ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, ἐνθα τὸ διάζωμα ὅπου ἡ κιονοστοιχία περιέθεε τὸ οἰκοδόμημα. Ἡ ἐπένδυσις διατηρεῖται ἄριστα, ἀνευρέθησαν δὲ ἐκεῖ καὶ πήλιναι κεραμίδες προερχόμεναι ἐκ τῆς στέγης. Ἐδαπανήθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην δρ. 1047,50.

Δευτέρα ἀρκετὰ σπουδαία ἐργασία τῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθη ἐν Ἐλευσῖνι διὰ τοῦ τμηματάρχου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος κ. Κουρουنيώτου, σχετιζομένη πρὸς τὰ κύρια ἐκεῖ οἰκοδομήματα καὶ τὰ περὶ τὸν περίβολον τοῦ Ἱεροῦ. Περὶ τῆς ἀνασκαφικῆς ταύτης ἐργασίας καὶ τῆς ἄλλης περὶ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ὕλικου τοῦ πρὸ τῶν Μ. Προπυλαίων ὁ κ. Κουρουنيώτης γράφει :

«Ἐν Ἐλευσῖνι αἱ ἐργασίαι ἔγειναν ἐπὶ τῆς πρὸ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων αὐλῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ Ν. τοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ, ἀμέσως παρὰ τὸ νότιον τεῖχος καὶ κατὰ μῆκος τούτου. Ἐπὶ τῆς αὐλῆς ἐτακτοποιήθη ὅλον τὸ σπουδαῖον ἀρχιτεκτονικὸν ὕλικόν προερχόμενον κυρίως ἐκ τῶν Μ. Προπυλαίων, καὶ τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς αὐλῆς Ῥωμαϊκῶν ἀψίδων. Τοῦτο κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐργασίας, ἐλλείψει ἀπάλλοτριωθέντος χώρου, εἶχε σωρευθῆ εἰς μεγάλους σωροὺς ἐπὶ τῆς αὐλῆς καὶ, ἐν ᾧ ἄφ' ἑνὸς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τῶν μνημείων ἐδυσκολεύετο διὰ τοῦτο, ἐκαλύπτετο ἄφ' ἑτέρου καὶ ὅλος ὁ χώρος τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς».

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ὕλικου ἐπὶ τῆς αὐλῆς τῆς Ἐλευσῖνος ἀνεκαλύφθη ἡ βάσις ἐνὸς ἀρκετὰ μεγάλου βωμοῦ πρὸ τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, εἰς πρωτοφανῆς ὅμοιος πρὸς βαθεῖαν δεξαμενὴν ἢ πλατὺ φρέαρ πλινθόκτιστος βόθρος, ἐν ᾧ, ὡς φαί-

νεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων ὑπολειμμάτων πυρᾶς καὶ κεκαυμένων ὀστῶν, ἐκαίοντο θυσίαι εἰς τοὺς χθονίους Θεοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς βάσεως τοῦ βόθρου εὐρισκομένης εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων βαθύτερον τοῦ ἐδάφους τῆς αὐλῆς.

«Ὁ βόθρος εὐρίσκεται ὀλίγα μέτρα μακρὰν καὶ πρὸς Β. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀπεκαλύφθη ἔτι καὶ ὅλη ἡ βάσις τῆς πρὸς Δ. τῆς αὐλῆς Ῥωμαϊκῆς ἀψίδος, ἐφ' ἧς διὰ τοῦ ὕλικου αὐτῆς ἐκτίσθη οἰκίσκος εἰς Μεσαιωνικοὺς χρόνους.

«Πρὸς Ν. τοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν νοτίαν Πύλην αὐτοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ κλιμάκων μετασκευασθεισῶν εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους. Ἀνεσκάφη πρὸς τούτοις ἐκεῖ ἀρκετὰ μέγα κτίριον κατὰ πολυγωνικὸν τρόπον τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος ἐκτιτμένον καὶ ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ εὐρέθησαν πολλοὶ περιέργοι τάφοι μετὰ ἀγγείων τῶν λεγομένων Παλαιοκορινθιακῶν καὶ ἄλλα τῶν ὁποίων παραδόξως ἡ τεχνικὴ κατασκευὴ καὶ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ εὐρισκόμενα ἐν Ἐλευσίνι προϊστορικὰ ἀγγεῖα. Ἐδᾶπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ταύτην ἐργασίαν ἐν Ἐλευσίνι ὁρ. 10,853,65.

Τρίτη ἀνασκαφικὴ ἐργασία εἶναι ἡ τοῦ Ἀμφιαρείου ἐν Ὠρωπῷ παρὰ τὸν Κάλαμον, ἐκτελεσθεῖσα, ὅπως ἀπὸ ἐτῶν, ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου τοῦ ἐπιγραφικοῦ Μουσείου καὶ μέλους τοῦ Συμβουλίου κ. Β. Λεονάρδου. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ αἱ ἔρευναι ἐκεῖ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ χειμάρρου οἰκοδομημάτων τῶν κατὰ τὸ χειμερινὸν καταγώγιον, τὸ κατάλυμα τῶν κατὰ τὴν πεντετηρίδα εἰς τὸ Ἀμφιάρειον ἢ πρὸς θεραπείαν προσερχομένων, ἅτινα οἰκοδομήματα κεῖνται με-

ταξὺ δύο ὁδῶν, ὧν ἡ ἑτέρα φέρει πρὸς τὴν πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ἀποκαλυφθεῖσαν ἱερὰν κρήνην, εἰς ἣν εἰσέρρει τὸ ὕδωρ διὰ κρυπτοῦ ὑπὸ τὴν ὁδὸν ὀχετοῦ. Ἐνὸς τῶν οἰκοδομημάτων σώζονται μέχρι τινὸς ὕψους οἱ τοῖχοι μετὰ κονιάματος καλῶς διατηρουμένου λευκοῦ, φέροντος καθέτους καὶ ἰσοπέδους γραμμὰς πρὸς ἀπομίμησιν ἰσοδομικῆς τοιχοδομίας. Κάτω δὲ παρὰ τὸ δάπεδον περιέθεεν, ὡς καὶ νῦν εἴθισται, ξύλινον πλάσιον, πέταυρον, οὗ φθαρέντος, ὡς εἰκός, ὁ χώρος μένει κενός, εὐρέθησαν δὲ ἐκεῖ καὶ ἀποτμήματα κονιάματος λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ ἐκ τῶν τοίχων καὶ τῶν φατνωμάτων τῆς ὀροφῆς καταπεσόντα.

Τῶν ἄλλων εὐρημάτων μνημονευτέα τὰ ἐξῆς : μέρος ἀναγλύφου καλλίστης τέχνης, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀμφιαράου Ὑγία καθημένη πρὸς δεξιὰ βλέπουσα, παρ' αὐτῇ δὲ νεανίας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμφιαράου, Ἀμφίλοχος, ἵσταται δὲ ὡς εἰκάζεται καὶ ὁ Ἀμφιάραος· πρὸς τούτους προσήρχοντο ἰκέται, ὧν ἐπὶ ἄλλου ἀποτμήματος σώζονται πέντε γυναῖκες. Βάθρον μαρμαρίνον, ἐφ' οὗ κεχαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαλματοποιοῦ : Φειδίας ἐπόησε· ὁ Φειδίας οὗτος δὲν εἶνε ὁ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἕτερος τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ἐκγονὸς τοῦ διασήμεου γλύπτου, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τύπου τῆς ἐπιγραφῆς. Μαρμαρίνη στήλη φέρουσα ψήφισμα τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, δι' οὗ Ἀριστείδης Μνησιθέου Ἀθηναῖος ὀνομάζεται πρόξενος Ὠρωπίων. Πήλινον εἰδώλιον κόρης φερούσης βραχὺν χιτῶνα ἐζωμένον καὶ κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐκράτει δὲ λύραν ἐρυθρῶς κεχρωσμένην τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, λύχνοι τινὲς κοινοὶ καὶ πηλίνη μήτρα λύχνου ἐλλιπής· πίθων πηλίνων καὶ ἄλλων ἀγγείων ἀποκόμματα καὶ μολυβδᾶ συρράμματα, δι' ὧν συνεδέοντο διερρωγότα ἀγγεῖα. Ἀνευρέθησαν δὲ καὶ νομίσματα 144

μετὰ τεσσάρων μολυβδῶν σταθμίων καὶ δύο χαλκῶν εἰσιτητηρίων· κοτετέθησαν δὲ πάντα ἐν τῷ Ἑθν. νομισματικῷ Μουσείῳ. Τῶν νομισμάτων τέσσαρα εἶνε ἀργυρᾶ, τετράδραχμα (Ἀθηναίων τρία μετὰ Τριπολέμου ἐπὶ ἄρματος δρακόντων, ἐν Θράκης μετ' ἐπιγραφῆς βασιλέως Λυσιμάχου καὶ κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ. μετὰ κέρματος Ἀμμιωνος), τὰ λοιπὰ δὲ χαλκᾶ 14 ἄλλων πόλεων. Λόγου ἄξια εἶνε τὰ δύο χαλκᾶ εἰσιτητήρια, ἅτινα ἔχοντα σχῆμα τριγωνικόν, ὅπερ νῦν τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ, φέρουσιν ἐπὶ ἀργυροῦ ελάσματος ἐμπεπαισμένον, ἀνά ἐν γράμμα καλῶν χρόνων, Μ καὶ Χ, γνωστὰ δὲ εἶνε τὰ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ 1916 καὶ 1917 δημοσιευθέντα μολυβδᾶ εἰσιτητήρια τοῦ ἱεροῦ, ἐφ' ὧν κεφαλὴ Ἀμφιαράου καὶ Ὑγείας καὶ ἐπιγραφὴ: Ἱερὸν Ἀμφιαράου Ὑγεία. Ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην δραχ: 7,211.

Τετάρτη ἀνασκαφὴ εἶναι ἡ ἀπὸ μακροῦ συνεχιζομένη ἐν Ἐπιδαύρῳ διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Π. Καββαδία. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐγένετο, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Καθηγητοῦ, μικρὰ ἐργασία πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεύνης τοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην μεγάλου μετὰ μωσαϊκῶν οἰκοδομήματος, ἥχθησαν δὲ εἰς φῶς καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπιγραφαί, ὧν μία γνωρίζει ἡμῖν, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Πausanίου (6, 17, 4) μνημονευόμενος περίφημος ἐξ Ἀρκαδίας σταδιοδρόμος, ὁ τούτου ἕνεκα ἀπλῶς Ἑμμαντίων Σταδιεύς καλούμενος, πατρίδα εἶχε τὴν Θέλπουσαν.

Ἡ κυρία κατὰ τὸ 1920 ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐν τῷ χώρῳ τῷ παρὰ τὴν μεγάλην δεξαμενὴν τοῦ Ἀντωνίνου. Ἐνταῦθα ἀποκαλύπτονται δύο μεγάλα καὶ πολυσύνθετα οἰκοδομήματα, παράδοξα δὲ καὶ πρωτοφανῆ κατὰ τὸ σχέδιον, διὰ τείχους συνδεόμενα καὶ ἐν ὅλον ἀποτελοῦντα. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰσῆρχετό τις, κατερχόμενος μικρὰν κλί-

μακα, εἰς εὐρὺ περιστύλιον, οὗτινος αἱ βάσεις τῶν κιόνων σφύζονται κατὰ χώραν, ἀνήρχετο δ' εἴτα εἰς ὑψηλότερον κείμενα δωμάτια, αἰθούσας στοάς καὶ ἰδίως εἰς πολλὰ θολωτά, καμαρωτά καὶ ἀψιδωτά διαμερίσματα. Δύο δωμάτια ἀνασκαφέντα ἐφάνη, ὅτι ἔχουσι τὸ ἔδαφος ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν. Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εὐρέθη βῆθρον ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου, ὅπερ ἀνήγειρεν ἡ *ἱερὰ πόλις τῶν Ἐπιδαυρίων*. «Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέποντες, λαμβάνοντες δ' ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ οἰκοδομήματος δύναται ὄντως νὰ ἀναγάγῃ ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων, πρὸς τοῦτοις δέ, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα κεῖται προφανῶς οὐχὶ ἐντός, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκασωμεν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ οἰκοδόμημα περὶ οὗ ὁ Παυσανίας (2,27) λέγει τάδε : «Ἐπιδαυρίων δὲ οἱ περὶ τὸ ἱερὸν μάλιστα ἐταλαιπώρουν, ὅτι μήτε αἱ γυναῖκες ἐν σκέπη σφίσιν ἔτικτον καὶ ἡ τελευτὴ τοῖς κάμνουσιν ὑπαίθριος ἐγίγνετο, ὁ δὲ (Ἀντωνῖνος) καὶ ταῦτα ἐπανορθούμενος κατεσκευάσατο οἴκησιν. *Ἐνταῦθα ἤδη καὶ ἀποθανεῖν ἀνθρώπου καὶ τεκεῖν γυναῖκί ὅσιον*», Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ διὰ τῆς κατὰ τὸ προσεχές ἔτος ὀλοσχεροῦς ἀποκαλύψεως τοῦ οἰκοδομήματος. Τούτου δὲ βεβαιωθέντος δυνάμεθα κατὰ τὴν σήμερον συνήθη ἐκφρασιν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀποκαλυπτόμενον οἰκοδόμημα ἦτο μέγανοσοκομεῖον συγκείμενον ἐκ *θεραπευτικῆς κλινικῆς καὶ μαιευτικῆς κλινικῆς*». Ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ἐπιδαύρου δρ. 7,341,30.

Πέμπτη ἔρευνα ἀνασκαφική, ἀρκετὰ εὐρεῖα, ἐγένετο ἐν Ἀμφιπόλει διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας κ. Εὐστρ. Πελεκίδου. Καθ' ἃ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὸ συμβούλιον ἀναγράφει ὁ κ. ἔφορος ἡσχολήθη εἰς

τὸ νὰ μελετήσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἰδίᾳ δὲ τὰ σχε-
 τικά πρὸς τὸ πεδῖόν τῆς ἐν Ἀμφιπόλει μεταξὺ Κλέωνος,
 τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου δημαγωγου, καὶ Βρασιδα μά-
 χης. Καὶ ἀναπτύσσει οὕτω τὰ τῆς θέσεως τῆς πόλεως
 βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην, παρακολουθῶν τὸν ρεῖν
 τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος τοῦ παραρρέοντος παρὰ τὸν λό-
 φον, ἐφ' οὗ ἡ Ἀμφίπολις καὶ ὃν περιβρέχει ἀπὸ Β. Δ.
 καὶ Ν. σημειῶν δὲ καὶ τὰ ἴχνη τοῦ τείχους τοῦ Ἄγνω-
 νος πρὸς Α. Ἀσχολούμενος εἰς τὴν διὰ μακρῶν ὑπὸ γεω-
 γραφικὴν ὄψιν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ
 τὰ πέριξ, εἰτα φθάνει εἰς τὰ κατὰ τὴν ἔρευναν τὴν ἀρ-
 χαιολογικὴν, ἥτις παρουσιάσθη δυσχερεστάτη κατὰ τὴν
 ἀναζήτησιν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τόσον
 εὐχερὴς ἦτο ὁ καθαρισμὸς τῆς θέσεως αὐτῆς, καὶ τοῦτο
 διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λόφου, ἥ τε ἐπίπεδος καὶ ἡ τῶν κλι-
 τύων εἶνε κεκρυμμένη ἐντὸς ὑψηλῶν χόρτων καὶ θάμνων
 πυκνῶν, οὗ δὲ διὰ τοῦ πυρὸς καθαρισμοῦ αὐτῶν δὲν εἶνε
 ἀκίνδυνος, διότι ἡ ὅλη τοῦ Στρυμόνος περιοχὴ, ὡς μέ-
 τωπον τοῦ τελευταίου πολέμου, βρίθκει σφαιρῶν καὶ ὀβί-
 δων μὴ ἐκραγισῶν, ἐχθρικῶν καὶ συμμαχικῶν. Διὰ
 τοῦτο ἐγένετο φροντὶς νὰ καθαρισθῶσιν ὠρισμένα μέρη
 τοῦ λόφου, ἐνθα πολλοὶ ὑπὸ τυμωρῶν ἀνοιχθέντες
 τάφοι, νὰ ἀνοιχθῶσι δὲ δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἐν αἷς εὐρέ-
 θησαν κατ' ἀρχὰς εἰς μεῖζον βάθος καλυβοειδεῖς τινες ἐκ
 κεραμίδων τάφοι Ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ὀρθογώνιον συμ-
 παγὲς ἐκ λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος βᾶθρον εἰς μικρό-
 τερον βάθος, ὁ ὑπὸ τὸ ὁποῖον τάφος δὲν ἠρευνήθη. Εἰτα
 ὀλίγον ὑψηλότερα ἀνευρέθησαν τρία μεγάλα χριστιανι-
 κῶν χρόνων οἰκοδομήματα, ὧν ἐκαθαρίσθη τὸ ἐν. Τοῦτο
 εἶνε βασιλικὴ εἰς τρία κλίτη διηρημένη διὰ δύο σειρῶν
 κορινθιακῶν κιόνων μετὰ τριῶν θυρῶν πρὸς Δ καὶ ἀψίδος

μιᾶς πρὸς Α. Οἱ κίονες μονόλιθοι, τεθλασμένοι τὸ πλεῖστον, ἔχουσι καταπέση, αἱ δὲ βάσεις αὐτῶν κεῖνται ἐπὶ χαμηλοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν στυλοβάτου. Ἐν τῷ στυλοβάτῃ τῆς δεξιᾶς σειρᾶς κίωνων εὑρηται χρησιμοποίημένη μεγάλη πλάξ μετὰ τμήματος ἐπιγραφῆς. Ἄλλη πλάξ εὑρέθη ἐντὸς τῆς μεσαίας θύρας τοῦ ναοῦ μετὰ τμήματος λατινικῆς ἐπιγραφῆς γεγραμμένης ὡσαύτως ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλῃς. Ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς Ν. Δ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὑρέθη ἀνάγλυφον Ἰσιδος ἰδιάζοντος τύπου μετὰ λέοντος (;) ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ μικρῶν ἀναγλύπτων μορφῶν ἐπὶ τοῦ πλαισίου (δεξιὰ, ἀριστερὰ καὶ ἄνω). Ἐντὸς τοῦ Β. τοίχου εὑρέθη τὸ κάτω μέρος κορμοῦ πτηνοῦ (Σειρήνος);

Ἐν ἐρεύνῃ γενομένη εἰς ἄλλην θέσιν, ὀνομαζομένην Φοῦρνος ἢ Κοκκωνία, διὰ τὴν πληθὺν τῶν εὑρισκομένων εἰδωλίων εἰς θραύσματα, εὑρέθησαν πολλὰ τοιαῦτα τύπου Ἀττιδος τὸ πλεῖστον, εὑρέθη καὶ τοῖχος πωρίνων λίθων σχηματίζων γωνίαν, ἥς ἐντὸς τάφος κτιστὸς Ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ ἐμπλάσεως (σουβᾶ) ἐσωτερικῶς. Ἡ ἐργασία τῶν πλίνθων καὶ ἡ ἀρίστη αὐτῶν προσαρμογή, ἥ τε ὀριζοντία καὶ ἡ κάθετος, δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τείχους ὑπολαμβάνει ἐκ τῆς τοπογραφίας ὅτι εἶνε ἐκεῖνο καθ' ὃ αἱ πρῶται πύλαι τῆς Ἀμφιπόλεως, κατὰ Θουκυδίδην. Ἀνάγκη ὁμῶς μείζονος ἐρεύνης, ἵνα καὶ αὗται καὶ αἱ θρακικαὶ πύλαι καθορισθῶσι καὶ σαφηνισθῇ ἡ θέσις, ἐνθα ἡ μάχη ἐγένετο. Ἐκ τῆς ἀκριβεστερας ἐρεύνης δύνανται νὰ καθορισθῶσιν ἀκριβῶς καὶ αἱ τοπογραφικῶς καὶ ἱστορικῶς πρὸς τὴν Ἀμφίπολιν σχετιζόμεναι θέσεις τῆς Ἀργίλου καὶ τοῦ Κερδυλίου. Διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ 5,040.

28 11 22

Ἡ ἔκτη ἀνασκαφή εἶνε ἡ ἀρξαμένη ἐν χειμῶνι, τῇ 24ῃ Νοεμβρίου 1920, ἐν Δωδώνῃ διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Σωτηριάδου, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ οὐοίου αὕτη ἦτο μικρὰ ἀπόπειρα ἐπαναλήψεως τῶν τῷ 1875 ἐνεργηθεῖσων ἐκεῖ μεγάλων ἐργασιῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κ. Καραπάνου. Ἡ προσοχὴ τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐστράφη πρὸς τὸν χώρον, ἐνθα τὸ κυριώτερον τμῆμα τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἐκεῖ ἐκαθαρίσθη ἡ εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ, ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἄθικτοι αἱ λίθιναι βάσεις τῶν ἐκατέρωθεν παραστάδων τῆς πύλης μετὰ καὶ τῶν ὀπῶν αὐτῶν, ἐν αἷς περιστρέφοντο οἱ ἄξονες τῶν πτερύγων αὐτῆς, ἐν τῇ ἐτέρᾳ δὲ τῶν ὀπῶν τούτων καὶ τὸ ὀρειχάλκινον πλακίδιον τῆς περιστροφῆς τοῦ ἄξονος.

Ὁ περισσότερος χρόνος τῆς ἐργασίας κατηναλώθη παρὰ τὴν Ν. ἢ ΝΑ. πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ὑποτιθεμένου, ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ μέγας βωμὸς τοῦ Δωδωναίου Θεοῦ. Ἐκεῖ ἀντὶ τοῦ βωμοῦ παρουσιάσθη κτίσμα τι, ὅπερ ἐκ τοῦ σχήματος χαρακτηρίζει ὡς μεγάλην ἐξέδραν, παρὰ τὴν οὐοίαν παρετηρήθη καὶ ἄλλη μικροτέρα. Ἐκεῖ εἰς ἀνάλημμά τι τοῦ κτίσματος ἀνευρέθησαν 4 τρίγλυφα λίθου ἐγχωρίου μαλακοῦ τὰ ὁποῖα πιθανώτατα ἀνῆκον εἰς τὸν ναὸν, πυρποληθέντα ἴσως τῷ 221 π. χ. Πάντα ὁμως τὰ εὑρεθέντα, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Σωτηριάδου, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ὑπελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀρχαίων ἐλληνικῶν χρόνων, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πρόκειται ἀπλούστατα περὶ λειψάνων Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ὡς πόρισμα ἀκόμη προερχόμενον ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης παρατίθωσιν, ὅτι ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑποτίθεται, ὅτι ὑπάρχει ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν οἰκοδόμημα, ὡς δεικνύουσιν ὠραῖοι Ἑλληνικοὶ τοῖχοι ἐξ ὀγκωδῶν ἐπιμελέστατα ἐργασμένων λίθων. Τὸ κυριώτατον εὔρημα μετὰ τοὺς τοί-

χους τούτους, κατὰ τὴν ἔκθεσιν πάντοτε τοῦ κ. Σωτηριάδου, εἶνε ἄνθρακες, καὶ τέφρα καὶ λείψανα τακέντος ὑπὸ πυρὸς χαλκοῦ καὶ τεμάχιον ὀλόκληρον πήλινον γείσου φέροντος ζωγραφιστὰ ἀνθέμια. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη διεκόπη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας τῇ 6ῃ Δεκεμβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους. Διὰ ταύτην ἐδαπανήθησαν μέχρι μὲν τῆς 5ῃς Δεκεμβρίου, ὅτε διετάχθη ἡ παῦσις τῆς ἀνασκαφῆς δρ. 1927, ἀπὸ δὲ τούτου μέχρι 19 Δεκεμβρίου δρ. 872, ἦτοι τὸ ὅλον δρ. 2,799.

Ἐξδόμη καὶ τελευταία ἐργασία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶνε ἡ γενομένη ἐν Μυστρᾷ διὰ τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τέως συμβούλου τῆς Ἑταιρείας. Αὕτη περιστράφη εἰς σκαφικὰς τινὰς ἐργασίας, ἰδίως δὲ εἰς τοιαύτας ἀνοικοδομήσεως ἐρειπίων. Ἐγένετο σκαφὴ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παντανάσσης, ἐν ᾗ εὑρέθησαν τάφοι, ἴσως ἀρχιερέων, ἐν οἷς θραύσματα ἀγγείων, τὸ δὲ ἀξιολογώτερον ἀποκαλυφθέν, ὡς λέγει ὁ κ. Ἀδαμαντίου, εἶνε ἐξωγραφημένοι εἰς τὰ τοιχώματα σταυροὶ μὲ συνήθη μοναχικὰ μονογράμματα. Προσέτι ἐγένοντο ἐργασίαι εὐτρεπισμοῦ εἰς διάφορα μέρη τῆς Βυζαντινῆς νεκροπόλεως. Ἡ δὲ σπουδαιότερα ἐργασία εἶνε ἡ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀνοικοδόμησις ἐνὸς παλαιοῦ βυζαντινοῦ οἰκήματος, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, ὅχι μόνον εἰς τὴν ὑποστήριξιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων μερῶν ἠκολουθεῖτο τὸ παλαιὸν σύστημα τῶν βυζαντινῶν κτιστῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὰ ὑλικά ἐδίδετο προσοχὴ νὰ εἶνε παρόμοια, ὡς οἱ λίθοι, ἡ ἄσβεστος.

Καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐδαπανήθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τὸ ποσὸν τῶν δρ. 5,322 δρ.

Ταῦτα περὶ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας. Περὶ δὲ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἀνα-

κοινοῖ τὸ συμβούλιον ὅτι τὰ Πρακτικὰ τῶν ἐτῶν 1916, 1917, 1918 καὶ 1919 δὲν ἐξεδόθησαν ἐν καιρῷ, γίνεται ὁμῶς φροντὶς νὰ ἐκτυπωθῶσι νῦν. Τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑφημερίδος ἐκδίδεται καὶ τὸ τελευταῖον τεῦχος τοῦ 1918. Ἐβράδυνε δ' ἡ ἔκδοσις διὰ τυπογραφικοὺς λόγους. Συγχρόνως ἐκτυποῦται καὶ ὁ τόμος τοῦ 1919. Ἐπὶ τούτοις ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸ Σούνιον τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Β. Στάη, ἀκριβοῦς περιγραφή πάντων τῶν ἐκεῖ γενομένων μετὰ εἰκόνων.

Ταῦτα εἶνε τὰ πεπραγμένα τοῦ λήξαντος ἔτους καὶ ταῦτα ἀνακοινοῖ ὑμῖν τὸ Συμβούλιον ἐν πεποιθήσει, ὅτι ἐν τῷ ζήλῳ τῷ ὁμοθύμῳ, ὁ ὁποῖος κατέχει πάντας ὑπὲρ τῶν μνημείων τῆς προγονικῆς εὐκλείας πάντες θὰ θελήσωμεν νὰ συντελέσωμεν εἰς ἀνύψωσιν τῶν τῆς Ἑταιρείας, εἰς ἣν ἐμπρέπουσαν καὶ ἄλλοτε ἦσαν θέσιν.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΡΓΟΛΙΔΙ

ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

(Προσθήκαι)

Ὁ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1916 σελ. 76 μνημονεύμενος νεολιθικός συνοικισμὸς τοῦ παλαιτάτου Ἰργους ἐν θέσει «Μακρυρράχι» δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Πανσανίου ἐν Β' 15,5 ἀναφερόμενον Φορωνικόν ἄστυ, οὕτω τοῦλάχιστον ὀριζόμενον ὑπὸ τῶν μετέπειτα Ἰργείων: «Φορωνεὺς δὲ ὁ Ἰνάχου τοὺς ἀνθρώπους συνήγαγε πρῶτον εἰς κοινόν, σποράδας τέως καὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἐκάστοτε οἰκοῦντας· καὶ τὸ χωρίον, εἰς ὃ πρῶτον ἡθροίσθησαν ἄστυ ὠνομάσθη Φορωνικόν. Ἰργος δὲ Φορωνέως θυγατριδοῦς, βασιλεύσας μετὰ Φορωνέω, ὠνόμασεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν χώραν». Σημειωτέον δὲ ὅτι, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1907, οἱ ὡς παλαιτάτοι ἀναφερόμενοι οἰκισταὶ ἄστεων συμπίπτουσι πρὸς τὸ τέρμα τῆς νεολιθικῆς καὶ τὰς ἀρχαίας τῆς χαλκῆς περιόδου, μάλιστα τῇσδε· τῆς δὲ νεολιθικῆς δὲν ἀπέμεινεν οὐδεμία σχεδὸν μνήμη· διὸ καὶ ὁ Πανσανίας λέγει ἑ.ἄ. «Οὐ γὰρ τῇ νῦν Ἰργολίδι ὀνομαζομένη τὰ μὲν εἴη παλαιότερα οὐ μνημονεύουσιν», ἥτοι τὰ πρὸ τοῦ Φορωνέως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λέξις Ἰργος καὶ λίανισα θεωροῦνται Πελασγικαὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, δύναται τις νὰ εἰκόσῃ ὅτι περὶ τὸ 2500 π. Χρ. κατέσχον τὴν Ἰργολίδα οἱ Πελασγοὶ καὶ μετέθηκαν τὸ Φορωνικὸν ἄστυ ἐκ τοῦ ἀνισχύρου ἐκείνου βουνοῦ εἰς τὸν ὑπερκείμενον λίαν ὑψηλότερον καὶ ὀχυρώτερον, τὴν Λίανισαν τοῦ Ἰργους, διότι ἡ ἀναἀνακάλυψις τοῦ χαλκοῦ μετέτρεψε τὸ σύστημα τῆς ἐπιθέσεως καὶ κατέστησεν ἀνεπάρκεις τὰς ἐκ τοιχαρίων νεολιθικάς

δχυρώσεις, ἠνάγκασε δὲ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ζητήσωσι καταφύγια φύσει ὀχυρὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἄμυναν.

Ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1915 σελ. 225 ἐγράψαμεν ὅτι τὰ *σήματα* λυγρὰ τοῦ Ὀμήρου ἀπεστάλησαν ὑπὸ *Τιρυνθίου* βασιλέως, ἐνῶ ἐκεῖ πρόκειται μὲν περὶ Προΐτου, ἀλλὰ τῆς *Ἐφύρης* ἄρχοντος (Z 152· 157), τὸν δὲ πτυκτὸν πίνακα ἐν Z 169 νοητέον ὡς ἀποτύπωμα τῶν ἐπὶ κυλίνδρου τινός, οἷος ὁ μνημονευθεὶς ἐκεῖ ἐν σελ. 215 στοιχ. 4 γ'. ἢ ἐπὶ δακτυλίου συμβόλων.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν σελ. 205 τῶν *Πρακτικῶν* 1915 ἐκτιθέμενα σημειωτέον ὅτι, ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ διάσωσις τοῦ ἐν *Τίρυνθι* θησαυροῦ ἐτελέσθη ὑπ' ἐμοῦ, ὡς ἐκτίθημι ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1915 σελ. 204-218.

Εἰς σελ. 177 τῶν *Πρακτικῶν* 1915 προσθετέον τάδε ἀναγκαιὰ ὄντα:

- 1) Ἀνίδρυσις στηλῶν ἐν τῇ β' αἰθούσῃ καὶ ἐν τῷ Προδόμῳ τοῦ Μουσείου Βόλου· ἀναπαράστασις Ἐπιταφίου μνημείου· κάθετοι ὀπτικαὶ καμπύλαι.

Κατὰ τὴν σημειωθείσαν ἀνίδρυσιν τῶν γραπτῶν στηλῶν ἐν τῇ Β' αἰθούσῃ οἱ μὲν ἀριθμοὶ τοῦ ἐμοῦ καταλόγου, δημοσιευθέντος ἐν ἔτει 1909 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Θεσσαλικά Μνημεῖα τόμος Α'», δὲν μετεβλήθησαν, ἡ δὲ θέσις ἐνίων στηλῶν μετετράπη κατὰ λόγον τῆς διατηρήσεως τῶν βαφῶν· διότι τὰς διασφζούσας κάλλιον αὐτὰς ἔθηκα ἐν θέσει ἰσχυρότερον καὶ καταλληλότερον φωτιζομένη. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ἐν τῇ Γ' αἰθούσῃ ἐκτεθειμένα ὑπ' ἀριθ. 146 καὶ 152 τμήματ'α στηλῶν, ἀπεκαλύφθησαν ἀνήκοντα καὶ ἁρμόζοντα ταῖς τῆς Β' αἰθούσης ὑπ' ἀριθ. 46 καὶ 53 στηλαῖς, αἵτινες οὕτως ἀπετελέσθησαν ἄρτιαι· δικτηροῦσι δὲ λίαν εὐδιακρίτως τὰ γραπτὰ παρχαῖται· πλήρεις, καὶ εἶναι ἄξιαι ἀντιγραφῆς. Πρὸς τοῦτοις

συνεκολλήσαμεν ἅπαντα τὰ τέως ἀσυγκόλλητα παραμείναντα τμήματα στηλῶν τῆς Β' ταύτης αἰθούσης.

Ἐν δὲ τῷ προδόμῳ ἀναπρεστήσαμεν ἐπιτάφιον μνημεῖον τῆς Δημητριάδος, ὡς δεῖγμα τοῦ ὁποῖα τινα ἦσαν ἀρχῆθεν τὰ κατὰ τὰ νεκροταφεῖα αὐτῆς ἰδρυμένα παρὰ τοὺς τάφους μνημεῖα, ἐν οἷς διεφυλάσσοντο αἱ γραπταὶ στήλαι τῶν κατονομαζομένων διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφῶν νεκρῶν. Ἐν πρώτοις ἐποιήσαμεν κρηπίδωμα εἰς δύο ἀναβαθμούς, ὧν ὁ μὲν κάτω ἀπετελέσθη ἐκ λαξευτῶν πωρολίθων, ὁ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐκ κατεργασμένων ὑπομελάνων μαρμάρων ἢ μελανολίθων· τὰ μέλη ταῦτα εὗρομεν ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι πύργοις καὶ τοῖς νεκροταφεῖσι, κατὰ χώραν δ' ἐπὶ τάφου παρὰ τὸν τύμβον τῆς Πασικράτας ἀπεκαλύψαμεν μόνον τὸ πώρινον κρηπίδωμα· ἢ ὕπαρξις τρίτου ἀναβαθμοῦ εἶναι ἀδέδαιος μὲν, πιθανὴ δ' ἐν μνημεῖοις μεῖζουσιν, οἷον ἦτο τὸ περιέχον τὴν μεγάλην στήλην τῶν πολεμιστῶν, ἣν ἰδρύσαμεν ἐν τῷ προδόμῳ, καὶ ἣς προσέθεμεν διὰ γύψου τὰ ἐλλείποντα τρία τέταρτα.

Ἰδρύσαμεν δ' ἐπὶ τοῦ στερεοδάτου τούτου, ἀντιμετώπως ἀλλήλαις, δύο παραστάδας μονολίθους, ἧτοι ἐπιμήκεις μαρμαρίνας πλάκας, ὧν εὐρέθησαν πολλὰ τμήματα ἐν τοῖς πύργοις, καὶ ὧν ἡ κατεργασία ἐπεδείκνυεν ὅτι πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν εἶχον ποιηθῆ· τῶν παραστάδων τούτων μόνον ἡ ἀριστερὰ εἶναι ἀρχαία, σχηματισθεῖσα ἀκέραιος ἐκ πολλῶν, ἀρμοζόντων ἀλλήλοις τμημάτων· καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς ἐποιήσαμεν τὴν δεξιὰν καινουργῇ. Ἐπὶ τούτων ἡρμόσαμεν τὸν μαρμάρινον ὄροφον τῆς Ἀρσινοῦς, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴ, οὕτω δὲ ἀπετελέσθη κόγχη, ἣς ἐντὸς ἐθέσαμεν στήλην, φέρουσαν γραπτὴν παράστασιν ὀρθοῦ ἀνδρός, χαιρετίζοντος γυναικα καθημένην· τὴν στήλην ἡρμόσαμεν ἐπὶ ἀρχαίου βάθρου, ἐνὸς τῶν πλείστων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν πύργων καὶ τῶν νεκροταφείων εὐρεθέντων.

Ὅτι δὲ ὁπίσω αἱ κόγχαι αὗται ἐκλείοντο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, διαδηλοῦσι τὰ κάθετα διαξέσματα τῶν παραστάδων, διήκοντα καθ' ἅπαν τὸ ὕψος αὐτῶν, ἔχοντα περὶ τὰ

0.20 μ. πλάτος, καὶ προωρισμένα φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ὑποδεχθῶσι τὰς ἀποκλειούσας ἐκ τῶν ὀπισθεν τὰ μνημεῖα ταῦτα πλάκας. Ἀλλ' ἡ κατεύθυνσις τοῦ διαξέσματος παρετηρήσαμεν ὅτι δὲν ἦτο κάθετος, ἀλλὰ ὀξεῖαν, ὅτι δ' ἐπίτηδες εἶχον οὕτως ἀρχήθεν ποιηθῇ τὰ διαξέσματα, οὐχὶ κάθετα.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡρμόσαμεν ἐνωτικὴν τῶν παραστάδων γυψίνην πλάκα, κλείουσιν τὴν ὀπισθεν ἐπιφάνειαν τῆς κόγχης· κατ' ἀνάγκην δὲ προσκλίνει ὅλη ἡ πλάξ αὕτη ἐκ τῶν ἄνω ἐλαττουμένης πρὸς τὰ κάτω κατ' ὀλίγον τῆς προσκλίσεως. Ὁ δὲ λόγος τούτου εἶναι ἐμφανῶς ὀπτικὸς· διότι κατωρθοῦτο διὰ τῆς προσκλίσεως τύτης νὰ φαίνεται τὸ βάθος εὐθὺ καὶ κάθετον, μὴ δὲν πράγματι, ἐν ᾧ, ἂν ἐννοεῖτο κανονικῶς κάθετον, θὰ ἐνεφάνιζετο εἰς τὴν ὄψιν κυρτούμενον δυσχρόστως· οὕτως ἔχομεν ἀπόδειξιν ἁπλὴν τῆς ἐν Δημητριάδι ὑπάρξεως τῆς καθέτου καμπυλότητος πρὸς τὴν γνωστὴν ὀριζόντιον τῶν ἀναβαθμῶν καὶ τοῦ στερεοβάτου τοῦ Περθενοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων νηῶν· καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀνερτῶντες εἰκόνας ἐξαρτῶσιν αὐτὰς μετὰ τινος προσκλίσεως διὰ τὸν αὐτὸν ὀπτικὸν λόγον.

Βεβαίως δὲ ἡ ἐμφάνισις τῶν καθέτων τούτων καμπυλῶν θὰ ὑπῆρξε γενικὴ, καὶ θὰ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν τυμπάνων τῶν νηῶν, ὧν αἱ πλάκες αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ βάθος, θὰ ἦσαν ὁμοίως ἡρμωσμέναι μετὰ προσκλίσεως· ὅτι δὲ καὶ βεβαμμένον θὰ ἦτο τὸ βάθος τοῦτο δι' ἑνὸς χρώματος, πιθανῶς κυανοῦ, δύνανται τις νὰ θεωρήσῃ ἀναμφίβολον, καίτοι ἡμεῖς δὲν εὖρομεν ἄχρι τοῦδε πλάκα ἐκ τοιούτου βάθους μνημείου προερχομένην. Ἐνίοτε ἦσαν βεβαμμένα καὶ ἔφερον γραπτὰς παραστάσεις τὰ ἔσω τῶν παραστάδων καὶ ἡ ὑποκάτω ἐπιφάνεια τῶν ὀρόφων, ὡς ἀποδεικνύουσιν εὐρεθέντα τμήματα πάντων τούτων, αἶψα ἰδρύνουμεν ἐν τῷ προδόμῳ, διατηροῦντα σφῆ ἴχνη τοιούτων παραστάσεων. Τὰ δὲ γεῖτα καὶ τὰ ὁμοιώματ' ἀκροκεράμων καὶ αἱ ἄλλαι μιμήσεις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, λ. χ. κιονοκρά-

νων κττ.. ἦσαν ἐπίσης βεβαμμένα, ὡς ἐμφαίνουσι διατηρηθέντα πολλὰ ἴχνη βαφῶν ἐπ' αὐτῶν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ ἀνασυγκροτηθέντος ἐπιταφίου μνημείου εἶχομεν χαράξει τῇ 1910 ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀπέστειλεν ἡμῖν ὁ ἐλληνικώτατος Hiller,² ἐκφράζων διὰ καλλίστων στίχων τὴν ἑαυτοῦ εὐχαρίστησιν διὰ τε τὰ λαμπρὰ εὐρήματα ἡμῶν καὶ διὰ τὸ τάχιστα ἰδρυθὲν ἄσυλον αὐτῶν· φρονοῦντες δὲ ἡμεῖς ὅτι τὰ οὕτω μὴ ἀφιστάμενα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ κάλλους δημιουργήματα, δι' ὧν μνημονεύονται γεγονότα οὐχὶ ἀνάξια λόγου, εἶναι πρέπον νὰ διατηρῶνται, ἐχαράξαμεν τὸ ἐπίγραμμα μνήμης χάριν ἐπὶ ἀχρήστου τμήματος πλακός· μετὰ ταῦτα ὅμως, εὐρόντες καὶ ἄλλα τμήματα, δι' ὧν πάντων ἀπετελέσθη ἡ μόνη πλήρης διατηρηθεῖσα παραστάς, καὶ δι' αὐτῆς τὸ ὁμοίωμα ἀρχαίου ἐπιταφίου μνημείου, ἠναγκάσθημεν, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως τῶν νεωτέρων πρὸς τὰ ἀρχαῖα, νὰ ἐπικαλύψωμεν διὰ γύψου τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Hiller. ὅπερ δὲν διακρίνεται πλέον· ἔχει δὲ ὧδε:

Ἡμιθέους Ἀργὼν μὲν ἔσωσεν, δῶμα δὲ Μουσῶν
μνήματα Θεσσαλίας, τοῖς ἐπιγιγνομένοις,
ποικίλα, παμφανόωντα φυλάσσει, σὰς διὰ βουλὰς.
τούνεκα χαῖρε νόῳ ταγὲ σὺν Θεσσαλίας.

Εἰς δὲ σελ. 187 τῶν Πρακτικῶν 1915 προσθετέον τάδε:

- 2) Ἐπιγραφικὰ μαρτύρια περὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας· ἱερὸν ἢ βωμὸς Ἐννοδίας παρ' αὐτό. Πασικράτα=Ἀφροδίτη· Ἐννοδία=Ἀρτεμις· χρονολογία τοῦ παρὰ τὰ ἱερὰ ταῦτα νεκροταφείου καὶ τῶν ἐν τάφοις αὐτοῦ εὐρεθέντων χαλκῶν κατόπτρων.

Ἐν τῇ Berliner phil. Wochens. τοῦ 1915 στ. 55 ὁ καθηγητῆς Kern ἐξέφρασεν ἐπιφυλάξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως

τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας, δικαίως διατεινόμενος ὅτι ὁ ἀναθηματικὸς βωμίσκος τοῦ *Πρωιᾶ Πασικράτα* εὐχὴν δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς παραδοχὴν τοῦ ὅτι εὐρισκόμεθα ἐπὶ χώρου ἱεροῦ τινος. ἡμεῖς ὅμως ἐσχομεν καὶ ἄλλα μνημεῖα, ἅτινα ἐν τῇ γενικῇ ἡμῶν ἐκθέσει, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1912, δὲν ἀναφέρομεν, διότι εἶχεν ἐκταθῇ αὕτη ὑπερμέτρως διὰ παραθέσεως τῶν πεπραγμένων κατ' ἄλλα σημεῖα.

Ἄλλ' εὐρέθησαν τότε καὶ αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαί: 1) Στήλη ἀκέραιος ἐν εἵδει ναΐσκου· ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου διὰ γραμμάτων τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τοῦλάχιστον ὑπάρχει ἐπιγραφή *Βουβαλὶς Πασικράτα*. 2) Ομοία στήλη ἀπλουστέρα· ἐπιγραφή τοῦ τέρματος τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος *Μέλι(τα) Γηροσιράτου εὐξαμένη Πασικράτα*· σημειωτέον ὅτι ἀπαντᾷ ἐν ψηφίσμασι τῶν Μαγνήτων τῶν σημειωθέντων χρόνων IG IX₂ 1103_s καὶ 1108_s εἰς τῶν μελῶν τῆς συναρχίας τοῦ κοινοῦ *Γηρόσιρατος Ἰσουλίου Δημητρίου*, ὅστις φαίνεται ὡν πατήρ τῆς Μελίττης ταύτης. 3) Βάθρον κυδίκον μελανολίθου, φέρον ἐπιγραφὴν τῶν αὐτῶν περίπου τῇ ὑπ' ἀριθ. 1 χρόνων *Πασικράτα Θεανῶ Διοτίμου, ἱερετεύσασα*. 4) Βάθρον ἐπίμηκες, φέρον ποτὲ ἀγαλμάτιον, ἥτοι ὅμοιον ἀνάθημα, καὶ ἔχον ἐπιγραφὴν τῶν αὐτῶν περίπου τῇ προηγουμένῃ χρόνων: *Ζώπυρος, Ἰππολύτη ὑπὲρ τῶν θυγατέρων*· παρελείφθη τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς, ὅπερ θὰ ἦτο τῆς Πασικράτας πιθανώτατα· διότι καὶ εἰς ἄλλην θεότητα εὐρέθη ἀνάθεσις: 5) Μικρὸς, μαρμαρίνος, κυλινδρικός βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος *Μενεκράτη (Μενεκράτους) καὶ Δημήτριος Ἐνοδία*.

Ὅτι δὲ *Πασικράτα* νοεῖται ἡ Ἀφροδίτη, ἀποδεικνύουσιν εὐρεθέντα ἀγαλμάτια πῆλινα πολλὰ καὶ ἡμίσεια δωδεκάς ἐτέρων Πηλίου μαρμάρου, δι' ὧν ἀποδίδονται διάφοροι ἐμφανίσεις τῆς Ἀφροδίτης, ἀπομιμούμεναι τὰς λίαν διαδεδομένας ἀνὰ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον παραστάσεις τῆς θεᾶς ὑπὸ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς Πραξιτελείου σχολῆς τῆς Δ'—Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἐπίσης ἡ ὠραία κεφαλὴ, μεγέθους ὑπερτέρου τοῦ τελείου

γυναικείου, Παρίου επίσης μαρμάρου, ἥς ἀποικόνισιν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1912 σελ. 207—208, δεικνύει Ἀφροδίτην σοδάραν, προστάτιν τῶν ἐννόμων ἐρώτων. Σημειωτέον ὅμως ὅτι τινὰ τῶν ἀγαλματίων, δύο ἢ τρία, ἀποδίδουσι τὴν Ἀρτεμιν κυνηγέτιδα, ἥτις εἶναι ἡ Ἐννοδία, συγχρότατα ἀπαντῶσα ἐν Θεσσαλικάῃς ἐπιγραφαῖς, πολλάκις καὶ ἀπλῶς, ἄνευ δὴλον ὅτι τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς.

Ἐπεκράτησεν ἄρα τὸ ἐπίθετον *Πασικράτια* τοῦ κυρίου ὀνόματος Ἀφροδίτη πλήρως· ἦτο δὲ ἄχρι τοῦδε γνωστὸν τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἴδιον τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Περσεφόνης, ὡς βεβαιοῖ ὁ Σ. Δραγούμης ἐν *Αοχ. Ἐφημ.* 1910 σελ. 397-398. Τὸ νὰ ἀποδῶμεν αὐτὸ τῇ Ἀρτέμιδι, ἐν τῇ περὶ ἥς ὁ λόγος ἡμετέρα περιπτώσει, κωλύουσι τὰ ἀγαλμάτια καὶ ἡ δι' ἐπιγραφῆς καὶ ἐτέρων ἀγαλματίων διάκρισις τῆς Ἀρτέμιδος ὡς Ἐννοδίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι καὶ αὕτη ἐτιμᾶτο μὲν ἐκεῖ διὰ τινος βωμοῦ ἢ ἄλλως, ἀλλ' οὐχὶ ὡς κυρία θεότης τοῦ ἱεροῦ· τὸ νὰ θεωρήσωμεν δ' ἐνθάδε ὡς Πασικράταν τὴν Περσεφόνην, ἥτοι τὴν Κόρην, θὰ εἶχε μὲν τινα λόγον ἢ ὑπόθεσις, παρακειμένου νεκροταφείου, ἀλλ' ἐμποδίζουσι τὰ προειρημένα μνημεῖα, καὶ δὴ ἡ ἐπιγραφὴ ὑπὲρ τῶν θυγατέρων, δι' ἥς δηλοῦται αἵτησις τῶν γονέων πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῶν ζώων, τῇ μεσιτείᾳ καὶ εὐνοίᾳ τῆς Ἀφροδίτης βεβαίως, οὐχὶ τῆς Περσεφόνης, ἀκαταλλήλου ὅλως πρὸς τοιαύτας ἐνεργείας.

Θεωροῦμεν λοιπὸν βέβαιον ὅτι *Πασικράτια* νοεῖται ἐνταῦθα ἢ Ἀφροδίτη· ἢ δ' ἐν νεκροταφείῳ εὔρεσις τῶν εἰς αὐτὴν ἀναφεραμένων ἀναθημάτων, ἐπιγραφικῶν καὶ πλαστικῶν, λόγον ἔχει ἢ τὸ ὅτι τὸ ἱερόν τοῦτο ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τῆς κτίσεως τῆς *Δημητριάδος* (294-293 π. Χρ.) καὶ διετηρήθη καὶ μετέπειτα, τῆς διατηρήσεως πάντως βεβαιουμένης, μέχρι τῆς Β' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος διὰ τοῦ ἐπιγραφομένου βωμίσκου τοῦ *Πρωτᾶ*, ἢ ὅτι δὲν ἔκειτο ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐγγὺς που, ἔσω τῶν τειχῶν ἢ παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν πύλην, καθ' ἣν καὶ ἡ λατρεία τῆς Ἐννοδίας εὐνοεῖται· τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον· διότι δὲν εὔρομεν ἄχρι τοῦδε οὐδὲν σαφὲς καὶ κατὰ

χώραν ἔχοντος τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ ἱεροῦ· διὸ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὰς θέσεις ταύτας.

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς ποιήσεως τῶν ἐν δωματίοις τάφων κατὰ συστάδας καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τῶν εὐρημάτων, προσθετέον τοῖς προειρημένοις ἐν σελ. 191 τὰςδε: τὸ εὐρεθὲν κτιστὸν ἔρεισμα πρὸ τῶν δωματίων τούτων ἐνεῖχεν ἐντετειχισμένα τμήματα καὶ στηλάς, ὧν μία φέρει ἐπιγραφὴν Ἑχετίμα Ἀντιπάτρου· ἐν δὲ τοῖς τοίχοις τῶν δωματίων εὕρομεν ἐπίσης ἐντετειχισμένα τμήματα στηλῶν, ὧν ἓν μέγα φέρει ἐπιγραφὴν Ἐπικράτης Θεοτίμου, ἕτερον δὲ μεῖζον, ἀκεραίου σχεδὸν στηλῆς, Κερκίων Ἀσιαγένης (ἢ Ἀσιαγενής)· οἱ χρόνοι τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δὲν ὑπερβαίνουνσι τὰς ἀρχὰς τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρήδος· καθίσταται ἄρα ἐμφανὲς ὅτι ἀνήκουσι τῷ πρώτῳ νεκροταφείῳ τῆς Δημητριάδος, τῷ ἀπὸ τοῦ 293 π. Χρ. δυναμένῳ νὰ χρονολογηθῇ.

Οἱ εὐρεθέντες λοιπὸν κατὰ συστάδας ἐν δωματίοις τάφοι ἀνήκουσι τῷ δευτέρῳ νεκροταφείῳ, ὅπερ ἐγένετο μετὰ τὴν καταστροφὴν ἢ δ' ἀρρύθμισιν τοῦ πρώτου, οὔτινος σαφὴ ἔχνη καὶ βεβαίους τάφους δὲν εὕρομεν κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ἄχρι τοῦδε· ἀλλ' ἡ κατάρριψις τῶν στηλῶν τοῦ πρώτου νεκροταφείου καὶ ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῶν εἰς λίθους ἀχρήστους, προὔποτίθησι πάροδον χρόνου τινός, πεντήκοντα τοῦλάχιστον ἐτῶν μετὰ τὴν πρώτην ταφὴν καὶ ἱδρυσιν τῶν κατονομαζόντων τοὺς νεκροὺς τούτους στηλῶν. Οὕτως ὑποχρεούμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοὺς εὐρεθέντας ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι δωματίοις τάφους ὡς ἀνήκοντας τῇ ἀπὸ τοῦ 200 π. Χρ. περιόδῳ, μάλιστα δὲ τινας δυναμένους νὰ ἐξίκωνται κατὰ μέγιστον ὅριον εἰς τοὺς ὀλίγον μετὰ τὸ 250 π. Χρ. χρόνους.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο συντελεῖ τὰ μέγιστα πρὸς χρονολόγησιν τῆς χαλκουργικῆς τέχνης τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος· διότι ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1914 σελ. 117-129 ὁ κ. Ν. Παππαδάκης, δημοσιεύων χαλκοῦν κάτοπρον, ἐκ τινος τάφου τῶν Βοιωτίων Θηδῶν, ὃν ἀδυνατεῖ νὰ χρονολογήσῃ καθ' ἑαυτόν, ἴσως ὡς μονήρη εὐρεθέντα, καὶ ἄνευ τῶν κτερισμάτων, ἀνάγει

αὐτό «εἰς τὰς ἀρχὰς τὸ πολὺ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων»· οὕς ἐπίσης ἀφίνει ἀβεβαιώτους· πιθανῶς νοεῖ τοὺς περὶ τὰ 330 π. Χρ. χρόνους ὡς τοιαύτας ἀρχάς· ἀλλὰ καὶ τῶν χρόνων τούτων θεωρεῖ τὸ κάτοπτρον ἀρχαιότερον, λέγων «τὸ κάτοπτρον αὐτὸ κλίνομεν νὰ πιστεύσωμεν ἀρχαιότερόν πως, φυλαχθὲν ἐπὶ τινὰς δεκαετηρίδας ἴσως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ»· οὕτως ἀνέρχεται εἰς τὸ 350 π. Χρ. καίπερ μετ' ἐπιφυλάξεων μετριωτέρας ἐκφράσεως, καὶ φέρει τὸ ἔργον εἰς τοὺς πρωτίτους χρόνους τῆς Λυσιππείου περιόδου.

Ὅτι ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα, ἀποδεικνύουσι δύο ἐξαίρετα χαλκᾶ κάτοπτρα, ἅτινα εὔρομεν ἡμεῖς ἐν τάφοις τῆς προειρημένης συστάδος τοῦ δευτέρου νεκροταφείου τῆς Δημητριάδος, οἵτινες δὲν δύνανται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ὑπερβῶσι τὸ 250 π. Χρ., καὶ τοῦτο κατ' ἀνώτατον ὅριον· ἡ λογικὴ ἐπισκόπησις τῶν χρονικῶν ὁρίων, ἅτινα ἀποδίδουσι σαφῶς τὸ μὲν ἢ ἀσφαλῶς χρονολογούμενη κτίσις τῆς Δημητριάδος, τὸ δὲ αἰ ἐπιγραφῇ τῶν στηλῶν, αἵτινες εὐρέθησαν ἐντετειχισμέναι ὡς λίθοι ἀχρηστοὶ καὶ κοινότατοι ἐν τῷ ἐρείσματι καὶ τοῖς τοίχοις τῶν δωματίων, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τοὺς τάφους τούτους, ὡς ἀνήκοντας τοῖς περὶ τὸ 200 π. Χρ. χρόνοις. Καὶ τὸ μὲν ἐν τούτων ἀποδίδει δύο πολεμιστάς, καθαρῶς Λυσιππείου τύπου καὶ τέχνης, τὸ δ' ἕτερον παράσκειν τοῦ λεγομένου γραφικοῦ χαρακτῆρος, λίαν ὁμοίαν τῇ ἐπὶ τοῦ Θηβαϊκοῦ κατόπτρου, περὶ οὗ προείπομεν. Ἀμφότερα λοιπὸν ταῦτα, ἥτοι τὸ τε Θηβαϊκὸν καὶ τὸ τῆς Δημητριάδος ἐποιήθησαν κατὰ τὸ 250 π. Χρ. καὶ εἶναι ἀπκράϊττος ὁ περιορισμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Παππαδάκη τεθείσης χρονολογίας ὡς ἄνω κατὰ ἑκατὸν τοῦλάχιστον ἔτη.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναγράφομεν συντόμως ἐν τῷ παρόντι πρὸς βεβαίωσιν τῶν χρονικῶν ὁρίων· ἐν δὲ τῇ εἰδικῇ ἐκδόσει τῶν ἐκ Θεσσαλίας χαλκωμάτων, καὶ δὴ τῶν κατόπτρων, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦν παρασκευάζομεν, ἀναμένοντες ἔτι τὴν ποίησιν τῶν φωτογραφιῶν πρὸς ἐκδοσιν ἐν τῇ 'Αρχ. Ἐφημ., θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα εὐρύτερον περὶ αὐτῶν.

- 3) *Ἀνεύρεσις Ὡδείου ἐν Λαρίσῃ πολυάνδριον Κιεριέων ἐν τύμβῳ παρὰ τοὺς Μύρους Καρδίτης, εὗρεσις νομισματικοῦ θησαυροῦ παρ' αὐτόν· ἱερὸν Ἀπόλλωνος Περιώτου παρὰ τὴν Ἡράκλειαν (Πλαταμῶνος).*

Κατὰ τινὰ σκαφὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς κειμένης μεταξὺ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Α' Μεραρχίας στρατοῦ καὶ τῆς οἰκίας Εὐστ. Ἰατρίδου ἐν Λαρίσῃ, εὐρέθη τάφος, ὃν μεταβάς ἐκείσε, ἀνέσκαψα εὐρύτερον· ἦτο τῶν συνήθων κτιστῶν τῆς Γ'-Ε' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἀλληλιμμένος ἔσω διὰ παχέος ἀσβεστοκονιάματος, δὲν ἐνεῖχε δέ τι πλὴν εὐτελοῦς πηλίνου λύχνου. Παρέκειτο δὲ κατὰ χώραν μαρμάρινον ἐδῶλιον, οὗ ὑπέκειτο ἐν τάξει ἕτερον ὁμοίως, ὑφ' ὃ εὗρομεν τὸ τέρμα, ἥτοι τὴν εὐθυνηρίαν, ἐφ' ἧς ἔδῃ τὸ ὅλον κτίσμα· ἐξηκριθώσαμεν δὲ ὅσα παρέκειντο ἐν συναφείᾳ ἐκατέρωθεν ἕτεροι λίθοι ἐδωλίων· ἡ ἐξεργασία πάντων τούτων φερόντων ἄνω προεξέχον ἀπλοῦν γείσον, ἐνδείκνυται οὕσα λαμπρῶν χρόνων τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ ἐργασία ὅμως δὲν ἦτο εὐχερὲς νὰ ἐπεκταθῇ, ἐπιπροσθούντων τῶν πεζοδρομίων, τούτου δ' ἕνεκα δὲν καθίστατο δυνατὸν νὰ ἐξακριθῇ, ἂν τὸ κτίσμα ἦτο ἐξέδρα τις ἢ ἔρεισμα θόλου, οἷα ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ· ἀλλὰ τὸ ἐκ τριῶν ἐδωλίων ἐμφαινόμενον τόξον ἦτο λίαν ἀνοικτόν, καὶ ἐνεδείκνυνεν ἐλτεταμένην περίμετρον κύκλου, οἷαν ἀναμένομεν ἐν θεάτρῳ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀρχαῖον θέατρον ἔχει εὐρεθῇ καὶ ἐν μέρει διατηρεῖται κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς ἀκροπόλεως τῆς Λαρίσης (βλ. *Πρακτικά* 1910 σελ. 174 - 175), εἰκάζομεν ὅτι τὸ νῦν ὑποδηλούμενον θὰ ἦτο πιθανώτατα τὸ Ὡδεῖον τῆς πόλεως, οἷον δὲν ἀναφέρεται μὲν, ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπάρχον· διότι αἱ λίαν γνωσταὶ ἀγωνιστικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Λαρίσης ἀναγράφουσι σκαλιστάς, κήρυκας, αὐλητάς, κιθαριστάς, κιθαρωδοὺς, ποιητάς ἐπῶν, κττ., διαγωνιζομένους· οἱ ἀγῶνες δὲ οὗτοι ἠδύναντο μὲν νὰ τελῶνται καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀλλ' εὐλογώτερον ἐν Ὡδείῳ.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ περίξ χώρος εἶναι ἐπίπεδος, ὀλίγον τι ὑψωμένος· δὲν ἔχει ἄρα ἐμφανῆ τὰ στοιχεῖα λόφου, φυσικοῦ ἢ χειρσποιήτου, οἷον ἀπαιτεῖ τὸ θεατρόμορφον Ὠδεῖον· τούτου ἕνεκα θυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ὑπῆρχεν ἀρχήθεν λόφος τις, σὺν τῇ παρόδῳ δὲ τοῦ χρόνου κατεστράφη, ὅπερ οὐχὶ ὀλιγάκις συμβαίνει, προκειμένου περὶ μονήρων χωματωδῶν λόφων ἐν τῇ πεδιάδι, ἣ εἶχε κατασκευασθῇ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐκ ξύλων, πλὴν τῶν κατωτάτω δύο ἢ τριῶν ἀναδοθμῶν, ὄντων μαρμαρίνων· ἡ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους μέχρι τῆς εὐθυνηρίας, ἥτοι τῆς κονίστρας, ἀπόστασις εἶναι 1.80 μ. Εὐνόητον δὲ εἶναι ὅτι κατεχώσαμεν τὰ ἀνασκαφέντα καὶ ἐκαλύψαμεν αὐτὰ ἐντελῶς οὕτως, ὥστε σήμερον δὲν διακρίνεται οὐδὲν ἶχνος τῶν ἀρχαίων τούτων.

Περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς πόλεως Καρδίτσης, ἐγγὺς τῆς εἰς Λάρισαν ἀγούσης ἀμαξιτοῦ, ὑπάρχει παρὰ τὸ χωρίον Μύρους χωματώδης τύμβος χειροποίητος, οὗ πολὺ τοῦ ὕψους διεσπάρη σὺν τῷ χρόνῳ ἔκ τε τῆς καλλιεργίας καὶ τῶν λαθραίων ἀνασκαφῶν, δι' ὧν ἀνεκαλύφθησαν τετράγωνοι τάφροι, διὰ μαρμαρίνων πλακῶν πεποιημένοι, ὧν τινες εἶδομεν παρερριμμένους καὶ τεθραυσμένους· ἔκ τινος τῶν τάφων τούτων εἶχε κατασχεθῇ ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς Θεσσαλίαν μεταδάσεώς μου μεγάλη χαλκῇ ὑδρὶα καλλίστου σχήματος, σχεδὸν ἀκέραιος, καὶ τινα πῆλιν αἰγυεῖα κοινοῦ τύπου, ἅτινα παρέλαβον ἐκ τοῦ Νομαρχείου καὶ κατέθηκα ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Βόλου, κατόπιν δ' ἐν τῷ Μουσείῳ. Ἔλεγον δὲ οἱ πάροικοι ὅτι πολλὰ νομίσματα ἀνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου, ὅστις καλεῖται «Μαγοῦλα ᾿ς τοὺς Μύρους», καὶ ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ χωρίου ὑπάρχουσιν ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν μία ἐστρωμένη ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Δυστυχῶς ἡ σύστασίς μου πρὸς ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου ἐκείνου δὲν ἐξεπληρώθη μέχρι σήμερον.

Τυχαιὸν ὅμως εὔρημα δηλοῖ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περιέργου τούτου πολυανδρίου· διότι τῷ 1914 πλινθοπλάσται τινές, ὀρύσσοντες χῶμα ἐκ τοῦ τύμβου τούτου,

εὔρον ἀγγεῖον πῆλινον, ὅπερ ἐνεῖχε περὶ τὰς δύο χιλιάδας ἀργυρῶν νομισμάτων, ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἅτινα διανοίρασαν οἱ εὐρόντες· τῇ ἐγκαίρῳ ὅμως ἐνεργείᾳ τοῦ ἀστυνόμου Καρδίτσης, μοιράρχου κ. Βογιατζῆ, ὃς, γνωρίσαντί μοι τὸ εὔρημα, ἀπέστειλα ὁδηγίαν πρὸς περισυλλογὴν τῶν νομισμάτων, ἐμποδισθεὶς νὰ μεταδῶ αὐτοπροσώπως, διεσώθη τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἐρμαίου τούτου, ἀποσταλὲν ἀρμοδίως εἰς Ἀθήνας καὶ κατατεθὲν ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ.

Εἶναι δ' ἐμφανὲς ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ὅτι ὁ θησαυρὸς οὗτος ἀπετέλει κατὰθεσιν, *depositio pecuniae* (πρὸς τὰ προειρημένα ἀποκρυβεῖς ὑπὸ τινος φυλαργύρου ἢ ληστοῦ, ὅστις δὲν ἠδυνήθη, ἢ δὲν προέλαβε, νὰ ἀναλάβῃ αὐτόν Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἀνήκε πρὸς τὰς ἀρχαίας Κιερίας, πόλει πλουσιωτάτῃ καὶ ἀκμῆς ἀπὸ τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος· κατὰ ταῦτα καὶ οἱ τάφοι ἐκεῖνοι ἀνήκουσιν οἰκογενείᾳ τινὶ σημαντικῇ τῆς πόλεως ταύτης, ἢ εἶναι κοινοτάφιον πολιτῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἢ ἄλλως ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ταφέντων· τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον.

Κατὰ δὲ τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν, μεταξὺ τοῦ νῦν Πλαταμῶνος καὶ τοῦ χωρίου Παππαπούλη, εἰς ἀπόστασιν 4 χλμ. περίπου ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου, κατασκευαζομένης τῆς γραμμῆς τοῦ ἐνωτικοῦ σιδηροδρόμου ἐκ τῶν παλαιῶν συνόρων πρὸς τὸ Γιδᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, εὐρέθη μικρὰ στήλη ἀναθηματικὴ τῷ Ἀπόλλωνι Περιώτῃ καὶ τύμβος, ἐνέχων κτίσμα ἐν εἵδει τάφου· εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἡμποδίσθημεν νὰ μεταδῶμεν, ἵνα καθορίσωμεν τὰ σημεῖα ταῦτα, περὶ ὧν ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὁ ἀνώτερος μηχανικὸς κ. Μπιτσάκис καὶ ὁ ὑποτελώνης κ. Ῥωμαῖος· ἀλλ' ἐλπίζομεν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι, εὐκαιρίας παρεχομένης, νὰ μεταδῶμεν ἐκεῖσε πρὸς μελέτην τῶν τόπων καὶ τῆς ἀρχαίας Ἡρακλείας, περὶ ὧν πολλὰ διέσωσαν αἱ ἐν Γόννοις εὐρεθεῖσαι καὶ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ 1911-1915 δημοσιευθεῖσαι ἐπιγραφαί. Τὴν δὲ ἀνάθεσιν τῷ Ἀπόλλωνι ἰδρύταμεν ἐν τῷ προχείρῳ Μουσείῳ τῆς Λαρίσης.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΡΩΠΙ—ΣΦΗΤΤΟΣ

Τὸ Κορωπί ὡς καὶ ὁ ἀρχαῖος δῆμος, ὃν τὸ χωρίον τοῦτο διεδέχθη, λίαν ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν μου· διότι ὁ δῆμος τοῦ Κορωπίου, ὅπερ εἶνε τὸ πολυανθρωπότατον τῶν ἐν τῇ Μεσογειακῇ πεδιάδι τῆς Ἀττικῆς χωρίων, κακῶς μὲν τὸ πρῶτον ὠνομάσθη δῆμος Ἀραφῆνος, κακῶς δὲ καὶ τῷ 1846 Β. Διατάγματι μετωνομάσθη δ. Κρωπείας· διότι ἡ ἀρχαία Κρωπεία ἢ Κρωπιὰ ἔκειτο πρὸς Δ. τοῦ ὄρους Αἰγάλεω· οἱ τότε ἀρχαιολόγοι τοῦ ἔθνους ἐξ ἔρωτος δηλονότι πρὸς τὰς ἀρχαίας τοπωνυμίας παρεξέλαβον τὸ Κορωπί ὡς παραφθορὰν τοῦ ἀρχαίου Κρωπιὰ, ὡς τὸ Σπάτα παραφθορὰν ἐκ τοῦ Σφηττός, τὸ Λιόπεσι ἐκ τοῦ Ἀλωπεκῆ, τὸ Σκαραμαγκᾶς ἐκ τοῦ Σκαμβωνίδα, καὶ τὸ Πέλικα, ἐκ τοῦ ἀρχαίου Πήληκες.

Ἄλλ' ὅτι αἱ τοιαῦται ἐτυμολογίαι ἀληθεῖς εἰκαιολογίαι εἰσὶ καὶ ἀταλαίπωρα σκέμματα, πρόδηλον· ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Κρωπιᾶς εἶνε ἀναμφισβητήτως καθωρισμένη ἐκ τοῦ Θουκυδίδου· διότι ὁ ἱστορικὸς παρέδωκεν ἡμῖν, ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἄραντες ἐκ τῆς Ἐλευσίως καὶ τ.ὺ Θριασίου πεδίου προυχώρησαν εἰς Ἀχαρνὰς διὰ τῆς Κρωπιᾶς ἐν δεξιᾷ τὸν Αἰγάλεων ἔχοντες. (Β', 19)· ὥστε ἡ Κρωπιὰ σαφῶς ἔκειτο Δ. τοῦ ὄρους Αἰγάλεω.

Ἄλλ' ἀφ' οὗ κακῶς μετηνέχθη ἡ Κρωπιὰ εἰς τὸ νῦν Κορωπί, τότε τίς ἀρχαῖος δῆμος ἔκειτο ἐκεῖ· ἐκ πολλῶν τεκμηρίων πείθεται τις ὅτι ἐκεῖ ἦν ὁ ἀρχαῖος Σφηττός ¹⁾ εἰς τὴν Ἀκαμντίδα φυλὴν ἀνήκων, οὗ περὶ τῆς θέσεως πολλὰ ἀμ-

¹⁾ Τὰ ἐπιρρήματα Σφηττόθεν, Σφηττοῖ, Σφηττόν δε καὶ ὁ δημότης Σφήττιος

φισδητήσεις ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἐγένοντο· καὶ πρῶτον ἐπειδὴ ὁ Στράβων δὲν μνημονεύει τοῦ Σφηττοῦ οὔτε ἐν τοῖς πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ παραλίαις δῆμοις οὔτε ἐν τοῖς τῆς Ἀ. καὶ Ν. ἀκτῆς, ὁ Leake ¹⁾ λίαν πιθανῶς εἵκασεν, ὅτι ὁ δῆμος οὗτος ἔκειτο ἐν τῇ Μεσογείᾳ· παραχθείς δ' ὅμως ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀρχαιοδίφης ἐκ τῆς φαινομενικῆς ὁμοφωνίας παρεξέλαβε τὸ νῦν Σπάτα ὡς παραφθορὰν τοῦ Σφηττός, ὃν καὶ ἐκεῖ που ἐτοποθέτει.

Δεύτερον ἔκ τινος χωρίου τοῦ ῥήτορος Αἰσχίνου δύνανται τις νὰ παραδεχθῇ, ὡς ὀρθῶς καὶ ὁ Ross ²⁾ ἐτόπασεν, ὅτι ὁ Σφηττός ἐγεινιάζετο πρὸς τὸν δῆμον Μυρρινοῦντα, οὗ ἡ θέσις νῦν εἶνε καθωρισμένη ἐν τῇ νῦν Μερέντα παρὰ τὸ Μαρκόπουλον· διότι ὁ Αἰσχίνης ³⁾ μνημονεύει, ὅτι ὁ Τίμαρχος εἶχεν ἐν Σφηττῷ κτῆμα, ὅπερ ἐπρίετο παρ' αὐτοῦ Μνησίθεος ὁ Μυρρινούσιος· τὸ κτῆμα τοῦτο ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λέγεται Σφηττοῖ ἐσχατιά, κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν ἐσχατιαί εἰσι τόποι ἐσχατοὶ τῆς χώρας περατούμενοι ἢ εἰς ὄρος ἢ εἰς θάλασσαν, ἢ «τὰ ἐπὶ τοῖς τέρμασι τῶν δήμων ἐσχατια κείμενα χωρία ἐσχατιαὶ ἐκαλοῦντο»· ἐκ τῆς ἐρμηνείας δὲ ταύτης τοῦ Σχολιαστοῦ δηλον, ὅτι τὸ κτῆμα τοῦ Τιμάρχου, ὅπερ ἐπρίετο ὁ Μυρρινούσιος, ἔκειτο ἐν τῷ τέρματι τοῦ δήμου Σφηττοῦ, καὶ ἐν τῷ ἐσχατῷ αὐτοῦ μέρει, τῷ πρὸς τὸν δῆμον Μυρρινοῦντα συνορεύοντι· διὸ καὶ ὁ Μυρρινούσιος αὐτὸ ἐπρίετο.

Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸν Μυρρινοῦντα συνορεύων φαίνεται ὁ Σφηττός, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ἀνάφλυστον ὑποδηλοῦται γειτνιάζων. Ὡς δηλαδὴ ὁ Σφῆττος καὶ ὁ Ἀνάφλυστος ὀνομάζονται ἀδελφοὶ ἐκ Τροιζήνος εἰς τὴν Ἀττικὴν μετοικήσαντες καὶ τοὺς ἐπωνύμους αὐτῶν δύο δῆμους ἰδρύσαντες κατὰ τὸν Πausanίαν (Β' 30,8), οὕτω καὶ οἱ δύο δῆμοι Σφηττός καὶ Ἀνάφλυστος φαίνονται γειτονικοί. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Σφηττός ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις ἦτο εἷς τῶν δώδεκα τῆς Ἀττικῆς δήμων,

¹⁾ Leake—Westermann σελ. 17.

²⁾ Ross σελ. 96.

³⁾ Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχου § 98.

φαίνεται, ότι περιελάμβανε και τὸ ΝΑ. μέρος τῆς ἀκτῆς μέχρι τοῦ Ἀναφλύστου, ὡς καὶ νῦν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κορωπίου ὑπάγεται ὁ Ἀνάβυσσος, κείμενος ἔνθα ἦν ὁ ἀρχαῖος Ἀνάφλυστος, ἐν τῷ ὄρμῳ δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

Ἄλλοθεν δ' ὑποδηλοῦται, ὅτι ἡ τοῦ Σφηττοῦ περιοχὴ ἐπεξετείνετο καὶ πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ μέχρι τῆς ἀκτῆς· διότι ἡ ἐν ταῖς Ἀλαῖς ταῖς Αἰξωνικαῖς ἀφιέρωσις τῶν θυνοθηρῶν εἰς Ἀπόλλωνα τὸν Κύννειον, ὅς ἦν θεὸς τῶν Σφηττίων, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων, ἐν οἷς τὸ παράλιον τοῦτο μέρος εἰς τὸν Σφηττὸν ἀνήκεν ¹⁾.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ὁ Σφηττός ὁμορῶν πρῶτον πρὸς τὸν Μυρρινοῦντα (Μαρκόπουλον), δεύτερον πρὸς τὸν Ἀνάφλυστον (Ἀνάδυσσον), καὶ τρίτον πρὸς τὰς Ἀλὰς τὰς Αἰξωνικάς ἢ τοὺς Αἰξωνεῖς ἐν ταῖς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπωρεῖαις οὕτως, ὥστε ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου Σφηττοῦ ἦτο παρὰ τὸ νῦν Κορωπί· περὶ τούτου δὲ συμφωνοῦσιν ὁ τε Milehhöfer καὶ ὁ Löper.

Ὁ Milehhöfer μάλιστα τοποθετεῖ τὸν Σφηττὸν Δ. τοῦ χωρίου Κορωπίου παρὰ τὸν λόφον, ἔνθα ὁ ναὸς τοῦ Χριστοῦ· ὁ λόφος ἐκεῖνος φαίνεται ὡς ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀρχαίου πολισματος· ἐπὶ τοῦ Ἀ. μέρους αὐτοῦ διακρίνει τις ἔχνη τοῦ ἀρχαίου τείχους· ὁ λόφος οὗτος μακρόθεν ὁρώμενος προσομοιάζει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. Ἐγὼ δὲ καὶ Δ. τοῦ λόφου παρατήρησα λείψανά τινα κτιρίου ἀρχαίου· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Κορωπίου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀσωμάτων καὶ ἐν τῷ δυτικώτερον αὐτοῦ κειμένῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶδον ἐρείπια πολλὰ κτιρίων ἀρχαίων καὶ τεμάχια μνημείων ἐξ ἀρχαίων μνημείων· ἐν δὲ τῇ πλησίον ἐκεῖ τοποθεσίᾳ, ἣτις Φουβάγια καλεῖται, βλέπει τις πύργον ἡρειπωμένον, μεταγενεστέρων μὲν χρόνων, ἀλλ' ὕλικὸν ἀρχαῖον ἐνέχοντα· ἡ δ' ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις οἰκοδόμησις τοῦ πύργου ἐνταῦθα δηλοῖ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως, ὡς καὶ ὁ ἀρ-

¹⁾ Πρβλ. Löper, Mitth. d. deut. arch. Institut. in Athen XVII (1892) σελ. 393.

χαῖος Σφηττός ἐπικαίρως ἦν ἰδρυμένος· καὶ ὁ πύργος οὗτος δύναται νὰ συντελέσῃ πῶς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Σφητίας ὁδοῦ.

Πρὸς καθορισμὸν δὲ τοῦ Σφητιοῦ καὶ τῆς Σφητίας ὁδοῦ δύναται οὐκ ὀλίγον νὰ συντελέσῃ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Πλούταρχου (β. Θησέως ιγ'). Κατὰ τὸν ἱστορικὸν δηλαδὴ ὁ Πάλλας, ὅς εἶχε πολλοὺς υἱοὺς, ἤλπιζε νὰ διαδεχθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Αἰγέα ἐν τῇ βασιλείᾳ, ἄτεκνον ὄντα· ἀλλ' ὅτε ὁ Αἰγεὺς ἀνεγνώρισε τὸν Θησέα υἱὸν καὶ διάδοχον τῆς βασιλείας, οἱ Παλλαντίδαι ἀπελπίσαντες περὶ τῆς διαδοχῆς, εἰς πόλεμον καθίσταντο· καὶ διελόντες ἑαυτοὺς οἱ μὲν προφανῶς Σφηττόθεν ἐχώρουν ἐπὶ τὸ ἄστυ μετὰ τοῦ πατρός, οἱ δὲ Γαργηττοὶ κρύψαντες ἑαυτοὺς ἐν ἠδρευσιν, ἵνα διχόθεν ἐπέλθωσι τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ γνοὺς τὰ σχέδια τῶν Παλλαντιδῶν παρὰ τινος κήρυκος Ἀγνουσίου ὁ Θησεύς, ἐπιπεὼν ἐξαίφνης τοῖς ἐνεδρεύουσι πάντας διέφθειρε.

Τούτοις δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Φιλοχόρου· διότι ἐν τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Εὐριπίδου (Ἰππόλυτ. στίχ. 35) ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς «Πάλλαντος ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις διανοομένου καὶ τὴν Σφητίαν ὁδὸν διαπορευομένου ἐπὶ τὸ ἄστυ» μετὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οἱ τούτου παῖδες κατὰ βούλησιν τοῦ πατρός Γαργηττοὶ ἐγκαθίζουσι μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν, ἵνα, «ὅταν ἐπεξέλθωσι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ὁ Πάλλας συμβάλλῃ, ἐξ ἐφόδου προσπεσόντες λάβωσι τὴν πόλιν».

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διηγήσεων τούτων κατάδηλον γίνεται, ὅτι ὁ Σφηττός ἦν ἐν τοῖς Μεσογείοις· ἀλλὰ τίς ἦν ἡ Σφητία ὁδός, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Πάλλας καὶ δι' ἧς προσβαλὼν τοῖς Ἀθηναίοις ἔμελλε νὰ παράσχη τοῖς Γαργηττοῖς ἐνεδρεύουσιν υἱοῖς αὐτοῦ τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα ἐξ ἐφόδου προσπεσόντες λάβωσι τὴν πόλιν, ἣ κατὰ τὸν Πλούταρχον διχόθεν ἐπέλθωσι τοῖς ἐναντίοις, τοῦτο δεῖται ἀποδείξεως. Ὁ μὲν Leake Σφητίαν ὁδὸν ἐκλαμβάνει τὴν διὰ τοῦ Β. πρόποδος τοῦ Ὑμηττοῦ, ἐνθα καὶ νῦν διέρχεται ἡ ἐκ τῶν Μεσογείων καὶ τοῦ Μαραθῶνος ὁδός ἐν τῇ θέσει, ἥτις Σταυρὸς ὀνομάζεται· τὸν δὲ Γαργηττὸν

τοποθετεῖ, ὅπου νῦν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ κυνηγός, ἐπὶ τῆς κνήμης δηλαδὴ τοῦ εἰρημένου πρόποδος· ἀλλ' οὐδέτερον τούτων δύναται νὰ ἀληθεύῃ· διότι τοῦ μὲν Γαργηττοῦ εἶνε καθωρισμένη ἡ θέσις, ὅπου διεσώθη καὶ τὸ ὄνομα **Γαρηττός**· ἡ δὲ Σφηττία ὁδὸς ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τι τὸ ἰδιόζον καὶ νὰ μὴ τυγχάνῃ κοινή τῇ ἐκ τῶν ἄλλων Μεσογείων δῆμων καὶ ἐκ τοῦ Μαραθῶνος· ἔπειτα πῶς θέλει νοηθῇ τὸ διχόθεν τοῦ Πλουτάρχου; τὸ σχέδιον τοῦ Πάλλαντος ἦν νὰ προσβάλῃ τὸν ἀντίπαλον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ τῶν ὀπισθεν ἅμα, ἐκ δύο διευθύνσεων ἐναντίων· ὥστε ἀλλαχοῦ ζητητέον τὴν Σφηττίαν ὁδόν.

Ὁ Σφηττός, ὡς εἶδομεν, καλῶς τίθεται Δ. τοῦ Κορωπίου, ὅπου νῦν ὁ λόφος τοῦ Χριστοῦ· πρὸς Δ. δὲ τοῦ λόφου τούτου ἄγει ὁδὸς, ἣτις διὰ φάραγγος ὑπὲρ τὸν αὐχένα τοῦ Ὑμηττοῦ βαίνουσα εἰς τὴν Δ. κλιτὺν τοῦ ὄρους διὰ μεγάλης χαράδρας καταλήγει εἰς τὴν τοποθεσίαν Πιονάρι· ἡ φαραγγώδης δ' αὕτη ὁδὸς εἶνε ἡ Σφηττία, ἄγουσα ἐκ Σφηττοῦ ἢ τοῦ Κορωπίου εἰς Ἀθήνας πολὺ ταχύτερον ἢ ἡ διὰ τῆς Β'Α. ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ διὰ καὶ νῦν οἱ χωρικοὶ χρησιμοποιοῦσι τὴν ὁδὸν ταύτην πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου· πολὺ δὲ μᾶλλον ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ ὁδὸς αὕτη, ἐπειδὴ ὁ Σφηττός ἔκειτο Δ. τοῦ νῦν Κορωπίου περὶ τὰ 4 χμ. ὥστε ἡ ὁδὸς καθίστατο πολὺ βραχυτέρα τῆς νῦν ἐκ Κορωπίου ἀρχομένης· ἐπειδὴ δ' ἐνταῦθα ὑπάρχει δίοδος ἐκ τῆς Μεσογειακῆς πεδιάδος πρὸς τὴν Δ. ἀκτὴν, ἡ θέσις τοῦ Σφηττοῦ ἦτο λίαν ἐπίκαιρος· διὰ καὶ τὸ τεῖχος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκρόπολις εἶχον μεγάλην σημασίαν· διὰ τῶν ὀχυρωμάτων τούτων καθίστατό τις κύριος τῆς διόδου καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ οἰκοῦντας ἐπιτρέχων καὶ λεηλατῶν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ μάλιστα ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις, ὅτε πρὸ τοῦ Θησέως ἐν τῇ Ἀττικῇ πολλὰ κρατεῖδια ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων ἦσαν καὶ τὰ ὅρια τῶν περὶ τὸν Ὑμηττὸν δῆμων ἢ ἐπικρατειῶν αἱ κλιτύες τοῦ ὄρους ἀπετέλουν· διὰ τὸ ἐπίκαιρον δὲ τοῦτο τῆς θέσεως τοῦ Σφηττοῦ ἐρμηνεύεται καὶ ἡ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις οἰκοδόμησις ἐκεῖ τοῦ νῦν ἡρειπωμένου πύργου, περὶ οὗ νῦν δὴ λόγος ἐγένετο.

Ἡ θέσις δὲ τοῦ Σφηττοῦ εἶχε καὶ ἄλλο τι πλεονέκτημα· διότι καίτοι ἐπὶ ἱκανοῦ ἐξάρματος, ὥστε ἡ μέχρι τοῦ αὐχένος τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνάδασις δὲν εἶνε μεγάλη· ὁ λόφος τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀκρόπολις δηλαδὴ τοῦ Σφηττοῦ, ἔχει ὕψος 250 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ δ' ἐντεῦθεν ἀνάδασις μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ στενοῦ (455 μ.), ὅθεν καταβαίνει τις εἰς τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ Ὑμηττοῦ, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 200 μ. Διὰ ταύτης δὴ τῆς φαραγγώδους διόδου νοητέον, ὅτι ἐξεστράτευσεν ὁ Πάλλας μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως, ἵνα πλήξῃ τὸν ἐχθρὸν νοτιόθεν, τὸ δ' ἄλλο στράτευμα, τὸ ἐν Ἰαργηττῷ ἐνεδρεῦον ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔωθεν καὶ ἐκ τῶν νώτων· οὕτω δ' ὁ ἐχθρὸς ἐκ δύο ἐναντίων διευθύνσεων προσεδάλλετο, ἡ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Πλουτάρχου διχόθεν. "Οτι δὲ ὁ Σφηττός ἦν περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα, προσυποδηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ Σοφοκλέους· διότι, κατὰ τὸν τραγικόν, ὁ Πάλλας εἶχε τὸ πρὸς Ν. μέρος τῆς Ἀττικῆς... «τῆς δὲ γῆς τὸ πρὸς νότον | ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ γίγαντας ἐκτρέφων | εἶληχε Πάλλας». (Σοφ. Ἀπόσπ. 19, 4.)

Τὴν Σφηττίαν δὲ ταύτην ὁδὸν ἐπόθουν διακαῶς νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Milchhöfer βεβαίως ὅτι διέκρινε *λείψανα τροχιῶν ἐπὶ λίθων* τῆς χαραδρώδους ταύτης διόδου· καὶ ἀνέδῃν τῷ ὄντι ἐκ Κορωπίου ἐξορμηθεῖς ἡ ἀνάδασις ἐγένετο διὰ τοῦ λόφου τοῦ Χριστοῦ, μοι ἦτο δὲ λίαν ἐπίπονος· διότι ἡ κλίσις εἶνε μεγάλη καὶ μᾶλλον ἀνερριχθήτην κατὰ τὰ τελευταῖα 150 μέτρα· ἡ ὁδὸς τὸ πάλαι πάντως ἦτο ὀμαλωτέρα· σήμερον δὲ διὰ τὴν σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν ἡ διόδος ἐκεῖνη λίαν παρημελήθη· διὸ καὶ ἡ ἀνάδασις δυσκολωτέρα νῦν.

Ἐκ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ αὐχένος ἐκείνου νῦν ἄρχονται πρὸς Δ. τὰ ὄρια τῶν κτημάτων Καραπάνου, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαία *Αἰξωνή*· ὁ δὲ ὀρίζων ἐκεῖθεν πρὸς Δ. μὲν δὲν εἶνε πολὺ ἀναπεπταμένος, ἐπιπροσθούσης ἄλλης σειρᾶς τοῦ Ὑμηττοῦ, ὁ δὲ πρὸς Ἀ. ἐξάπλοῦται μεγαλοπρεπέστατος πρὸς τὴν τῶν Μεσογείων πεδιάδα, τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον καὶ τὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας· ἡ πεδιάς πολλαχοῦ θάλλει ἐκ τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν ἐλαιώ-

νων· διὸ καὶ ἡ χώρα ἐκείνη εἶνε εὐάμπελος καὶ ἐριστάφυλος, εὐέλαιος καὶ σιτοφόρος· ὥς δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐφημίζετο τὸ Σφήττιον ὄξος (Ἀριφν. Πλ. 702), οὕτω καὶ νῦν τὸ τοῦ Κορωπίου· ἄνδρες δ' ἐπιφανεῖς Σφήττιοι ἐγένοντο Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς φιλόσοφος καὶ ὁ τοῦ Σωκράτους φίλος καὶ θαυμαστής Χαιρεφῶν, ὃς ἀποθαυμάζων τὴν σοφίαν τοῦ Σωκράτους ἐλθὼν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἤρετο τὸν θεόν, εἴ τις σοφώτερος τοῦ Σωκράτους εἴη· ἡ δὲ Πυθία ἀνεῖλε τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο «σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης, ἀνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος» (Πρβλ. Πλάτων. Ἀπολ. Ε').

Ἀρχαιολογικὰ λείψανα περὶ τὸ Κορωπὶ εὐρεθέντα φυλάσσονται ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ τοῦ χωρίου· ἐν αὐτοῖς διακρίνει τις δύο ἀναγλύφους παραστάσεις, ὧν ἡ ἐτέρα ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν τῆς Ἠγήσοῦς καὶ ἀρίστης τέχνης· ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ προσώπου, ὥς μὴ ὥφελε, παρεφθάρη.

ΚΙΤΣΙ - ΚΙΚΥΝΝΑ - ΛΑΜΠΤΡΑΙ.

Τὸ Κίτσι εἶνε τοποθεσία, κειμένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς ἀπὸ Κορωπίου εἰς Βάρην τριώρου ἀποστάσεως· ἐκ τοῦ Κορωπίου κατερχόμενός τις Ν. εἰς ἀπόστασιν $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπαντᾷ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, περὶ ὃν διακρίνει ὑλικὸν ἀρχαῖον ἀρκετὸν καὶ θραύσματα κιόνων· ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ Τραπεζῇ εὐρέθη πρό τινων ἐτῶν ἐντετειχισμένον πολύτιμον ἀνάγλυφον, ὃπερ μετηνέχθη εἰς τὸ ἐθνικὸν μουσεῖον· ἡ πέριξ τοῦ ναοῦ τοποθεσία λέγεται ἁγία Τριάς καὶ ἡ εὐρυτέρα Λαμπρικά· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τὸν ἀρχαῖον δῆμον, ὃς ἐκαλεῖτο Λαμπιτραί ἢ Λαμπραί καὶ οὗ ὁ δημότης ἐλέγετο ὁ Λαμπτρεὺς ἢ Λαμπρεὺς· ἦν δ' ὁ δῆμος τῶν Λαμπτρέων διττός, ὁ ὑπένερ-

Σημ. Περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων πρβλ. καὶ Milchhöfer Mitth. d. Deut. Inst. in Athen XII (1887) σελ. 97-104 καὶ Κουμανοδῆ. Ἐπιτύμβ. ὑπερρ. Σφηττίων ἀρ. 1166—1180 καὶ CIA IV, 373, 198. Εὐμηλίδου γυνὴ Σφηττόθεν.

θεν (=ὁ παράλιος) καὶ ὁ ὑπερθεν ὁ μεσόγειος, ὁ ὑψηλότερος· ὥστε ἐν τῇ νῦν θέσει Λαμπρικὰ ἦν ὁ ὑπερθεν δῆμος ἀπέχων τῆς θαλάσσης περίπου δίωρον.

Προχωρῶν δέ τις νοτιώτερον φθάνει εἰς τὴν τοποθεσίαν, τὴν καλουμένην Βουρβάτσι, ὀλίγον τι πρὸ τῆς εἰς τὸ Κίτσι ἀφίξεως· ἐκεῖ δ' ἐν τῇ θέσει Βουρβάτσι ἐδεδαιώθη μοι ὅτι ἀνευρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι, ἐν οἷς πολύτιμον ἄγαλμα ἐξεσκάφη καὶ ἐσυλήθη ὑπὸ τυμβωρύχων ἢ ἀρχαιοσύλων· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τάφοι λάθρα καὶ ἐν σπουδῇ ἀνεψήχθησαν ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, πάντως δὲν ἀνεζητήθησαν πολλοὶ τάφοι οὐδὲ ἐξηρευνήθη τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀκριδῶς· ὥστε ἀνασκαπτόμενον ἐπιμελῶς τὸ μέρος τοῦτο μέλλει καὶ ἄλλους τάφους ν' ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα κειμήλια ἀρχαῖα νὰ παράσχῃ· ἡ θέσις αὕτη τῶν τάφων εἶνε ἐν δεξιᾷ τῷ κατερχομένῳ ἐκ Κορωπίου ἐντὸς ἀγροῦ νῦν ἐσπαρμένου, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ χέρσου ἀφειμένου διὰ τὸ ἀκατάλληλον τοῦ ἐδάφους πρὸς σποράν. Τὴν τοποθεσίαν ταύτην γνωρίζει καλῶς ὁ φιλόμουσος καὶ φιλόρραχος δημοδιδάσκαλος ἐν Κορωπίῳ κ. Εὐάγγ. Γκίκας.

Ἐκεῖθεν δὲ κατέρχεται τις διὰ λοφωτῶν τοπείων μαγευτικῶν καὶ διὰ πευκοφύτων βησσῶν, ὧν τὸ ἔδαφος εὐφορώτατον καὶ μάλιστα σιτοφόρον, εἰς τὴν ἔτι εὐφορώτεραν κοιλάδα, ὅπου τὸ καλούμενον Κίτσι, ἔχον φρέαρ πολύυδρον καὶ εὐυδρον.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ πλεῖστα λείψανα ἐκ μνημείων ἀρχαίων· ἐν δὲ τῇ Δ. ἐπικλίνει τῶν πρὸς Ν. πευκοφύτων λόφων φαίνεται σειρά τάφων ἀνεωγμένων καὶ σεσυλημένων· τινῶν δὲ τούτων αἱ θῆκαι εἰσι μαρμαρίναι καὶ τεχνικώτατα ἐξεργασμένοι· ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γενομένην ἀρχαιοσυλίαν ὑπολείπονται πλεῖστοι ἄλλοι τάφοι πρὸς ἐξερεύνησιν, ἐξ ὧν προσδοκῶ πλούτον καλλιτεχνικῶν κειμηλίων καὶ ἐπιγραφῶν πολυτίμων· διὸ καὶ συνιστῶ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν μερῶν τούτων συστηματικῶς καὶ ἐπιμελῶς· διότι καὶ Ἀ. τοῦ Κιτζίου, ὅπου εἶνε ἡ θέσις *Θήτη* καὶ ὁ ναὸς τῶν τῆς Θεοτόκου Εἰσοδίων, ὑπάρχουσι πολλοὶ τάφοι ἀρχαῖοι καὶ συνοικισμὸς παλαιός. Ἀλλὰ καὶ Δ. τοῦ

Ααμπρικᾶ, μεταξὺ Κίτσι καὶ Ααμπρικᾶ, ὅπου ἡ θέσις λέγεται Σκάλα καὶ εὐρίσκεται τὸ ποιμνιοστάσιον Δάβαρη εὐρέθη τάφος. ἐν ᾧ ἦν πλάξ ἐνεπίγραφος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα Κίτσι σημειωτέον καὶ τοῦτο· ἡ θέσις αὕτη ἐλέγετο πρότερον, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ παλαιότερῳ κτηματολογίῳ τοῦ τόπου ἐκείνου, Κίκυ, καθ' ἃ διεβεβαίωσε με ὁ κ. Παππασιδέρης ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου καὶ ἐκ Κορωπίου τὸ γένος ἔλκων· διὸ καὶ τινες προέδρουν εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐνταῦθα ἦν ὁ ἀρχαῖος δῆμος Κίκυννα. Καὶ ὁ Milchhöfer τοποθετεῖ τὴν Κίκυνναν παρὰ τὸν Σφηττὸν (Κορωπίον) ἐν τῇ Ἀ. κλιτύϊ τοῦ Ὑμηττοῦ· ὁ δὲ Löper τάσσει μὲν τὴν Κίκυνναν εἰς τὴν τριττὴν τοῦ ἄστεως καὶ σχετίζει αὐτὴν πρὸς τὸ γένος τῶν Κυνιδῶν καὶ πρὸς τὸν Κύννειον Ἀπόλλωνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Löper τὸ ἀρχαιότατον ἱερὸν τῶν Κυνιδῶν ἔκειτο παρὰ τὰς Ἀλάς ἐν τῇ Ν. ἀκρᾷ τοῦ Ὑμηττοῦ. (Πρὸλ. Mitth. d. Deut. arch. Institut. in Athen. 17 (1892) σελ. 393.)

Ἀλλὰ τὸ εὐρεθὲν ἐκεῖ ψήφισμα τῶν Ααμπτρέων, μονονοῦχ' βοᾷ, ὅτι ἐκεῖ ἦν ὁ δῆμος Ααμπτραί· τὸ ψήφισμα δὲ τοῦτο εὐρεθὲν ὅπου ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου Εἰσοδίων ἵστοῦ Κίτσι τὸ πηγᾶδι, εἶχεν ὧδε·

«Κηφισόδωρος εἶπεν, ἐψηφίσθαι Ααμπτρεῦσι, ἐπειδὴ Φιλοκῆδης φιλότιμός ἐστιν εἰς τὰς θυσίας καὶ τὰ κοινά, ὧν μέτεστιν αὐτῷ ἐν τῷ δήμῳ, ἐπαινέσαι Φιλοκῆδην Ἀριστάρχου Ἀχαρνέα φιλοτιμίας ἕνεκα καὶ δοῦναι αὐτῷ ἀτέλειαν καὶ νέμειν αὐτῷ κρέα ἐν τοῖς ἱεροῖς, οἷς ἂν θύωσιν οἱ δημόται Ααμπτρεῶσι καθάπερ Ααμπτρεῦσι» (CIA, Π¹ 582)· οὕτω δὲ ἀνευρέθη καὶ τὸ τοπικὸν ἐπίρρημα Ααμπτρεῶσι (=ἐν Ααμπτραίς), ὅπερ τέως ἀθησαύριστον ἦν ἐν τε τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου καὶ ἐν τῷ τῶν κυρίων ὀνομάτων Λεξικῷ τοῦ Pape-Benseler.

Ἐν Ααμπτραίς κατὰ τὸν Παυσανίαν ἦν καὶ ὁ τάφος τοῦ Κραναοῦ διότι ὁ περιηγητὴς ἱστορεῖ τάδε· «Κραναὸν δ' ἐξέβαλεν Ἀμφικτίων κηδεστὴν ὄντα· φυγόντα δ' αὐτὸν σὺν τοῖς στασιώταις εἰς τὸν δῆμον τὸν Ααμπτρεά (γρ. Ααμπτρέων)

ἀποθανεῖν τε αὐτοῦ καὶ ταφῆναί φασι· καὶ ἔστι καὶ εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς Λαμπιρεῦσι Κραναοῦ μνημα».

Περὶ τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τῶν Λαμπιρέων πρὸλ. Κουμανούδη ἀρ. 744-780. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐκεῖ εὐρημάτων πρὸλ. Milchhöffer Mitth. d. deut. arch. Institut 12 (1887) καὶ ἐν σελ. 105 περὶ τοῦ ἐκεῖ εὐρεθέντος ἐπιτυμβίου μνημείου, ὃπερ ἀπεικονίζει ἐνοπλον ἵππεα ἐπὶ θυμοειδοῦς καὶ γενναίου ἵππου καὶ ὑπεράνω τούτου Σφίγγα.

ΒΑΡΗ—ΑΝΑΓΥΡΟΣ

Ὁ Leake καθορίσας τὰ τρία τῶν Δ. ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς ἀκρωτήρια, τὸν Ζωστήρα, τὴν Ἀστυάλαιαν καὶ τὸ Σούνιον, ἀναζητεῖ τὸν Ἀνάγυρον, τὰς Θοράς, τὰς Λαμπιράς καὶ τὴν Αἰγυλῖαν μετὰ τοῦ Ζωστήρος καὶ τῆς Ἀστυπαλαίας· καὶ ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ζωστήρος γράφει τὰ ἐξῆς· «Ὀλίγον τι Ἀ. τοῦ Ζωστήρος κεῖται ἕτερον τι ἀκρωτήριον, ὃπερ νῦν ἐκ τινων ἀλυσκῶν ἐν τῷ ὁμωνύμῳ κόλπῳ Ἀλυκαὶ καλεῖται· ἐνταῦθα εἰσι σπουδαῖα ἐρείπια δήμου, ἅτινα ὀλίγον ἄνωθεν τῶν τῶν ἀλυσκῶν βόθρων ἀρχόμενα μέχρι τοῦ Μετοχίου τῆς Βάρης ἐκτείνονται. Ἐν Βάρῃ εὐρέθη τεμάχιον ἀγάλματος ἵππέως ὥς καὶ ἄλλα τινὰ λείψανα· ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Chandler εὐρίσκετο ἐπιγραφὴ τις σὺν τῷ ὀνόματι Ἀναγυράσιος· καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν δὲ τοῦ Στράδωνος (IX, 390, φαίνεται, ὅτι ὁ δῆμος Ἀναγυροῦς ἦν, ὅπου νῦν ἡ Βάρη· μετὰ δὲ τῆς Βάρης καὶ τῆς παραλίας κεῖνται τεθασμένοι κίονες, οἵτινες ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸν ναὸν τῆς μητρὸς τῶν Θεῶν, ὃς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονεύεται (Α', 31,1).

Καὶ ὁ Stuart δὲ ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἰξωνὴν ζητεῖ κατόπιν τὸν Ἀνάγυρον· παρέχει δὲ περὶ τῆς Αἰξωνῆς τὴν πολύτιμον εἰδησιν, ὅτι τὸ ὄνομα Αἰαθονα εἶνε ἀκόμη προσκεκολλημένον εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην θέσιν.¹⁾

¹⁾ Πρὸλ. καὶ Cramer Geograph. and historical description of ancient Greece vol. II. σ. 370 (1828).

Καὶ ἔκ τινος δὲ ἀποσπάσματος Πλάτωνος τοῦ κωμικοῦ, σωζομένου παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ (Η'. 33) φαίνεται ὅτι ὁ δῆμος Ἀναγυροῦς ἦν ἐπὶ τῆς παραλίας·

ὁδὶ μὲν Ἀναγυράσιος ὁρφῶς ἐστί σοι

οἶδ' ὃ ὃ φίλος Μυνίσκος ἔσθ' ὁ Χαλκιδεύς·

Πρόβλ. παρὰ τῷ αὐτῷ (7, 138) Ἀθηναίῳ καὶ Ἀναγυροῦν-τόθεν τοὺς κορακιῶντας (ἦτοι τοὺς ἀγρεύοντας ἰχθῦς τοὺς κορακίνους).

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Leake, Chandler, Stuart. Ἡμεῖς δ' ἐπεσκεψθήμεν τὴν Βάρην ἢ Ἀναγυροῦντα προχωροῦντες ἐκ τῆς Κορωπῆς· ἡ ἀπόστασις εἶνε τρίωρος· Εἶνε δὲ ἡ Βάρη συνοικισμὸς ἐκ 30 οἰκογενειῶν, ἐν ᾧ καὶ ναῖσκος καὶ σχολεῖον δημοτικόν· ἀποτελοῦσι δὲ τὸν συνοικισμὸν οἱ ἐπίμορτοι καλλιεργηταὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς Πετράκη, ἧς τὰ κτήματα κατέχουσι πᾶσαν τὴν πρὸς Ἀ. τοῦ Ἀνύδρου Ὑμηττοῦ κλιτὺν καὶ τὴν πεδιάδα πᾶσαν μέχρι τῆς τοποθεσίας, ἣτις καλεῖται Κίτσι, ἔνθα τὸ περιώνυμον φρέαρ· εἶνε δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Βάρης μέχρι Κιτσίου ἀπόστασις ὑπὲρ τὰ 7 χμ. Ἡ κοιλάς αὕτη εἶνε γραφικωτάτη, πλαισιουμένη ἐκ Δ. Β. καὶ Ἀ. ὑπὸ λόφων θαλερῶν κλιμακῆδὸν συνεχομένων. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο· τῶν Ἀ. κλιτύων τοῦ Ἀνύδρου Ὑμηττοῦ ὅσαι μὴ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κοινότητα τῆς Κορωπῆς διαμένουσι γυμναὶ καὶ αὐχμῶδεις· τὸ δὲ ὑπαγόμενον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μονῆς, ἅτε ἐπιμελῶς φυλαττόμενον, κατέστη θαλερὸν ἐκ πευκῶνων ἄραιων μὲν, ἀλλ' εὐθαλῶν· οἱ καλλιεργηταὶ δ' ὅμως τῆς Βάρης εἰσὶν ἔτι ἐν τῇ πρωτογόνῳ καταστάσει καὶ οἰκοῦσιν ἐν ῥυπαραῖς καὶ στενοχώροις καλύδαις. Διατηρεῖ δ' ἔκει προσέτι ἡ μονὴ καὶ Μετόχιον, ἐν ᾧ διαρκῶς μένει ἀντιπρόσωπος αὐτῆς μοναχός.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀρχαιότητας παρατηρήσαμεν τὰ ἑξῆς· οἱ τεθραυσμένοι κίονες, οὓς ὁ Leake εἶδε, σφύζονται καὶ νῦν παρὰ τὸν ναῖσκον τοῦ χωρίου· ἡ πρὸς Δ. τοῦ ναοῦ μάνδρα ἀπετελέσθη ἐκ λίθων μετετνηγεγμένων ἐξ ἀρχαίων κτιρίων· ἔτι δὲ εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς τῶν χωρικῶν καλύδας εἰσὶν ἐντετοιχισμένα

τοιαῦτα ὕλινά ἀρχαῖα, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὰς αὐτὰς αὐτῶν ἐχρησιμοποιήθησαν. ἱκανά.

Ἐν τῷ οἰκίσκῳ τοῦ ἱερέως εἰσὶν ἐντετοιχισμένοι δύο πλάκες ἐπιτύμβιοι μετὰ ῥοδάκων κεκοσμημένοι καὶ ἐνεπίγραφοι, ὧν ἐν τῇ ἐτέρᾳ περισώζονται τὰ γράμματα..ΙΣΤΟΜΑΧΗ. Ἐν δὲ τῇ εἰσόδῳ τοῦ οἰκίσκου Γεωργ. Κηρύκου ὑπάρχει μετεννεγμένη βάσις ἀρχαίου ἀγάλματος ἐπιτυμβίου, ἐφ' ἧς σώζεται τῆς ἐπιγραφῆς ὁ τελευταῖος στίχος, «ἀνέθηκεν», τοῦ δὲ προτελευταίου στίχου τὰ γράμματα δὲν περιεσώθησαν πάντα, τὰ δὲ περιλειπόμενα ἱκανῶς ἐξίτηλα κατέστησαν.

Πρὸς δὲ ἀνὰ τὴν πεδιάδα τὴν πρὸς Δ. καὶ Ν. τοῦ χωρίου φαίνονται πανταχοῦ λίθοι κατεσπαρμένοι μεγάλοι καὶ καλῶς κατεργασμένοι, λείψανα κτιρίων ἀρχαίων. Ἡ δὲ δυσμόθεν ἦτοι ἐκ τοῦ Ζωστήρος καὶ τοῦ ἀγ. Νικολάου εἰς τὸ χωρίον εἴσοδος εἶνε στενὴ καὶ ἀποτελεῖ οἶονεὶ πύλην· διότι οἱ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ταύτης λόφοι, οἵτινες εἰς ἀρκετὸν ὕψος αἵρονται, ὁ πρὸς Β. καὶ ὁ πρὸς Ν., συγκλίνουσιν ἐνταῦθα καὶ ἐκ τῆς συγκλίσεως τούτων ἡ δίοδος στενοῦται· ἐν τῷ στενῷ δὴ τούτῳ σώζεται ἐν μὲν τῷ κρασπέδῳ τοῦ Ν. λόφου τμήμα μεγάλου πρεπὲς ἀρχαίου τείχους ἰσοδομικῶς κατεσκευασμένον καὶ ἀρίστης τέχνης ἐξ ὀγκωδεστάτων λίθων. Τούτου τὸ μὲν ὕψος σώζεται εἰς 3 μ., τὸ δὲ μῆκος περὶ τὰ 10. Ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ἐν τῷ κρασπέδῳ τοῦ Β. λόφου περισώζεται α' μὲν ἡ βάσις τείχους, οὗ τὸ μὲν μῆκος ἐκτείνεται εἰς 300 μ. τοῦ δὲ ὕψους σώζεται μόνον 1 μ., ὅσον δηλαδὴ ὕψος ἔχουσιν οἱ λίθοι τοῦ πρώτου δόμου. Ἐν δὲ τῷ Ἀ. τοῦ τείχους τούτου ἄκρῳ καὶ ὀλίγον τι ὑψηλότερον σώζεται τμήμα τείχους ἐκ πελωρίων λίθων, οἱ οἱ τῶν Κυκλωπείων τειχῶν· τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Κυκλωπείου τείχους ἔχει μῆκος μὲν 8 μ., ὕψος δὲ 2, οἱ δὲ λίθοι αὐτοῦ, ἐξ ὧν σύγκειται, τινὲς ἔχουσι μῆκος 2 μ., ὕψος ὑπὲρ τὸ 1 μ. καὶ πλάτος ἢ πᾶχος 0,60.

Τὰ τείχη δὲ ταῦτα τὰ πανάρχαια, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ στενοῦ, φαίνεται, ὅτι ὑποδομήθησαν ἐκεῖ, ἵνα ἐξασφαλίσωσι τὸν δῆμον ἐκεῖνον ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Δ. θαλάσσης πειρατικῶν

ἢ ἐχθρικών ἐπιδρομῶν· διότι ἂν ἀναμνησθῶμεν τῆς πρὸ τοῦ Θησέως πολιτικῆς τῶν Ἀττικῶν καταστάσεως, μανθάνομεν, ὅτι καὶ οἱ ὄμοροι δῆμοι ἐχθρικῶς ἀλλήλοισι διέκειντο, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμουν καὶ ἐπιδρομὰς ἐποιούντο.

Καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν θάλασσαν δὲ κλιτύϊ τοῦ Ν. λόφου παρατηρεῖ τις ἀφθονίαν ἀρχαίου ὕλικου κατεργασμένου, ὅπερ εἶνε κατεσπαρμένον εἰς εὐρείας ἐκτάσεις· ἐκεῖ δὲ βλέπει τις ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει σειρὰν τειχῶν, ὧν τινῶν μὲν σώζονται μόνον οἱ πρῶτοι δόμοι, τινῶν δὲ καὶ πλείονες· πρὸς δὲ διακρίνονται τὰ κρηπιδώματα πολλῶν ναῶν, ἅπερ ἄριστα διατηροῦνται· τὰ δ' ἄλλα ὕλικά τῶν ναῶν εἰσιν ἐν τοῖς πέριξ κάτερριμμένα· τὰ λείψανα δὲ ταῦτα τῶν ἀρχαίων κτιρίων παρακολουθεῖ τις Ν. τοῦ χωρίου εἰς ἑκτασιν μείζονα τοῦ χιλιομέτρου· ἀλλὰ καὶ περαιτέρω καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν ἄλλα λείψανά εἰσι διεσκορπισμένα· καὶ ἐν τῷ βυθῷ δὲ τῆς θαλάσσης, τῆς χαριέντως ἐκεῖ κολπουμένης, οἱ ναυτικοὶ διακρίνουσιν ἐρείπια κτιρίων ἀρχαίων, ὡς διεβεβαίοντο μετὰ ἐκεῖ φύλαξ τῶν ὁσῶν τῆς Μονῆς καὶ λίαν ἔμπειρος τῶν διαφόρων ἐκεῖ τοποθεσιῶν Νικόλ. Σπυρογιάννης· ἐξ οὗ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι καθίζησιν τις τοῦ ἐδάφους συνέβη καὶ ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὴν γῆν, τοῦ κόλπου αὐτῆς βαθυτέρον εἰς τὴν χέρσον εἰσχωρήσαντος.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἀ. τοῦ χωρίου σώζονται κρηπιδώματα τείχους καὶ ἄλλα λείψανα κτιρίων ἀρχαίων παρατηροῦνται. Περὶ δὲ τοῦ ἡκρωτηριασμένου ἀγάλματος ἱππέως, περὶ οὗ μνείαν ποιεῖται ὁ Leake, γίνεται λόγος καὶ ἐν Mitth. d. deut. arch. Inst, in Athen 4 (189) σελ. 302.—Τὴν ἡκρωτηριασμένην δὲ τούτου εἰκόνα βλέπει τις ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰρημένου τόμου· ἔτι καὶ νῦν δὲ παρὰ τὸν ναὸν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου κεῖται τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀπεικονίζον ἱππέα τεθνεῶτα· εἶνε δὲ ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου· ὁ ἱππεὺς φορεῖ βραχὺν χιτῶνα, οὗ τῶν πτυχῶν τὰ ἔχνη ἔτι διακρίνονται· ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἦτο πρὸ τοῦ σώματος τεταμένη καὶ τὰς ἡνίας κρατοῦσα· ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως καὶ ἡ τέχνη αὐτοῦ βεβαιοῦσι τὴν εἰκα-

σίαν, ὅτι ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἦν καὶ οὐχὶ ὕστερον τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος ποιηθέν.

Διὸ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία πρέπει νὰ ἐξερευνήσῃ περισσότερον τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἐνθα ὁ ἀρχαῖος δῆμος Ἀναγυροῦς ἔκειτο, ἐξ οὗ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον κατήγετο ὁ γενναιότατος Εὐμένης, ὁ μάλιστα διαπρέψας ἐν τῇ μάχῃ τῆς Σαλαμῖνος (Ἡρδ. Η', 93. Εὐελπιστῶ, ὅτι ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου ἐκεῖ πλεῖστα εἰς φῶς θέλει φέρεῖ· ἐκεῖ θέλουσιν εὐρεθῇ ἐπιγραφαὶ πολύτιμοι, ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα τῶν καλλίστων καὶ εὐκλεῶν τῆς Ἀττικῆς χρόνων καὶ θέλουσι καθορισθῇ τὰ ἐξαιρία ἐκεῖνα τείχη. ὧν τινα εἰς παλαιοτάτους χρόνους ἀνάγονται, τῶν λεγομένων Κυκλωπέων οὐδὲν διαφέροντα.

Περὶ τῶν ἐν Βάρῃ εὐρημάτων πρὸς καὶ Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Instit. in Athen 13 (1888) σελ. 360-2.

Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ἀναγυρασίων ὄρα Κουμανούδη 227-238 καὶ Ραγκαδά Ἐπιγρ. 1843-1852 IG 582·585. 111, 200 B. 217· 293· 353· 408· 800 B.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα, ὅπερ ἔλαβεν ὁ δῆμος Ἀναγυροῦς¹⁾, εἰς τὴν Ἐρεχθιδᾶ φυλὴν ἀνήκων, σημειωτέον, ὅτι οὕτως ὠνομάσθη ἐκ τοῦ φυτοῦ, ὅπερ ἀνάγυρος ἐλέγετο· τὸ φυτὸν δὲ τοῦτο εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ ἀποπνέῃ δεινὴν δυσοσμίαν, ὅτε τις ἤπτετο αὐτοῦ· ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «τὸν ἀνάγυρον κινεῖν· μὴ κίνει τὸν ἀνάγυρον» (πρὸς καὶ Ἀριστοφάν. Λυσιστ. 68.)

ὁ γοῦν ἀνάγυρός μοι κεκινήσθαι δοκεῖ.

Περίεργος δὲ νὰ ἴδω, ἐὰν καὶ σήμερον φύεται ἐκεῖ τὸ φυτὸν τοῦτο ὁ ἀνάγυρος, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος δῆμος

¹⁾ Τὰ ἐπιρρήματα Ἀναγυρουντόθεν Ἀναγυρουντάδε, Ἀναγυροῦντι (= ἐκ Ἀναγυροῦντι)· ὁ δημότης Ἀναγυράσιος κατὰ τὸ Φλιοῦς - Φλιάσιος, ἐν ᾧ Ραμνοῦς - Ραμνούσιος, Ὀποῦς - Ὀπούντιος καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ Ἀναγυράσιος, ἡ δὲ γυνὴ ἐξ Ἀναγυρασίων.

ἔλαθεν. ἡρώτησα τοὺς χωρικοὺς, ἐὰν φύεται καὶ νῦν παρό-
μοιόν τι φυτόν, οὗ τὰς ἰδιότητας ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Διο-
σκορίδου (Γ', 117, 167) ἔχομεν: «ἀνάγυρος βαρύσμος ἰσχυρῶς·
»ἄνθος κράμβη ἐοικός· καρπὸς ἐν κερατίοις μικροῖς, τὸ σχῆμα
»γεφρῶν, ποικίλος, στερεός· ὁ δὲ καρπὸς ἐσθιόμενος ἔμετον συν-
»τόνως ποιεῖ· «κινεῖν τὸν ἀνάγυρον» ἐπὶ τῶν ἐπισπωμένων ἑαυ-
»τοῖς κακὰ» *Παροιμ. π. Σουῖδ.* Καὶ τῷ ὄντι ἐδεδαίωσάν με, ὅτι
πολλαχοῦ φύεται τοιοῦτον βρωμόχορτον καὶ ὑπεσχέθησαν νά
μοι στείλωσι κατὰ τὸ ἔαρ δείγματα τοῦ φυτοῦ τούτου, οὗ τρία
εἶδη διακρίνουσιν.

ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΝ - ΑΘΜΟΝΟΝ.

Ἡ 'Αθμονία ἢ τὸ "Αθμονον¹⁾ ἦν δῆμος ἀνήκων εἰς τὴν
Κεκροπίδα φυλὴν· ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ὑπῆρχε πανάρχαιον
ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, ὅπερ οἱ Ἀθμονεῖς ἐπίστευον,
ὅτι εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πορφυρίου (Παυσαν. Α',
14, 7). Ἐπίσης εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐλατρεύετο ἐν τῷ εἰρημένῳ
δήμῳ ἢ Ἀρτεμῖς ἢ Ἀμαρουσία· ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δ' ἀποδει-
κνύεται, ὅτι τὸ "Αθμονον ἔκειτο ἐγγὺς τοῦ νῦν Ἀμαρουσίου,
ὅπερ εἶνε θαλερώτατον χωρίον ἐπὶ τοῦ Β. μέρους τῆς Ἀθηναϊ-
κῆς πεδιάδος, 7 Ἀγγλικὰ μίλια ΒΑ. τῶν Ἀθηνῶν καὶ 1 1/2
Ν. τῆς Κηφισιάς. Τὸ νῦν χωρίον προφανῶς διετήρησε τὴν
ἐπωνυμίαν τῆς Ἀμαρουσίας Ἀρτέμιδος, ἣτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι
λίαν ἐλατρεύετο ἐνταῦθα· τὸ ἐπίθετον δὲ τοῦτο τῆς θεᾶς σὺν
τῷ χρόνῳ ἐκνικῆσαν ἐξέδαλε τὸ κύριον τοῦ δήμου ὄνομα· τὰ
δὲ Ἀμαρούσια, ἢ ἑορτὴ τῆς θεᾶς, ἑορτάζοντο τόσον δημοτε-

¹⁾ Ἐλέγετο "Αθμονον, Ἀθμονία καὶ Ἀθμονή· τὰ δ' ἐπιρρήματα ἐξ αὐ-
τοῦ, Ἀθμονάζε καὶ Ἀθμονιάζε (Ἀθμονία), Ἀθμονοῖ (παρὰ τὸ "Αθμονον) καὶ
Ἀθμονῆσι (παρὰ τὸ Ἀθμονή)· ὁ δημότης ἐλέγετο Ἀθμο-εὺς οὗ τὸ θηλ.
Ἀθμονίς· ὁ Ἡσύχιος ἐσημειώσατο καὶ τὸ ῥ. Ἀθμονάζειν, τὸ εἰς δῆμον ἀφι-
κνεῖσθαι τῆς Ἀττικῆς· ἀλλὰ γραπτίον Ἀθμονάζειν, τὸ εἰς Ἀθμονον, δῆμον
τῆς Ἀττικῆς, ἀφικνεῖσθαι.

λῶς καὶ πανηγυρικῶς. ὥστε καὶ οἱ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι μετεῖχον τῆς ἑορτῆς αὐτῆς.

Ἡ δὲ Ἀμαρουσία, τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ τὸν Παυσανίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ἐν Εὐβοίᾳ χωρίον Ἀμάρυνθον· τὸ ἐπίθετον Ἀμαρύσιος παρὰ τὸ Ἀμάρυνθος ἐγένετο, ὡς Τρικορύσιος παρὰ τὸ Τρικόρυθος· ἐν τῷ Ἀμαρύνθῳ δὲ τούτῳ, ὅπερ χωρίον ἀπεῖχεν ἑπτὰ στάδια τῶν τειχῶν τῆς Ἐρετρίας, οἱ Εὐβοεῖς ἐτέλουν ἑορτὴν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀμαρουσίας Ἀρτέμιδος, εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ Ἐρετριεῖς καὶ οἱ Καρύστιοι (Livius XXXV, 38)· ἐπιγραφὴ¹⁾ δ' ἐν τῷ ἱερῷ τῆς θεᾶς ἐδεδαίου, ὅτι 3000 πεζοί, 600 ἵππεις καὶ 60 ἄρματα ἤρχοντο ἐκ τῆς Ἐρετρίας ἐν πομπῇ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς, ἐν ἣ καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο (Σχολιαστ. Πινδ. Ὀλ. ιγ', 159).

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθμονεῖς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας, ἐτίμων μεγάλως τὴν Ἀμαρυσίαν Ἀρτεμιν καὶ κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ περιηγητοῦ «ἑορτὴν δὲ καὶ Ἀθηναῖοι τῆς Ἀμαρυσίας ἄγουσιν οὐδέν τι Εὐβοέων ἀφανέστερον» (Παυσ. Α' 31, 1). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ μανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐν Ἀθμόνῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος ἀγῶνες ἀθλητικοὶ ἐτελοῦντο· διότι ἐπιγραφὴ ἐν Ἀμαρουσίᾳ εὑρεθεῖσα περιέχει ψήφισμα τοῦ τῶν Ἀθμονέων δήμου, ἵνα χρυσῷ στεφάνῳ στεφανωθῶσιν ἄρχοντές τινες τιμώμενοι διὰ τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα ἐξεπλήρωσαν· ὁ δὲ στέφανος κατὰ τὸ ψήφισμα ἔδει ν' ἀνακηρυχθῇ ἐν τῷ τῶν Ἀμαρυσίων ἀγῶνι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται μοι ἀξιοσημείωτος, παρατίθεμαι αὐτήν, ὡς ἔχει: «Θεοί· Θεοδωρίδης εἶπεν· ἐπειδὴ οἱ μεράρχαι, οἱ ἐπ' Ἀντικλέους ἄρχοντος, καλῶς καὶ φιλοτίμως τῶν θυσιῶν ἐπεμελήθησαν καὶ τῶν κοινῶν, δεδόχθαι τοῖς δημόταις στεφανῶσαι τοὺς μεράρχας, τοὺς ἐπ' Ἀντικλέους

¹⁾ «Τῆς Ἐρετρίας κόμη ἐστὶν ἡ Ἀμάρυνθος ἀφ' ἑπτὰ σταδίων τοῦ τείχους· τὴν δὲ δύναμιν τῶν Ἐρετριέων, ἣν ἔσχον ποτέ, μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ, »τρισχιλίους μὲν ὀπλίταις, ἑξακοσίους δὲ ἱππεύσιν, ἐξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν αομπήν» Στράβ. Χ, σελ. 448.

ἄρχοντος, Χαιρεφάνην Χαριάδου, Διονυσοφάνην Διονυσοδώρου, Λυκόφρονα Λυκίσκου, Ἀντιφῶντα Ἀριστομάχου, Λύσιππον Λυσίου, Σμικυθίωνα Φ. ΛΑΝΘΟΥ χρυσῷ στεφάνῳ ἀπὸ πεντακοσίων δραχμῶν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς τοὺς δημότας καὶ ἀνειπεῖν Ἀμαρουσίων τῷ ἀγῶνι, ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ». (CIA, II, 580).

Περὶ τοῦ τεμένους τῆς Ἀμαρουσίας Ἀρτέμιδος μαρτυροῦσι δύο ἐπιγραφαὶ δηλοῦσαι τὰ ὅρια τούτου· τῶν ὁροσήμεων δὲ τούτων λίθων ὁ μὲν ἀνευρέθη ΝΔ. τοῦ Ἀμαρουσίου ἐν τῇ θέσει Πέλικα· ἡ ἐπιγραφὴ δ' αὕτη, ἣτις τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Dodwell, εἶνε κεχαραγμένη δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων τοῦ προευκλιδείου ἀλφαβήτου ἔχουσα ὧδε: «*Ἥρος Ἀρτεμιδος τεμενος Αμαρουσιας*» = ὅρος τεμένους Ἀρτέμιδος Ἀμαρουσίας· (πρὸβλ. CIA, I, 526¹).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Lolling ὀλίγον τι πρὸ τοῦ 1880 ἀνεῦρε καὶ ἕτερον λίθον ἐνεπίγραφον ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς αὐτῆς θεᾶς· ἡ μαρμαρίνη δ' αὕτη πλάξ (0,20×0,16) εἶνε ἐντετοιχισμένη εἰς τὴν Δ. πλευρὰν καὶ ἀριστερᾷ τῆς θύρας ἐν τῷ ναῦσκῳ τοῦ ἁγ. Νικολάου παρὰ τὴν ἑπαυλιν Χωματιανοῦ-Λογοθέτου· ἡ θέσις δ' ἐκεῖ τυγχάνει καὶ νῦν ἀλσώδης· ὁ δὲ Lolling παραδίδωκεν τὸ νέον ὁρόσημον καὶ τὸ παλαιὸν εἰκάζει ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς ἐγγὺς τῶν εἰρημένων θέσεων ἔκειτο· ἄλλ' ἐγὼ νομίζω, ὅτι ἡ μὲν ἐν τῷ ναῦσκῳ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἐντετοιχισμένη πλάξ εἶνε μετενηνεγμένη ἄλλοθεν, κατακλληλα τέρα δὲ θέσις διὰ τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς ἤθελεν εἶνε ἡ τοῦ Πέλικα ΝΔ. τοῦ Ἀμαρουσίου περὶ τὰ 500 μ. ἀπέχουσα· ἐκεῖ ἡ θέσις εἶνε ἐφ' ὑψηλοῦ, ἡ ἀποψις εὐρεῖα καθ' ἅπαν τὸ τῶν Ἀθηνῶν πεδίον, καὶ μεγαλοπρεπῆ λείψανα ἀρχαίου μεγάλου μνημείου· ἐν τῇ θέσει ταύτῃ νῦν εὐρίσκεται ἡρειπωμένος ναῦσκος τῆς

¹) Ὁ Ῥαγκαδῆς (Antiquités Helleniques I σελ. 219 1842) γράφει, ὅτι ὁ λίθος ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, προσεκομίσθη αὐτῷ ὑπὸ τινος φιλαρχαίου ἐκ τοῦ μέρους ἐνθα ἐφυλάσσετο χρησιμεύων νὰ διαφωτίζη κατὰ τρόπον λίαν διαφέροντα σημεῖα τῆς ἀρχαίας τοπογραφίας.

Πανηγίρας, ἣτις καλεῖται Νεραντσιώτισσα· μέρος τοῦ κρηπιδώματος αὐτοῦ εἶνε ἀρχαῖον, τὸ στῶμα τοῦ ναῦσκου ἐξ ἀρχαίου ὕλικου, ὡς καὶ ἡ ἀγία τράπεζα. Ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ τοῦ ναοῦ ἡ τῷ προνάῳ κίωνων μαρμαρίνων ἀρραδδῶτων τμήματα τὴν θύραν ἀποτελοῦσι· καὶ ἐν τοῖς τοίχοις δὲ λίθοι μαρμάρινοί εἰσιν ἐνφυκοδομημένοι· ἐντὸς προσέτι τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κιονοκράνου Ἰωνικοῦ λείψανον, ὡς καὶ ἐπιστυλίου.

Ἐν λαμπροτέρᾳ δ' ἔτι καὶ μᾶλλον περιόπτῳ θέσει καὶ ὑψηλοτέρᾳ ὑπάρχει ὁ ναῦσκος τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, δεσπόζων ὅλου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πεδίου καὶ ἔχων ὀρίζοντα μεγαλοπρεπέστατον ὁ ναῦσκος ὑποδομήται ἐπὶ κρηπιδώματος ἀρχαίου μεγαλοπρεποῦς, ὅπερ καταφαίνεται ἐν τῇ ΝΔ. πλευρᾷ· τὰ δὲ κονιάματα δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ἴδῃ τις, ἐὰν καὶ ἄλλο τι ἀρχαῖον λείψανον εἶνε ἐντετοιχισμένον. Ἀ. δὲ τοῦ ναῦσκου περὶ τὰ 50 βήματα εὐρίσκεται τεμάχιον μαρμάρου Πεντελησίου λίαν ὀγκῶδες, λείψανον ἐκ μεγαλοπρεποῦς μνημείου· ἐντεθαμμένον δὲ πολὺ ἐντὸς τῆς γῆς, δεῖται περισκαφῆς τινος, ἵνα διακριθῇ ὅν εἶνε κιονόκρανον ἢ κορμὸς ἀγάλματος.

Παραλλήλως δὲ πρὸς τοὺς δύο εἰρημένους ναῦσκους καὶ Ἀ. αὐτῶν εὕρηνται καὶ ἄλλοι δύο ναῦσκοι ἐξ ὕλικου ἀρχαίου ἢ ἀρχαίων ναῶν ἱδρυμένοι· καὶ πρῶτον ὁ ναῦσκος τῶν ἁγ. Ἀναργύρων περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων κυπαρίσσων πρὸς Ἀ. περὶ τὰ 300 μέτρα εἶνε ἐπὶ ἀρχαίου κτιρίου, παρατηροῦνται δὲ καὶ ἐν τῷ προνάῳ τούτου ἱκανὰ λείψανα μνημείου ἀρχαίου.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σχεδὸν γραμμῆς καὶ Ν' Α. τοῦ χωρίου εὕρηται ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐκεῖ βλέπει τις πλείστα λείψανα ἀρχαίων μνημείων· λίθοι κογχῖται ὀρθογώνιοι, τετράγωνοι, κίωνων μαρμαρίνων τεμάχια, κρηπιδώματα μεγαλοπρεπῆ, μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἦν σπουδαῖον ἀρχαῖον ἱερόν.

Ν' Α. δὲ καὶ τούτου τοῦ ναῦσκου ὑπάρχει ὁ τῶν ἁγ. Θεοδώρων ἐν ἄλσει δρυῶν ὑψικόμων καὶ μακροβίων· πρὸ τοῦ ναῦσκου βλέπει τις πλάκα μαρμαρίνην μετ' ἀετώματος μεγαλοπρεπῆ ἱπιτυμδίου μνημείου, ἐφ' οὗ σώζεται τῆς ἐπιγραφῆς λείψανον.

... ΟΚΛΗΣΑΘΜΟΝΕΥΣ, πρὸς δὲ καὶ ἄλλο ὕλικόν ἐν τῷ
προνώῳ ἐντετοιχισμένον.

Κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη φαίνεται, ὅτι τὸ ἀρχαῖον Ἀθμονον
ἐφημίζετο διὰ τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὸν καλὸν οἶνον, ὥς καὶ
νῦν τὸ Ἀμαρούσιον, ὅπερ διεδέχθη τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον δῆ-
μον, θάλλει ἐν μέσῳ ἀμπελώνων καὶ ἐλαιώνων καὶ τῆς ἄλλης
χλωρίδος. Κατὰ τὸν κωμικὸν ὁ πλαστὸν ὄνομα ἔχων Τρυγαῖος
ὁ Ἀθμονεύς καταγίνεται εἰς τὴν ἀμπελουργίαν καὶ οὐχὶ εἰς
συκοφαντίας καὶ ἄλλας μηχανορραφίας.

Τρυγαῖος Ἀθμονεύς, ἀμπελουργὸς δεξιός,
οὐ συκοφάντης οὐδ' ἐραστὴς πραγμάτων·

(Ἀριστοφάν. *Εἰρήν.* 190 καὶ 919.)

Ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀνευρεθέντων ὀνομάτων Ἀθμο-
νέων, ἀξιοσημείωτος φαίνεται μοι Πιστοκλῆς Πισθεταίρου· τὸ
ὄνομα δὲ τοῦτο ὑπομνηστικαί τὸ πρόσωπον, ὅπερ παρέχουσιν
οἱ Ὀρνιθες τοῦ Ἀριστοφάνους· ὥστε ὁ κωμικὸς οὐχὶ πρῶτος
εἰσήγαγε πλάσας τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐν τῇ χρήσει·
ἀλλ' ἄρά γε ἐκ τοῦ Ἀθμονέως τούτου ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ
κωμικὸς νὰ πλάσῃ καὶ τὸ ἐαυτοῦ πρόσωπον; ἢ ἐπιγραφή
δὲ, ἐν ᾗ εὑρέθη ὁ Πιστοκλῆς ὁ Πισθεταίρου Ἀθμονεύς, ἀνεκα-
καλύφθη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Θεοδώρων Ν.Α. τοῦ Ἀμαρουσίου
καὶ εἶνε κεχαρχμένη ἐν ἐπιτυλίῳ ἐκ μαρμαρίου Πεντελη-
σίου. Σημειωτέον δὲ καὶ τούτο· ἢ μὲν ἐπιγραφὴ διέσωσε τὴν
γραφὴν Πισθέταιρος (=πιστὸς ἐταῖρος), τὰ δὲ κείμενα τοῦ
Ἀριστοφάνους ἔχουσι Πεισθέταιρος, οἱ δὲ ἐκδύται ἀδυνατοῦν-
τες νὰ νοήσωσι τὴν σύνθεσιν τούτων εἰκάζουσι Πεισέταιρος!

Περὶ τῶν ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ τοῖς πέριξ εὐρημάτων πρβλ.
Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Instit. in Athen 13 (18
88 σελ. 351-, Κουμανούδη ἐπιτυμβ. Ἐπιγρ. Ἀθμονέων ἀρ.
67-95· Ross σελ. 56 CIA. II, 1723-1727· καὶ Ραγκαδῇ
ἀρ. 1339 1346.

ΦΛΥΑ—ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΝ

Ὁ δῆμος Φλύα ¹⁾ τὸ πρῶτον ἀνῆκεν εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλὴν, ὕστερον δὲ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡσυχίου μετετάχθη εἰς τὴν Πτολεμαῖδα (Παυσ. Α', 5, 5). ὁ μέγας ποιητής, Εὐριπίδης, ἦν τέκνον τοῦ δήμου τούτου, καθ' ἃ διδάσκει ὁ Ἀρποκρατίων ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ οἰκογένεια τῶν Λυκομηδῶν εἶχεν ἱερὸν ἐν Φλύᾳ διὰ τὴν ἐορτὴν τῶν μυστικῶν τελετῶν· ὁ ναὸς οὗτος πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνεκκινίσθη καὶ ἐκοσμήθη γραφαῖς ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀνήκοντος εἰς τὸ γένος τῶν Λυκομηδῶν (Πλούτ. β. Θεμιστ. 1). Ἐνταῦθα ἦν ὠακῦτως καὶ ἱερὸν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ διετηρήθη γραφὴ τις ἀναφερομένη εἰς τοὺς χορούς, οἵτινες ἐτελοῦντο ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ἐπιφανῶν πολιτῶν ἐνδυομένων Θηραϊκᾶς ἐσθῆτας (Ἀθην. Χ σελ. 424 Γ). Ὁ γενναῖος Ἀθηναῖος Λυκομήδης ὁ Αἰσχυραίου, ὁ πρῶτος ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι ναῦν τῶν Περσῶν κυριεύσας καὶ τὸ ἀριστεῖον λαβὼν ἀφιέρωσε τὰ ἐμβλήματα τοῦ ἀλόντος ἐχθρικοῦ πλοίου τῷ Δαφνηφόρῳ Ἀπόλλωνι ἐν Φλύᾳ (Πλούτ. β. Θεμιστοκλ. ²⁾ 15, Ἡρόδοτ. Η', 11). Τὰ ὄργια τῆς Μεγάλης Θεᾶς ἐνέχοντα καὶ Βακχικὰ μυστήρια λέγεται, ὅτι ἐωρτάζοντο ἐν Φλύᾳ καὶ πρὶν ἔτι τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μυστήρια ἰδρυθῶσιν· Μεγάλη δὲ Θεὰ ἦν ἡ Γῆ, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Παυσανίου (Α', 31, 1). Ἡ Γῆ λέγεται, ὅτι ἐγένετο ἡ μήτηρ τοῦ Φλύου (Παυσ. Δ', 1, 5), ⁴⁾ ἀφ' οὗ καὶ

¹⁾ Ἐλέγετο Φλύα καὶ Φλυή καὶ τὰ ἐπιρρ. Φλύαθεν καὶ Φλυῆθεν, Φλυῆσι καὶ Φλύαζε, Φλυεὺς δὲ ὁ δημότης.

²⁾ «Ὅτι τοῦ Λυκομηδῶν γένους μετεῖχε δῆλός ἐστι· τὸ γὰρ Φλυῆσι τελεστήριον, ὅπερ ἦν Λυκομηδῶν κοινόν, ἐμπρησθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτὸς ἐπεσκεύασε καὶ γραφαῖς ἐπεκόσμησεν, ὡς Σιμωνίδης ἱστορεῖκεν».

³⁾ «Πρῶτος μὲν οὖν λαμβάνει ναῦν Λυκομήδης ἀνὴρ Ἀθηναῖος τριηραρχῶν, ἧς τὰ παράσημα περικύψας ἀνέθηκεν Ἀπόλλωνι Δαφνηφόρῳ».

⁴⁾ Εἰς Μεσσήνην τὰ ὄργια τῶν Μεγάλων Θεῶν κομίζει Καύκων ὁ Κελαίου τοῦ Φλύου· Φλύον δὲ αὐτὸν Ἀθηναῖοι λέγουσι παῖδα γῆς εἶναι· ὁμολογεῖ δὲ σφίσι καὶ ὕμνος Μουσίου Λυκομήδαις ποιηθεὶς εἰς Δήμητρα.

ὁ δῆμος Φλύα τὸ ὄνομα ἔλαβεν· Ἀθηναῖός τις ὀνόματι Κίρων ἐκέκτητο ἀγρὸν ἐν Φλύα ταλάντου ἀξίας (Ἰσαῖος Η', 35). Ἡ περὶ χώρα ἦν δασώδης καὶ θάλλουσα κατὰ τὸν Σενέκαν (Hippolyt. 27), ὡς καὶ σήμερον θαλερώτατον καὶ εὐδρον εἶνε τὸ χωρίον Χαλάνδρι· τὴν θαλερότητα καὶ εὐφορίαν τῆς ἀρχαίας Φλύας προσδηλοῦσι μὲν καὶ αἱ λατρευόμεναι ἐκεῖ θεότητες, ἡ Γῆ ἢ τῶν πάντων μήτηρ, ὁ Διόνυσος ὁ Ἀνθίας, ἡ Δημήτηρ ὡς Ἀνησιδώρα, Ἀπόλλων ὁ Δαφνηφόρος καὶ Ζεὺς ὁ Κτήσιος. ⁽¹⁾ Ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Φλύα τὴν εὐδρίαν καὶ ἀφθονίαν τῶν παραγωγικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων δηλοῖ· (Πρὸς Φλέω Φλέων (ὄνομα τοῦ Βάκχου) Φλεὺς-Φλοῖος, Φλειώ, (ὄνομα Βάκχης), Φλοῖα (ὄνομα τῆς Περσεφόνης), φλύω (ἀναφλύω—Ἀνάφλυστος), fluo-flumen, φλιδάω καὶ φλυδάω (σφριγῶ ἐκ τῆς πληθώρας λίπους καὶ χυμῶν), Φλιοῦς καὶ Φλειοῦς (οἶνοφλυξ, φλύκταινα). Ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Φλύας ἐπεδεδαιώθη ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ἔκειτο ἐν τῷ νῦν Χαλάνδριῳ ἢ καὶ ὀλίγον τι νοτιώτερον αὐτοῦ· ὡς δὲ ἡ ἀρχαία Φλύα, οὕτω καὶ νῦν τὸ Χαλάνδριον εἶνε χωρίον εὐθαλέστατον, εὐδρον, καὶ εὐφορον, κείμενον Β'Α. τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὰ 5 Ἀγγλ. μίλια, τῆς δὲ Κηφισίδος Ν'Α. περὶ τὰ 4 Ἀγγλ. μίλ. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιγραφῶν μνημονεύεται κτήμας, ὅπερ ἔκειτο ἐν τοῖς μεθορίοις τοῦ Ἀθμόνου καὶ τῆς Φλύας (χωρίον Ἀθμονοῖ καὶ Φλυῆσι CIA III, 61 A στήλη II στίχ. 13)· τὸ δὲ Ἀθμονον ἐδεδαιώθη, ὅτι ἦν παρὰ τὸ νῦν Ἀμαρούσιον 4 χμ. Β. τοῦ Χαλάνδριου.

Ὡσαύτως μεταξὺ Χαλάνδριου καὶ Ἀμαρουσίου εὐρέθη λίθος ἐνεπίγραφος κτήματος ὑποθηκευμένου εἰς τὸν τῶν Φλυέων δῆμον· (CIA, II 1113 καὶ Ditt. Syll. 819 ὅρος χωρίο προικὸς Ἰπποκλείαι Δημοχάρους Λευκονοιδῶς Τ. ὅσων

¹⁾ «Φλυεῦσι δ' ἔστιν Ἀπόλλωνος Διονυσοδότου καὶ Ἀρτέμιδος Σελασφόρου βωμοί, Διονύσου τε Ἀνθίου καὶ Νυμφῶν Ἰσμηνίδων καὶ Γῆς, ἣν Μεγάλην θεὸν ὀνομάζουσι· ναὸς δ' ἕτερος ἔχει βωμοὺς Δήμητρος Ἀνησιδώρας καὶ Διὸς Κτησίου καὶ Τιθρωνῆς Ἀθηνᾶς καὶ Κόρης Πρωτογόνης καὶ Σεμνῶν ὀνομαζομένων θεῶν» (Παυσ. Α', 31, 1.)

πλείονος ἄξιον, Κεκροπίδαις ὑπόκειται καὶ Λυκομήδαις καὶ Φλυεῦσιν)· ἐξ οὗ δῆλη γίνεται καὶ ἡ στενὴ σχέσις τῶν Λυκομηδῶν καὶ τῶν Φλυέων.

Ν. τοῦ Χαλανδρίου ὑπάρχουσι πολυάριθμοι τάφοι ἀρχαῖοι, ὧν τινες μετ' ἐπιτύμβιων ἀναγλύφων (πρὸλ. καὶ CIA, II, N, 2646. . . . ΛΟΣ ΦΛΥΕΥΣ). Καὶ ἐντὸς τοῦ Χαλανδρίου διακρίνει τις λείψανά τινα ἀρχαιότητος καὶ εὐρήματα· εἰσερχόμενος τις ἐξ Ἀμαρουσίου εὐθὺς διακρίνει πρὸ τῶν θυρῶν ἐνίων οἰκιῶν ὀγκώδεις λίθους, τετραγώνους ἢ ὀρθογώνιους, λείψανα κτιρίων ἀρχαίων· ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ὁδῷ τῇ ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀ. εἰς τὴν ἀγ. Παρασκευὴν ἀγούσῃ περατῆρεῖ τις ἱκανὰ λείψανα μαρτυροῦντα τὸν πάλαι συνοικισμὸν ἐνταῦθα· καὶ ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τοῦ χωρίου περὶ τὸν ναὸν τοῦ ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ ἀγ. Νικολάου σημειωτέον τὰ ἐξῆς· α' τὸ κρηπίδωμα τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ νῦν ναοῦ ἀπετελέσθη ἐξ ὕλικου ἀρχαίου· β' μεγίστην μαρμαρίνην πλάκα ἐπιτύμβιον, μετ' ἀναγεγλυμμένου μεγάλου ἀμφορέως, οὗ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀναγινώσκει τις . . . . «ὄρος Μνησιστράτου Λευκ/ονοεύς».· Εἰσι δὲ καὶ ἄλλα γράμματα, ἀλλὰ ἱκανῶς ἐξίτηλα γενόμενα δυσανάγνωστα κατέστησαν. γ' ἐν τῷ Δ καὶ Ν. πλευρᾷ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσι κίονες δύο ἡκρωτηριασμένοι καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια ὕλικου ἀρχαίου.

Τὰ εὐρήματα δὲ ταῦτα οἱ χωρικοὶ μοι διηγήθησαν ὅτι εὐρέθησαν ἐν τῷ κτήματι τοῦ Σπυρίδ. Τσιμίνη Ν. τοῦ χωρίου καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μεταξὺ τῆς Παναγίας Μαρμαριωτίσσης καὶ τῆς Παναγίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Πρὸ τῆς οἰκίας δὲ αὐτοῦ τοῦ Τσιμίνη, Ν τοῦ ναοῦ ἔστηκεν ἀνάγλυπτος πλάξ μετὰ δύο προσώπων ἡκρωτηριασμένων· διότι λείπουσιν αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν· τὸ μὲν ἐν εἶνε γυνὴ φυσικοῦ μεγέθους καλῆς τέχνης ἐκδηλουμένης ἐν τε τῇ ῥυθμικότητι τῶν μελῶν καὶ ἐν τῇ ἀμφιέσει καὶ τῇ πτυχώσει αὐτῆς· φορεῖ διπλοὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, οὗ τὸ καταπίπτον κράσπεδον κρατεῖ διὰ τῆς χειρός. Τοῦ ἐτέρου προσώπου οἱ πόδες ἄρχονται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς παρραστᾶσεως· ὥστε ἀπεικονίζε παιδίον παρὰ τὸ πλευρὸν καὶ

τὸν κόλπον τῆς μητρός· τίς οἶδε τί μητρικὸν φίλτρον ἐξεδήλου τὸ τῆς μητρός πρὸς τὸ τέκνον βλέμμα καὶ πόσον χαρίεσσα ἦν ἡ τοῦ·ου πρὸς τὴν μητέρα τρυφερὰ καὶ γλυκεῖα ἐνατένισις. Καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ ὡσαύτως εὐρέθη.

Ν. δὲ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς 10' ἐντὸς τῆς μεγάλῃς ἀμπέλου τοῦ Κουλουριώτου σφύζεται κτίριον μαρμαρίνον ἀρχαῖον, ὅπερ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν μετεδλήθη εἰς ναὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἣτις καλεῖται *Παναγία ἡ Μαρμαριώτισσα*· ἔσχε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο πάντως, ἐπειδὴ τὸ ἀρχαῖον κτίριον εἶνε πεποιημένον ἐκ λαμπροῦ μαρμάρου Πεντελησίου· τοῦ ναῦσκου ἡ ἐσωτερικὴ βάσις εἶνε εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς καὶ εἰς αὐτὴν καταβαίνει τις 2 1/2 μέτρα περίπου· ἐν τῷ ναύσκῳ διακρίνει τις ἔχνη τοιχογραφιῶν καὶ ἐν τῇ κόγχῃ πρὸ τῆς ἀγ. τραπέζης τὴν θεομήτορα κρατοῦσαν ἐν ταῖς ἀγκάλας τὸν Χριστόν.

Τὸ ἀρχαῖον κτίριον, τὸ εἰς τὸν χριστιανικὸν ναὸν μεταποιηθὲν, ἔχει μῆκος νῦν καλῶς διασωζόμενον ἐν τῇ Β. καὶ Ν. πλευρᾷ περὶ τὰ 5 μ. Ἐν ταῖς αὐταῖς πλευραῖς δικτηρεῖται τὸ ὕψος τοῦ κτιρίου ἀκέραιον ὑπὲρ τὴν γῆν εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2 μ. καὶ δόμων σειραὶ σώζονται 3· ἕκαστος τῶν μαρμαρίνων ὀγκολίθων τοῦ δόμου ἔχει μῆκος 7 ποδῶν, ὕψος 2 1/2 καὶ πᾶχος 2· οἱ λίθοι τεχνικώτατα τετμημένοι καὶ ἄριστα λελαξευμένοι. Ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ ὑπάρχει ἡ εἴσοδος τοῦ ναῦσκου ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀλικοῦ κατεσκευασμένη· καὶ τὸ στῶμα δὲ τοῦ ναῦσκου ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν· καὶ πρὸ τοῦ ναῦσκου βλέπει τις τεμάχικα κιόνων κτετριμμένα ἢ καὶ ἐντετοιχισμένα ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ.

Ἡ δὲ σιέγη εἶνε θολωτὴ ἐξ ὀγκωδῶν μαρμαρίνων παχυτάτων πλακῶν, σφηνοειδῶς τετμημένων· καὶ ἐντεχνιότατα συνηρμοσμένων, ὧν τὸ μὲν μῆκος εἶνε 1-1 1/2 μέτρ., τὸ πλάτος 2 ποδῶν καὶ τὸ πᾶχος 1 1/2 ποδῶν.

Δι' ἐνδεκα δόμων ἢ σειρῶν ἐκ τοιούτων μαρμαρίνων πλακῶν ἀπηρτισμένων συμπληροῦται ἡ θολωτὴ σιέγη κομψῶς καὶ ἀσφαλέστατα συνηρμοσμένη. Κατὰ τὸν Fraser τὸ ἀρχαῖον κτί-

ριον ἦν τάφος θολωτός· Ν'Α. δὲ τῆς Μαρμαριωτίσσης $\frac{1}{4}$ περί-
 ρίπου τῆς ὥρας ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Παναγίας, τῆς Ζωοδόχου
 πηγῆς· πρὸ τούτου εἶνε κατερριμμένος κιονίσκος μαρμαρίνος
 ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος· αἱ παραστάδες τῆς τοῦ ναοῦ εἰσόδου
 ἀπετελέσθησαν ἐκ μαρμαρίνων ὀρθογωνίων λίθων μήκους 2
 μετρ. ὧν ὁ μὲν ἔχει πλάτος ἐνὸς ποδός, ὁ δ' ἕτερος ἡμίσεος
 ποδός μετὰ γλυπτῶν κοσμημάτων· ἐπὶ τῆς πλατυτέρας τούτων
 μαρμαρίνης παραστάδος διακρίνονται τὰ ἀρχικὰ γράμματα
 δύο στίχων, τὰ δ' ἄλλα ἐντοιχισμένα δὲν φαίνονται· ὁ ναΐ-
 σκος εἶνε ἰδρυμένος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κρηπιδωμάτων, καὶ ἡ
 ΝΔ. πλευρὰ ἐνέχει ἀρκετοὺς ἀρχαίους ὀγκολίθους· ἀλλὰ καὶ
 κατὰ γῆς πρὸ τῆς Ν. καὶ τῆς Δ. πλευρᾶς εἰσι πολλοὶ ὀγκόλι-
 θοὶ τετράγωνοι κατερριμμένοι· ὁ ναΐσκος εὐρίσκεται ἐν μέσῳ
 ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνος.

ΒΔ. τοῦ ναΐσκου εἶνε τὸ κτῆμα τοῦ ἐκ Χαλανδρίου Τσαν-
 τήλα, ὃς πρὸ τινων ἐτῶν φρεωρυχῶν ἐκεῖ ἀνεῦρεν ἀρχαίου
 κτιρίου κρηπιδώματα καὶ θεμέλια ἐξ ὀγκωδῶν λίθων.

Ἐπιτυμβίους ἐπιγραφᾶς Φλυέων ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ Ross,
 ἐξ ὧν ἀξιοσημείωτον κρίνομεν τὴν ἑξῆς·

Τηλέμαχος | Σπουδοκράτους | Φλυεύς·
 ὃ τὸν ἀειμνήστου ἀρετᾶς παρὰ πᾶσι πολίταις
 κλεινὸν ἔπαινον ἔχοντ' ἄνδρα ποθεινότατον
 παισὶ φίλῃ τε γυναικὶ τάφου δ' ἐπὶ δεξιᾷ, μῆτερ,
 κεῖμαι, σῆς φιλίας οὐκ ἀπολειπόμενος.

Πρὸλ. καὶ Παγκαδῆ καὶ Κουμνουδῆ ἀριθμ. ἐπιγρ. 1236-1265 περὶ
 των ἐν Χαλανδρίῳ εὐρημάτων πρὸλ. καὶ Milchhöfer Mitt. d. archInst.
 Ath. 13 (1888) σελ. 252-3.

ΓΑΡΓΗΤΤΟΣ - ΘΕΣΙΣ ΓΕΡΑΚΑ.

Γαργηττός και νῦν καλεῖται ἡ τοποθεσία Ἀ. τοῦ Ἀμαρουσίου ὑπὲρ τὰ 5 χμ. καὶ Ν. τῆς Μονῆς Πεντέλης ἢ μάλλον τοῦ Ἀ. αὐτῆς κειμένου μεγάρου τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐθείας τῆς ἀγομένης ἐκ τοῦ εἰρημένου μεγάρου μέχρι τῆς ἀγ. Θέκλης ἢ τοῦ Γέρακα, ὅπου ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς· ἡ τοποθεσία αὕτη οὕτω μνημονεύεται ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ τῷ κτηματολογίῳ τῆς Μονῆς, ἥ: εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ὑπάγεται καὶ κτήσις οὕσα τυγχάνει ὥστε διτηρήθη τὸ τοῦ ἀρχαίου δήμου ὄνομα Γαργηττός¹⁾, ὅπερ ὁ λαὸς ἀπλοποιῶν Γαρητιὸν λέγει ἢ καὶ Καρητιόν, ὑπὸ δὲ τοῦ Cramer (1828) μνημονεύεται Κραβάτο· ὁ δῆμος οὗτος ἦν ἡ πατρὶς τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται, ὅτι ἐτάφη ὁ Εὐρυσθεὺς (Στράβ. VIII, σελ. 377).

Ἐν τῷ Γαργηττῷ νῦν εἶνε συνοικισμός τις, ὃν ἀνήγειρεν ὁ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς ἐνοικιαστής, ὅστις μετὰ πολλῆς φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος καλλιεργεῖ τὴν περιφέρειαν ταύτην, σπείρων καὶ φυτεύων ἀμπελῶνας· ἡ τοποθεσία τοῦ Γαργηττοῦ εἶνε ἐξάριτος, ὁ ὀρίζων ἐξ αὐτῆς διαπλοῦται μέγιστος καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα τῶν Μεσογαίων καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Αἰγίνης· ὁ Λυκαβηττός ἐκεῖθεν φαίνεται ὡς κῶνός τις καλλιτεχνικώτατος· ἐκεῖθεν καθορᾷ τις καὶ τὴν Ἀ. καὶ τὴν Δ. κλιτὸν τοῦ Ὑμηττοῦ· ἀλλ' ἀρχαιοτήτων λείψανα ὀλίγιστα βλέπει τις ἐνταῦθα· ἐντὸς τοῦ τετελιχισμένου συνοικισμοῦ εὔρηται ναῖσκος τις (οἱ Ἅγιοι Πάντες) ἡρειπωμένος· οὗτος εἶνε ἐκτισμένος ἐπὶ βάσεων ἀρχαίου μνημείου καὶ ἐν τοῖς τοίχοις αὐτοῦ ὑπάρχει ὑλικὸν ἀρχαῖον· καὶ ἔξωθεν δὲ τοῦ συνοικισμοῦ Ἀ. βλέπει τις σειρὰν πελωρίων

¹⁾ Τὰ ἐπιρρήματα Γαργηττόνδε, Γαργηττοί (=ἐν Γαργηττῷ). Κατὰ τὸν Ἡσύχιον «γάργα=χῆγρος».

ὀγκολίθων, στρώμα τείλους καὶ ἴσως ἐνταῦθα ἦν ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀρχαίου δήμου· ἄλλα τινὰ λείψανα ἀρχαῖα κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου δὲν παρετήρησα οὐδὲ οἱ καλλιεργηταὶ συνήντησάν τι λόγου ἄξιον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἀμπελοφυτειῶν καὶ τὴν ἄροσιν τῶν ἀγρῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (β. Θησεῶς 13) ὁ Γαργηττός καὶ ἡ Παλλήνη ἦσαν ὁμοροὶ καὶ ἤπτοντο τῆς ὁδοῦ, ἣτις ἐκ τῶν Μεσογείων ἤγεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τοῦ στενοῦ, τοῦ μεταξὺ τῶν ἀποληγουσῶν ἀποφυάδων τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ὄντος· (πρὸβλ. καὶ Φιλόχορ. πρὸς τὸ Σχολιαστὴ τοῦ Εὐριπίδ. Ἰππολύτ. 35). "Ὡστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην καὶ ὁ Γαργηττός καὶ ἡ Παλλήνη παρετείνοντο μέχρι τῆς νῦν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ὅπου ὁ σταθμὸς *Γέρακα*.

Καὶ σήμερον δὲ ἡ δικαιοδοσία τοῦ Γαργηττοῦ καὶ τῆς Μονῆς Πεντέλης φθάνει μέχρι τοῦ *Γέρακα* καὶ Ἀ. ὁμορεῖ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πρὸς τὸ *Χαρβάτι*, τὴν ἀρχαίαν Παλλήνην.

Παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τοῦ *Γέρακα* νῦν εὐρίσκει τις πολλὰ σημεῖα τοῦ ἀρχαίου δήμου παρὰ τὴν ἐκεῖ οἰκίαν, ἣτις ἀνήκει εἰς τὴν εἰρημένην Μονήν, καὶ ἐν ἣ διαμένει ὁ ἐνοικιαστὴς τῶν κτημάτων· βλέπει τις· α' κτίριον, οὗ αἱ βάσεις σώζονται καὶ οἱ λίθοι ἱστοδομικῶς εἰσιν ἐκτισμένοι· ἄλλοι δὲ λίθοι ὀγκώδεις εἰσὶ κατερριμμένοι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πώρινοι. β' πρὸ δὲ τῆς οἰκίας τριῶν κιόνων τμήματα· Δ. δὲ τοῦ σταθμοῦ εἶνε πλᾶξ μαρμαρίνη πυχεῖς τετράγωνος. "Ἐτι δὲ καὶ δυτικώτερον τοῦ σταθμοῦ περὶ τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας παρὰ τὴν Α. πλευρὰν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς σπουδαῖα λείψανα κτιρίων ἀρχαίων, κείμενα καταντικρὺ τοῦ ναοῦ τῆς ἀγ. Θεκλῆς.

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων διέσωσαν ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπωνύμου ἀρχόντος, ὃς ἦν *Γαργήτιος*, ἐπὶ τῇ γενναιοδωρίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ, ἣν παρεῖχε τῇ πόλει ἐν τοῖς κρισίμοις καιροῖς τῆς σπαρτοσιτίας· τιμᾶται δὲ ὁ Μ. Οὐλπίος Εὐδίοτος Λεῦρος δόγματι τῶν κρατίστων Ἀρεοπαγιτῶν πάσης ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς περὶ πατρίδα φιλοτιμίας ἣν* (ἐπέδειξεν) ἐν τε χρήμασι σιτωνικοῖς, οἷς ἀθρόως ἔδωκε

μυριάσι πέντε καὶ εἴκοσι καὶ τροφαῖς, αἷς ἐν τῇ μεγάλῃ σπάνει παρέσχεν» (CIA II¹ 687) διὸ καὶ προστάτης τῆς πόλεως καὶ κοινὸς εὐεργέτης προσαγορεύεται.

Ἐξ ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ Ross γινώσκωμεν τὸν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἐπώνυμον ἐν Ἀθήναις ἄρχοντα

Μάρκον Αὐρήλιον Καλλιφρονα, τὸν καὶ Φροντεῖνον, **Γαργήτιον**, ὃν τιμῶσιν οἱ υἱοί. Ἴσως ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας Καλλιφρονᾶ.

Πρὸς δὲ τῷ 1837 ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου ἀνευρέθη ἐπιγραφή πρὸς τιμὴν τῶν θείων καὶ φιλαδέλφων αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνεῖνου καὶ Λουκίου Αὐρηλίου Οὐήρου, ἐπιμελητεύοντος Γναίου Λικινίου Ἀττικοῦ **Γαργητίου**.

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΚΥΝΗΓΟΣ—ΑΓΙΑ ΘΕΚΛΑ ΣΤΑΥΡΟΣ—ΠΑΛΛΗΝΗ

Ἐπειδὴ ὁ Leake ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Γαργητὸς ἔκειτο ἐν τῇ Β. ἀποφυάδι τοῦ Ὑμηττοῦ, ὅπου νῦν ὁ ἄγ. Ἰωάννης ὁ Κυνηγός, ἐδῆσε νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν τοποθεσίαν ταύτην.

Ἐκ τοῦ Χαλανδρίου προχωρῶν τις Ἀ. μεθ' ἡμίσειαν ὥραν φθάνει εἰς τὴν τοποθεσίαν, ἀγίαν Παρασκευήν, ἔνθα πολλὰ πανδοχεῖα διότι ἐνταῦθα διασταυροῦνται αἱ ἐξ Ἀθηγῶν, Χαλανδρίου καὶ τῶν Μεσογείων ὁδοί. Ἐκεῖθεν δὲ πάλιν μεθ' ἡμίσειαν ὥραν ἀνέρχεται τις εἰς τὸν ἄγ. Ἰωάννην, κείμενον ἐπὶ ἐπιπέδου μικροῦ, ὄντος ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ Β. πρόποδος τοῦ Ὑμηττοῦ· ἐνταῦθα ὑπάρχει ναῖσκος τις κακότεχνος Βυζαντιακῶς περιτετειχισμένος διὰ μάνδρας, περὶ ἣν ἔσωθεν στοαὶ συμφεύδεις, ἵνα ἐν αὐταῖς διανυκτερεύωσιν οἱ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ναῖσκου (29 Αὐγούστου) ἄθροοι συρρέοντες εὐλαβεῖς προσκυνηταί· ἐν τινι δὲ ῥυπαρῷ δωματίῳ κατοικεῖ πρεσβύτης τις

¹⁾ Πρὸς. καὶ Κόμμανούδη Ἐπιγρ. Γαργητῶν ἀριθμ. 385-408.

εὐσεβής, ἵνα τὸν ναὸν καθαρῶς καὶ τὰς κανοήλας ἀνάπτῃ. Ἀλλὰ πρὸς τὴν κακοτεχνίαν τοῦ ναῖσκου καὶ τὴν ρυπαρίαν τῶν λεγομένων οἰκημάτων ἀντίκειται ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς φύσεως καὶ ἡ μαγεία τῆς ἀπόψεως· ἐκεῖθεν βλέπει τις Ἀ. μὲν τὸ πεδῖον τῆς Μεσογείου, τὸν Εὐδοϊκὸν κόλπον καὶ τὴν νῆσον Εὐβοίαν καὶ τὸ βλέμμα βυθίζεται εἰς τὸ ἄχανές τῆς θαλάσσης ἐκείνης· Δ. δὲ ὅλον τὸ πεδῖον τῶν Ἀθηνῶν πλαισιούμενον ὑπὸ τοῦ Βριλησσοῦ, τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Αἰγάλεω, οὗ περαιτέρω βλέπει τις τὸν Κιθαιρῶνα, τὴν Γεράνειαν, τῆς Πελοποννήσου τὰ ὄρη, ὧν ὑπερέχει ἡ Κυλλήνη χιονοσκεπής· ἀλλὰ τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν πόρρω καὶ τῆς περισκοπήσεως τῶν ἐγγὺς ἐφίσταται πρὸ τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ κατερρωγότος ἐκ τῶν λατομιῶν Ἀγχέσμου, ἐπὶ τοῦ ἡλιδάτου Λυκαβηττοῦ καὶ τέλος προσηλοῦται μετ' εὐλαθείας ἐπὶ τῆς σεμνῆς καὶ γεραρᾶς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς διαπρεπῶν καλλιτεχνημάτων.

Ὁ δὲ ναῖσκος τοῦ ἁγ. Ἰωάννου εἶνε βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ· αἱ βάσεις τῶν θόλων ἢ τοῦ τρουλίσκου στηρίζονται ἐπὶ κιόνων λεπτῶν Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῇ Ν. πλευρᾷ παραρηρτημένη στοὰ στηρίζεται ἐπὶ κονίσκου μετ' ἄβακος ἀρχαίου Δωρικοῦ ρυθμοῦ· τῆς Α. πλευρᾶς τὰ κρηπιδῶματα ἀποτελοῦνται ἐξ ὀγκολίθων ἀρχαίων, ἄλλοι δὲ τοιοῦτοί εἰσιν ἐντετοιχισμένοι ἐν τῇ αὐτῇ πλευρᾷ· τὰ παχέα ἐπανειλημμένα κονιάματα δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ διακρίνη τις, ἂν καὶ ἄλλο ὕλικόν ἀρχαῖον εἶνε ἐντετοιχισμένον· ὁ ναὸς δὲ καὶ ἡ περιοχὴ αὐτοῦ ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ χωρίου Διόπεσι, ἥτοι τῆς ἀρχαίας Παιανίας, ὡς καὶ πᾶσα ἡ Β' Α. κλιτὺς τοῦ Ὑμηττοῦ· ἡ κλίσις δὲ τῶν ἐκεῖ ὑδάτων ἀποτελεῖ τὰ ὅρια τῶν δύο χωρίων Διόπεσι καὶ Χαλανδρίου.

Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τοῦ Leake, ὅτι ὁ Γαργηττὸς ἔκειτο, ὅπου νῦν ὁ ἅγιος Ἰωάννης, δὲν εἶνε ὀρθή· ἡ θέσις αὕτη, ὡς καὶ νῦν, ἀνῆκεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Παιανίας, τοῦ δήμου δηλαδὴ τοῦ Δημοσθένους.

Ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ καταβαίνει τις δι'

ἀτραποῦ πρὸς Β. καὶ ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ ὁδῷ τῇ ἐκ Μεσογείων καὶ Παλλήνης ἐρχομένη συναντᾷ πολλὰ λείψανα ἀρχαιοτήτων. Ἡ θέσις ἐνταῦθα λέγεται Σταυρός, ὅπου πλησίον ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Θέκλης. Πρὸ τοῦ ναοῦ τούτου βλέπει τις τεμάχια κίονων μικρῶν καὶ μεγάλου κιονοκράνου Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ τεμάχιον, οὗ σώζεται ἡ ἑλιξ μόνη ἢ μᾶλλον τὸ ἐνδοθεν τῆς ἑλικος μέρος. Ὁ ναὸς πάντως ἐπὶ ἀρχαίου ἱεροῦ εἶνε ἰδρυμένος· καὶ πλεῖστον μέρος ἐκ τοῦ ὕλικου ἐκείνου ἐντετοιχισμένον ἔχει· κίονες μαρμάρινοι ῥαβδῶτοι καὶ ἀρράβδωτοι, ὀγκόλιθοι πώρινοι πολλοὶ φαίνονται ἐκεῖ· ἐντὸς τοῦ ναοῦ κίων ὀλόλιθος ὕψους $2\frac{1}{2}$ μετρ. πλάκες μαρμάριναι παχεῖαι τετράγωνοι, ἄδακες κιονοκράνων, ἐφ' ὧν οἱ χριστιανοὶ κατόπιν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπέγλυψαν· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἁγία τράπεζα τοῦ νέου ἱεροῦ ἀποτελεῖται ἐξ ἄδακος μαρμαρίνου ἀρχαίου καὶ στηρίζεται ἐπὶ κιονίσκου ῥαβδῶτοῦ Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ.

Ὀλίγον δέ τι ΒΔ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Θέκλης σώζεται κίων ὀρθὸς ὕψους $3\frac{1}{2}$ μετρ. ἀρράβδωτος καὶ μετ' ἐπιγραφῆς χριστιανικῶν χρόνων: ΚΑΤΙCΟ.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Β. αἰρομένου λόφου φαίνονται θεμέλια κτιρίων ἀρχαίων.

ΣΤΑΥΡΟΣ - ΠΑΛΛΗΝΗ - ΧΑΡΒΑΤΙ.

Ἡ θέσις δ' ἐνταῦθα λέγεται Σταυρός, διότι ὀλίγον τι Ἀ. διασταυροῦνται αἱ τρεῖς ὁδοί, ἡ ἐκ τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ἐκ τῆς Παιανίας καὶ τῶν Μεσογείων, καὶ ἡ ἐκ τῆς Φλύας καὶ τῶν Ἀθηνῶν· αἱ δύο δ' αὖ τελευταῖαι διχάζονται ὀλίγον τι Δ. ὅπου ἡ θέσις ἁγ. Παρασκευῆ

Προχωρῶν δέ τις Ἀ. ἐκ τοῦ Σταυροῦ καὶ ὑπερδᾶς τὴν ῥηθεῖσαν διασταύρωσιν, τῶν ὁδῶν, ἐνθα καὶ ἡ κατοικία τοῦ ἐπὶ τῶν φόρων ὑπαλλήλου, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, ἀφικνεῖται μεθ' ἡμίσειαν ὥραν εἰς τὸ χωρίον Χαρ-

βάει· τούτο δὲ νῦν εἶνε ιδιοκτησία τοῦ Καλλιφρονᾶ, οἱ δὲ τοῦ χωρίου κάτοικοι, περὶ τὰς 40 οἰκογενείας, εἰσὶ τῶν κτημάτων καλλιεργηταί· ἀλλ' ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς τῆς Βάρης μορτίτας οὗτοί εἰσι μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι καὶ ἡ καλλιεργία ἐνταῦθα λίαν προηγμένη· ἀλλ' ἐντὸς μὲν τοῦ χωρίου ἀρχαῖον οὐδὲν βλέπει τις. Μόνον δ' ἐν τῇ θέσει Ματρίγκα πηγᾷ 20' Ἀ. τοῦ χωρίου βλέπει τις ὀλίγα λείψανα κτιρίου ἀρχαίου παρὰ τὸ νῦν λατομεῖον ὡς καὶ ὀλίγον τι δυτικώτερον αὐτῆς, ὅπου νῦν τὸ ἀσβεστοκάμινον, διακρίνονται κρηπιδωμάτων ἀρχαίων ἔχνη τινὰ καὶ τεμάχια μικρὰ λευκοῦ μαρμάρου. Ἀλλὰ σπουδαῖα λείψανα ἀρχαιοτήτων εἶδον $\frac{1}{4}$ δυτικῶς τοῦ χωρίου, ὅπου τὸ νεκροταφεῖον τοῦ συνοικισμοῦ ἐκεῖνου· ὁ ἡρειπωμένος χριστιανικὸς ναὸς εἶνε ἐκτισμένος ἐξ ὕλικου ἀρχαίου· παρ' αὐτὸν διακρίνει τις πλάκα μαρμαρίνην μετὰ φανωμάτων μεγάλην, πρὸς δὲ καὶ λίθους μεγάλους ὀρθογωνίους καὶ τετραγώνους· τὰ ἀρχαῖα κρηπιδώματα ἐμφαίνουσιν, ὅτι τὸ κτίριον ἦτο ἱκανῶς μέγα.

Ὡστε ἐνταῦθα μᾶλλον δεκτέον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Παλλήνης ¹⁾ καὶ ἐξερευνητέον τὸ μέρος τοῦτο δι' ἀνασκαφῶν.

Τῆς Παλλήνης τὴν θέσιν ὑποδεικνύει πῶς καὶ ἡ τοῦ Ἡρόδοτου διήγησις (Α' 61), καθ' ἣν ὁ Πεισίστρατος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ ὀπαδῶν εἰς Μαραθῶνα προσωρμίσθη θηρεύων ἐκ νέου τὴν τυραννίδα, ἣν πρὸ ἑνδεκα ἐτῶν οἱ Ἀλκμεωνίδαι κατέλυσαν· καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐκεῖνος εἰς περισυλλογὴν χρημάτων καὶ στρατευμάτων κατεγίνετο, οἱ ἐν τῷ ἄστει οὐδένα λόγον τούτου ἐποιοῦντο· ἀλλ' ὅτε ἐπύθοντο, ὅτι ὁ Πεισίστρατος ἐπὶ τὸ ἄστυ ἤλαυνεν, οὕτω δὴ καὶ ἐκεῖνοι στρατεύουσιν ἐπ' αὐτόν. τὰ ἀντίπικλα δὲ στρατεύματα συνηντήθησαν παρὰ τὴν Παλλήνην· ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐκ τοῦ ἄστεως μετὰ τὸ ἄριστον ἐτράπησαν οἱ μὲν πρὸς ὕπνον, οἱ δὲ πρὸς τοὺς κύβους, ἐπεισπεσὼν ὁ Πεισίστρατος τρέπει τούτους εἰς φυγὴν καὶ μετὰ τοῦτο δι' ἐπι-

¹⁾ Καὶ τὸ ἐπίρρημα Παλλήνηθεν=ἐκ τῆς Παλλήνης.

τηδείων τεχνασμάτων και φιλοφρονημάτων ἐπισπᾶται τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ και ἐξασφαλίζει τὴν τυραννίδα· κατὰ ταῦτα δὲ ἡ Παλλήνη, ἐνθα τὰ δύο ἀντίπαλα στρατεύματα συνηντήθησαν, φαίνεται, ἔτι ἔκειτο πλησιέστερον πρὸς τὰς Ἀθήνας ἢ πρὸς τὸν Μαραθῶνα· διότι προδήλως ὁ Πεισίστρατος πρότερος ἐξώρμησεν ἐκ τοῦ Μαραθῶνος ἢ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἐκ τοῦ Ἄστεως· διὸ· και ὁ Leake δέχεται τὴν θέσιν τῆς Παλλήνης ἐν τῷ ἀνοίγματι τῷ μεταξὺ τοῦ Βριλησσοῦ και τοῦ Β. πρόποδος τοῦ Ὑμηττοῦ· ὥστε ἐγγὺς πού τοῦ νῦν νεκροταφείου. Τῷ Leake ἠκολούθησαν ὕστερον και οἱ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι· ἀλλὰ τὰ ἐρείπια, ἅπερ ὁ Leake και ἄλλοι περιηγῆται παρετήρησαν, φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις μείζονος ἐκτάσεως και κάλλιον διατηρούμενα· ὁ Milchhöfer ἀποδέχεται τὴν γνώμην ταύτην ἐναντίον τῆς τοῦ Bursian, ὅστις μᾶλλον Ἀ. τοῦ Χαρβατίου τὴν Παλλήνην τοποθετεῖ· ὁ Milchhöfer ἐκτείνει τὴν θέσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γραμμῆς Σταυρός-Χαρβάτι μέχρι Κάντζας και Παπαγγελάκη. (Hrdl. και Löper Mitt. d. deut. arch. Inst. in Athen 17, (1892) σ. 422-23), Dodwell I, 259).

Ὁ Ross εὔρεν ἐπιγραφὴν $1\frac{1}{2}$ ὥραν Ν. τοῦ Γαργηττοῦ μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Γέρακῃ κτημάτων τῆς Μονῆς και τοῦ χωρίου Χαρβατίου (C. I. N. 76), ἀναφερομένην εἰς τὰ ἱερὰ χρήματα, ἣτις ἀναμφιδόλως ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Παλληνίδος Ἀθηνᾶς ἦν ἰδρυμένη· ἐν τῇ θέσει Γέρακα κατὰ τὸν Ross εὐρίσκεται και ἡ ἀρχαία βουσιτροφηδὸν ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀριστοκλέους (C. I. N. 23), ἣτις πιθανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ προέρχεται. Καὶ κατὰ τὰ πορίσματα ταῦτα τοῦ Ross ἡ Παλλήνη ἔκειτο μεταξὺ Γέρακα και Χαρβατίου.

Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἐξαιρέτως ἐλατρεύετο ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ, ἣτις διὰ τοῦτο και Παλληνὶς ἐπονομάζεται· διὸ και ὁ ποιητὴς λέγει·

Παλληνίδος γὰρ σεμνὸν ἐκπερὼν πάγον
Δίας Ἀθάνας. (Εὐριπίδ. Ἡρακλεῖδ. 849).

Παλληνεὺς δ' ἦν και ὁ γενναῖος Ἀμεινίας, ὃς ἐκυδέονα τὴν ναῦν, ἥπερ πρώτη τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι ἤρξεν. (Hrd. Η',

84). Καὶ ἐν γένει οἱ Παλλήνεις ἐφημίζοντο ἐπὶ γενναιότητι διδοῦναι ἢ παροιμία «Παλληγικὸν βλέπειν», = γενναῖον.

Ὁ Kramer (Geographihical and Historical description of Ancient Creece in three Volumes 1828 Vol. II σελ. 397) μνημονεύει καὶ τὸ ὄνομα Πάλα (=Παλλήνη). Ν. τοῦ Κραβατᾶ ἢ Γαργηττοῦ· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα περιεσώζετο τότε (1828) ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ.

Περὶ τῶν ἐν Γέρακῃ καὶ Χαρδατίῳ περιλειμμάτων ἐπιγραφικῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιολ. εὐρημάτων πρὸς Μ. καὶ Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Inst. in Athen 12 σελ. 84.

ΚΟΥΚΟΥΒΑΟΝΑΙΣ—ΜΕΝΙΔΙ—ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ

Δ. τοῦ Ἀμαρουσίου διερχόμενός τις τὸ χωρίον Ἡράκλειον φθάνει ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν κώμην Κουκουβάοναις, ἀπέχουσαν τοῦ μὲν Ἡρακλείου $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας, τοῦ δὲ Ἀμαρουσίου μίαν ὥραν· τὰ τρία ταῦτα χωρία κεῖνται ἐπ' εὐθείας γραμμῆς, ὥς καὶ ὁ Γαργηττός μὲν Ἀ. τοῦ Ἀμαρουσίου ὑπὲρ τὰ 5 χμ. τὰ δ' ἄνω Λιόσια ἐπίσης ὑπὲρ τὰ 5 χμ. Δ. τῶν Κουκουδαόνων. Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Κηφισοῦ ὁχθὴν ($\frac{1}{4}$ ὥρ.). Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς τοῦ χωρίου ἀγορᾶς βλέπει τις μέγιστον μαρμαρίνον κάλυμμα ἀρχαίας λάρνακος, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκομεν τὴν ἐπιγραφὴν.

Θεόμνηστος Θεομένους Κεφαλήθεν

Θεομένης Θεομνήστου Κεφαλήθεν.

Ἀνευρέθη δὲ τοῦτο κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1909 ἐν τῷ κτήματι τοῦ χωρικοῦ Μιχ. Ὅρσα· ἡ θέσις καλεῖται Κατσαούνη ρεῦμα, ὑπὸ τοῦ ρεύματος δὲ ἐξεχώσθη ὁ τάφος, ἐξ οὗ τὸ ἐπικάλυμμα ἐλήφθη· πρὸς δὲ θεμελίῳ ἀρχαίου κτιρίου λείψανα βλέπει τις ἐν τῷ Δ. καὶ πλησίον τῆς ἀγορᾶς ναῦ τοῦ

¹⁾ Κουμανούδη ἐπιτυμῶ. Ἐπιγρ. Παλληνέων ἀρ. 981-998.

ἀγ. Κωνσταντίνου, ἡρειπωμένῳ ἤδη, φαίνοντα πολλοὶ ὀγκόλι-
θοι καὶ πλάξ ἐνεπίγραφος ἐντετοιχισμένη· τάφοι ἀρχαῖοι καὶ
κτιρίων ἀρχαίων λείψανα ὑπάρχουσι καὶ ΒΔ. τοῦ χωρίου τού-
του· ὁ ἐκεῖ καφεπὸς Χαρίδημος Γεωργ. Βλάχος φαίνεται λίαν
πρόθυμος καὶ φιλόφρων εἰς τοὺς χάριν τῶν ἀρχαιολογικῶν
μελετῶν καὶ ἐρευνῶν ἐπισκεπτομένους τὸν τόπον ξένους. Κατ'
αὐτὸν οἱ γεροντότεροι τοῦ χωρίου εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι τὸ
ὄνομα τοῦ χωρίου Κουκουβάονα προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχ. ὀνό-
ματος καὶ δήμου *Κίκυννα*· ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος δῆμος *Κίκυννα* ἔκειτο
ἄλλαχού· τὸ δὲ Κουκουβάονα εἶνε παρὰ τὸ κουκουβάγια=
γλαύξ, δηλαδὴ γλαυκῶν τόπος· ὁ Löper (Mittheil. d. arch.
Inst. in Athen XVII 1892 σ. 411) διατείνεται, ὅτι παρὰ
τὴν νῦν κόμην Κουκουβάοναις ὀλίγον τι Ν. αὐτῶν παρὰ τὴν
ἀριστερὰν τοῦ Κηφισοῦ ὄχθην, ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος δ. Συπαλητ-
τὸς ⁽¹⁾ 4 1/2 χμ. Ν. τοῦ Ἀθμόνου καὶ εἰκότως· διότι Ν. τοῦ
χωρίου ἐν τῇ θέσει, ἣτις *Νέμεσις* καλεῖται, εὑρέθη ψήφισμα
τῶν Συπαληττίων. Πρὸς δ. Milchhöfer Mitt. in Athen 13 (18
88) σ. 348 ἐνθα σημειοῦνται καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῷ τόπῳ ἐκεί-
νῳ εὐρήμκτά εἰσιν, Κουμανούδη Ἐπιγραφ. Συπαληττίων ἀριθ.
1158—1165 καὶ Berliner Philolog. Wochenschrift 18
87 σ: 1452 καὶ 1888 σ. 91. ἐνθα γίνεται ἐρμηνεία τοῦ ψή-
φισματος τῶν Συπαληττίων.

Προχωρῶν τις Δ. τοῦ χωρίου τῶν Κουκουβαόνων μετὰ 1/4
τῆς ὥρας διέρχεται τὸν Κηφισόν, οὗ αἱ ὄχθαι χαριέσταται,
μάλιστα δὲ ἡ δεξιὰ θαλερωτέρα καὶ γονιμωτέρα, ἅτε καταρ-
δευομένη ἐκ πολλῶν ὑδάτων. Μετὰ 3/4 τῆς ὥρας ἀποκλίνων
τις πρὸς Β. φθάνει εἰς τὸ χωρίον *Μενίδιον* διερχόμενος θαλε-
ρώτατον πεδῖον. Ἐν τῷ Μενιδίῳ ἐν τῷ Ν. μέρει ὑπάρχει ὁ
ναὸς τῶν ἀγ. Πάντων, οὗ ἐν τῷ τεμένει τμήματα κιόνων ἀρ-

(1) Τὰ ἐπιρρήματα, Συπαληττόνδε, Συπαληττόθεν, Συπαληττοῖ. Οἱ Συ-
παληττιοὶ ἐφημίζοντο ὡς κακοῦργοι. Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Pape—Benseler
σημειοῦται Συπαληττός—σὺς παλεύω=θηρεύω, ἀγρεύω.

χαίου ναοῦ εὗρηγται καὶ κιονόκρανον Ἰωνικόν. ⁽¹⁾ καὶ Ν. τοῦ εἰρημένου ναοῦ ἕτερος ναῖσκος Βυζαντιακὸς μετὰ λειψάνων ἀρχαίου κτιρίου.

Ἀλλὰ τὸ Μενίδιον δὲν κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχ. δήμου τῶν Ἀχαρνῶν, διότι αἱ εὐάνορες Ἀχαρναὶ ἔκειντο μᾶλλον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Φυλὴν ἀγούσης παρὰ τὴν λοφοσειρὰν τῶν ἀγ. Σαράντα καὶ τοῦ προφήτου Ἡλίου· διὸ καὶ διηυθύνθη ἐν τοῖς λόφοις ἐκεῖνους ΝΔ. τοῦ Μενιδίου κειμένους καὶ ἀπέχοντας ἡμίσειαν περίπου ὥραν.

Καὶ ὄντως ἐν τῷ ναῖσκῳ τῶν ἀγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων βλέπει τις πλεῖστα ἀρχαῖα λείψανα, τινὰ μὲν ἐντετοιχισμένα, τινὰ δὲ καὶ ἔξωθεν κατερριμμένα· ἐν τῇ Δ. ἰδίως πλευρᾷ τοῦ ναῖσκου εἶνε ἐντετοιχισμένον ἀνάγλυφον προστυπον, ἀπεικονίζον ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τεθνεῶτα, οὗ ἡ παράστασις λίαν ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς Ἡγήσοῦς· τρία δὲ εἶνε τὰ ἀπεικονιζόμενα πρόσωπα, τὸ μὲν ἄκρον δεξιὸν τῷ παρατηρητῇ κἀθίηται ἐπὶ θρόνου, τὸ δ' ἐν μέσῳ διὰ χειραψίας ἀποχαιρετίζον τὸν καθήμενον ἵσταται ὀρθόν, ὡς καὶ τὸ τρίτον ἀριστερᾷ· ἀλλ' αἱ μορφαὶ εἰσι παρεφθαρμέναι ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου καὶ ἤδη ἀπώλεσαν τὴν χάριν, ἥτις ἐπηγλάττειν αὐτὰς ἄλλοτε· ἄνωθεν δὲ τοῦ ἀναγλύφου τούτου βλέπει τις ἐντετοιχισμένον καὶ ἕτερον, ἀπεικονίζον παιδάριον χαριέστατον, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶνε ἀποκεκομμένη. Εἰσὶ προσέτι ἐντετοιχισμένα καὶ κιόνων λεπτῶν καὶ μακρῶν τμήματα· προφανῶς δὲ οἱ κίονες οὗτοι ἦσαν ἐπιτύμβιοι. Καὶ ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ βλέπει τις πολλὰ τμήματα μαρμάρινα ἐξ ἀρχαίου ναοῦ ἐντετοιχισμένα. ἔξωθεν δὲ τοῦ ναοῦ σώζονται κίονες καὶ πλάκες ἐνεπίγραφοι· μία δὲ τῶν ἐπιγραφῶν φέρει τὰ ἑξῆς :

Ἀριέμων Βι— . . . . .

Ζωσίμη | Εὐνίκου | ἐξ Εὐπυριδῶν

Εὐ. γένους | Φλυέως | γυνή.

(1) Περὶ δὲ τῶν ἄλλων εὗρημάτων τῶν ὄντων ἐν Μενιδίῳ καὶ περιγραφέντων ὑπὸ τοῦ Milchhöfer πρὸς Mitt. d. deut. Arch. Inst in Athen 13 (1888) 327—343. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν πρὸς Κουμαν. Ἀχαρνέων ἐπιγρ. 341—359 πρὸς καὶ G1A, II. 1912—1950.

Παρά τοῦ Διοσιώτου Παπποῦ ἤκουσα, ὅτι ἐν ἔτει 1885 ἀρχαιοκάπηλοι τυμωρύχοι ἐνήργησαν λαθραίαν ἀνασκαφήν ἐν τῇ Β'Α. πλευρᾷ τοῦ λόφου τοῦ προφήτου Ἑλίου· ἐκεῖ δὲ δοκιμάζοντες διὰ τρυπάνου ἀνεῦρον τάφον μεγαλοπρεπῆ μαρμάρινον, ἐν ᾧ ἦν δίσκος καὶ ἄλλα τινὰ κτερίσματα· οἱ δὲ ἱερόσυλοι ἐκεῖνοι ἐπειδὴ τὸ μαρμάρινον κάλυμμα ἦτο μέγα καὶ βαρύτερον ἢ ὥστε διὰ τῶν χειρῶν νὰ ἄρῳσιν αὐτό, ἐν τῇ σπουδῇ αὐτῶν πρὸς τὴν σύλησιν τοῦ περιεχομένου, νομίζοντες, ὅτι χρυσὸς ἐμπεριείχετο, ἔθραυσαν διὰ τῆς σφύρας τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐκεῖνο κάλυμμα.

Ὅτι δὲ αἱ ἀρχαῖαι Ἀχαρναι δὲν ἦσαν, ὅπου νῦν τὸ Μενίδι, ἀλλὰ 2 ἢ 3 Ἀγγλ. μίλια Ν. ἀπέδειξεν ὁ Leake· διότι α' τὸ νῦν Μενίδι ἀπέχει τῶν Ἀθηνῶν ὑπὲρ τὰ 8 Ἀγγλ. μίλια, ἐν ᾧ τὰ 60 στάδια, ἅπερ κατὰ τὸν Θουκυδίδην ἀποτελοῦσι τὴν εἰς Ἀθηνῶν ἀπόστασιν τῶν Ἀχαρνῶν, ἰσοῦνται πρὸς 7 Ἀγγλ. μίλ. β'. τὸ Μενίδι κεῖται ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τῆς εἰς Ἀθηνῶν εἰς Δεκέλειαν ἀποστάσεως, ἣν ὁ Θουκυδίδης ὑπολογίζει εἰς 120' στάδια (7, 19), καὶ γ' τὸ Μενίδι κεῖται ἐπὶ τῆς εἰς Ἀθηνῶν εἰς Δεκέλειαν ὁδοῦ, ἣτις εἰς Ὠρωπὸν καὶ Τάναγραν ἄγει, αἱ δ' Ἀχαρναι ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ἀθηνῶν εἰς Θήβας διὰ τῆς Φυλῆς ἀγούτης (Διόδωρ. 14, 32).

Αἱ Ἀχαρναί· κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου, ἦν μέγιστον χωρίον τῆς Ἀττικῆς τῶν δῆμων καλουμένων· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Πελοπον. πολέμου παρείχοντο τρισχιλίους ὁπλίτας ἦτοι τὸ ἐν τρίτῳ τοῦ β'λου πεζικοῦ τῆς Ἀττικῆς· εἰς τὰ γειτονικά τῆς Πάρνηθος δάση ὤφειλον οἱ Ἀχαρνεῖς τὸ τῆς ἀνθρακείας ἔργον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφημίζοντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις· ἢ πεδιὰς αὐτῶν ἦτο γονιμωτάτη, ὡς εἶνε καὶ νῦν, καὶ τὸ κλίμα τῶν θερπνοτάτων τῆς Ἀττικῆς (Λουκιαν. Ἰκαρομέ-νιπ. 18. Σενέκας Hippol. 20).

Ἐκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς περιοχῆς τοῦ Μενιδίου φαίνεται, ὅτι ἐν Ἀχαρναῖς ἦν καὶ τοῦ Ἀρεως ναὸς· διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονεύεται ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τούτου Ἀπολλοφάνης· ὁ ναὸς

τοῦ θεοῦ τούτου συμφωνεῖ πρὸς τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀχαρνῶν καὶ τὴν πεφημισμένην αὐτῶν ἀνδρείαν.

Ὁ Dodwell κατὰ τὴν περιήγησιν αὐτοῦ εὑρεν ἐν τῷ λόφῳ τῶν ἁγ. Σαράντα ὀγκολίθους, ἔχνη καὶ θεμέλια σπουδαίας πόλεως «καὶ ὀπισθεν τοῦ ναῖσκου ὠραίους ὀγκολίθους λευκοῦ μαρμάρου, τεμάχιον Ἰωνικοῦ κιονοκράνου καὶ δύο σαρκοφάγους, ἐτέραν δὲ ἐντὸς τοῦ ναοῦ». Ἀλλὰ νῦν οὔτε τὰς ἐκτὸς τοῦ ναοῦ δύο σαρκοφάγους οὔτε τὴν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βλέπει τις ἐκεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Fraser ἔχνη ἀρχαίων τειχῶν εἰσι καὶ νῦν ἔτι ὁρατὰ ἐν τῇ Δ. τοῦ λόφου πλευρᾷ.

ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΑ-Ο ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΝΑΟΣ-Κ\Μ\ΤΕΡΟΝ

Πρὸς Δ. τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῶν ἄνω Λιοσίων ἡμίσειαν περίπου ὥραν παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν καὶ ὑπὸ τῇ Β. ὑπωρεῖᾳ τοῦ Αἰγάλεω, ἥτοι ἀριστερᾷ τῷ προΐοντι ἐκ τοῦ εἰρημένου χωρίου συναντᾷ τις τὸν ναὸν τοῦ Σωτήρος· ἐνταῦθα δὲ φαίνονται πλεῖστα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος· α' διακρίνεται βάσις κτιρίου πάντως ἀρχαίου ναοῦ, ὅθεν καὶ ὁ νέος χριστιανικὸς ἐνταῦθα ἱδρύται· τοῦ κτιρίου τούτου ἐν μὲν τῇ Ν. πλευρᾷ σφύζονται δύο σειραὶ δόμων μήκους 12 ἢ 13 μέτρων, ἐν δὲ τῇ Δ. μία μόνον σειρά, ὡς καὶ ἐν τῇ Β. καὶ τῇ Ἀ. οἱ δὲ τῶν ἀνωτέρων δόμων ὀγκόλιθοι ὀρθογωνίου σχήματος κεῖνται κατὰ γῆς ἐρριμμένοι, τινὲς μὲν παρὰ τὸ κτίριον, τινὲς δὲ καὶ μακρότερον τοῦ κτιρίου, οἷον ἐκτιναχθέντες ὑπὸ σεισμικῶν ἰσχυρῶν δονήσεων· τῶν κατερριμμένων δὲ τούτων ὀγκολίθων τινὲς εἰσι καὶ τετραγωνικοῦ σχήματος, ὁ δὲ λίθος κογχίτης, ἐκ χαλικίων πεπηγώς.

β' ἔμπροσθεν τῆς Ἀ. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ φαίνονται τὰ κρηπιδῶματὰ ἐτέρου κτιρίου· ἐνιχαῦ δὲ σφύζονται καὶ οἱ ὑπὲρ τὰ κρηπιδῶματὰ δόμοι, ποὺ μὲν δύο, ποὺ δὲ εἰς· ἴσως τοῦτο εἶνε λείψανον τοῦ ἔρκους, ὅπερ περιέβαλλε τὸν ναὸν καὶ τὸ ἱερὸν τέμενος.

Καὶ Ν. δὲ τοῦ νῦν ναοῦ τοῦ Σωτηρός εἰσι λίθοι ὀρθογώνιοι τεχνικώτατα τετμημένοι, ἔτι δὲ καὶ ἄβαξ ἀρχαίου κίονος κεῖται κατερριμμένος καὶ ἠκρωτηριασμένος. Καὶ ἐν τῷ ναΐσκῳ δέ, ἐνθα τὰ κονιάματα τῶν τοίχων ἔχουσι πέτει, βλέπει τις ἀρχαῖον ὕλικόν ἐντετριχισμένον. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπιτύμβιος μαρμαρίνη πλάξ περιεσώθη ἐν τοῖς περὶ τὸν ναΐσκον σωροῖς λιθαρίων· ἡ πλάξ εἶχε καὶ γλυπτὰ κοσμήματα, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν σώζεται ἀκεραία· οὐχ ἥττον διακρίνει τις μέρος ἀνθεμίου καὶ μετὰ συγκινήσεως ἀνέγων ἐν τῷ ἀριστερῷ κάτω μέρει τῆς ἠκρωτηριασμένης πλακὸς ἐπιγραφῆς λείψανον «Θεοπέθους | θυγάτηρ».

Παρὰ τῶν χωρικῶν τῶν ἄνω Λιοσίων ἔμαθον, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀπέναντι τοῦ ναΐσκου τοῦ Σωτηρός μέρει παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἐκεῖ λόφων ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἀρχαῖοι τάφοι ἐν οἷς λήκυθοι καὶ λύχνοι ἦσαν, ἔτι δὲ καὶ λείψανα κτιρίων ἀρχαίων, ὧν οἱ ὀγκόλιθοι μετηνέχθησαν ὑπὸ τῶν Λιοσιτῶν, οἵτινες δι' αὐτῶν κατεσκευάσαν τὰ περιστόμια τῶν φρεάτων αὐτῶν· πλεῖστα δὲ τοιαῦτα περιστόμια παρὰ τῆς ἐν τοῖς ἄνω Λιοσίσι· ἔτι δὲ καὶ πύθους πελωρίους μετήνεγκον, οὓς οἱ χωρικοὶ ἔχουσι πρὸς διαφόρους αὐτῶν χρήδας.

Καὶ εἰς τὸ Ῥιζοβοῦν δέ, ἔλεγέ μοι ὁ Λιοσίτης Παπποῦς, ἦτοι ἐν τῇ Β. τοῦ Αἰγάλεω ὑπορείᾳ, τῇ καταντικρὺ τοῦ ἐκεῖ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τῷ 1884 λάβρακες δύο, ἡ μὲν μαρμαρίνη, ἡ δὲ λίθου πωρίνου, ἐκ τῶν καταρρεόντων τῆς βροχῆς ὑδάτων ἐκχωσθεῖσαι.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου πρόπερυσιν ὁ χωρικός Χρήστ. Πλαδοῦκος ἀνεῦρεν ἐπιτύμβιον πλάκα γλυπτὴν· τὰ δὲ ἀναγεγλυμμένα πρόσωπα ἦσαν τρία, ἀποχαιρετίζοντα ἀλλήλα, ὡς εἶνε καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τὸ ἐν τῷ ναΐσκῳ τῶν ἀγ. Σαράντα ἐντετριχισμένον, ἀποχαιρετιστήριον ἀνάγλυφον, ὁμοιάζον πρὸς τὸ τῆς Ἠγησοῦς· τὸ ἀνάγλυφον δὲ τοῦτο τοῦ Πλαδοῦκου, μοι εἶπον οἱ χωρικοί, κατέσχευεν ἡ ἀστυνομία.

Ν᾽Α. δὲ τῶν ἄνω Λιοσίων περὶ τὰ 500 μ. ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων σώζονται λείψανα σπουδαῖα μνημείου ἀρχαίου. Καὶ τοὺς

ὀγκολίθους δὲ τούτους οἱ χωρικοὶ ἀφαιροῦσι καὶ χρησιμο-
ποιοῦσιν εἰς τὰ περιστόμια τῶν φρεάτων αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας
αὐτῶν χρεῖας.

Καὶ παρὰ τὸ χωρίον δὲ Καματερόν εὐρίσκονται πολλαὶ
ἀρχαιότητες· τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης θέ-
σεως ἐν τῇ Β'Α. τοῦ Αἰγάλεω κλιτύϊ, ἐξ οὗ θαυμασία ἢ ἀποψις
τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πεδίου ὅλου, τοῦ ἄστεως αὐτοῦ, τῶν Φαλήρων
καὶ τῆς πέριξ θαλάσσης· ἐν τῇ Α. κλιτύϊ τοῦ χωρίου τούτου
ἐντὸς ἀμπέλου εὐρέθη πρό τινων ἐτῶν ἀνάγλυφον ἀρίστης τέ-
χνης, ὅπερ παρὰ τοῦ ἀνευρόντος χωρικοῦ ἠγόρασε λαθραίως
ἀρχαιοκάπηλός τις· εὐρέθησαν πρὸς τούτοις πίθοι, βάσεις τεί-
χους καὶ πλίνθοι· οὕτω δὲ περὶ τὴν Β. καὶ τὴν Β'Α. κλιτὺν
τοῦ Αἰγάλεω ἔχομεν ἀρχαίους συνοικισμούς· δύναται δέ τις νὰ
εἰκάσῃ ὅτι ἐν ἄνω Λιοσίῳ ἦν ὁ δῆμος τῶν *Εὐπυριδῶν*, συνε-
χόμενος μετὰ τοῦ τῆς *Κρωπιᾶς* καὶ τῶν *Πηλήκων*· οἱ τρεῖς
δὲ οὗτοι συνοικισμοὶ ἀπετέλουν *τριχωμίαν*.

ΚΡΩΠΙΑ - ΔΕΜΑ - ΔΕΣΙΣ.

Πρὸς Δ. τῶν ἄνω Λιοσίων καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 χιλμ.
συναντᾷ τις τεῖχος ἀρχαῖον τῶν ἐνδόξων χρόνων· μέχρις οὗ τις
φθάσῃ ἐκεῖ προχωρῶν ἐκ τῶν Ἀνω Λιοσίων, συναντᾷ α' τὸν
σιδηροδρομικὸν σταθμόν, ἔπειτα μεθ' ἡμίσειαν ὥραν φυλα-
κεῖτον σιδηροδρομικόν, ὀλίγῳ πορρωτέρω τὸν ναῦσκον τοῦ Σω-
τῆρος, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος καὶ τέλος ἀφικνεῖται εἰς τὸ τεῖ-
χος, ἀφοῦ διέλθῃ τὴν ὀφρὺν τοῦ ἐδάφους· ἐπὶ τῆς ὀφρύος
ταύτης γίνεται καὶ ἡ κλίσις τῶν ὑδάτων, ὧν τὰ μὲν ῥέουσιν
εἰς τὸ Ἐλευσίνιον πεδῖον, τὰ δὲ διὰ τοῦ Ἀχαρνικοῦ πεδίου
συρρέουσιν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν Κηφισόν,

Ὀλίγον τι μετὰ τὴν εἰρημένην ὀφρὺν ἢ τὸν ὑδροκρίτην,
ὅπου μάλιστα συστενοῦνται αἱ ΒΔ. κλιτύες τοῦ Αἰγάλεω καὶ
τοῦ διχμέσου λόφου, τοῦ ἀποφράσσοντος τὴν τῶν ἄνω Λιο-
σίων κοιλάδα, συναντᾷ τις τὸ τεῖχος, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ

τῆς ΒΔ. ἀκρωρείας τοῦ Αἰγάλεω ἐξακολουθεῖ διὰ τῶν λόφων τῶν ἀποφρασσόντων τὸ Δ. μέρος τοῦ τῶν ἄνω Λιοσίων αὐλῶνος καὶ ἀνέρχεται εἰς τὴν κορυφὴν τῶν βουνῶν τῶν ἀποτελούντων τὰ Ν. ἀντερείσματα τῆς Πάρνηθος παρὰ τὴν Φυλὴν· οὕτω δὲ τὸ τεῖχος τοῦτο διατείνεται εἰς ἀπόστασιν δῶρον (10 χμ.) περίπου.

Τὸ τεῖχος πλησίον μὲν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ ἐκατέρωθεν εἶνε κατὰ πεπτωκός, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται αὐτῆς καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν λόφων καὶ τῶν βουνῶν τῶν πρὸς τῇ Πάρνηθι σῶζεται εἰς ὕψος 3 μ. ὥστε ἀκέραιον ἦτο ὑψηλότερον· ὁ Leake σημειοῖ τὸ ὕψος τὸ μέγιστον μόνον 7 ποδῶν· σύγκειται δὲ ἐκ λίθων ὀγκωδῶν, πελεκητῶν καὶ τεχνικώτατα συνηρμοσμένων· κατὰ διάφορα διαστήματα μένει κενόν τι πλάτους 0,80 μ. ἢ καὶ ἐνὸς μέτρου, ἀφ' ἑνὸς διόδου οὐχὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν τετμημένως, ἀλλὰ λοξῶς, ἔσθθεν δὲ τῶν διόδων ἐκατέρωθεν εἰσιν ἀντηρίδες ἔχουσιν πλάτος οὐχὶ τὸ τοῦ τεύχους κανονικόν, ἀλλὰ πολλῷ μείζον· ὁ δὲ λόγος τῆς τε λοξότητος τῶν διόδων καὶ τῶν ἀντηρίδων προφανής· ὁ ἐχθρὸς πλησιάσας καὶ εἰσιὼν εἰς τὸ τεῖχος ἔμελλε νέον κίνδυνον νὰ ὑποστῇ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἀντηρίδων τῆς διόδου πλαγίως παρενεδρευόντων φυλάκων.

Οἱ διάμεσοι λόφοι, δι' ὧν τὸ τεῖχος διήκει, εἰσὶ πετρώδεις καὶ λίαν ἀσχετοὶ· πλὴν τῶν εὐωδῶν θύμων οὐδὲν ἄλλο βλάστημα παρατηρεῖ τις ἐκεῖ. Ἐκ τῶν διαμέσων δὲ τούτων λόφων ἕτεροι κάθετοι, ἄλυσιν ἀποτελοῦντες, καθήκουσι μέχρι τοῦ τῆς θαλάσσης τῆς Σαλαμῖνος καὶ χωρίζουσι τὸ τῆς Ἐλευσίνος πεδῖον, ὧν τὸ μὲν Ἀ. τὸ μεταξὺ τῆς λοφοσειρᾶς ταύτης καὶ τοῦ Αἰγάλεω, εἶνε τὸ τῆς Κρωπιᾶς, τὸ δὲ πρὸς Δ. ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλευσινίαν χώραν.

¹⁾ Ὁ Αἰγάλεω ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ αὐλῶνος τῶν ἄνω Λιοσίων καταλήγει εἰς τὸ στενὸν τῆς Σαλαμῖνος (μῆκος 80 στάδια). καὶ τὸ Β. μέρος ἐλέγετο Αἰγάλεω κατὰ τὸν Θουκυδ. Β', 19 καὶ τὸ Ν. τὸ εἰς τὴν θαλάσσαν καθήκον κατὰ τὸν Ἡρόδοτον II', 90· τὸ δὲ μέσον, τὸ παρὰ τὸ Δαρφνίον ἐλέγετο καὶ Ποικίλον (Δαφνοβοῦνι 467 μ.)

Ἐπὶ τοῦ κατακορύφου σημείου τοῦ ὑψηλοτάτου λόφου παρὰ τὸ τεῖχος εὗρηται κτίριον κυκλοτερές κατηρειπωμένον, ἐξώθεν δὲ σφίζονται βάσεις ἔρκους, ὅπερ δηλονότι περιέθεε τὸ οἶκημα ἐκεῖνο· ὡς ἔοικεν, τὸ κτίριον ἐκεῖνο ἦτο τὸ παρατηρητήριον ἢ τὸ τῶν ἀρχιφυλάκων οἶκημα, ὅθεν δύναται τις πᾶσαν τὴν ἑκτασιν τοῦ τείχους νὰ καθορᾷ καὶ τὴν κάτω πεδιάδα νὰ κατοπτρεύῃ· ἴσως δ' ἐνταῦθα ἦτο καὶ φρυκτωρεῖον.

Ἡ ἀποψὶς ἐκεῖθεν θαυμάσια· Β'Α. μὲν πρὸς τὸ Ἀχαρνικὸν πεδῖον καὶ τὴν χώραν τὴν μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Βριλησσοῦ ἡδέως ἐπεκτείνεται τὸ βλέμμα τοῦ παρατηρητοῦ, ΝΔ. δὲ ἡ κάτωψις μαγευτικὴ ἐξικνεῖται πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον πεδῖον ἅπαν, τὴν Μεγαρίδα, τὰ Πελοποννησιακὰ ὄρη, τὴν θάλασσαν, τὴν βορρᾶθεν βρέχουσιν τὴν Σαλαμίνα, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν θείαν νῆσον.

Ὁ Leake, ὃς ἀγαστὴν περὶνοιεν περὶ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἀπέδειξεν, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ εἰρημένου λόφου, ὡς φαίνεται, δὲν ἀνέβη· ἢ ἀνάδασις ἢ μᾶλλον ἢ ἀναρρίχῃσις εἰς αὐτὸν εἶνε χαλεπὴ καὶ κοπιώδης.

Ἡ τοῦ τείχους θέσις νῦν καλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ *Δέμα* καὶ *Δέσις*· ὁ ὅρος φαίνεται μοι λίαν προσφυής, δηλῶν τὴν τῶν τειχῶν ἄλυσιν, τὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγάλεω μέχρι τῶν ἀντερεισμάτων τῆς Πάρνηθος, τῶν πρὸς τῇ Φυλῇ ὄντων, ἐκτεινομένην καὶ τὰς ἄκρας τῶν δύο ὁρέων *συνδέουσιν*.

Τὸ *Δέμα* δὲ τοῦτο ἢ ἡ *Δέσις*, ὡς νῦν ὁ λαὸς τὸ τείχισμα τοῦτο καλεῖ, εἶνε τὸ στενὸν τῆς ἀρχαίας *Κρωπιᾶς*· τὴν δὲ θέσιν τῆς *Κρωπιᾶς* γινώσκομεν ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου (2, 19), ἱστοροῦντος, ὅτι ὁ Ἀρχίδαμος ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων ἡγούμενος τῶν Πελοποννησίων προήλασεν ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου εἰς τὰς Ἀχαρνὰς διὰ τῆς *Κρωπιᾶς* ¹⁾, ἐν δεξιᾷ

¹⁾ Ὁ Leake ἔχει τὴν γραφὴν *Κερωπία* ἀντὶ *Κρωπεία* καὶ διατείνεται, ὅτι ὀλίγα τινὰ μόνοι χειρόγραφα τοῦ Θουκυδίδου ἔχουσι *Κρωπεία*· ἀλλ' ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἱστορικοῦ ἡμεῖς γε οὐδὲ *μνημονευομένην* τὴν γραφὴν *Κερωπία* βλέπομεν, πάντα δὲ τὰ *χωρη. Κρωπεία* ἔχουσιν.

τὸν Αἰγάλεων ἔχων· ὥστε Κρωπιὰ ἐλέγετο τὸ τραχὺ καὶ στενὸν πεδῖον τὸ Δ. τοῦ Αἰγάλεω κείμενον, μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Δ. λοφοσειρᾶς, ἣς ἐπὶ τῆς κορυφῆς φέρεται ἑτέρα βουνῶν ἄλυσις ΒΔ. συνδέουσα τὸν Αἰγάλεων μετὰ τῆς Πάρνηθος καὶ χωρίζουσα τὸ Ἐλευσίνιον πεδῖον ἀπὸ τοῦ Ἀχαρνικοῦ· οὕτω δὲ τὸ τεῖχος ἢ τὸ Δέμα ἀποφράσσει τὴν Κρωπιὰν βορρᾶθεν ἀπὸ τοῦ αὐλῶνος ἢ τῆς στενῆς τῶν ἄνω Λιοσίων κοιλάδος, ἔνθα κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἔκειτο ὁ τῶν Εὐπυριδῶν δῆμος.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ στενοῦ τούτου τῆς Κρωπιᾶς δὲν διέλαθε τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους· διὸ καὶ ἐτείχισαν αὐτό, ἵνα ἀποκρούωσι τὸν ἐχθρόν, εἴπερ κύριος τοῦ Θριασίου πεδίου γινόμενος ἀπεπειράτο νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Ἀχαρνῶν εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν πεδῖον· ἡ τείχισις δ' αὕτη τῆς Κρωπιᾶς φαίνεται, ὅτι ἐγένετο ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀκμῆς· πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἄρα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Διότι τὸ τεῖχος τοῦτο διὰ τὸ μῆκος, τὸ μέγεθος καὶ τὴν τέχνην εἶνε ἀληθὲς μεγαλοῦργημα καὶ εὐλόγως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ ἄλλα μεγαλοεργήματα, ἅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ἀκμαζούσης τῆς πόλεως, ἣν ἀκμὴν μόνον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπαράτου ἐκείνου πολέμου ὁμολογουμένως ἐκέκτηντο.

Ἀλλὰ δεχόμενοι τὴν ὑπαρξιν τοῦ τεύχους τούτου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς τῶν Πελοποννησίων εἰσβολῆς οὐδόλως ἀποροῦμεν οὔτε διότι δὲν μνημονεύεται τὸ τεῖχος ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου οὔτε διότι τοῦτο δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν εἰσβολὴν ἐκείνην τοῦ ἐχθροῦ· διότι ὁ μὲν Θουκυδίδης ἐξιστορῶν τὰ γεγονότα δὲν διατρίβει περὶ τὴν τοπογραφίαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν ἐχρησιμοποίησαν τοῦτο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐπειδὴ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους ἦτο νὰ μὴ κατατέμνῃ τὰς δυνάμεις τὰς πεζικὰς τῆς πόλεως μηδὲ ρίψο-κινδύνως νὰ ἐκθέτῃ τὸν στρατὸν τῆς πόλεως εἰς μάχας πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Πελοποννησίων πολλῶ μείζονα οὖσαν. Διὸ καὶ ἐν τῷ στενῷ τῶν Ἐλευθερῶν, τῷ πρὸ τῆς Οἰνότης, ἦν πρώτην προσέβαλον οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν ἀντίστασιν

παρά τῶν Ἀθηναίων εὗρον· ὅτε δὲ προήλασαν εἰς τὸ Θριασίον πεδῖον, ἡ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ Ἀρχιδάμου προσεδλήθη ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ἀθηναίων παρά τοὺς Πειτούς, ἥτοι παρά τὸ στόμιον τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, ἥτις κατ' εὐθείαν εἰς Ἀθήνας ἦγεν παρὰ τὸ νῦν Δαφνί τὸν Αἰγάλεων διατέμνουσα· ἐξ οὗ δῆλον γίνεται, ὅτι τὸ στενὸν ἐκεῖνο καὶ τετειχισμένον ἦν καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Leake εἶδεν ἐν τοῖς βράχοις τοῦ στενοῦ τούτου τροχιὰς καὶ θεμέλια τειχῶν, σκοπὸν ἐχόντων νὰ ὑπερασπίζωσι τὸ στενόν· εἶνε δὲ τὸ στενὸν τοῦτο βραχώδης φάραξ μεταξὺ δύο κορυφῶν τοῦ Αἰγάλεω ἄκρως σπουδαῖον εἰς στρατιωτικὸν καὶ πολεμικὸν σκοπόν· διότι τοῦτο ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν δυτ. μερῶν τῆς Ἀττικῆς κατ' εὐθείαν εἰς Ἀθήνας ἄγει, διὰ δὲ τῆς τέχνης εὐκόλως εἰς σπουδαῖον ἀμυντήριον ἐξήρθη· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐν ἀριστερᾷ τῷ ἐξ Ἀθηνῶν ἰόντι εὗρηται λείψανα ἀρχαίου στρογγύλου πύργου, πρὸς ὃν ἕτερος ἐκ τοῦ Β. μέρους τοῦ Αἰγάλεω ὑπὲρ τὸ Χαϊδάρι φαίνεται ἀντιστοιχῶν· οἱ πύργοι οὗτοι προδήλως ἀνήκον εἰς τὴν ἀμυντικὴν γραμμὴν, ἥτις ἐξετείνετο Δ. τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον σημεῖον τῶν ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ τειχῶν, ὡς καὶ τῶν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Κρωπιᾶς καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ· διότι καὶ τὸ τρίτον στενὸν τοῦ Αἰγάλεω ἥτοι τὸ τοῦ Κορυδαλλοῦ (νῦν Σκαρχαμγκᾶ) ἦτο τετειχισμένον· Ὁ Leake παρετήρησε λείψανα καὶ ἐντὸς τοῦ εἰρημένου στενοῦ ἢ τῆς διόδου Ἑλληνικοῦ τείχους, ὅπερ προφανῶς σκοπὸν εἶχε νὰ δεσπόζη τῆς εἰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ἐλευσίως εἰσόδου· ἀλλ' ὁ προνοητικὸς Ἀρχιδάμος δὲν ἀπεπειράθη ῥιψοκινδυνῶν νὰ ἐκδιᾷσῃ τὸ στενὸν τοῦτο τοῦ Δαφνίου, ἐπειδὴ εἶχεν ἄλλην διόδον, τὴν μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τῆς Πάρνηθος, ἥτοι τὸ στενὸν τῆς Κρωπιᾶς, ἣν ὡς πλατυτέραν καὶ φρουρουμένην ἔτι ἀκινδύνως ἐδύνατο νὰ ἐκδιᾷσῃ διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δυνάμεως· διὸ καὶ τὴν διεύθυνσιν πρὸς τούτην τὴν διόδον ἔλαβεν, ἔχων ἐν δεξιᾷ τὸν Αἰγάλεων καὶ τὴν Πάρνηθα πρὸς ἀριστερά καὶ διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Κρωπιᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἀχαρνάς· τὸ τεῖχος δὲ

τοῦτο τῆς Κρωπιάς εὗρεν ἀφρούρητον εἰκότως· διότι τὸ τεῖχος μέγιστον μῆκος ἔχον περὶ τὰ 10 χμ. ἐχρειάζετο κατ' ἀνάγκην πολλὰς χιλιάδας μαχητῶν, ὅς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον· ὁ δὲ Περικλῆς ἐφρόντιζεν ἐπιμελῶς, ἵνα μὴ τὸν στρατὸν τῆς πόλεως διὰ τὰ κτήματα τῆς Ἀττικῆς θυσιάζῃ ματαίως, ἀφοῦ εἶχον ἀφθονίαν κτημάτων καὶ πόρους μεγίστους ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτῶν· διὸ καὶ τοῦ τείχους ἀφρουρήτου κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους μείναντος, ἐλευθέρα τοῖς Πελοποννησίοις ἡ δίοδος ἐνταῦθα ἐγένετο· καὶ ἐπειδὴ μάχη τις δὲν ἐγένετο ἐνταῦθα, εἰκότως καὶ ὁ Θουκυδίδης τοῦ τείχους τούτου μνησθεὶς οὐδεμίαν ποιεῖται.

ΥΜΗΤΤΟΣ.

Τὸ περιώνυμον τοῦτο ὄρος ἀποτελεῖ τὸ Ν. μέρος τῆς σπουδαίας ὀρεινῆς ἀλύσεως, ἣτις ὑπὸ τὰ διάφορα ὀνόματα, Πάρνης, Βριλησσός ἢ Πεντελικὸν διαθέει πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τοῦ Β' Α. μέρους πρὸς τὸ ΝΑ. Ὁ Ὑμηττός ἔχει διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. χωριζόμενος τοῦ Πεντελικοῦ διὰ κοιλάδος ἢ αὐλῶνος, οὗ τὸ πλάτος εἶνε δύο Ἀγγλ. μίλια. Ἀ. δὲ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀντιπαραθέει λοφώδης κλάδος χαμηλότερος, ὅς ἀπὸ τῆς Ν' Α. ἄκρας τοῦ Πεντελικοῦ ἀποφυόμενος καὶ παρὰ τὴν Ἀ. ἀκτὴν ἀντιπαραινόμενος τῷ Ὑμηττῷ καταλήγει εἰς τὸ Ν. ἀκρωτήριον, ἐφ' οὗ ὁ δῆμος Σούνιον· τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς παραλιακῆς ταύτης λοφοστοιχίας κεῖται Β. τοῦ Σουνίου καὶ οὐχὶ μακρὰν αὐτοῦ καλεῖται Λαυρεῖον. Μετὰ τῶν λόφων δὲ τούτων τοῦ Λαυρείου ὁ Ὑμηττός συνδέεται δι' ἀλύσεως χαμηλοτέρων ὑψωμάτων, ἅτινα οὐχὶ μακρὰν τῶν Ν. ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς αἱρονται καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πλαισιοῦσιν.

Σημ. Leake — Westermann Die Deme von Attica (ελ. 110—1840).

Ὁ Ὑμηττός ὀρίζει τὴν πεδιάδα τῶν Ἀθηνῶν ὥσπερ τεῖχος αἰρόμενος Ν. τοῦ Πεντελικοῦ καὶ παρατείνεται πρὸς Ν. σχεδὸν κατ' εὐθείαν γραμμὴν μέχρι τῆς θαλάσσης παρὰ τὸ ἀκρωτήριο, ὅπερ καλεῖται Ζωσιτῆς· ἡ μόνη κατάλληλος ἐξ Ἀθηνῶν ὁδὸς εἰς τὴν πρὸς Ἀ. Μεσόγειον τῆς Ἀττικῆς πεδιάδα διέρχεται παρὰ τοὺς Β. πρόποδας τοῦ μικροῦ τούτου ὄρειου τεύχους· ἀλλ' ὑπάρχει καὶ δίοδος τις ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ὄρος διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Πιρναρίου, ἣτις διαιρεῖ τὸν ὄρειον τοῦτον ὄγκον εἰς δύο· καὶ τὸ μὲν ὑψηλότερον μέρος τῆς ῥάχews (3670 πόδ.) πρὸς Β. τῆς φάραγγος ταύτης ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι μέγας Ὑμητός, τὸ δὲ χαμηλότερον πρὸς Ν. τῆς χαράδρας μέρος ἐλέγετο ὁ μικρὸς Ὑμητός ἢ Ἄνυδρος καὶ ξηρὸς Ὑμητός. Ὁ Cramer καὶ ὁ Dodwell παρέχουσιν ἡμῖν τὴν εἶδυσιν, ὅτι οἱ ἐγγύριοι τότε ἐκάλουν τὸν μὲν α' Τρελλοβοῦνι, τὸν δὲ β' Λαμπροβοῦνι. Δὲν παρέλιπον δὲ νὰ σημειώσωσιν, ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο νέον τοῦ Ὑμητοῦ ὄνομα, Τρελλοβοῦνι ἢ Τρελλὸς προῆλθε κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ *Monte Matto*· τὸ δὲ *Matto* τοῦτο, ὅπερ φαίνεται μικρά τις παραφθορὰ τοῦ Ὑμητοῦ, συνεχύθη πρὸς τὸ ὁμόφωνον ἐπίθετον *matto* = μανιώδης, τρελλός¹⁾).

Περὶ δὲ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ὁ Leake παρατήρησεν, ὅτι τὸ ὄνομα Ὑμητός, ὥς καὶ αἱ ὁμοίαις καταλήξεως τῆς Ἀττικῆς τοπωνυμῖαι, οἷον Ἀρδηττός, Βριληττός, Γαργηττός, Κηττός, Λυκαδηττός, Συπαληττός καὶ Σφηττός, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς χώρας διάλεκτον. (Leake-Westermann σ.41).

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ὑμητοῦ, ὀρωμένου ἐξ Ἀθηνῶν, φαίνεται ὁμαλὴ καὶ κανονικὴ, ἀλλ' αἱ πλευραὶ αὐτοῦ εἰσι κατηυλακωμέναι ἐκ τῶν χειμάρρων καὶ ἡ βάσις διερρωγυῖα εἰς πολλοὺς μικροὺς μεμονωμένους ἢ νησοειδεῖς λόφους κωνικοῦ σχήματος· καθορώμενος δὲ ἐκ τοῦ Πεντελικοῦ, ὅθεν μόνον

¹⁾ Dodwell Classical Tour. I, 480 Cramer description of anc. Greece II. 391.

εὐσύννοπτον τὸ εὖρος αὐτοῦ γίνεται, ὁμοιάζει κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸν Βεζούδιον.

Ὁ Ὑμηττός, ὥς καὶ τὸ πάλαι, καὶ νῦν εἶνε ἀξιοπαρατήρητος διὰ τὴν ἐξαισίως πορφυρίζουσιν αἴγλην, ἥτις διαχέεται ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν παρατηρουμένου κατὰ τὴν ἐσπέραν· ὅταν ὁ ἥλιος δύηται, διαχέεται ὑπὲρ ὅλον τὸ ὄρος ῥοδόεντι φῶς· καθ' ὅσον δὲ τὸ τῆς ἡμέρας φῶς ὠχρίῃ καὶ τὸ λυκόφως ἐφερπύζει ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους, τὸ ῥοδίζον ἐκείνο φῶς διερχόμενον δι' ὅλων τῶν διὰ μέσου ἀποχρώσεων καταλήγει εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· ἡ πορφυρίζουσα δ' αὕτη χροιά καὶ ἡ ποικιλία διαχρώσεων εἶνε τοῦ Ὑμηττοῦ χάρις ἰδίᾳ· διότι οὐδὲν τῶν ἄλλων ὁρέων τῶν περιβαλλόντων τὸ πεδῖον τῶν Ἀθηνῶν λαμβάνει τοιαύτην χροιάν ἐν ὥρᾳ τινὶ τῆς ἡμέρας· αἱ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὑμηττοῦ τελευταῖαι τοῦ ἡλίου ἀκτίνες ὑπομιμνήσκουσι καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους· διότι ὁ φιλόσοφος ἐτελεύτα ἐν τῇ δεσμοτηρίῳ κενῶντῇ κύλικα τοῦ φαρμάκου, καθ' ἣν ὥραν αἱ τελευταῖαι τοῦ Φοῖβου ἱλαραὶ καὶ χρυσίζουσιν ἀκτίνες ἐπέχρῳζον τὰς κορυφὰς τοῦ Ὑμηττοῦ.

Τοῦ Ὑμηττοῦ τὸ μὲν βορειότατον μέρος, ἐφ' οὗ τὸ νῦν Ἀστέρι κεῖται, εἶνε ἱκανῶς γεῶδες· διὸ καὶ ὑπὸ τινων πευκῶνων καλύπτεται· ἡ ἄλλη δ' ὅμως πρὸς Ν. σειρὰ εἶνε λίαν πετρώδης· διὸ καὶ ἐξαίρουμένου τοῦ πρὸς τὴν βᾶσιν· μέρους τὸ λοιπὸν ὄρος εἶνε σχεδὸν γυμνόν· ἐλαῖαι δ' ἄγριαι, μύρτοι, δάφναι καὶ ῥοδοδάφναι εὐρίσκονται μόνον κατὰ τὰς φάραγγας τῶν ὑπωρειῶν καὶ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους. Αἱ πετρώδεις καὶ κρημνώδεις κλιτύες αὐτοῦ σύγκεινται ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἐνέχοντος φλέδας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις· κολοβοὶ τινες δ' ὅμως θάμνοι, σκίνων, τερεβίνθων καὶ ἀρκεύθων ἢ κέδρων καὶ εὐώδεις βοτάναι, θύμοι δηλαδὴ, στοιχάδες (λαβάνται), θυμβρία (=θρουμπία) καὶ ἐλελίφασκος εὐδοκιμοῦσιν ἐν ταῖς ῥωγμαῖς τῶν βράχων· ταῦτα δὲ πάντα μετὰ τῶν ἀνθέων, οἷον ὁ ὑάκινθος καὶ ὁ πορφυρίζων κρόκος, παρέχουσιν εἰς τὰς μελίσσας ἐξαίρετον τροφήν, ἐξ ἧς τὸ περιώνυμον τοῦ Ὑμηττοῦ μέλι.

Λαμπρὰν περιγραφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ παρέχει καὶ ὁ Ὀβί-

διος. Ἔστι δὲ παρὰ τοὺς πορφυρίζοντας λόφους τοῦ ἀνθοῦντος Ὑμηττοῦ, λέγει ὁ Ῥωμαῖος ποιητής,

ἱερὰ πηγὴ καὶ χλοαζούσης χορτοπλίνθου γῆ μαλακὴ·
 ἄλσος ὑψηλῆς ὕλης δὲν φύει· ἡ κόμαρος καλύπτει τὴν χλόην·
 ἡ λιβανωτὶς καὶ δάφνη καὶ ἡ μελανίζουσα μύρτος εὐωδιάζουσι
 οὐθ' ἡ πυκνόφυλλος πύξος καὶ αἱ εὐθραυστοι μυρτῖκαι
 οὐθ' οἱ λεπτοφυεῖς κύτισοι καὶ ἡ καλλιερχομένη πίτνης λείπει·
 ὑπὸ τῶν ἐλαφρῶν ξεφύρων καὶ τῆς ὑγιεινῆς αὔρας σειόμενα
 τόσων εἰδῶν φυλλώματα καὶ χλόαι λεπτιόταται τρέμουνται.
 ἐν τῷ οὐδέποτε λιπανροῦντι τόπῳ. (Ovid. Ars amator.
 III, 687.)

Ὁ Ὑμηττός φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο γυμνός, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πλάτωνος· διότι ὁ φιλόσοφος ἱστορεῖ τὸ ἑξῆς· «ὥσπερ νοσήσαντος σώματος τὰ ὀστέα περιλείπονται, οὕτω καὶ τῆς γῆς ἡ μὲν πείρα καὶ μαλακὴ περιερύη, περιλέλειπται δὲ μόνον τὸ πετρῶδες τῆς χώρας· πρότερον δὲ ἀκεραίας τῆς γῆς οὐσῆς τὰ ὄρη καὶ γηλόφους ὑψηλοὺς εἶχον καὶ πολλὴν ὕλην, ἥς καὶ νῦν ἔτι φανερά τεκμήρια· διότι τῶν ὁρέων τινὰ νῦν μὲν παρέχουσι μόνον ταῖς μελίσσαις τροφήν, χρόνος δὲ οὐ πάμπалуs, ὅτε καὶ δένδρα μεγάλα εἶχον, ἐξ ὧν ἐρέψιμος ξυλεία κατεσκευάζετο εἰς οἰκοδομήσεις μεγίστας, ὧν τὰ στεγάσματα καὶ νῦν ἔτι (ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ φιλοσόφου) περισώζονται (Πλάτ. ἐν Κριτίᾳ 111 E).

Ἄλλ' ἂν ἀρχαιόθεν ἀπεφιλήθη τῶν δασῶν ὁ Ὑμηττός, ὁ θύμος καὶ ὁ ἔρπυλλος καὶ τὰλλα εὐώδη ὑλήματα καὶ οἱ εὐανθεῖς θάμνοι, ἡ ἐκλεκτὴ τῶν μελισσῶν τροφή, οὐδέποτε ἀπέλιπον αὐτόν· οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐξυμνοῦσι τὸν Ὑμηττὸν ὡς εὐανθὲς καὶ εὐώδες ὄρος καὶ ὡς παράγοντα τὸ ἄριστον μέλι (πρὸς καὶ Νόννου Διονυσιακ. XIII, 182 τοῦ Ὑμηττοῦ μελισσῆντας ἐναύλους)· ὁ Ὑμηττιὸς μελισσῶν διὰ πάντων τῶν αἰώνων διετήρησε τὴν φήμην τοῦ παράγειν ἐξάριτον μέλι· ἐξ οὗ καὶ ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ὅτι καὶ αἱ μέλισσαι

24 12 22

τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ παρήχθησαν, ὡς ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Νικάνδρου μνημονεύει. (Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 449)· ὁ δ' Αἰλιανὸς ὡς πρὸς τὸ μελίγλωσσον τοῦ Πλάτωνος παρέδωκεν ἡμῖν καὶ τὸ ἐξῆς μύθευμα· οἱ γονεῖς δηλαδὴ τοῦ φιλοσόφου βρέφος αὐτὸν ἔτι ὄντα ἐκόμισαν ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ βουλόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν γὰρ προσενέγκωσι· καὶ κειμένου τοῦ παιδὸς μέλισσαι προσελθοῦσαι ἐπλήρωσαν τὸ στόμα κηρίων μέλιτος, ἵνα περὶ αὐτοῦ ἀληθεύσῃ τὸ

«τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν αὐδὴ»

(Αἰλιαν Ποικ. ἱστορ. X, 21).

Τὴν φήμην τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ μέλιτος αὐτοῦ ἀνεγένεσε Συνέσιος, ὁ τῆς Κυρήνης ἐπίσκοπος, ὅτε τὸν ε' αἰῶνα μ. Χ. ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας· ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ γράφει, ὅτι ἐκ τῆς κλεινῆς πόλεως ἡ δόξα τῶν φιλοσόφων ὦχετο, παρέμενε δὲ μόνον ἡ φήμη τῶν μελισσῶν τοῦ Ὑμηττοῦ (Συνεσ. Ἐπιστολ. 135).

Καὶ ὁ Chandler καὶ ὁ Dodwell ἐν ταῖς περιηγήσεσιν αὐτῶν ἐξαίρουσι τὴν σημασίαν τοῦ Ὑμηττοῦ μέλιτος καὶ εὐρίσκουσι λίαν δεδικαιολογημένην τὴν φήμην αὐτοῦ· τὸ ἄριστον μέλι τότε παρήγετο ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Καρυῶν καὶ τῆς Συριανῆς (Sirgiani)· οἱ τότε Ἀθηναῖοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ μέλιτος εἰς τὴν σκευασίαν πολλῶν ὄψων· ἐνόμιζον δὲ ὅτι τὸ μέλι καθιστᾷ αὐτοὺς ὑγιεῖς καὶ μακροβίους. (Chandlers Travels II, 27 Gell's Itiner. σ. 480, Dodwell Classical Tair I, 480).

Ὁ Ὑμηττός ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο ἀξιόλογος καὶ ὡς πρὸς τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν καὶ τοῦ ὕετοῦ· διότι εἶχον παρατηρήσει, ὅτι καθ' ὅρισμένας τοῦ ἔτους ὥρας νέφη ἐπικαθήμενα ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ προεσήμαινον ὕετόν· διαρρήδην δὲ περὶ τούτου γράφει ὁ Θεόφραστος· «Ὑμηττός ἐλάσσων, Ἄνυδρος» καλούμενος, ἐὰν ἐν τῷ κοίλῳ νεφέλια ἔχῃ, ὕδατος σημεῖον· καὶ «ἐὰν ὁ μέγας Ὑμηττός τοῦ θέρους ἔχῃ νεφέλας ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου, ὕδατος σημεῖον καὶ ἐὰν ὁ Ἄνυδρος λευκὴν ἔχῃ

»ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου» (Θεόφρ. περὶ σημ. Α', 20 καὶ 24)· προσέτι δὲ ἐσημείωσε καὶ τόδε·

»ἐπὶ Πλειάδι δυομένη ἐὰν λάμψη κατὰ Πάρνηθα καὶ Βρι-
»λησσὸν καὶ Ὑμηττόν, ἐὰν μὲν ἅπαντα καταλάμψη, μέγαν
»χειμῶνα φαίνει, ἐὰν δὲ τὰ δύο, ἐλάττω, ἐὰν δὲ Πάρνηθα μό-
»νον, ἐνδιεινόν· καὶ ἐὰν χειμῶνος ὄντος νεφέλη μακρὰ ἐπὶ τὸν
»Ὑμηττόν ᾗ, χειμῶνος ἐπίτασιν σημαίνει» (Θεόφρ. π. σημ. Γ', 43).

Διὸ καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμητιοῦ ἦν ἰδρυμένος βωμὸς τοῦ Διὸς καὶ ὁ Ζεὺς ὡς λατρευόμενος ἐκεῖ ἐλέγετο Ὑμήτιος, ὡς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας¹⁾· ἡ λατρεία δὲ τοῦ Ὑμηττίου Διὸς ἐν Ἀττικῇ μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου· ὡς λατρευόμενος δὲ ὁ Ζεὺς ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἢ τῆς ἄκρας τοῦ ὄρους ἐκαλεῖτο καὶ Ἐπάκριος κατὰ τὸν Ἑτυμολόγον τὸν μέγαν· ὁ Ζεὺς καλεῖται ὡσαύτως Ὀμβριος καὶ Ὑέτιος· ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμητιοῦ λατρεία τοῦ Διὸς εἶχε λόγον· διότι, ὡς προεμνημονεύθη, νέφη ἐπικαθήμενα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἦσαν ὑετοῦ σημεῖα· τοῦ δ' ὑετοῦ ἡ Ἀττικὴ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους ἔχει χρεῖαν· διὸ καὶ ἠϋχοντο συχνὰ πρὸς τὸν Δία χάριν τοῦ ὑετοῦ, ἵνα ποτίσῃ τὴν διψαλέαν τῆς Ἀττικῆς γῆν.

Παρὰ τῷ Μάρκῳ Ἀντωνίνῳ διεσώθη καὶ ἡ πρὸς τὸν Δία χάριν τοῦ ὑετοῦ εὐχὴ τῶν Ἀθηναίων.

»ὕσον, ὕσον, ὦ φίλε Ζεῦ, κατὰ τῆς ἀρούρας τῆς Ἀθηναίων τῶν πεδίων)Μ. Ἀντων. Ε', 7 πρὸλ. Παυσ. Α', 24, 3. Β', 19, καὶ 25, 10. Η', 38, 34, Θ', 39, 4). Περὶ δὲ τοῦ Ὑετίου Διὸς ἐν Κῶ πρὸλ. Paton καὶ Hicks the inscriptions of Cos No 382.

Ἀξιοσημείωτον προσέτι περὶ τοῦ Ὑμητιοῦ εἶνε καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ν'Α. πλευρᾶς τοῦ χαμηλοτέρου ὄρους ἢ τοῦ Ἀνύδρου,

¹⁾ Ἐν Ὑμηττῷ δὲ ἄγαλμά ἐστιν Ὑμηττίου Διός· βωμοὶ δὲ Ὀμβρίου Διός καὶ Ἀπόλλωνός εἰσι Προοιρίου καὶ ἐν Πάρνηθι Παρνήθιος Ζεὺς χαλκοῦς ἐστι καὶ βωμὸς Σημαλίου Διός· ἐστι δ' ἐν τῇ Πάρνηθι καὶ ἄλλος βωμός· θύουσι δ' ἐπ' αὐτοῦ τότε μὲν Ὀμβριον, τότε δὲ Ἀπήμιον καλοῦντες Δία. Παυσαν. Α', 31' 2.

περὶ τὰ δύο Ἀγγλικά μίλια ἀπὸ τῆς Βάρης, σπήλαιον ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν καὶ τῶν περιέργων ἄρχαίων ἐπὶ τοῦ βράχου γλυφῶν ἢ προστύπων ἀναγλύφων. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν (CIA, I, 423-431) «Ἀρχέδαμος δ' Ἰθηραῖος νυμφόληπτος φραδαῖσι Νυμφῶν τάντρον ἐξηργάξατο» μανθάνομεν, ὅτι Ἀρχέδαμός τις γεννηθεὶς μὲν ἐν Θήρᾳ, ἀλλὰ γενόμενος Ἀθηναῖος τὸν δῆμον Χολλεῖδης, ἔγλυψε τὸ σπήλαιον καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὰς Νύμφας, ὅν' ὧν ἐπίστευεν ὅτι κατείχετο· διὸ καὶ τὸ σπήλαιον *Νυμφαῖον* ὠνομάσθη· ἕτεραι δὲ ἐπιγραφαὶ δεικνύουσιν ὅτι τὸ ἄντρον τοῦτο ἦν ἀφιερωμένον καὶ εἰς τὰς Χάριτας, τὸν *Πᾶνα* καὶ τὸν *Ἀπόλλωνα* τὸν *Ἑρσων*· αἱ δὲ γλυφαὶ εἰκονίζουσι γυναῖκα καθημένην, κεφαλὴν μεγάλην λέοντος, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρχέδαμον ἐν βραχεὶ χιτῶνι, κρατοῦντα ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ σφύραν, καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεκτονικὸν γνῶμονα.

Αἱ ἐπιγραφαὶ πιστεύεται, ὅτι ἐχαράχθησαν ὀλίγον τι πρὸ τοῦ 432 π. Χ. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἄντρου ὑπάρχει ὁματίον κυκλικὸν ἀμυδρῶς φωτιζόμενον, οὗ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σταλακτῖται κρέμονται· ἀναδλύζει δ' ἐν αὐτῷ ὕδωρ διαυγὲς καὶ ψυχρόν. Λέγεται δ' ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ὑμηττοῦ ἐκόμισαν αὐτὸν βρέφος ἔτι ὄντα, ἵνα θυσίαν προσενέγκωσιν, ἐπειδὴ τὸ σπήλαιον ἦν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πᾶνα, τὰς Χάριτας καὶ τὸν Ἀπόλλωνα· τότε δὴ καὶ αἱ μέλισσαι τοῦ Ὑμηττοῦ προσπετόμεναι ἐπλήρωσαν αὐτοῦ τὸ στόμα κηρίων μέλιτος· ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ὑπάρχει ἄποψις τερπνὴ πρὸς τὴν θάλασσαν, τὴν ὁδοντωτὴν ἄκτὴν μετὰ τῶν ἄκρωτηρίων καὶ τῶν βραχωδῶν νησυδρίων· ἡ εὐωδία δὲ ἢ ἐκ τῶν πέριξ πευκῶνων ἀποπνεομένη ἐπαυξάνει τὴν χάριν τῆς φυσικῆς ἐκεῖνης σκηνοθεσίας.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λατομείων καὶ τῶν μαρμάρων τοῦ Ὑμηττοῦ πρέπει νὰ γένηται μνεία· τίς ἐν τινὶ φάραγγι ἀφανεῖ ἀμέσως ὑπὸ τὸν πόδα τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ κεῖται ἡ Μονὴ τῶν *Καρυῶν*, ὑπὲρ ἣν φαίνονται ἀρχαῖα λατομεῖα· ἐν αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν, γράφει ὁ Leake,-Westermann σελ. 41 σφύζονται στύλοί τινες ἀρχαῖοι, οὓς ἀφοῦ συνεπλή-

ρωσαν, ἐν αὐτῷ τῷ λατομείῳ κατέλιπον· ὁ λίθος ὁ Ὑμηττιος εἶνε ἥττον στίλβων καὶ λευκὸς ἢ ὁ Πεντελήσιος καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ πολὺς ἢ φαιός· τὸ μάρμαρον τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ νῦν ἐτι λατομεῖται κατὰ μεγάλας ποσότητας· εἶνε κυανόφαιον μετὰ φλεβῶν, ἔχει λεπτοτέρους μὲν καὶ πυκνοτέρους κόκκους ἢ τὸ Πεντελήσιον μάρμαρον, ἀλλὰ κατώτερον ἐκείνου κατὰ τὸ κάλλος.

Οἱ Ἕλληνες φαίνεται, ὅτι δὲν ἐποιοῦντο κοινὴν χρῆσιν τούτου μέχρι τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. ἔκτοτε δ' εὐρίσκομεν, ὅτι τούτου χρῆσις ἐγένετο εἰς ἐπιτυμβίους λίθους, ἐπιγραφὰς καὶ εἰς οἰκοδομήσεις· τὰ σπουδαῖα λατομεῖά εἰσιν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ ὄρους εἰς τὰς κλιτύς, αἵτινες ἐγκλείουσι τὴν κοιλάδα τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ν. καὶ Ν' Α. καὶ κατεδαίνουσιν εἰς τὸ Κακόρρευμα, τὴν βαθυτάτην καὶ ἀγριωτάτην φάραγγα τοῦ Ὑμηττοῦ· ἔχνη τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἢ τοῦ ὁλκοῦ, δι' οὗ οἱ μαρμαρίνοι ὄγκοι κατεφέροντο ἐκ τῶν λατομείων δύνανται νὰ διακριθῶσι περὶ τὰς 100 γιάρδας ὑπὲρ τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου· ἡ ὁδὸς φαίνεται, ὅτι ἦν ἡγμένη ὀφιοειδῶς κάτωθεν τῆς κλιτύος καὶ οὐχὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ὥς ἦτο ὁ ἐκ τῶν Πεντελικῶν λατομείων ὁλκός. (πρβλ. Fraser Πausan. II, 424).

Πολλὴν δὲ χρῆσιν τοῦ Ὑμηττίου μαρμάρου ἐποιοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι· τὸ πλεονέκτημα δέ, ὅπερ οὗτοι ἐν τῷ Ὑμηττίῳ μαρμάρῳ ὑπὲρ τὸ Πεντελήσιον εὕρισκον, φαίνεται, ὅτι ἔγκειται τὸ μὲν ἐν τοῖς λατομείοις αὐτοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὴν παραλίαν εὐρίσκομένοις, τὸ δὲ ἐν τῷ χρωματισμῷ, ἐν ᾧ περ οἱ Ῥωμαῖοι μεγάλως ἠρέσκοντο· διότι οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον ἐγχρωμα μάρμαρα ἐκ τῆς Φρυγίας, τῆς Λιβύης καὶ τῆς Λακωνικῆς ἐπορίζοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ φύσει κεχρωσμένα μείζονος ποιικιλίας χάριν αὐτοὶ ἐπέχρωζον· ἐκ δὲ τῆς μνείας, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς τοῦ Ὑμηττίου μαρμάρου ποιοῦνται, φαίνεται, ὅτι τοῦτο μόνον εἰς τὸ οἰκοδομεῖν ἐχρησιμοποιεῖτο· αἱ μεγάλα διαστάσεις, ἐν αἷς αἱ μαρμαρίναι Ὑμητταὶ δοκοὶ (trabes Hymettiae) ἐλατομοῦντο, ἦσαν ἀρεσταὶ τοῖς Ῥωμαίοις, εἰ καὶ τὸ πρῶτον αὐταί, ὥς καὶ ἄλλα ἐπέισακτα μαρμαρίνα εἶδη

ἐν Ῥώμῃ τούτου ἔνεκα, ὥς ἔοικεν, ἐχρησιμοποιοῦντο, ἐπειδὴ αἱ λατομίαι ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ τελέως ἄγνωστοι ἦσαν· ὁ Λ. Κράσσος ἦν ὁ πρῶτος, ὃς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν διὰ κίωνων ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου διεκόσμησεν· ἀλλὰ καὶ οὗτος μόνον ἐξ τοιούτους κίονας προσέθηκε καὶ τούτους δὲ μήκους μόνον δώδεκα ποδῶν. Πρὸς. Στράβ. IX, σ. 399 Leake—Westermann 42. Plinius hist. natur 17,6. 35,1 καὶ 36,3 7 καὶ 114 Horat Od. 2,18,3.

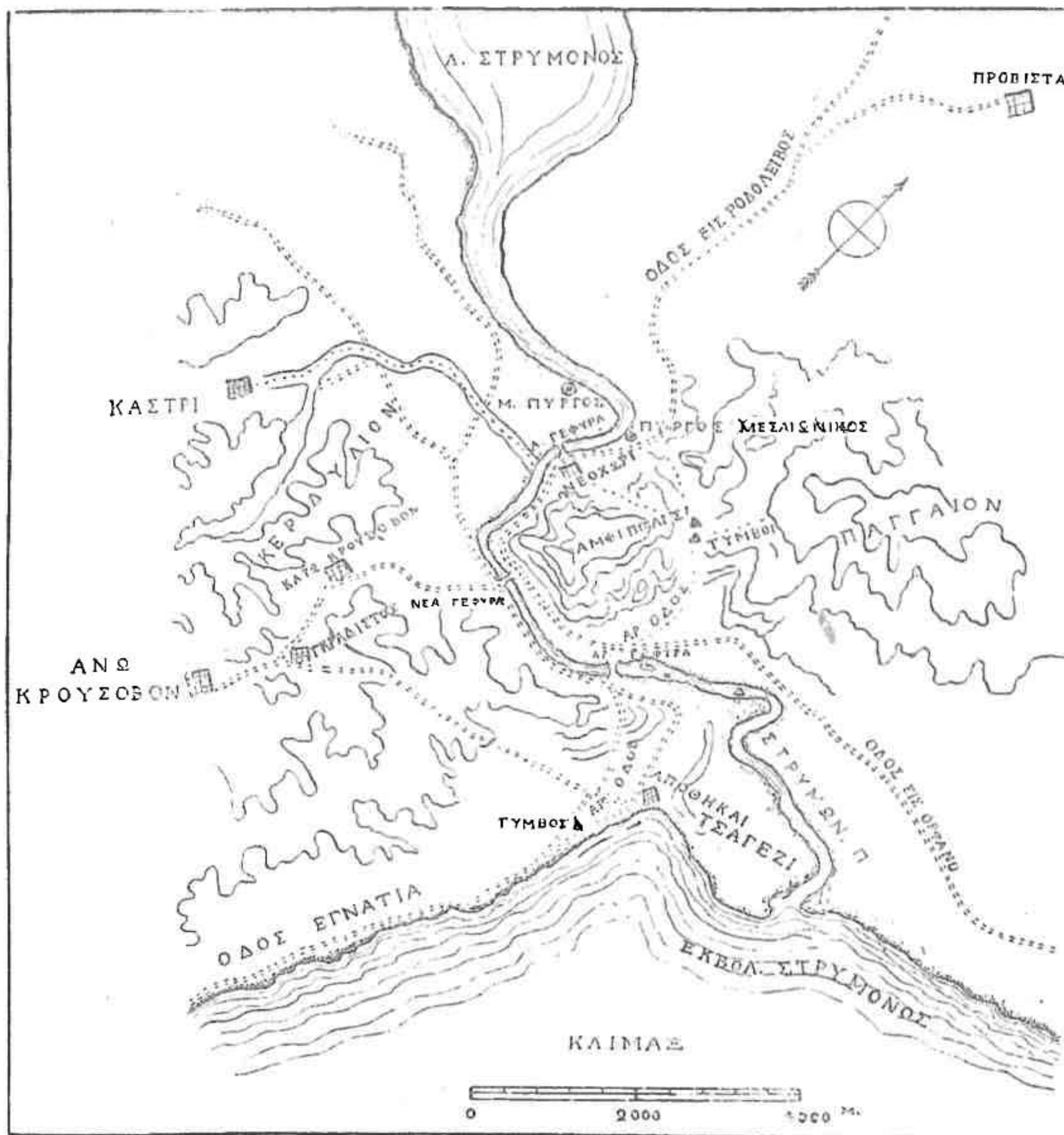
Ὁ Ὑμηττός προσέτι ἐκέκτητο πάσαι ποτὲ πλὴν τῶν μαρμαρυχείων καὶ ἀργυρορυχεῖα· ὁ Chandler δ' ἐσημείωσεν, ὅτι καὶ νῦν ἔτι σήραγγάς τινες δύνανται τις ἰδεῖν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ ὑποχθόνια ἐργαστάσια ἀπὸ μακροῦ ἐγκατελείφθησαν· ὁ εἰρημένος περιηγητὴς μάλιστα περιγράφει τὴν ἑαυτοῦ ἐπίσκεψιν εἰς μίαν τῶν σηράγγων τούτων, ἣτις ἔκειτο ἐν τῇ φάραγγι τῇ μεταξὺ τοῦ ὑψηλοτέρου Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ Ἀνύδρου εὐρισκομένη.

Τέλος καὶ ὡς πρὸς τὸν περὶ τὸν Ὑμηττὸν συνοικισμὸν σημειωθήτω μοι τόδε· πολλῶν δηλαδὴ καὶ ἐνδόξων δῆμων ὄντων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Ὑμηττοῦ, νῦν μετὰ θλίψεως παρατηρεῖ τις ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις ἢ δεινὴν ἐρημίαν ἢ ἐλεεινὰ τινὰ χωρία· μόνον ἐν ταῖς Ἀ. ὑπωρείαις τοῦ Ὑμηττοῦ βλέπει τις θάλλοντά πως δύο χωρία, τὸ Λιόπεσι, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαία Παιανία, καὶ τὸ Κορωπὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον Σφηττόν· ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἀλιμοῦντι καὶ ἐν τῇ Αἰξωνῇ βασιλεύει νῦν φοβερὰ ἐρημία, ἐκ τῶν ἀρχαίων Λαμπιρῶν ἢ Λαμπρῶν διεσώθη μόνον τὸ ὄνομα Λαμπρικὰ καὶ τὸν ἐνδοξὸν δῆμον Ἀναγυροῦντα διεδέχθη ἡ Βάρη, χωρίον ἄθλιον μετὰ συφρωδῶν καλυδῶν, ἐν αἷς οἰκοῦσιν οἱ μορτῖται τῆς Μονῆς Πετράκη, ἀληθεῖς δουλοπάροικοι.

Γ. Κ. ΓΑΡΓΑΙΚΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΙ

Περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς Ἀμφιπόλεως οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἀμφιβολίαν ὁ ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου (IV, 102,4) «πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπέχον» (τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀμφιπόλεως, δηλ. ἡ Ἡϊών) «ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἣν Ἀμφίπολιν Ἀγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρω περιρρέοντος διὰ τὸ περιέχειν αὐτὴν τεῖχει μακροῦ ἀπολαθὼν ἐκ ποταμοῦ εἰς ποταμὸν περιφανῇ ἐς θάλασσαν τε καὶ τὴν ἡπειρον ᾧκισεν». Ἐξερχόμενος δηλονότι ὁ Στρυμὼν ἐκ τῆς λίμνης Τάχινου (Κερκινίτιδος;) καὶ ρέων κατ' ἀρχὰς πρὸς Ν. καὶ εἶτα ΝΔ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ σημερινὸν Νιοχωρί στρέφεται ἀποτόμως πρὸς Δ, ἀπὸ δὲ τοῦ Νιοχωρίου λαμβάνων ΝΔ διεύθυνσιν μέχρι τινὸς καὶ εἶτα Ν'Α. οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ ροῦ αὐτοῦ νὰ σχηματίζεται ἀμβλεῖς γωνία (ἀγκών), εἶτα ρέων ἐπὶ τι διάστημα πρὸς Ἀ. ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν πρὸς Ν αὐτοῦ ροὴν μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ, ἐν τῷ καρδιοσχήμῳ περίπου χώρῳ, οἷον ὁ ροὺς αὐτοῦ διαγράφει, περιέχεται τὸ ἄκρον τῆς ΝΔ δειράδος τοῦ Παγγαίου, ὁ λόφος δηλ. ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ Ἀμφίπολις, ἔχουσα ἐκ Β. Δ. καὶ Ν. αὐτὸν τὸν ποταμὸν ὡς φυσικὸν ὀχύρωμα καὶ μόνον ἀνατολικῶς, ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ Παγγαίου. τεῖχος, τὸ μακρὸν τεῖχος τοῦ Ἀγνωνος, οὗτινος ἔχνη—ἐξ ἐπισκευῶν πιθανῶς κατὰ τὸ πλεῖστον—δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ σήμερον ἀρχόμενος βορείως ἀπὸ τοῦ Νιοχωρίου περίπου καὶ χωρῶν πρὸς Ν. πάντοτε μέχρις ἀποστάσεώς τινος ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ. Ἰχνη τοῦ τεύχους τούτου καὶ μέχρι τοῦ ποταμοῦ νοτίως ὁρατὰ δὲν ὑπάρχουσι σήμερον τοῦλάχιστον. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήψεως τῆς Ἀμφιπόλεως, ὡς φαίνεται ἐξ ἄλλου χωρίου τοῦ Θουκυδίδου πρὸς τὴν ἐκτετατομένην κατωτέρω, δὲν ἐξικνεῖτο τὸ τεῖχος μέχρι

Τοπογραφικὸς Χάρτης Ἀμφιπόλεως.

τοῦ ποταμοῦ οὐδὲ πρέπει τὸ «ἀπὸ ποταμοῦ εἰς ποταμόν» νὰ νοηθῇ ἐν ἀκριβεῖ κυριολεξίᾳ. προκειμένου περὶ τοῦ τείχους τοῦ Ἀγνωνος, ἡ δὲ ἐπέκτασις αὐτοῦ καὶ μέχρι τοῦ ποταμοῦ φαίνεται ἐκ τοῦ «καὶ τὰ τείχη οὐπω καθεῖτο ὥσπερ νῦν», ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ διαστήματι τῷ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήψεως τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Θουκυδίδης γράφει.

Κάτωθεν τοῦ μακροῦ τείχους διὰ τῆς χαράδρας, ἣτις χωρίζει τὸν λόφον τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶς αὐτῷ κειμένων ἄλλων λόφων τοῦ Παγγαίου, διέρχεται ἀτραπός, (πρὸλ. Γεωγρ. χάρτην), ἣτις πρὸς Β. μὲν ἐνοῦται μετὰ τῆς σημερινῆς εἰς Προβίσταν, Σέμαλτον, Δραχίκι, Ροδολεῖθος καὶ Ἀγγίσταν ἀγούσης ὁδοῦ, ἐν ᾗ περιοχῇ πιθανῶς ζητητέαι αἱ ἀρχαῖαι πόλεις Δραβήσκος, Μύρκινος καὶ Γάζωρος (Δήμιτσα, Μακεδονία σ. 803 καὶ 804), πρὸς δὲ Ν. σχίζεται εἰς δύο καὶ Ν'Α. μὲν ἄγει πρὸς τὴν Ἡϊόνα (Παλιότειχος, Κοντέσα,) ΝΔ δὲ καταλήγει εἰς τὸν ποταμόν, εἰς τὸ σημεῖον αὐτοῦ ἀκριβῶς, ὅπου φαίνονται κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὁχθὰς πολλοὶ λίθοι τῶν βάθρων τῆς ἀρχαίας γεφύρας. Ἡ ἀτραπὸς αὕτη εὑρίσκεται πιθανώτατα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας περίπου ὁδοῦ τῆς ἀγούσης καὶ ἐκ Β. καὶ ἐκ Ν. πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ μακροῦ τείχους, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ κατὰ μῆκος αὐτῆς πολλοὶ τάφοι, σεσυλημένοι ὑπὸ τυμβωρύχων ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἄλλοι εὑρεθέντες ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων τοῦτελευταίου πολέμου. Ἡ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐναντι ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ, ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν ἰχνῶν τῆς ἀρχαίας γεφύρας, συνέχεια τῆς ἀτραποῦ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς πλευρᾶς ἐπὶ τῆς ὁχθῆς ἀκριβῶς τοῦ ποταμοῦ εὑρεθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ κολοσσιαῖος λέων (1) (πιθκῶς πολυάνδριον) καὶ οἱ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῆς ἀτραποῦ πλευρᾶς εἰς τὰς θέσεις Μάρμαρα καὶ Μόδι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χωρικῶν εὑρισκόμενοι τάφοι,—ὅλα ταῦτα δίδουσιν

1) Μὴ συνετέλεσε καὶ τοῦτο τὸ μνημεῖον εἰς τὸ τοῦ Εὐριπίδου (Ρήσ. 346) «ὃ τε καλλιγέφυρος ποταμός πορεύει Στρυμών»,

εἰς ἡμᾶς τὴν ἀφορμὴν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἦγε καὶ ὑπὲρ τὴν γέφυραν νοτίως διὰ τῶν τελευταίων δυτικῶς χθαμαλῶν ὕψωμάτων τοῦ ὄρους Κερδυλίου συναντῶσά που τὴν Ἐγνατίαν.

Ἐκτὸς τῆς εἰρημένης ἀρχαίας γεφύρας, τῆς νοτίας, ἀρκετὰ ἔχνη βάθρων ἀρχαίας γεφύρας δρατὰ πρὸ τοῦ Νιοχωρίου πεῖθουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ δευτέρας τοιχύτης τοῦ ποταμοῦ πρὸς Β. περίπου τῆς Ἀμφιπόλεως, ἄγνωστον τίνων χρόνων. Ἀλλὰ παρὰ Θουκυδίδῃ, ἔνθα μνημονεύεται μὲν ῥητῶς χρήσις γεφύρας ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήφει τῆς Ἀμφιπόλεως, νοεῖται δὲ τοιαύτη καὶ ἐν τῇ προπαρασκευῇ τῆς μάχης μεταξὺ Βρασίδα καὶ Κλέωνος, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρόκειται ἀναμφιδόλως περὶ τῆς πρώτης, τῆς νοτίας. Ἄλλως δὲν ἐννοοῦνται τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα (IV, 103) «Ἀργίλιοι ἐγγύς τε προσοικοῦντες καὶ αἰέποτε τοῖς Ἀθηναίοις ὄντες ὑποπτοὶ καὶ ἐπιβουλεύοντες τῷ χωρίῳ· ἐπειδὴ παρέτυχεν ὁ καιρὸς καὶ Βρασίδας ἦλθεν, ἔπραξάν τε ἐκ πλείονος πρὸς τοὺς ἐμπολιτεύοντας σφῶν ἐκεῖ, ὅπως ἐκδοθήσεται ἡ πόλις, καὶ τότε δεξάμενοι αὐτὸν τῇ πόλει καὶ ἀποστάντες τῶν Ἀθηναίων ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ κατέστησαν τὸν στρατὸν πρὸ ἔω ἐπὶ τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ (ἄπέχει δὲ τὸ πόλισμα πλεον τῆς διαβάσεως)· καὶ οὐ καθεῖτο τείχῃ ὥσπερ νῦν, φυλακὴ δέ τις βραχεῖα καθειστήκει ἣν βιασάμενος ῥαδίως ὁ Βρασίδας, ἅμα μὲν τῆς προδοσίας οὔσης, ἅμα δὲ καὶ χειμῶνος ὄντος καὶ ἀπροσδόκητος προσπεσὼν, διέβη τὴν γέφυραν καὶ τὰ ἔξω τῶν Ἀμφιπολιτῶν οἰκούντων κατὰ πᾶν τὸ χωρίον εὐθὺς εἶχεν». Ἄν δὲ ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῶν λεπτομερειῶν τῶν γεγονότων παρὰ τοῖς νεωτέροις δίδεται ἀφορμὴ συγχύσεώς τινος, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μὲν Θουκυδίδης εἶτε διότι τῆς νοτίας γεφύρας μόνον εἶχεν ἀνάγκην ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ εἶτε διότι ἡ βορεία γέφυρα ἐπὶ τῶν χρόνων του (1) δὲν ὑπῆρχε, μόνον μιᾶς

(1) Ὁ Ἡρόδοτος (ἐν VII, 114) φαίνεται ὁμιλῶν περὶ πλειόνων τῆς μιᾶς γεφυρῶν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Στρυμόνος.

γεφύρας ποιεῖται μνείαν, οἱ δὲ νεώτεροι, μίαν καὶ μόνην κατὰ ταῦτα γέφυραν ζητοῦντες, εὐρίσκουσι τὰ ἔχνη ἢ τῆς βορείας μόνον ἢ τῆς νοτίας, οὐδείς δὲ ἀμφοτέρων. Ὁ Leake λ. χ. ἐν τῷ σχεδίῳ αὐτοῦ (*Travels of northern Greece* III σ. 191) σημειοῖ μόνον τὴν βορείαν⁽¹⁾ τὴν πρὸ τοῦ Νιοχωρίου, ὁ Arnold (ἐν *Thucydides* II σ. 450) καὶ ὁ τοῦτον ἀκολουθῶν Grote (ἐν τέλει τοῦ VII τόμου τῆς ἱστορίας αὐτοῦ) τοποθετοῦσιν ὁρθῶς τὴν γέφυραν τοῦ Θουκυδίδου Ν'Α. ὁ Χρυσόχορος γνωρίζει μόνον τὴν βορείαν (Παρνασοῦ Ἐπετηρὶς Β (1898) σ. 262).

Τοῦ λόφου τῆς Ἀμφιπόλεως, ὅστις εἶναι ὑψηλὸς καὶ ἀπὸ κρημνος μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, ἡ κατὰ τὴν βάσιν διάμετρος ἀνέρχεται εἰς $2\frac{1}{2}$ χιλιόμετρα περίπου (Χρυσόχορος ἔνθα ἀνωτέρω). Ἡ δὲ ἐπιφάνεια τῆς κορυφῆς μετὰ διαμέτρου ἐνὸς χιλιομέτρου περίπου, ὅπου ἔκειτο ἡ πόλις καὶ ὅπου ἄγει σήμερον εὐκολώτερον ἢ ἄλλοθεν ἢ διὰ τοῦ Νιοχωρίου ἀριστερόθεν μιᾶς μικρᾶς χαράδρας ἀτραπός, εἶναι ἀνωμάλως ἐπίπεδος, μὲ προϊούσαν δηλονότι ἐξ Ἀ. πρὸς Δ κατὰ φυσικὰς τερράσας τοῦ ἐδάφους ἀνύψωσιν, καὶ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων, ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον, *Μπεζεστένι*⁽²⁾, ἐν ᾧ ὀλόκληρος ἡ ὑπὸ τὰ τείχη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶς τῇ Ἀμφιπόλει ὑψωμάτων τοῦ Παγγαίου χαράδρα φέρει τὸ ὄνομα Καντάργερι. Ὁ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων σημείων τοῦ Μπεζεστινίου ιστάμενος ἔχει πρὸ ἑαυτοῦ πρὸς Β. τὸν Στρυμόνα καὶ τὴν συνεχομένην αὐτῷ λίμνην Τάχινου, Β'Α. τὸν λόφον τῆς Πανηγυρίστρας καὶ τὴν ἐκ Σερρών ὁδόν, ΒΔ τὴν ἐκ Θεσσαλονί-

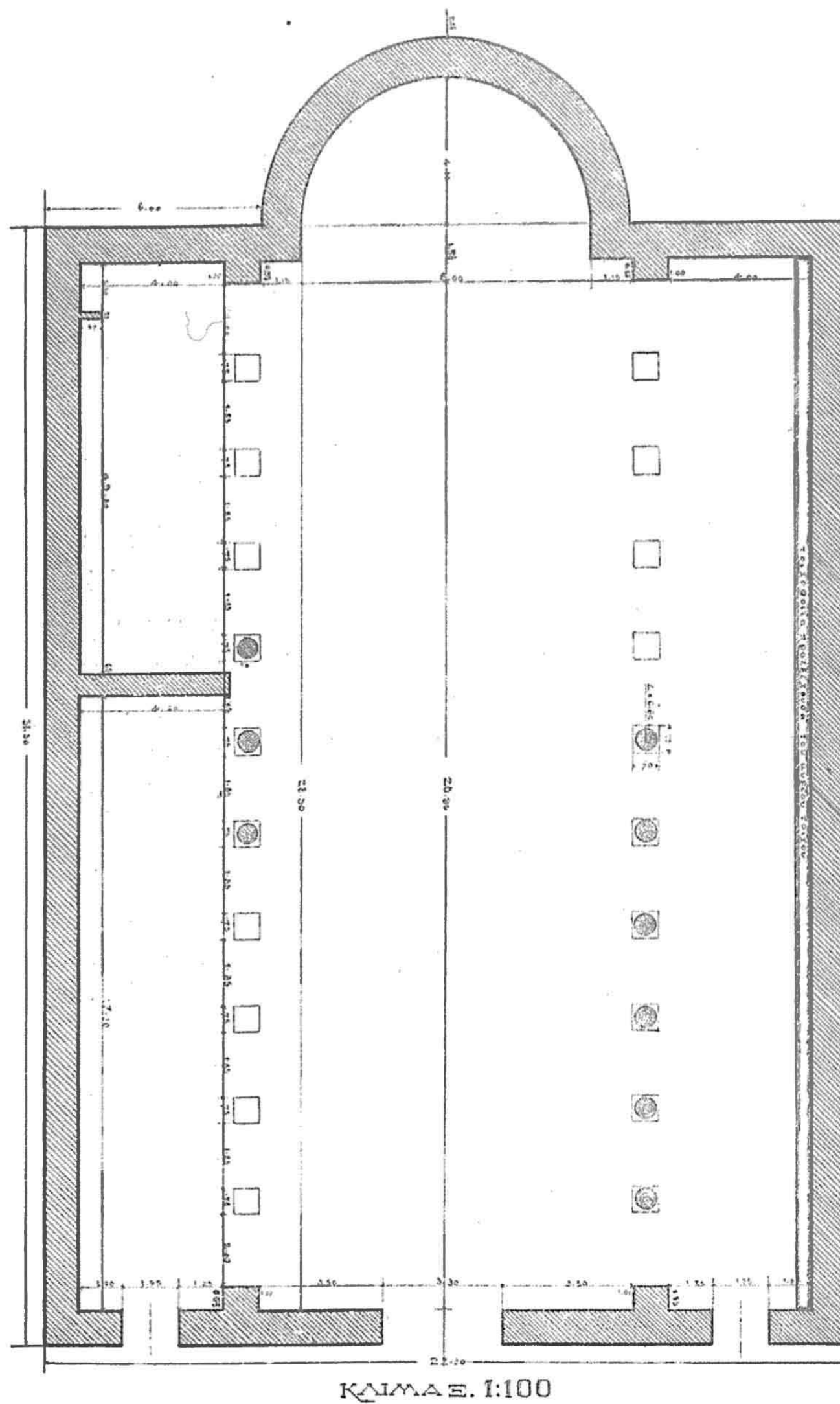
(1) Τὸ σχεδιαγράφημα καὶ τὴν γνώμην τοῦ Leake ἐπαναλαμβάνει ὁ Hirschfeld παρὰ Pauly-Wissowa I σ. 1950 - 1951.

(2) Ὁ Leake (σ. 183) ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἡ Ἀμφίπολις ἐκαλεῖτο Μάρμαρα παραπέμπων καὶ εἰς Καντακουζηνῶ 1, 35, ὅπου τὸ Μαρμαριον ἄλλὰ τὴν *Μάρμαρα* καλεῖται ἄλλη θέσις, ἣς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Περὶ δὲ τοῦ κατὰ τὸν μεσαῖωνα ὀνόματος τῆς Ἀμφιπόλεως *Ποπολία* καὶ τῆς συγγένσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Χρυσόπολιν καὶ Χριστόπολιν Tafel, *De Thessalonica eiusque agro* σ. 498. 501. 502.

κης ὁδόν, πρὸς Ἀ. τὸ Παγγαῖον, πρὸς Δ. τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ὄρους Κερδυλίου μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γραφικωτάτων τοποθεσιῶν Κάτω Κρούσοδας καὶ Γκραντίστου, πρὸς Ν. τὸν κάτω Στρυμόνα μετὰ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ (Τσάγεξι), τὴν Κοντέσσαν (Ἡϊόνα), τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς πρὸς τὰ ἄνω ἀγούσας ὁδοὺς. Ἐκ τῆς ὅλης ταύτης θέας, ἣν παρέχει ἡ θέσις, ἐξηγεῖται ἄριστα τὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 102, 4): «*περιφανῆ ἐς θάλασσαν τε καὶ τὴν ἡπειρον*» καὶ ἡ ἀπὸ στρατηγικῆς καθόλου ἀπόψεως ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 108, 1) καὶ ὑπὸ ἄλλων βραδύτερον διδομένη εἰς τὴν Ἀμφίπολιν σημασία.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ ἀναγνώρισις καὶ ὁ προσδιορισμὸς ὁ ἀκριβοῦς δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν τῆς καθόλου θέσεως τῆς Ἀμφιπόλεως τόσον εὐκολος εἶναι, τοῦναντίον δυσχερεστάτη καθίσταται ἡ ἀναζήτησις τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῆς, διότι ἡ ὅλη τοῦ λόφου ἐπιφάνεια ἦτε ἐπίπεδος καὶ ἡ τῶν κλιτύων, εἶναι κεκρυμμένη ἐντὸς ὑψηλοῦ χόρτου καὶ πυκνῶν θάμνων, ὁ δὲ διὰ τοῦ πυρὸς καθαρισμὸς αὐτοῦ δὲν γίνεται ἄνευ κινδύνων, καθ' ὅσον ἡ ὅλη τοῦ Στρυμόνος ἐνταῦθα περιοχὴ, ὡς μέτωπον τοῦ τελευταίου πολέμου, βρῖθει σφαιρῶν καὶ ὀβιδῶν μὴ ἐκραγείσων, ἐχθρικῶν καὶ συμμαχικῶν.

Διὰ τὰς δυσχερείας ταύτας ἠναγκάσθημεν, παρελθόντες τῆς Ν. ράχιν τοῦ λόφου, τὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς νοτίας γεφύραν τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸν συνδέοντα τὴν ράχιν ταύτην μετὰ τῆς ἐπιπέδου τοῦ λόφου ἐπιφανείας λαχμόν, ἐφ' ᾧ ἀμφοτέρων οἱ πολλοὶ ὑπὸ τυμβωρύχων ἀνεωγμένοι ῥωμαϊκῶν χρόνων τάφοι, νὰ καθαρίσωμεν ἀπὸ τῶν χόρτων ὠρισμένως ζώνας τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας (Μπεζεστενίου). Σκάψαντες ἐνταῦθα δοκιμαστικὰς τάφρους εὗρομεν κατ' ἀρχὰς εἰς βθ. 0,80 μ.—1 μ. καλυδοειδεῖς τινὰς ἐκ κεραμίδων ῥωμαϊκῶν χρόνων τάφους καὶ ὀρθογώνιον συμπαγὲς ἐκ λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος βᾶθρον (4,70×5,20), εἰς ἐλάχιστον τοῦτο βάθος, μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ ἀσβεστοκονιάματος ἰχνῶν τῶν πλακῶν τῆς στρώσεως. Τὸν ὑπὸ τοῦτο τάφον δὲν ἠρευνήσαμεν. Εἴτα χωροῦντες βορείως ἐπὶ ἀνερχομένου πῶς ἐπιπέδου καὶ ὁδηγούμενοι ἤδη μετὰ τὸ κα-

Βασιλικὴ Ἀμφιπόλεως.

θάρισμα τοῦ χόρτου ὑπὸ λίθων τοίχων ἐξεχόντων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν εὔρομεν τρία μεγάλα χριστιανικῶν χρόνων οἰκοδομήματα, ὧν τὸ ἓν εἰς βθ. 0,50 μ. περίπου ἐκαθαρίσαμεν κατὰ μέγα μέρος.

Πρόκειται περὶ βασιλικῆς, ἥς συνάπτεται σχέδιον κατόψεως, διὰ δύο σειρῶν κορινθιακῶν κίωνων διαιρουμένης εἰς τρία κλίτη, μετὰ τριῶν θυρῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν καὶ μιᾶς ἀψίδος ἀνατολικῶς. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν εἶχε καὶ ἄτριον, οὐδὲ τὸ ἐφαπτόμενον τῆς ἀψίδος αὐτῆς μέγα

Κιονόκρανον Κορινθιακόν.

τετράγωνον οἰκοδόμημα, οὗτινος φαίνονται σαφῶς τὰ θεμέλια. Οἱ τοῖχοι αὐτῆς, ὧν τὸ σωζόμενον ὕψος ἀνέρχεται εἰς 1 — 1,50 μ., εἶναι κατασκευασμένοι ἐκ κοινῶν λίθων καὶ ἀσδέστου μετὰ κουρξάνιου, φέρουσι δ' ἐσωτερικῶς ὀρθομαρμάρωσιν, ἐφ' ἧς ἐν τισι σημείοις μεταγενεστέρα ἔμπλασις (σουδαῖς) μετὰ ἰχνῶν εἰκόνων, ὧν πλείονα τεμάχια εὐρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει. Ὁρθομαρμάρωσιν φέρει ὡσαύτως καὶ τὸ κατὰ τὴν βάσιν τῶν τοίχων ἐσωτερικῶς περιθέον κρηπίδωμα (ὕψ. 0,40 μ., βθ. 0,40), ὅπερ καλῶς σώζεται κατὰ τὴν Δ. καὶ τὴν Ν. πλευράν. Οἱ κίονες

ΜΕΝΙΑΣ ΤΗΣ ΠΡΟΚΤΕΘΕΙΣΗΣ ΥΠΟ
 ΔΡΟΣΣΕΒΑΣΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕ
 ΔΕΥΣΕΒΗΣ ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΩΝ
 ΠΑΤΩΡ ΚΑΙ ΡΟΙΜΗΤΑΛΕΗΣ ΦΙΛΟΚΑΙΣΑΡ
 ΤΗ ΑΜΦΙΠΟΛΕΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΙΔΙΑΤΗΝ
 ΟΙΚΟΝ ΑΥΤΩΝ ΕΥΝΟΙΑΝΤΕ ΚΑΙ ΤΕΙΜΗΝ

Ἄρ. 1.

(ὑψ. 3 μ., ὦν 3,50) μονόλιθοι, κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένοι, ἔχουσι καταπέσει, αἱ δὲ βάσεις αὐτῶν, εὕρισκόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἀρχικῇ των θέσει, κεῖνται ἐπὶ χαμηλοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν στυλοδάτου. Ἐκτὸς τούτων ἐν τῇ ἐπιχώσει εὐρέθησαν καὶ θραύσματα κιόνων μικροτέρων διαστάσεων καὶ διπλοκίονια ἐκ παράθύρων, ὡς καὶ τεμάχια ἐκ θωρακίων. Τοῦ μεσαίου κλίτους ἢ στρώσις ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, τῶν δύο ἄλλων κλιτῶν ἐκ κοινοῦ ψηφιδωτοῦ, ἐν πολλοῖς ἐφθαρμένου.

Ἐν τῷ στυλοδάτῃ τῆς δεξιᾶς σειρᾶς κιόνων εὔρηται χρησιμοποιημένη μεγάλη πλάξ (Πλ. 1,70 ὑψ. 0,80. Παχ. 0,20)

ΣΑΕ

ΤΟ

/

ONIS·ET·ANEROTIS

Ἀρ. 2.

μετὰ τμήματος ἐπιγραφῆς (ὑψ. γραμμ. 0,05) γεγραμμένης ἀρχικῶς ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλαις (Ἀρ. 1). Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ἴσως δημοσιευμένη, διότι τὸ ἀνωθεν ἀκριβῶς τῆς πλακὸς ἔδαφος ἦτο ἀνεσκαμμένον ὑπὸ τυμβωρύχων. Ἄλλη πλάξ, ἄγνωστον ὡς τί μέρος ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ ναοῦ χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, εὐρέθη ἐντὸς τῆς μεσαίας θύρας, μετὰ τμήματος λατινικῆς ἐπιγραφῆς γεγραμμένης ὡσαύτως ἀρχικῶς ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλαις. (Ὑψ. 0,80 Πλ. 0,70 Πλ. 0,20. Ὑψ. γραμμ. 0,065 τῆς πρώτης σειρᾶς, τῶν ἄλλων σειρῶν γράμματα μικρότερα). (Ἀρ. 2.)

Ἐκτὸς τούτων ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὐρέθη ἀνάγλυφον Κυβέλης (Ὑψ. 0,36 Πλ. 0,27). Καθήμενη

Κυβέλη καὶ Σειρήν.

ἡ θεά, μετὰ μοδίου ἐπὶ κεφαλῆς, φέρει ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην, ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὸ τύμπανον (Roscher, Myth. Lex. II. 1664), τὸν δὲλέοντα ἢ μάλλον σκύμνον ἐπὶ τῶν γονάτων Λεπταὶ ἀνάγλυπτοι μορφαὶ (S. Reinach, Repertoire de reliefs gr. et rom. II, 338 καὶ III, 485) κοσμοῦσι τὸ πλαίσιον, ἦτοι τρεῖς ἀνδρικοὶ (Κορυδάντων;) τὸ ἀετωμάτιον ἄνω, μία ἀνδρική τὴν ἀριστερὰν παραστάδα, καὶ μία γυναικεία τὴν δεξιὰν παραστάδα, ἥς ἄνωθεν τὰ ἐμβλήματα τῆς θεᾶς.— Ἡ ἐν Ἀμφιπόλει λατρεία τῆς Κυδέλης γνωστὴ καὶ ἐξ ἐνεπιγράφου ἀναγλύφου, (περὶ οὗ ὁ Perdrizet BCH 1894, 423 καὶ ὁ Δήμιτσας ἐν Μακεδονίᾳ ἀρ. 887. Πρβλ. καὶ Pauly-Wissowa XI, 2289.) Περὶ δὲ τῆς σχετίσεως τῶν πολλῶν ἐν Ἀμφιπόλει εὕρισκομένων εἰδωλίων τοῦ Ἀττιδος (ἴδε κατωτέρω) πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς ἴδε Bäge, de Macedonum Sacris σ. 119.

Ἐκτὸς τοῦ Β. τοίχου εὐρέθη τὸ κάτω μέρος κορμοῦ πτηνοῦ (Ξειρήνος;)

Ἄλλη θέτις, ἐν ᾗ δοκιμαστικῶς ἐσκάψαμεν, εἶναι τὸ ὑπὸ τὸ τεῖχος ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου μέρος τοῦ Καντάργερι τὸ ὑπὸ τῶν χωρικῶν καλούμενον Κοκκῶνια ἢ Φοῦρνος διὰ τὴν πληθὺν τῶν ἐκεῖ εὕρισκομένων εἰδωλίων. Ἐνταῦθα ἐκτὸς τῶν πολλῶν θραυσμάτων πηλίνων εἰδωλίων τοῦ τύπου Ἀττιδος κατὰ τὸ πλεῖστον (Perdrizet BCH, XIX (1895 σ. 534 XXI (1897) σ. 514. Cultes et. Mythes de Pangée σ. 86 ἔνθα καὶ ἡ ἄλλη βιβλιογραφία Avezou et Picard, Mélanges d'Archéol. et d'Histoire T. XXXII σ. 341 Cumont παρὰ Pauly-Wissowa II, 2250) εὑρομεν καὶ τοῖχον ἐκ πωρίνων πλίνθων (Πχ. 1,10) σχηματίζοντα γωνίαν (ἢ ἐκ Β. πρὸς Ν. πλευρὰ μήκ. 5 μ., ἡ κάθετος ταύτῃ μήκ. 2,90 μ.) καὶ ἐντὸς αὐτῆς κτιστὸν ρωμ. χρόνων τάφον μετὰ ἐμπλάσεως ἐσωτερικῶς. Ἡ ἐργασία τῶν πλίνθων καὶ ἡ ἀρίστη αὐτῶν προσαρμογή, ἥτε ὀριζοντία καὶ ἡ κάθετος, δεικνύουσιν ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., ἂν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀκριβῶς καταντικρὺ αὐτοῦ ἀνατολικῶς κεῖται ὁ ὑψηλότερος καὶ ἀποτομώτερος τῶν λόφων τοῦ Παγγαίου,

ἐνθα, ἐν τῇ μεταξύ Κλέωνος καὶ Βρασίδα μάχῃ ἦτο παρατεταγμένος ὁ στρατός τοῦ πρώτου κατὰ τὴν ἀκριδίῃ τοῦ Θουκυδίδου περιγραφὴν (V, 8, 4· «Κλέων ἐλθὼν τε καὶ καθίσας ἐπὶ λόφου καρτεροῦ πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν στρατὸν» ἐν σχέσει πρὸς τὸ V, 10, 6· «καὶ ὁ μὲν Βρασίδας κατὰ τὰς ἐπὶ τὸ σταύρωμα πύλας καὶ τὰς πρώτας τοῦ μακροῦ τείχους τότε ὄντος ἐξεληθὼν ἔθει δρόμῳ τὴν ὁδὸν ταύτην εὐθεῖαν, ἥπερ νῦν κατὰ τὸ καρτερώτατον τοῦ χωρίου ἰόντι τροπαῖον ἔστηκε»),—ἂν τοῦτο ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἀνήκει πιθανῶς ὁ εὑρεθεὶς οὗτος τοῖχος εἰς ἐκεῖνο εἰδικώτερον τὸ μέρος τοῦ τείχους, καθ' ὃ αἱ πρῶται πύλαι τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἀλλὰ πρὸς ἐξακρίδωσιν βεβαίως τοῦ πράγματος εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, αἱ δὲ Θράκiai πύλαι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς κατὰ Θουκυδίδην παρατάξεως τῶν δύο στρατιῶν, νὰ ζητηθῶσι βορειότερον.

Τοπογραφικῶς καὶ ἱστορικῶς μάλιστα σχετίζονται πρὸς τὴν Ἀμφίπολιν ἡ Ἀργίλος καὶ τὸ Κερδύλιον. Ἐκ τῆς ὅλης ἀφηγηήσεως τοῦ Θουκυδίδου εἶναι φανερόν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἔκειντο πλησίον καὶ δυτικῶς τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπικοινωνοῦσαι μετ' αὐτῆς διὰ τῆς γεφύρας.

Περὶ τῆς Ἀργίλου ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (VII. 115) λέγει: «ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐνθαῦτα πρὸς ἡλίου δυσμέων ἐστὶν αἰγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένην Ἀργίλον πόλιν Ἑλλάδα παρεξήϊε, αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης καλεῖται Βισαλτίη», ὁ δὲ Στράβων (7, 331 fr. 33) καταλέγει αὐτὴν εἰς τὰς πόλεις τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, πιθανὸν εἶναι, ὡς εἰκάζει ὁ Perdrizet (BOH 1894 σ. 432), ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ Παλαιόκαστρον, ὅπου πολλὰ λείψανα ἀρχαίας πόλεως σώζονται, καὶ ὅχι εἰς τὴν Ἄνω Κρούσοδαν, ὡς ὑποθέτει ὁ Cousinery (I σ. 118. Πρὸβλ. καὶ Desdevises de Dezert, Cécographie ancienne de Macedoine τ. 408). Ὁ Cousinery ἀκούσας πιθανῶς παρ' Ὀθωμανοῦ ὁδηγοῦ ὀνομάζει τὴν Ἄνω καὶ τὴν Κάτω Κρούσοδαν Buiuk καὶ Kutchuk Orchova ἀντὶ Buiuk καὶ Kutchuk Korchova, οὗ ἕνεκα ἡ

σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τοῦ Δήμιτσα (σ. 716 καὶ σ. 717).

Τὸ δὲ Κερδύλιον, ὅπερ παρὰ Θουκυδίδῃ μόνον μνημονεύμενον, διὰ γλωσσικῶς λόγους ὁ Bloomfield ἐκλαμβάνει ὡς ὄρος μόνον, τῶν ἄλλων, ὅσοι παραδέχονται πλὴν τοῦ ὄρους καὶ πόλισμα ὁμώνυμον ἐπ' αὐτοῦ, ὁ μὲν Arnold καὶ ὁ Leake (III σ. 194) ἐν τοῖς χάρταις αὐτῶν τοποθετοῦσι πλησιέστατα τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, ὁ δὲ Cousinery εἰς τὴν Κάτω Κρούσοδαν, ὁ δὲ Perdrizet (ἔ. ἀ.) εἰς τὴν θέσιν τῆς Ἀνω καὶ Κάτω Κρούσοδας γενικῶς. Ἀλλ' ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τοποθεσιῶν τούτων, καίπερ ἐπὶ τοῦ πέραν τοῦ ποταμοῦ ἀκριβῶς καταντικρὺ τῆς Ἀμφιπόλεως ὄρους Κερδυλίου κειμένων (καθὼς ὁ Desdevises σ. 408 ὀνομάζει τὸ ὄρος τοῦτο Κερκίνην), συγκεντροῦνται αἱ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὸ πόλισμα Κερδύλιον ἀποδιδόμεναι ἰδιότητες, δι' ἃς θὰ εἶχε λόγον ὁ Βρασίδας παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν νὰ ἐκλέξῃ καὶ οἰανδῆποτε ἐξ αὐτῶν ὡς παρατηρητήριον ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Κλέωνος ἐπιχειρήσεσιν αὐτοῦ. Ἐνῷ τοῦναντίον ὁ μεταξὺ τῆς Ἀνω Κρούσοδας καὶ τῆς Κάτω Κρούσοδας κείμενος Γκραντίστος, ἡ ὑψηλότερα ἐπίπεδος ἐπιφάνεια τοῦ εἰρημένου ὄρους, καὶ περὶ τὴν ὥραν μόλις ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπέχει καὶ πολὺ ὑψηλότερον ταύτης κεῖται, ὥστε οὐδεμία νὰ διαφεύγῃ τὸν τὴν θέσιν ταύτην κατέχοντα στρατιωτικὴ κίνησις οὐ μόνον ἀπὸ τῆς πρὸς Β. ἡπείρου ἢ τῆς πρὸς Ν. κειμένης Ἠϊόνας καὶ τῆς κατ' αὐτὴν θαλάσσης, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς, ἀφ' ἧς ὡσαύτως ἦτο δυνατόν νὰ προσέλθωσιν ἐπικουρίαι τῷ Κλέωνι. Ἀκριβῶς ὡς χαρακτηρίζει ὁ Θουκυδίδης τὸ Κερδύλιον (V, 6, 3) «ἔστι δὲ τὸ χωρίον τοῦτο Ἀργιλίων ἐπὶ μετεώρου πέραν τοῦ ποταμοῦ οὐ πολὺ ἀπέχον τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ κατερχίνατο πάντα αὐτόθεν, ὥστε οὐκ ἂν ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Κλέων ὁρμώμενος τῷ στρατῷ». Ὅτι δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Γκραντίστος ὡς στρατηγικὴ θέσις ἐχαρακτηρίσθη, δεικνύει καὶ ἡ σλαδικὴ τοπωνυμία (Παπαδάκης ἐν Ἀθηνᾶ XXV (1914) σ. 436) καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον χρησιμοποίησις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκ-

τὸς δλων τούτων τῶν ἀναλογιῶν, δι' ὅς προτιμῶμεν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ Κερδύλιον ἢ τὸ τῶν Ἀργιλίων χωρίον ἐπὶ τοῦ Γκραντίστου, καὶ δοκιμαστικὴ ἡμῶν ἀνασκαφή, γενομένη ἐπ' αὐτοῦ συνεπεῖα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, ἔφερεν εἰς φῶς θεμέλια οἰκιῶν τοῦ Ε'. καὶ Σ'. αἰῶνος π. Χ., ὡς εἶναι φανερόν ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐν αὐτοῖς θραυσμάτων ἀγγείων, ἐνῶ τοῦναντίον ἐπὶ οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων θέσεων, ἐνθα τοποθετεῖται ἡ πόλις αὕτη, εὔρομεν ἵχνη ἀρχαίου συνοικισμού.

Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος οἱ τε εἰδικοί ἀρχαιο-
λόγοι καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ σχολαὶ καὶ ἐπιχειρεῖσι, ἐν ᾗ διέτρι-
ψαν κατὰ προτίμησιν περὶ τὰ σπουδαιότερα καὶ ἐπιφανέστερα
ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ κέντρα καὶ περὶ τοὺς χώρους τοὺς
ἔχοντας βελτίω τὰ μέτρα τῆς συγκοινωνίας, δὲν ἐνδιέτριψαν
περὶ τὴν ἱστορικὴν τῶν Καλαβρύτων ἐπαρχίαν, οὕσαν ἄλλως
δυσπρόσιτον καὶ ὀρεινὴν καὶ ἄμοιρον τῆς δεούσης συγκοινωνίας.

Καὶ νυνὶ μὲν διήρχοντό δι' αὐτῆς περιηγηταὶ καὶ ἱστορικοὶ καὶ
ἀρχαιοδίφαι καὶ μνημονεύουσιν αὐτῆς μᾶλλον ἀκροθιγῶς καὶ
ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων,
καθὼς οἱ Dodwell, Leake, Κούρτιος (ὁ Ἑρνέστος), Bur-
sian, Pouqueville, Schiller, Partsch καὶ Neumann, καὶ
ἄλλοι, ξένοι τε καὶ ἡμεδαποί, ἰδίᾳ δ' ὁ Κούρτιος, ὅστις
ἐρευνητικώτερον καὶ ἐκτενέστερον περὶ αὐτὴν διέτριψεν, ἀλλ'
οὐδεμία σκαφικὴ ἔρευνα μέχρι τοῦδε ἐγένετο ἐν αὐτῇ· ἢ
δ' ἐσχάτως ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Αὐστριακῆς ἀρχαιολογικῆς
σχολῆς γενομένη ἀνασκαφῇ ἐν Λουσοῖς καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς
Λουσιάτιδος Ἀρτέμιδος (ἐν τῷ πρώτῳ δήμῳ Σουθενῶν) καὶ τὰ
ἐκεῖ εὗρεθέντα πολὺτιμα εὐρήματα καταδεικνύουσιν ὅτι κανο-
νικὰ ἐπιστημονικὰ καὶ σκαφικὰ ἔρευναί γινόμεναι ἐν τοῖς
ἀρχαιολογικοῖς τῆς ἐπαρχίας χώροις πλεῖστα εἰς φῶς ἤθελον
φέρειν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀρχαιότατον ἐκεῖ ἀναπτυχθέντα πελα-
γοαρκηδικὸν πολιτισμόν· λέγω δὲ ἀρκηδικόν, διότι πᾶσα σχε-
δὸν ἡ ἐπαρχία Καλαβρύτων μετὰ καὶ τῆς Φενεάτιδος καὶ Στυμ-
φαλίας καὶ Θελπουσίας ἀπετέλει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ βόρειον
τμήμα τῆς Ἀρκηδίας, ὅπερ ἐκαλεῖτο (Ἀρκηδική) Ἀζανίς

(Πολυδίου Δ'. 70, 3)· περιεῖχε δ' ἡ ἐπαρχία πόλεις μὲν αὐτονόμους ἐπὶ Παυσανίου τὰς Κύναιθαν, Κλείτορα, Καφυὰς (ἐν μέρει) καὶ Ψωφίδα, πολίχνας δὲ καὶ συνοικισμοὺς παμπληθεῖς, ὡς τοὺς Λουσοὺς, τὴν Πάον, τὸ Πεντέλειον, τὴν Λυκουρίαν, τὰς Νάσους (= νήσους), τοὺς Ἀργεάθας, τοὺς Λυκοῦντας, τὴν Σκοτάνην, τοὺς Θαλιάδας, τὰς Σείρας, τὸν Ὀρυγα, τὸν Ἀλοῦντα, τὴν Νώνηκριν (τῆς Φεναΐτιδος), πιθανώτατα δ' ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας ἦσαν καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ πόλις Ἰρίτεια (ἢ Τριταία) καὶ περιφέρεια τοῦ ἀχαϊκοῦ Λεοντίου καὶ ἡ ἀχαϊκὴ πολίχνη Φελλόη καὶ περὶ τῆς ἀχαϊκῆς Αἰγείρας.

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν χρόνων τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως τοῦ Μωρέως (φραγκοκρατία ἐν Καλαβρύτοις 1205 - 1325 καὶ 1404 - 1407) διασώζει ἡ ἐπαρχία πλεισταχοῦ φρούρια καὶ ὀχυρώματα καὶ ζωνηρὰ ἔχνη σχετικῶν συνοικισμῶν, περὶ ὧν ἐν οἰκίῳ τόπῳ πλείω, καὶ τοῦ σλαυικοῦ ἐν αὐτῇ συνοικισμοῦ διατηρεῖ ὀνόματα συνοικισμῶν καὶ θέσεων (παράδειγμα τὰ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς ἐπαρχίας χωρία Στρέζοδαν, Κερέσοδαν, Χώζοδαν, Μορόχοδαν, Ἀναστάσοδαν καὶ τὴν θέσιν Κακάσοδαν· σλαυικὸς ἐποικισμὸς περὶ τὸ 750 - 900 μ. Χ.) καὶ τῆς βραχυχρονίου βενετικῆς κατοχῆς (1688 - 1715 μ. Χ.) ἔχνη τινα· τῶν δὲ καθαρῶς βυζαντινῶν χρόνων διασώζει ἡ ἐπαρχία ὀλίγα μνημεῖα, οἷον ὀχυρώματα, συνοικισμοὺς, γεφύρας, τάφους καὶ ἄλλα, ἔτι δὲ μεῖζω καὶ πλείω μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἱκανὰ πρὸς τὴν μελέτην τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν ἀρχαιολογίας, οἷον μονὰς, ναοὺς, τάφους καὶ ἄλλα σχετικά, ἐπίσης δὲ καὶ ὀλίγα μνημεῖα, ὡς εἰκός, καὶ τῆς μαύρης δουλείας τοῦ γένους.

Κλείτωρ - Κλειτορία.

Ἡ περιώνυμος πόλις τοῦ Κλείτορος ἔκειτο ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς συμβολῆς τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ καὶ τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου, δηλ. πρὸς Β. τοῦ Κλείτορος καὶ πρὸς Δ. τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου. Καὶ ὁ μὲν Κλείτωρ ποταμὸς ἢ μᾶλλον χεῖμαρρος (διότι κατὰ τὸ θέρος εἶνε σχεδὸν ξηρὸς) ὁ φερώνυμος

τῆς ἀρχαίας πόλεως πηγάζων ἀπὸ τῶν περὶ τὰ χωρία Μο-
στίτσιον καὶ Κλείτορα (τοῦτο τὸ χωρίον, ὃ Κλείτωρ, μίαν
ᾠραν πρὸς Δ. τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος διασώζει εὐτυχῶς μέ-
χρι τοῦ νῦν τὸ ὄνομα τῆς μεγαλυνύμου πόλεως) περιοχῶν
καὶ διευθυνόμενος ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., παραρρέων δ' ἀπὸ Ν. καὶ
τὴν ἀρχαίαν πόλιν χύνεται εἰς τὸν Ἀροάκιον ποταμὸν ἐγγύ-
τατα πρὸς Ν. τῶν Μαζεΐκων καὶ 2500 μέτρα περίπου πρὸς τὰ
ΝΑΑ. τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος. Ὁ δὲ Καρνέσιος χεῖμαρρος
πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τοῦ χωρίου Καρνεσίου, ἀφ' οὗ Καρ-
νεσίου ἀπέχει ἡμίσειάν που περίπου ᾠραν πρὸς Ν. ἢ πόλις
τοῦ Κλείτορος, καὶ διευθυνόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ πρὸς
ΝΑΝ. παραρρεῖ καὶ οὗτος τὴν πόλιν τοῦ Κλείτορος ἀπ' Ἀ.
καὶ χύνεται ἐγγύτατα καὶ παρὰ τὴν Ν'Α. γωνίαν αὐτῆς εἰς τὸν
Κλείτορα ποταμὸν· εἶνε ἐντελῶς ξηρὸς θέρους, ἀλλ' ὀρμητικὸς
καὶ κατχστρεπτικὸς χειμῶνος, καὶ μάλιστα μετὰ πολλὰς
βροχάς.

Ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς πολίχνης τῶν Μαζεΐκων μέχρι τῆς Πα-
ναγίας τοῦ Καρνεσίου βαίνουσα ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. ἔχει μῆκος
1570 περίπου μέτρων (20'—25' τῆς ᾠρας). Αὕτη δ' ἡ Πα-
ναγία εἶνε ἐξωκλήσιον τοῦ χωρίου Καρνεσίου καὶ καλεῖται
νῦν Φραγκοκλήσι καὶ κεῖται ἐγγύτατα τοῦ Καρνεσίου χει-
μάρρου καὶ ἐγγύτατα πρὸς Ἀ. τῶν ἐρειπίων τοῦ Κλείτορος.
Περὶ δὲ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐν τῇ πεδιάδι καὶ πρὸς Β. βεβαίως
τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ κεῖνται κατὰ πρῶτον ἀπὸ Μαζεΐκων
ἄμπελοι εἰς ἕκτασιν τῶν Μαζαίων καὶ εἶτα ἄμπελοι καὶ ποτι-
στικοὶ ἄγροὶ τῶν κατοίκων τοῦ Καρνεσίου, ἐπίσης δ' ὅλον
τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦ Κλείτορος εἶνε ἐν τῇ
περιφερείᾳ τοῦ Καρνεσίου, ἐξ οὗ τὰ μὲν ἐν ταῖς βορείαις κλι-
τύσι τῆς Κόντρας εἰσὶν ἄμπελοι, πάντα δὲ τὰλλα ἄγροὶ ποτι-
στικοὶ ποτιζόμενοι δι' ὕδατος καταρρέοντος ἐκ τῶν ὑπεράνω
καὶ πρὸς Β. τοῦ Καρνεσίου πηγῶν καὶ διὰ τοῦ Καρνεσίου
χειμάρρου καταφερομένου· ποτίζονται δ' εἰς τρεῖς καιρὸς,
δηλ. τμηματικῶς καὶ εἰς τρία ἔτη, τοῦτ' ἔστι τὸ πρῶτον ἔτος
ποτίζονται οἱ πρὸς Α. τοῦ Καρνεσίου ῥύακος, τὸ δεύτερον

ἔτος οἱ μεταξὺ τοῦ Καρνεσίου ῥύακος καὶ τῆς ὁδοῦ Καρνεσίου—Κόντρας διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ τὸ τρίτον οἱ πρὸς Δ. τοῦ χώρου τούτου καὶ οἱ πέραν καὶ πρὸς Δ. τῆς πόλεως· τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι τὸ πρὸς ἄρδευσιν ὕδωρ δὲν ἐπαρκεῖ συγχρόνως διὰ πάντας· καὶ οἱ μὲν ἐκάστοτε ποτιζόμενοι σπείρονται εἰς ἀρχαῖον, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς σῖτον.

Τὸ ἔδαφος τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος διασχίζουσι δύο κυρίως βετὰι ὁδοί, ἡ ὁδὸς Μυζεῖων—Πανηγίας (Φραγκοκκλησί) —Μοστιτσίου, ἣτις διασχίζουσα τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. χωρίζει αὐτὸ εἰς βόρειον καὶ νότιον, καὶ ἡ ὁδὸς Καρνεσίου—Κόντρας, ἣτις διασχίζει τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μέχρι που τοῦ ὑψηλοτέρου λοφίσκου τῆς Κόντρας καὶ διαιρεῖ αὐτὸ εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν διαμερισμ. Ἡ δ' ὁδὸς Καρνεσίου—μύλου Κερκλᾶ (δὲ μύλος Κερκλᾶ καὶ ἡ ὥραία πηγὴ Κερκλᾶ κεῖνται ἐπ' αὐτῆς τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ ἐγγὺς πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως) μετὰ διευθύνσεως ὡς αὐτῶς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. περέρχεται ἔξωθεν τῶν δυτικῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Καρνεσίος χείμαρρος παρ' ἀρχαίοις μὲν φαίνεται ὅτι περέρρει τὴν πόλιν ἀπ' Ἀ. καὶ ἐγγύτατα ἐκτὸς τῶν πρὸς Ἀ. τειχῶν αὐτῆς, ἀλλὰ μετὰ ἄλλων συχνάκις κοίτην καὶ κατὰστρέφων τὸν ἐκεῖ χώρον τῆς πεδιάδος τὸν πρὸς Ἀ. τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ κατὰπληρῶν τὸ ἔδαφος διὰ λίθων καὶ χαλίκων καὶ ἄμμων ἔχει ὡς αὐτῶς κατὰστρέψει διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως. μὴ ὄν πλέον εὐδιάκριτον, καὶ τοῦς ἐκτέρωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τεύχους χώρους, δηλ. καὶ τοῦς ἐνδον τῆς πόλεως πρὸς Δ. τοῦ Ἀ. τεύχους καὶ τοῦς ἐκτὸς τῆς πόλεως πρὸς Ἀ. αὐτοῦ· ὁ αὐτὸς δὲ χείμαρρος πρὸ 40 ἐτῶν περίπου ἀνέχωντε καὶ ἀπεκάλυψε καὶ τὸ θαυμάσιον νεκρικὸν μικρότερον ἀνάγλυφον· τοῦτο δ' ἀπεκαλύφθη ὑπ' αὐτοῦ βήματά τινα πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ ναῦσκου τῆς Πανηγίας καὶ βήματά τινα ὑπεράνω (πρὸς Β.) τῆς ῥηθείτης ὁδοῦ Μυζεῖων—Μοστιτσίου, ἀλλ' ἐχώσθη τότε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὥπως μὴ βλαβῇ ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν, καὶ οὕτω

κεχωσμένον εὖρον αὐτὸ καὶ γὰρ πρὸ 32 ἐτῶν ἐπισκεψάμενος τὸν Κλείτορα· ἀλλὰ κατόπιν ἐξεχώσθη καὶ ἔμεναν ἐκεῖ ἐπὶ πολὺ ἐκτεθειμένον παρὰ τὴν ὁδόν, ὅτε ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀγροῦ, ἐν ᾧ ἦτο τὸ ἀγαλμα, ἐπεχείρησε νὰ συντρίψῃ καὶ ἐξαφανίσῃ αὐτό, ἵνα μὴ οἱ ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸ βλάβπτωσι τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ (!), ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνεκόπη ἐκ φόδου, ἀφοῦ ὁμῶς εἶχε προξενήσῃ εἰς αὐτὸ βλάβας, διότι ἀρχικῶς ἦτο τελειότατον καὶ ἀκεραιότατον, ὅτε οἱ Μαζαῖοι (= οἱ κάτοικοι τῶν Μαζεΐκων), ὡς ἔμαθον, τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ κυρίως τοῦ καθηγητοῦ Δ. Δημ. Σπηλιωτοπούλου μετεκόμισεν αὐτὸ μετὰ πολλοῦ μόχθου (διότι δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει ἀμκξιτὴ ὁδός) εἰς Μαζεΐκα καὶ ἐτοποθέτησαν αὐτὸ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Μαζεΐκων, ἐνθα καὶ γὰρ εἶδον αὐτὸ ἐν τῇ ἐξῆς καταστάσει.

Περιγραφή τοῦ ἐν Μαζεΐκοις νεκρικοῦ ἀναγλύφου.

Εἶνε θυμύτιον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ σκληροῦ μαρμάρου ἀκέραιον καὶ μόνον ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ ἡ ρίς, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ σιχαγὼν εἶνε ἠκρωτηριασμένα ἐν μέρει ἕνεκα τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν βλαβῶν αὐτοῦ· ὁ ἀνὴρ, ὃν παριστᾷ, ἵσταται στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, τὸν δὲ δεξιὸν πόδα ἔχει πρὸς τὰ ἔμπρὸς δεξιᾷ τεταμένον ἐν τῷ γόνατι. Ὁ χιτὼν αὐτοῦ βραχύς κρέμαται ἐκ τοῦ λαιμοῦ, ἀφίνει γυμνάς τὰς χεῖρας καὶ τὸν δεξιὸν ὦμον μετὰ τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ καὶ εἶνε ἐξωσμένος ἐν τῇ ὀσφύϊ καὶ τέλος φθάνει κάτω μέχρῃς ὀλίγον ἄνω τῶν γονάτων τῶν ποδῶν· τὸ δ' ἱμάτιον κρέμαται ἐκ τοῦ ὦμου, διπλοῦται περὶ τὸν ἀγκῶνα καὶ τὴν ὠλένην τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἥτις κρατεῖ αὐτό τε καὶ τὸ δόρυ, καὶ κολποῦται ὀλίγον καὶ περὶ τὸ δόρυ ἀπὸ τῆς λαδῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῆς χειρὸς καὶ κάτω ὀλίγον, εἶτα δ' ἀπλοῦται πρὸς τὸν δεξιὸν μηρὸν ὑπὲρ τὸ γόνυ καὶ στρέφεται ἀφίον νὰ φαίνεται ὅλος ὁ χιτὼν ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρῃς ἄνω τῶν αἰδοίων, ἀτινα· ὁμῶς δὲν φαίνονται κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ μέχρῃς σχεδὸν τῶν γονάτων καθήκοντος ἱματίου. Τέλος δὲ τὸ ἱμάτιον ὀπισθεν φαίνεται καταπίπτον λοξῶς μέχρῃς τοῦ μέσου τῆς αἰχμῆς τοῦ δόρατος,

ἦτις αἰχμή τοῦ δόρατος ὀλίγον βεβλαμμένη ἐν τῷ κάτω ἄκρῳ εἶνε καταφανής. Οἱ πόδες εἶνε γυμνοὶ καὶ ἄνευ πεδίλων καὶ στηρίζονται ἐπὶ ὑποστρώματος ἐξέχοντος (κορνίζης). Περαιτέρω δὲ τοῦ δεξιοῦ πέλματος κατὰκειται τὸ κράνος καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ ἡ ἄσπίς, ἥς μικρὸν μέρος φαίνεται, διότι καλύπτεται οἷον ἐπὶ τοῦ κράνους καὶ τοῦ σώματος.

Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀναγλύφου εἶνε 2,72 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος 1,08, τὸ δὲ πᾶχος ἄνω μὲν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐν τῷ πλαίσιῳ 0,22, κάτω δ' ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς πόδας ὑποστρώματι 0,29. Καὶ ἄνω μὲν τῆς κεφαλῆς ἔχει πλαίσιον, κάτω δ' ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς πόδας τὸ ὑπόστρωμα εἶνε κυρτοειδὲς μὲν ἐν τοῖς χαμηλοτέροις, ἐπικλινὲς δ' ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις καὶ εἶτα πρὸς τὰ ἔνδον ἐπίπεδον· καὶ τοῦ μὲν κυρτοειδοῦς τὸ ὕψος εἶνε 0,055, τοῦ δ' ἐπικλινοῦς 0,075 γαλλικοῦ μέτρου.

Τὸ ὅλον ἀνάγλυφον εἶνε μονοκόμματον καὶ τέχνης τῆς κλασικῆς ἐποχῆς (τοῦ Δ' ἢ Γ' αἰῶνος π. Χ.), παριστᾷ δὲ νεανίαν μαχητὴν βλέποντα πρὸς δεξιὰ καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν μὲν κεκλιμένην πρὸς δεξιὰ, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχοντα ἀντωπὸν, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα ἔχοντα προτεταμένην ἄνω μέχρι τῆς ἄκρας πρὸς τὰ δεξιὰ γωνίας τοῦ πλαίσιου, ἔνθα ἔχει αὐτὴν ὑπὲρ καὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀντωπὸν. τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατοῦντα, ὡς εἴρηται, τὸ δόρυ καὶ τὸ ἱμάτιον· οἱ δὲ δάκτυλοι ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν διακρίνονται σαφῶς πλὴν τοῦ μικροῦ τῆς ἀριστερᾶς ἐφθαρμένου κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπίσης δὲ σαφεῖς εἰσι καὶ οἱ ὀνυχες χειρῶν τε καὶ ποδῶν· τὸ δὲ δόρυ ὑφούται ἀπὸ ποδῶν μέχρι κεφαλῆς, ὥστε μένει ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ κάτω ὑπόστρωμα (τὸ ὑποπόδιον) καὶ τὸ ἄνω πλαίσιον. Εἶνε μᾶλλον ἀσκεπής (δυσδιάκριτον, διότι ἡ κεφαλὴ ἔχει βλάβη), οἱ δὲ βόστρυχοι αὐτοῦ εἶνε οὐλοστρογγυλοὶ (στρογγυλοκάτσαροι) καὶ τὸ μὲν ἀριστερὸν οὕς δυσδιάκριτον λόγῳ τῆς βλάβης, τὸ δὲ δεξιὸν εἶνε ὀπισθεν κεκαλυμμένον· οἱ βόστρυχοι δὲ μόλις χαμηλοῦνται ὀπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὥτὸς μέχρι τοῦ λαιμοῦ.

Τὸ καθαρὸν ὕψος τοῦ νεανίου εἶνε 2 μέτρων, τὸ δὲ μείζον πᾶχος (ἀριστερᾶς χειρὸς—ἱματίου—κεφαλῆς) 0,13, τὸ

δὲ καθαρὸν πάχος τῆς πλακῆς 0,125 μέτρου· ὑπὸ δὲ τὸν ἀριστερὸν μαστὸν αὐτοῦ διακρίνεται ἡ παχεῖα λαβὴ καὶ ἡ θήκη ἐγχειριδίου ἔξωθεν μὲν τοῦ χιτῶνος, ἀλλ' εἰσδύοντος εἰς τὸν κόλπον ἔσωθεν τῆς ζώνης τῆς ὀσφύος, ὥς δὲ πρὸ 32 ἐτῶν ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Ζήρας ἰδὼν αὐτὸ διεβεβαίωσε με, ὥς ἀναγράφω ἐν Ἀζαν. σελ. 47, τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχεν ὀρθανόικτους φαινόμενος ὥσπερ ὀμιλῶν ὁ νεανίας. Παρὰ δὲ τῷ ἀναγλύφῳ εὐρέθησαν καὶ δύο τετραγωνικαὶ πλάκες ἐγγωρίου λίθου, πλήρεις δὲ δυσαναγνώστων γραμμάτων, ἐφ' ὧν πιθανῶς ἐστηρίζετο τὸ ἀνάγλυφον, καταχωσθεῖσαι καὶ αὗται σὺν αὐτῷ μὴ κατορθωθέντος νὰ ἀναγνωσθῶσι, νῦν δὲ καὶ τούτων ἀγνοεῖται ἡ τύχη. Διότι οἱ περίοικοι, καὶ μάλιστα οἱ Μαζαῖοι, ἀσυστόλως καὶ ἀσεβῶς ἐκάστοτε διαρπάζουσι τοὺς λίθους καὶ τοὺς κίονας καὶ τὰλλα ὥραϊα τεχνήματα τῶν προγόνων μὲς καὶ κόπτοντες αὐτὰ πολλάκις, διότι ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου καὶ βάρους ἀδυνατοῦσι νὰ μετακομίσωσιν αὐτὰ ἀκέραια δι' ἑλλειψιν ἀμυξίτης ὁδοῦ, μεταφέρουσιν εἰς Μαζεῖκα καὶ χρησιμοποιοῦσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν χρείας.

Ὁ χώρος τοῦ Κλείτορος γενικῶς μὲν καλεῖται νῦν Ζαγορίτσα καὶ Παλαιόπολις, εἰδικῶς δ' ὑπὸ τῶν Καρνεσιωτῶν τὸ μὲν νότιον μέρος τῆς πόλεως, δηλ. τὸ πρὸς Ν τῆς ὁδοῦ Μαζεῖκων—Μοστιτσίου, μετὰ καὶ τῶν πρὸς Ν. τῆς πόλεως λόφων καλεῖται Κόνιτρα, τὸ δὲ πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Κάμπος. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀπόστασις ἔνδον τῶν τειχῶν παρὰ τὴν ῥηθεῖσαν ὁδὸν Καρνεσίου—Κόντρας εἶνε μέτρων περίπου 700, ἐξ ὧν τὰ 500 περίπου μέτρα ἀπὸ τῶν βορείων τειχῶν μέχρι τῆς ὁδοῦ Μαζεῖκων—Μοστιτσίου, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς Ν. μέχρι τοῦ ἐν Κόντρᾳ νοτίου τείχους. Ἡ δ' ἀπόστασις ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. ἔνδον τῶν τειχῶν, δηλ. ἡ ἐντὸς τῶν τειχῶν ὁδὸς Μοστιτσίου—Μαζεῖκων, εἶνε ἐπίσης 700 περίπου μέτρων. Ὡστε τὸ ἐμβαδὸν τῆς ἔνδον τῶν τειχῶν πόλεως εἶνε περίπου 500 στρεμμάτων.

Ὁ περίβολος τοῦ τείχους τοῦ Κλείτορος.

Τὰ νότια, τὰ δυτικά καὶ τὰ βόρεια τείχη τῆς πόλεως παρακολουθεῖ τις ὁπωσδήποτε ἀσφαλῶς. Ἐὰν ἀρξώμεθα ἀπὸ τῆς Ν'Α. αὐτῶν γωνίας, ἐν αὐτῇ ὑψοῦται λοφίσκος (τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῶν συνεχῶν λοφίσκων τῆς Κόντρας), ἐν τῇ κορυφῇ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὀροπεδίῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει κυκλωτερῆς πύργος (πάντες οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν πύργοι τοῦ Κλείτορος, ὡς καὶ οἱ τῶν Καφυῶν, εἰσὶ κυκλοειδεῖς καὶ κυλινδροειδεῖς) καὶ αὐτῇ ἢ Ν'Α. γωνία τοῦ τείχους· ἐκεῖ δὲ τὰ τείχη ἀφ' ἑνὸς μὲν κάμπτονται πρὸς τὰ ΒΒ'Α. καὶ κατὰλήγουσιν εἰς τὴν πεδιάδα μετὰ δύο ἐν τῇ κατωφερείᾳ κυκλωτερόν πύργων καὶ ἐκεῖθεν κάμπτοντα πρὸς τὰ Β'Α. ἐξαφανίζονται διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς Δ. παρακολουθοῦσι τὴν σειράν τῶν κορυφῶν τῶν λοφίσκων μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν λόφων, ἐνθα διατῶζεται εἰς κυκλωτερῆς πύργος εἰς ὁρατὸν ὕψος 1,30 μέτρων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένος, ὡραιότατος καὶ κομψότατος, μὲ τὰ ὥραϊα ἐξογκώματα τῶν λίθων ἐξωτερικῶς καὶ πέριξ, οἱ δ' ἐξωτερικοὶ αὐτοῦ λίθοι ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔχουσιν ἐκ τοῦ ἐνδοθεν μέρους πάντες ἐξοχὰς πρὸς στερεωτέραν, ὡς φαίνεται, ἐπικόλλησιν τοῦ ἄνωθεν τιθεμένου λίθου· εἶνε θαῦμα ἰδέσθαι τέχνης καὶ στερεότητος καὶ κομψότητος οἷ τε πύργοι καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος, οὗ τὸ πάχος, ὁπουδήποτε εἶνε σαφὲς ὁλόκληρον, πανταχοῦ εἶνε τέσσαρα γ. μέτρα· μετὰ δὲ τοῦ πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας τοῦ τείχους καὶ τοῦ πύργου τούτου εἰσὶν ἕτεροι ἑπτὰ πύργοι, ὥστε ἀνὰ τὰς κορυφὰς καὶ τὸν ὅλον ζυγὸν τῶν ὅλων λοφίσκων εἰσὶν ἑννέα ἐν ὅλῳ πύργοι, πάντες δ' οὗτοι οἱ λοφίσκοι καλοῦνται γενικῶς ἢ Κόντρα· ἢ διάμετρος τοῦ πύργου τούτου τοῦ ὥραϊου, ὡς καὶ πάντων ἴσως τῶν ἄλλων, εἶνε 6,80 μέτρα. τὸ δ' ἀπὸ πύργου εἰς πύργον μῆκος τοῦ τείχους εἶνε ἀλλαχοῦ μὲν περὶ τὰ 40, ἀλλαχοῦ δὲ περὶ τὰ 36 καὶ ἐνίκαχοῦ περὶ τὰ 29 μέτρα· ἢ δὲ διεύθυνσις τοῦ τείχους ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας εἶνε μέχρι μὲν τοῦ ἑκτοῦ πύργου βορειοδυτικῇ, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ ὥραϊου πύργου δυτικῇ.

Μετὰ δὲ τὸν ὠραῖον πύργον ὁ λοφίσκος ἄρχεται χαμηλοῦμενος πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, πρὸς Ν. δὲ τῆς νοτίας σειρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἐπὶ τῶν λοφίσκων χαμηλοῦνται πάντες οἱ λοφίσκοι τῆς Κόντρας ἐκτὸς τοῦ τείχους, ὁ δ' ὑψηλότερος λοφίσκος τοῦ ὠραίου πύργου ἔχει πρὸς Ν. καὶ ὡς συνέχειαν ἄλλον μικρότερον λοφίσκον, ἐν δὲ ταῖς νοτίαις ὑπωρείαις πάντων τῶν λοφίσκων τούτων μετὰ στενὴν πεδινὴν λωρίδα παραρρεῖ ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., ὡς εἴρηται, ὁ Κλείτωρ ποταμός.

Ἐν δὲ τῇ πρὸς Δ. χαμηλώσει τοῦ παρὰ τὸν ὠραῖον πύργον λόφου τὸ τεῖχος ἐπίσης χαμηλοῦται μὲ διεύθυνσιν πρὸς Δ. καὶ ἕτερον πύργον ἐν τῷ μεταξῷ, εἶτα δ' ἐν τῇ δυσμικῇ ὑπωρεῖα τοῦ λόφου κάμπτει πρὸς τὰ ΒΔ. μὲ τρεῖς καταφανεῖς πύργους, μεθ' ὃ κάμπτει πρὸς Β. ἀκολουθοῦν πῶς τὴν ὁδὸν Κεφαλᾶ μύλου — Καρνεσίου μετὰ τριῶν ὡσαύτως πύργων καὶ εἶτα κάμπτει εὐθὺ πρὸς Ἀ. εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Μαζεΐκων — Μοστιτσίου, μεθ' ὃ αὐθις πρὸς Β. — Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ καμπῇ ἢ γωνίᾳ ἢ ἐσωτερικῇ ὀψις τοῦ τείχους διατηρεῖται ἄριστα εἰς ὕψος ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν (10 μέτρων περίπου), ἐνταῦθα δὲ δύναται τις νὰ θαυμάσῃ τὸν καλλιτεχνικώτατον τύπον τοῦ κλασικοῦ ἰσοδομικοῦ τείχους. Ἐν τῇ κατόπιν δὲ πρὸς Β. διευθύνσει αὐτοῦ τὸ τεῖχος ἀκολουθεῖ πῶς τὴν αὐτὴν ὁδὸν Κεφαλᾶ μύλου — Καρνεσίου, (ἀφ' ἧς ἐξέκλινεν ὀλίγον κατὰ τὴν ἄνω ῥηθείσαν πρὸς Ἀ. καὶ πρὸς Β. καμπήν, ἐν ἣ διατηρεῖται ἄριστα) μετὰ πύργων ὁρατῶν πῶς ἐν τῷ μεταξῷ μέχρι τῆς θέσεως Βιδάκι (ἐν ἀγρῷ χήρας Χρ. ἱερέως Χρυσανθακοπούλου), ὅπου ἐκτρέπόμενον τῆς ὁδοῦ κάμπτει πρὸς τὰ ΒΒ'Α. κατὰ συνέχειαν καὶ μέχρι τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου σχηματίζει λίαν ἀνοικτὸν τόξον κύκλου, ἐφ' οὗ περὶ τοὺς ἐπτὰ κυκλοτερεῖς πύργοι διακρίνονται, ἐν οἷς εἷς ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ τοῦ χειμάρρου ὑπ' αὐτοῦ ἐκχωσθεὶς παρὰ τὸν κυκλοτερῆ δὲ τοῦτον πύργον (ἀποτελοῦντα πιθανώτατα τὴν Β'Α. γωνίαν τοῦ τείχους) φαίνεται ὅτι τὸ τεῖχος στρέφεται πλέον πρὸς Ν. καὶ καταλήγει εἰς τὴν Ν'Α. γωνίαν τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς ἡρξάμεν τῆς περι-

γραφῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ἔχνη αὐτοῦ (τοῦ ἀνατολικοῦ δηλ. τείχους) δὲν δύναται τις πλεον νὰ ἴδῃ ἐπιπολῆς, διότι ὁ Καρνέσιος χείμαρρος τὰ πάντα ἔχει ἀνατρέψει καὶ μεταβάλει, πιθανώτατα δ' ἢ θέσις τοῦ νῦν ναῦσκου τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλησι) ἦτο ἐκτὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως.

Τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἐντὸς τῆς πόλεως τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου καὶ ἐπιπολῆς ὁρώμενά εἰσι τὰ ἑξῆς.

1) Ἐν τῷ δυτικῷ χώρῳ τῆς πόλεως οὐ μακρὰν τῶν δυτικῶν τειχῶν καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ δυτικωτέρου λόφου τῆς Κόντρας ὑφούται εἰς λοφίσκος, ἀνεξάρτητος τῶν τῆς Κόντρας, τεχνητὸς ἴσως, καλούμενος νῦν ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν Παλάτι· ἐν τῇ Β'Α. αὐτοῦ κλιτύϊ εἰσὶ κατὰ χώρην τὰ θεμέλια ἀξιολόγου οἰκοδομήματος, ἐν δὲ τῇ νοτίῳ κλιτύϊ εἶνε μικρὸν οἰκοδόμημα μεταγενέστερον σωζόμενον ἐν μέρει, ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ ὁποίου εἰσὶν ἐνεκτισμένα καὶ κέραμοι καὶ ἄλλο ὕλικὸν μετ' ἀσδέστου. Ὁ λοφίσκος λοιπὸν οὗτος εἶνε, νομίζω, προσφυέστατος εἰς τοποθέτησιν ἐνδὸς τῶν τριῶν ναῶν τοῦ Κλειτορος τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Η', 21, 3) μνημονευομένων, δηλ. τῆς Δήμητρος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Εἰλειθυίας, ἢ μᾶλλον ἐνδὸς τῶν δύο τελευταίων.

2) Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Κόντρας, ἔνθα ὁ ὠραῖος πύργος, καὶ ἐν τῇ ΒΔ. αὐτῆς κλιτύϊ ἀνοίγεται πρὸς τὰ κάτω ἐν κοίλωμα προσφυέστατον πρὸς τὴν θέσιν τοῦ θεάτρου τῆς μεγάλης τῶν Κλειτορίων πόλεως. Καὶ ἔμαθον μὲν ὅτι οἱ Μαζαῖοι συντρίψαντες πολλοὺς ὠραίους καὶ λαξευτοὺς ἀρχαίους λίθους ἀπεκόμισαν ἐκεῖθεν εἰς Μαζεῖκα, ἐν τούτοις δ' ὅμως ἐπιμόνως ἐρευνήσας ἀνεκάλυψα ἓνα μόνον λίθον, ὅστις εἶνε λαξευτὸν κάθισμα θεάτρου ἐγχωρίου λίθου κείμενον κατὰ χώρην καὶ μόλις ἐπιπολῆς ὑπὸ θάμνους φαινόμενον ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῶν Θ. καὶ Γ. Παπαδοπούλων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀμπέλων, ὡς καὶ ἐν τῇ νοτίῳς τούτων ἀμπέλῳ τῆς χήρας Ἡλίας Ζαδούρη, εἶνε τὸ πλεῖστον τοῦ κοίλου τοῦ θεά-

τρον· συνέστησα τοῖς ἐκεῖ ἀγρόταις τὴν πάσῃ θυσίᾳ διαφύλαξιν καὶ διάσωσιν τοῦ πολυτίμου τούτου καθίσματος, ἐλαχίστου λειψάνου τοῦ θεάτρου τοῦ Κλείτορος.

3) Κατὰ τὰς βορείας ὑπωρείας τῆς ὑψηλοτέρας Κόντρας τοῦ ὠραίου πύργου καὶ οὐ μακρὰν τοῦ θεάτρου καὶ πρὸς τὰ Β'Α. αὐτοῦ ἐν ταῖς ἀμπέλοις τοῦ Παν. Λάπα εὐρίσκεται πληθὺς κιόνων τῇδε κἀκείσε διεσπαρμένων καὶ ἐν τοίχοις ἐρριμμένων, ἐν δὲ τῷ ἐδάφει κατὰ χώραν καὶ πλάκες, μὴ ἀρθεῖσαι ἀκόμῃ, μεγάλαι καὶ λεῖαι ὡς ἐπιστρώματα τοῦ ἐδάφους χρησιμεύουσαι. Εἶνε δ' ὁ χώρος οὗτος ὑψωμένος πῶς ὑπὲρ τὸ πέριξ ἔδαφος καὶ ὡς ἐκ τῆς πληθύος τῶν κιόνων προφανῶς ὑποδεικνύει τὴν θέσιν ναοῦ.

4) Πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Μαζείων—Μοστιτσίου καὶ πρὸς Ἀ. τῆς ὁδοῦ Καρνεσίου—Κόντρας καὶ πρὸς τὰ Ν'Α. οὐ ἐντὸς ἦτο πρότινος καὶ τὸ νεώτερον σπῆτι τοῦ Ἑρακλῆ (διότι ἐπεχειρήθη πρὸ ἐτῶν μετοίκησις τοῦ χωρίου Καρνεσίου εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας πόλεως ματαιωθείσα καὶ κτισθέντος ἐνδὸς μόνου οἴκου ἐγκαταλειφθέντος κατόπιν) μὴ ὑπάρχον πλέον, εἶνε πλείστοι ἀρχαῖοι λίθοι καὶ σπόνδυλοι κιόνων εἴτε κατερριμμένοι τῇδε κἀκείσε εἴτε σεσωρευμένοι εἰς σωροὺς (τροχάλους), ὡς καὶ ἄλλα ποικίλα συντρίμματα· ἐπίσης εἰσι πολλὰ ἄλλα ὡς σπόνδυλοι, λίθοι, κέραμοι κλ., ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν θέσιν *Ρηγέικο* χωράφι περὶ τὰ 70 μέτρα πρὸς Β. εἶνε ἀγρὸς ὑψωμένος πῶς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους καὶ ἐν τροχάλῳ (=σωρῷ λίθων) ἐν αὐτῷ εἶνε σεσωρευμένοι εἰς ὕψος σπόνδυλοι κιόνων ἐν πληθύν, λίθοι τετραγωνικοὶ καὶ τετραπλευρικοὶ ἄριστα λελαξευμένοι, σπόνδυλοί τινες κιόνων πώρινοι καὶ ἄλλο ἀρχαῖον ὕλικόν παρὰ τὴν ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ ὁδὸν Καρνεσίου—Κόντρας· ἡ θέσις δ' αὕτη φαίνεται σπουδαιοτάτη διὰ τοὺς ἄνω λόγους καὶ πιθανῶς καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει θέσις ναοῦ.

5) Καὶ κατὰ πάντα τὸν ἔνδον τῶν τειχῶν χώρον τῆς πόλεως εἰσιν ἐγκατεσπαρμένοι λίθοι λαξευτοί, σπόνδυλοι κιόνων, πληθὺς συντριμμάτων κεράμων καὶ ἀγγείων, τινὲς δὲ λίθοι καὶ κατὰ χώραν, οἱ δ' ἀρμακᾶδες ἢ πεζοῦλαι, δηλ. τὰ ἀνα-

λήμματα τῶν ἀγρῶν, εἶνε πάντες σχεδὸν ἐπὶ ἀρχαίων τοίχων καὶ λαξευτῶν λίθων κατὰ χώραν κειμένων καὶ πρὸς τοῦτο προσφυῶς χρησιμοποιουμένων.

6) Οἱ σπόνδυλοι τῶν κίωνων ἐν τε τῷ χώρῳ τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἐν Μαζεῖκοις, εἰς ἃ ἔχουσιν ἀποκομισθῆ πολλοί, ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας, ἐὰν δέ τις θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴν μόνον τοὺς ἐπιπολῆς καὶ ἀπανταχοῦ διεσπαρμένους νὰ ἀριθμήσῃ, νομίζω ὅτι ὑπερβαίνουν τοὺς χιλίους· εἶνε δὲ πάντες σχεδὸν οἱ σπόνδυλοι τοῦ αὐτοῦ τύπου, δηλ. μήκους ὥσει ἑνὸς μέτρου, διαμέτρου ὥσει 0,40 μέτρου καὶ οἱ πλείστοι μὲν ἀρράδωτοι τινὲς δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ ῥαδωτοὶ καὶ τινες ὅλως ῥαδωτοί, ἀλλὰ πάντες ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου, ἐξ οὗ καὶ οἱ λίθοι τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἐν γένει οἰκοδομημάτων, οὐδεὶς δ' ἐξ ὧν εἶδον ἔχει ὁπλὴν ἐν τῷ μέσῳ πρὸς συναρμογὴν μετὰ τῶν ἀνωτέρω, πρᾶγμα δὲ περίεργον, οὔτε στυλοβάτην ἰωνικοῦ ἢ κορινθιακοῦ κίονος εἰδόν που ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων σπονδύλων οὔτε κιονόκρανόν τι, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἐκαστοτε καλλιεργούντων τὸν χώρον ἢ καὶ ὑπὸ κτιστῶν τῶν πέριξ συν-οικισμῶν.

7) Εἰς ἀπόστασιν 70 μέτρων περίπου πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ ναῦσκου τῆς Παναγίης πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν Μαζεῖκων — Μοστυτσίου ὑπάρχουσι κατὰ χώραν ἔχνη τείχους διήκοντος ἀπὸ τῶν ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΑ. εἰς μῆκος 25 μέτρων καταφανή· εἶνε ἄρά γε ταῦτα μέρος τῶν ἀνεξιχνιάτων ἀνατολικῶν τειχῶν τῆς πόλεως; πύργου ἔχνη δὲν φαίνονται ἐκεῖ που ἐπιπῆς, οὐ ὥστε νὰ βεβαιωθῇ τὸ πρᾶγμα.

Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Κλείτορος.

Οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, ἰδίᾳ δ' οἱ Bischer καὶ Bursian, τοποθετοῦσι τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Κλείτορος «ἐν τοῖς ὑψώμασι τοῖς περιέχουσι τοὺς στρογγύλους πύργους», δηλ. ἐν τοῖς γνωστοῖς ἤδη ἐκ τῶν ἄνω λοφίσκοις τῆς Κόντρας· ἐγὼ δ' (ἐν Ἀζανιάδι καὶ Καλαβρ. ἐπετηρίδι) ἐφρόνουν ὅτι αὕτη ἦτο ἐν

τῷ πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως ὑψηλῷ καὶ κωνοειδεῖ βουνῷ, οὗ ἐν τῇ κορυφῇ εἶνε ναῦσκος τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος. Ἀλλ' ἡ ἀκριβοὺς ἐπὶ τόπου ἔρευνα τῶν πραγμάτων προφανῶς κατέδειξεν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἄνω γυνῶμι εἰσιν ὅλως ἐσφαλμένα, καὶ ὅτι ἀκρόπολιν ὁ Κλείτωρ δὲν εἶχε. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶνε δυνατόν ἡ Κόντρα νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις, καθ' ὅσον τὰ νότια τείχη τῆς πόλεως ἀπτονται αὐτῶν τῶν κορυφῶν τῶν λοφίσκων, ὡς εἴρηται, ἀφίνοντα ἐκτὸς τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ πρὸς Β. αὐτῶν χώρῳ οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἵχνος τειχῶν, δι' ὧν νὰ περιεφράσσετο ἡ δῆθεν ἀκρόπολις, ἐπὶ πλέον δ' ἡ πρὸς Β. κλιτὺς τῶν λοφίσκων αὐτῶν εἶνε ἡρέμῃ κατωφερῆς οὐδὲ παρέχει καὶ χῶρον πρὸς ἀκρόπολιν, ἀλλὰ καὶ οἱ λοφίσκοι οὗτοι μόνις μέτρῃ τινα (περὶ τὰ δέκα) ὑψοῦνται ὑπὲρ τὴν πεδιάδα· ἂν δὲ τοῦνκντίον ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ λοφίσκοι οὗτοι ὡς ἀκρόπολις, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι σαφὲς τεῖχος πέριξ καὶ νὰ ἀφίνωσιν ἐκτὸς τοῦ τείχους μόνον τὰς κατωτέρας κλιτῦς τῶν λόφων. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος οὐδὲν οὐδαμοῦ ἵχνος ἀρχαίων τειχῶν ἢ οἰκοδομημάτων ὑπάρχει, εἰ καὶ ὁ ἵχῳρος εἶνε προσφύεστας πρὸς Ἰδρυσιν ἀκροπόλεως· ἀλλ' ἐπὶ πλέον τὰ τε δυσμικὰ καὶ τὰ βορειοδυτικὰ τείχη τῆς πόλεως τὰ ἐπὶ τόπου καταφανῆ, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἀπέχουσιν ἑκατοντάδας μέτρων ἀπὸ τῶν κατωτάτων ὑπωρειῶν τοῦ ἐν λόγῳ βουνοῦ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος οὐδὲ φαίνεται ποιά τις σχέσις τῶν τειχῶν πρὸς τὸν βουνὸν ἐκεῖνον. Ὁ Κλείτωρ ἄρα ἀκρόπολιν δὲν εἶχε· τοῦτο δ' ἐπιπροσθέτως καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Παυσανίου καὶ ἐκ τοῦ Πολυδίου· διότι ὁ μὲν Παυσανίας (Η'. 21, 2) σαφῶς λέγει ὅτι «οἰκεῖται δ' ἡ πόλις ἐν ὀμαλῇ, κύκλῳ δὲ ὄρη περιέχοντά ἐστιν οὐ μέγала», δηλοῖ δηλ. ὅτι ἡ πόλις κεῖται ἐν πεδιάδι, ὡς καὶ τῷ ὄντι ἔκειτο, καὶ ἐπομένως ἐστερεῖτο ἀκροπόλεως· ὁ δὲ Πολύδιος (Δ'. 18, 14 καὶ 19, 2-4) ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Κλειτορίων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν οὐδαμοῦ ὑπεμφαίνει ἀκρόπολιν, λέγων ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ στηρίζοντες τὰς κλίμακας ἐπὶ τῶν τειχῶν κατεπεύραζον τῆς πόλεως τῶν Κλει-

τορίων περιφρονησάντων τὰς Αἰτωλικὰς προτάσεις περὶ προσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν Αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, μέχρις οὗ οἱ Αἰτωλοί, ἀπελπίσαντες ὅτι θὰ κατελάμβανον τὴν πόλιν, ἀπεχώρησαν.

Τὰ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

Ἐπὶ τῶν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τοῦ Κλειτορος, τῶν τε ἐγγύς καὶ τῶν ἀπωτέρων, ἀλλ' ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς, σημειωτέα τὰ ἑξῆς.

1) Αἱ κυριώτεραι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐν τῇ μέσῳ που τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν παρὰ τὸν νῦν ναῖσκον τῆς Παναγίας καὶ ἐν τῇ μέσῳ που τῶν δυτικῶν τειχῶν, δηλ. ἀμφότεραι παρὰ τὴν νῦν ὁδὸν Μαζεῖκων - Μοστιτσίου· καὶ ἡ μὲν ἐκτὸς τῆς Ἀ. πύλης ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἤγε βεβαίως εἰς Καφυὰς καὶ εἰς Λουσοὺς, ἡ δ' ἐκτὸς τῆς Δ. πύλης ἤγε πιθανῶς εἰς Κύναιθαν διὰ τῆς πεδιάδος τῶν νῦν χωρίων Μοστιτσίου καὶ Καστελλίου καὶ διὰ τοῦ διασκέλου τοῦ λεγομένου Πρυόλιθα καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἑρασίνου ποταμοῦ ποταμίας χώρας, ἡ αὐτὴ δ' ὁδὸς ἴσως διηυθύνετο καὶ εἰς Ψωφίδα στρέφουσα ἐκ τοῦ κάμπου τοῦ Μοστιτσίου διὰ τοῦ διασκέλου τοῦ χωρίου Μαμαλούκα εἰς τὸν Πάϊον χεῖμαρρον κλ., ὥς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται. Τῷ ὄντι δὲ τὰ σημαντικώτατα πολυάνδρια τῶν Κλειτορίων ἦσαν τὸ μὲν ἐν ἐκατέρωθεν τῆς πρὸς Δ. τῆς πόλεως ἄνω ῥηθείσης ὁδοῦ ἀπὸ τῆς πύλης μέχρι που τοῦ ἡρειπωμένου ναΐσκου τοῦ Ἀγ. Πέτρου, τὸ δ' ἕτερον ἐκατέρωθεν τῆς πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως ὡσαύτως ἄνω ῥηθείσης ὁδοῦ παρὰ τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλησί). Καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸς Δ. τῆς πόλεως χώρῳ εὕρισκοντο ἀνέκαθεν καὶ εὕρισκονται ἐν τοῖς ἀγροῖς τάφοι μετὰ πολλῶν καὶ ποικίλων κτερισμάτων καὶ ἰδίᾳ κάτωθεν τῆς ὁδοῦ, δηλ. πρὸς Ν. τῆς ὁδοῦ Μαζεῖκων - Μοστιτσίου, μέχρι τοῦ ἡρειπωμένου ναΐσκου τοῦ Ἀγ. Πέτρου, ὅστις ἐξαφανισθεὶς σχεδὸν ἐν τῇ μέσῳ καλλιεργηθέντος ἀγροῦ καὶ ἐν σμικροτάτῳ ὑψώματι διασώζει εἰσέτι τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἐν οἷς εἰσιν ἐντετοιχισμένοι πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ

κομποὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι ἀπ' αὐτοῦ δὲ καὶ τῆς ἐγγύς αὐτῷ πρὸς Β. ὁδοῦ τῆς καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ καὶ νοτιωτάτῃ ὑπωρεΐα τοῦ βουνοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος μέχρι τῆς δυσμικῆς πύλης τῆς πόλεως ἢ ἀπόστασις διὰ τοῦ πολυανδρίου εἶνε περίπου 240 μέτρων, δι' ὧν πιθανῶς τοῦτο διήκε. Ἐπίσης δὲ λίθοι καλοὶ καὶ μεγάλοι εὑρέθησαν ἐν σμικροτάτῳ ὑψώματι ἐν ἀγρῷ Ν'Α. τοῦ ἁγ. Πέτρου καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως μία πλάξ⁷ συντετριμμένη ἤδη ἐκ τάφων πιθανῶς καὶ ἐγγύς πολλοὶ ὁπταὶ πλίνθοι. ἄλλη δὲ πλάξ μεγάλη μετ' ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ διεκρίνοντο αἱ λέξεις «ὦ ξεῖνε, χαῖρε» (καὶ τινες ἄλλαι δυσανάγνωστοι,) ἐπομένως ἐπιθυμία πλάξ, ἐσκαφείσα καὶ ἐκτεθειμένη ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς Β. τοῦ ἁγ. Πέτρου διεχωρίσθη καὶ ἀπεκομίσθη ἐσχάτως εἰς Μαζεῖκα ὑπὸ Μαζαίων εἰς τεμάχη. Ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως χώρῳ ὡσαύτως ἀνευρίσκοντο καὶ εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀγροῖς τάφοι μετὰ πολλῶν ἐπίσης καὶ ποικίλων κτερισμάτων περὶ τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας, ἀλλ' ὁ Καρνέσιος χεῖμαρρος ἔχει καταστρέψει καὶ μεταβάλλει τὸν χώρον ἐκεῖνον πολλάκις καὶ συχνάκις ῥοῦν μεταβάλλων. Ἐκεῖ που, ὡς ἐρρήθη, εὑρέθη καὶ τὸ περιώνυμον νεκρικὸν μαρμαρίνον ἀνάγλυφον τὸ ἄνω περιγραφέν ἀναχωσθὲν ὑπὸ τοῦ χεῖμαρρου. Ἐκεῖ που πρὸς τὰ Β'Α. τοῦ τῆς Παναγίας ναΐσκου εὑρέθη⁸ ἐν τῇ καλλιεργίᾳ ἀγρῶν οἰκοδόμημα μετὰ πληθύος ὁπτῶν πλίνθων χρησιμεῦον ἴσως ὡς λουτρόν, ἐν δὲ τῇ νῦν βαθεΐα κοίτῃ τοῦ χεῖμαρρου, ὅστις δι' αὐτῆς ἐνήργησεν οἶονεὶ ἀνασκαφήν, φαίνονται πλὴν τοῦ ἄνω ῥηθέντος στρογγύλου πύργου τῶν Β'Α. τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τρεῖς σπόνδυλοι κιόνων παρασυρθέντες ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ χώραν τοῖχοι μεταγενέστεροι καὶ ἔδαφος κεχωσμένον ὑπὲρ τὸ φυσικὸν καὶ τοῖχος⁹ συνεχῆς ἐν τῇ Ἀ. αὐτοῦ ὄχθῃ καὶ ἄλλα ποικίλα συντρίμματ¹⁰ καὶ κέραμοι καὶ πώρινοι λίθοι ἐντετοιχισμένοι.

2) Ἐν τῷ ναΐσκῳ¹¹ τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλησί) κεῖται κατερριμμένος πρὸ τῆς εἰσόδου λίθος ἀρχαῖος μετὰ ἀνοίγματος ἡμίθραυστος. Ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων τοῦ ναΐσκου εἰσὶν ἐντετοιχι-

σμένοι πολλοὶ ὀγκώδεις καὶ λαξευτοὶ ἀρχαῖοι λίθοι καὶ πώρινοι καὶ κέραμοι καὶ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου εἰς ὕψος μέτρου μαρμαρίνον τέμχος λίθου πρὸς τὰ ἐμπρός· ἐν δὲ τῇ βορείᾳ πλευρᾷ εὐθὺς ἄνω τῶν θεμελίων ἰδιαιτέρως εἰς ἀρχαῖος λίθος μετὰ γραμμῶν λαξευτῶν πρὸς τὰ ἐμπρός καὶ κυκλοτερῶν, μᾶλλον χρησιμοποιοηθεὶς ἐν βυζαντικῷ ναῷ, ὥς δηλοῦσι καὶ οἱ πώρινοι λίθοι, ἐν οἷς εἰς πολὺ μέγας, ὑπερφαίνοντες συνήθως βυζαντινοὺς ναοὺς· καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, ὥς εἰσὶν ἐντετοιχισμένα πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ αὐτὸς δ' ὁ λίθος τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς, ὥς εἰπὸν μοι, εἶνε σημαντικὸς καὶ ἐνεπιγράφος. Ἐγγὺς δὲ πρὸς Δ. τοῦ ναΐσκου τούτου εἶνε νῦν ἡ ξηρὰ κοίτη τοῦ Καρνέσιου ῥύακος, ἐκεῖ δ' ἐν τῇ ὁδῷ ἴσταται οὐχὶ κατὰ χώραν καὶ ῥαβδωτὸς σπόνδυλος κίονος διαμέτρου 0,40 μ.

3) Ἐν τῇ βορείᾳ κλιτύϊ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος ἐν θέσει Κιάφα εὐρέθησαν πῆλιντοι σωλῆνες καὶ ἄλλα ἀλλαχοῦ ἔχνη ὑδραγωγείου, ἐξ οὗ φαίνεται, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ζῶσαν παράδοσιν, ὅτι οἱ Κλειτόριοι εἶχον μετοχεύσει εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν τὸ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν περίπου πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ Κλείτορος καὶ πρὸς τὰ Ν'Α. τοῦ νῦν χωρίου Καστελλίου πολὺ ὕδωρ τοῦ κεφ. λοδρύσου, ὅπερ νῦν καλεῖται Βασιλικὸ πηγίδι, ὕδωρ ἄριστον καὶ δροσερώτατον.

4) Ἐπίσης κατὰ τὴν ζῶσαν παράδοσιν διωχέτευον ὕδωρ οἱ Κλειτόριοι· εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ ῥοῦ τοῦ πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως Ἀροανίου ποταμοῦ, ὅπερ ὅμως μόνον τὸ πρὸς Ν. τῆς ὁδοῦ Μαζεΐκων - Μοστιτσίου νότιον διαμέρισμα τῆς πόλεως ὕδρευε.

5) Καὶ περὶ τὸ χωρίον Καρνέσιον εὐρίσκονται ἐνίοτε νομίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαιότητος ἔχνη, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι καὶ ἐκεῖ που ὑπῆρχεν ἀρχαῖος συνοικισμὸς ὑδρευόμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὸ Καρνέσιον καὶ ὑπὲρ αὐτὸ πηγῶν.

6) Ὁ Κλείτωρ ποταμὸς παρέρρει ἀπὸ Ν. τὴν πόλιν τοῦ Κλείτορος εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν νοτίων αὐτῆς τειχῶν 100 - 200 μέτρων, εἰς τὰ Ν'Α. δὲ τῆς πόλεως παρὰ τὴν θέσιν Μπε-

νέσι ἐνοῦται μετὰ τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου, ἐκεῖ δὲ περίπου ὁ Παυσανίας ὁδεύων ἀπὸ τῆς συμβολῆς Κλείτορος καὶ Ἀροανίου (πρὸς τὰ Ν.Α. τῶν Μαζεΐκων) ἐν δεξιᾷ τοῦ Κλείτορος καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς συμβολῆς 1400 περίπου μέτρων (ἑπτὰ σταδίων κατὰ Παυσανίαν) διέδῃ τὸν Κλείτορα καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

7) Εἰς ἀπόστασιν 15' τῆς ὥρας περίπου πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς πόλεως καὶ πέραν τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ ὑπάρχει πηγὴ. Παρὰ τὴν πηγὴν λοιπὸν ἐν τῇ ὁδῷ Μαζεΐκων - Στρεζόδης κατὰκειται σπόνδυλος κίονος μήκους 2 μέτρων, κατωτέρω δὲ αὐτῆς πρὸς τὰ ΒΔ. κεῖται ἡ θέσις Κολόνναι ἢ Παληόνταρα, ὅπου ΝΔ. τῶν ἄλωνίων εὐρίσκονται διεσκορπισμένοι ἐπίσης πολλοὶ σπόνδυλοι κιόνων, εὐρέθησαν δὲ καὶ πλάκες κεχωσμένοι καὶ μνήματα, ὧν ἐντὸς μάχαιραι καὶ ἄλλα. Ἡ ἀπόστασις δ' αὕτη, ἡ πηγὴ, οἱ κίονες καὶ τᾶλλα εὐρισκόμενα ἀρχαῖα λείψανα ἐντὸς περιωρισμένου χώρου καὶ οἱ δύο Ἅγιοι Θεόδωροι, οἱ συνήθως ἔφιπποι, καὶ πιθανῶς διάδοχοι τῶν δύο Διοσκούρων, πιθανῶς ὑπεμφαίνουσι τὸν ναὸν «τῶν Διοσκούρων, καλουμένων δὲ μεγάλων θεῶν», ὧν τὸ ἱερὸν κατὰ Παυσανίαν (Η', 21, 4) μετὰ χαλκῶν ἀγαλμάτων ἀπεῖχε τῆς πόλεως ὅσον στάδια τέσσαρα (800 περίπου μέτρα).

8) Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γ. Σπηλιωτοπούλου ἐν Μαζεΐκοις καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ αὐτῆς προσόψει εἶνε ἐντετοιχισμένη 1 1/2 μέτρον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μαρμαρίνη πλάξ 0,49 μ. ὕψους καὶ 0,42 πλάτους μετὰ πλαίσιου ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἄλλου ἐν τῷ ἄνω ἄκρῳ, ὑπὲρ ὃ καὶ μικρὸν ἀέτωμα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποῖου κόσμημα σχήματος στρογγύλου· αὕτη εἶνε πλάξ ἐπιτύμβιος, ἐν ᾗ ἐν τῷ ἄνω μὲν χώρῳ, δηλ. τῷ ὑπὲρ τὸ μέσον πλαίσιον, εἶνε ἡ ἐπιγραφή: . . . ΕΚΤΙΚΕ ΧΑΙΡΕ, ἐν δὲ τῷ κάτω ἡ ἐπιγραφή: ΦΙΛΙΠΠΗ ΧΑΙΡΕ. Ἀκριβεστέρα δ' ἔρευνα ἔτι πλείω ἀρχαῖα θέλει ἀποκαλύψει πολλαχοῦ τῶν Μαζεΐκων, ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν ὁποίων καὶ σπόνδυλοι κιόνων πολλοὶ ἔχουσιν ἐγχωσθῇ πρὸς κόσμον.

9) Πρὸς Ἀ. δὲ καὶ πρὸς Ν. αὐτοῦ εἶνε μικρὰ ἐπίπεδος ἑκτασις μετὰ τινων ἐρειπίων, ὧς εἰπὸν μοι. Ἡ θέσις δ' αὕτη ἀπέ-

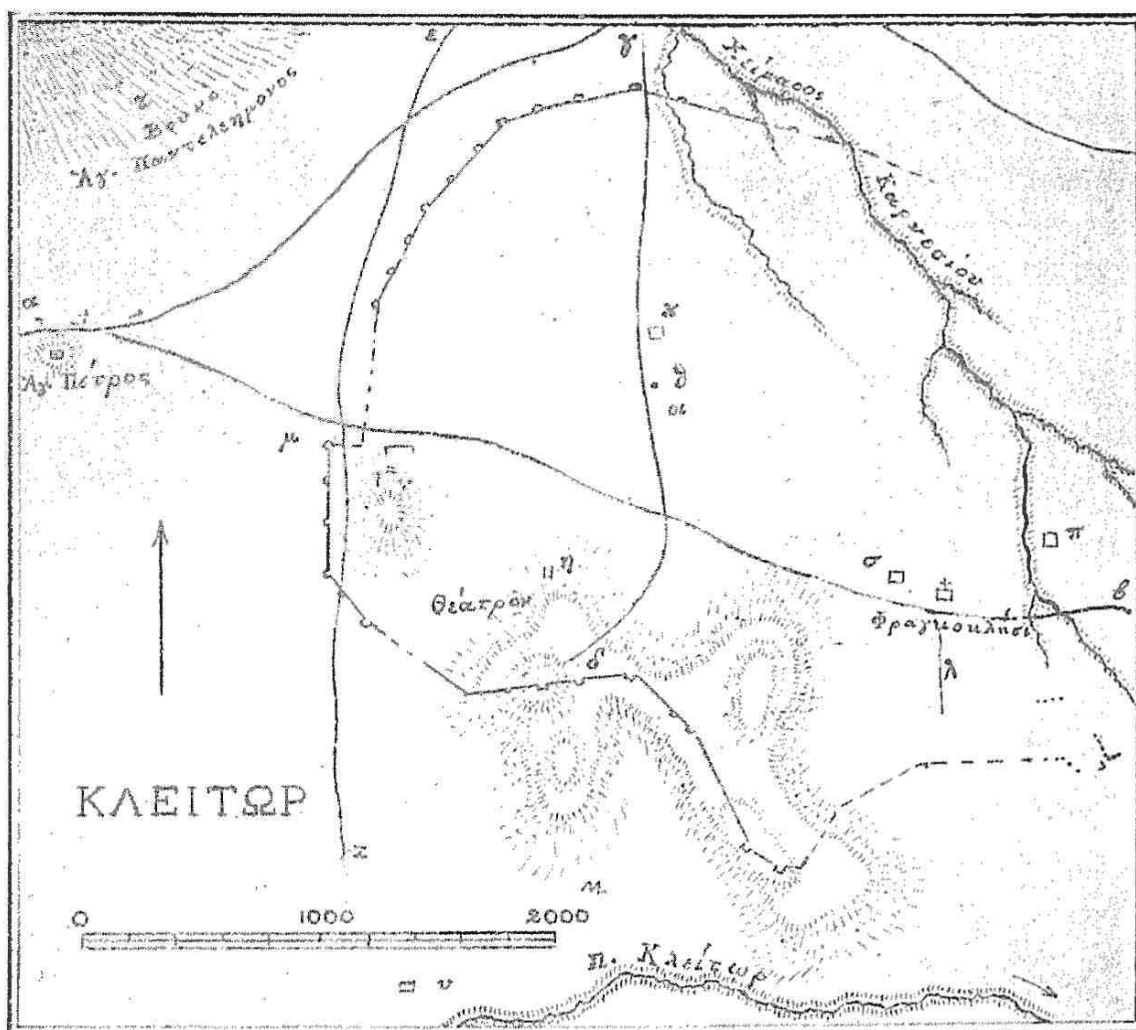
χει τοῦ Κλείτορος περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς τὰ ΝΔ. Μήπως ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς, ὅστις κατὰ Πausανίαν (H'. 21, 4) «ἐπὶ κορυφῆς ὄρους κείμενος πεποίηται τριάκοντα σταδίοις (=ἑξ' περίπου χιλιομέτροις) ἀπὸ τέρω τῆς πόλεως», ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ τε βουνοῦ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς προσαρμόζονται; Τὸν ναὸν τῆς Κορίας οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι τοποθετοῦσι πρὸς Β. τοῦ Κλείτορος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ μεταξὺ Κλείτορος καὶ Σουθενῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκασίαν, μὴ ὀρίζοντος τοῦ Πausανίου πρὸς ποῖον σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος ἐν σχέσει πρὸς τὴν πόλιν ἔκειτο, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἄνω καταφαίνεται, μᾶλλον πρὸς Ν. ἐξετείνοντο τὰ προάστεια τοῦ Κλείτορος καὶ οὕτω δὲν ἀποκλείεται ἡ πιθανότης, ὅτι καὶ ὁ τῶν Διοσκούρων καὶ ὁ τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς ναὸς ἔκειντο πρὸς Ν. τοῦ Κλείτορος. Ἴσως δ' ὅμως ὁ ἐν λόγῳ ἀρχαῖος ναὸς καὶ νῦν μετεποιήθη εἰς βυζαντιανὸν ναὸν ἢ καὶ μονὴν τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, οὗ φέρει τὸ ὄνομα.

10) Τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν τέλος ἀξίαν τοῦ Κλείτορος πραγματεύομαι ἐκτενῶς ἐν τε Ἀζανιάδι (σελ. 52 - 54, 80 - 90) καὶ Καλαβρ. ἐπετ. (σ. 33), φαίνεται δ' ὅτι καὶ ὁ Κλείτωρ καὶ ἡ Κύναιθα καὶ αἱ ἄλλαι ἐν Καλαβρύτοις πόλιν καὶ συνοικισμοὶ τὰς πρώτας αὐτῶν καταστροφὰς ἔπαθον ἐπὶ τῆς τῷ 396 μ. Χ. δεινῆς ἐπιδρομῆς τῶν ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον Γότθων.

Μετὰ τὰ ἄνω λεπτομερῶς ἐκτεθέντα θαρρούντως συνίστημι τῇ τε Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ τῇ Σ. Κυβερνήσει πρῶτον μὲν νῦν σπεύσωσι καὶ προφυλάξωσιν ἀπὸ τῆς περαιτέρω καταστροφῆς τὴν μεγαλύνουσαν καὶ ἀρχαίαν τῶν Κλειτορίων πόλιν, δεύτερον δὲ νῦν μὴ βραδύνωσι νῦν ἐνεργήσωσιν εὐρυτάτας ἀνασκαφὰς καὶ καθ' ἅπασαν μὲν τὴν ἑκτασιν τῆς ἐνδον τῶν τειχῶν ἀρχαίας πόλεως, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὰ τεῖχη πέριξ καὶ ἰδίᾳ τὰ ἀνατολικά πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτῶν, κατὰ τὸ θέατρον πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, κατὰ τὸ λεχθὲν Παλάτι, πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἐκεῖ ναοῦ, κατὰ τὴν θέσιν Ῥηγέικο χωράφι καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ὁ

ἐντεταλμένος ἤθελε νομίσει ἐπίκαιρον, ἐπὶ πλεον δὲ καὶ πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως ἐκτὸς τῆς πύλης περὶ τὸν ναῦσκον τοῦ Φραγκοκλησιῶν καὶ πρὸς Δ. τῆς πόλεως μεταξὺ τῶν δυτικῶν αὐτῆς τειχῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Πέτρου, δηλ. κατὰ τὰ δύο κυριώτερα πολυάνδρια, καὶ κατὰ τὴν θέσιν Κολλόνναι τοῦ Παλαιόνταρα πρὸς πιθανὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ναοῦ τῶν Διοσκούρων καὶ εἴπου ἄλλοθι.

Τοπογραφικὸς πῖναξ Κλείτορος

α-ε. Ὁδὸς Μοστιτσίου Μαζείων. — γ-δ Ὁδὸς Καρνεσίου-Κόντρας. — ε-ζ Ὁδὸς Καρνεσίου-μύλου Κεφαλαῶ. — λ. Ἰχνη τείχους. — μ Δ. πύλη; — ν Ἀ. πύλη; — τ Κιάφα. — Γ Παλάτι. — η Ναὸς Δήμητρος; — Π. λουτρὸν; — σ θέσις εὐρέσεως ἀναγλύφου.

Ἡ δὲ Κλειτορία, δηλ. ἡ κυριαρχία τοῦ Κλείτορος, ἐξετείνετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου ἐν τοῖς τέως δήμοις

Σουδενῶν, Καλλιφωνίας, Κλειτορίας, Λευκασίας (πλὴν τῆς ἀνατολικῆς περιοχῆς καὶ τῆς θέσεως τοῦ Παγκρατίου ἀνηκούσης τῇ Καφυάτιδι) καὶ Παΐων καὶ ἐν τοῖς χωρίοις Χοδόλης (Ἀροανίας), Δεχουνίῳ (Ψωφίδος), Ποδογορᾶς, Συριάμου Ξεροκαρυταίνης, Διδρίτσης καὶ Βάχλιας (Ἐλευσῖνος Γόρτυνος) Τοπορίστης καὶ Γλανίτσης (Γόρτυνος).

"Ἴδε τὸ παρατιθέμενον τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ Κλείτορος.

Καφναὶ - Καφυᾶτις. *

Μεταξὺ Λεβειδίου καὶ Κανδύλας (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μαντινείας) ὑπάρχει σειρὰ βουνῶν, ἀπὸ τῶν βορείων καὶ Β' Α. ὑπωρειῶν τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα καταρρέοντα πρὸς Β. καὶ πρὸς τὰ Β' Α. εἰσέρχονται εἰς τὴν Ὀρχομενικὴν πεδιάδα (ὁ Ὀρχομενὸς ἔκειτο παρὰ τὸ νῦν χωρίον Καλπάκι) καὶ σχηματίζουσι κεκλεισμένην (ἄνευ διεξόδου) λίμνην, τὴν λίμνην τῆς Κανδύλας (χωρίου κειμένου πρὸς τὰ Β. καὶ Β' Α. τῆς λίμνης), ταύτης δ' ἐκχειλίζουσης κατὰ χειμῶνα καὶ μετὰ πολλὰς βροχὰς τὰ ὕδατα ρέουσι πρὸς Δ. καὶ εἴτα πρὸς τὰ ΝΔ. εἰς τὴν Καφυατικὴν λίμνην (=τὴν λίμνην τῆς Χωτούσης), ἣτις ἐπίσης τὸν μὲν χειμῶνα ἐκχειλίζει καὶ κατακλύζει τὴν περὶ Κεφυατικὴν πεδιάδα, τὸ δὲ θέρος περιορίζεται ἐντὸς ἐπιμήκους κοίτης, ἣτις καλεῖται ὁ Βούιημος, περὶ ἣν ἰτέαι, πλάτανοι, λευκαὶ, τὸ βούτημα τῶν σαγματοποιῶν καὶ ἄλλα ποτάμια φυτὰ φύονται, καὶ κατασταλάζουσιν εἰς καταδόθραν κειμένην ἐν τῷ νοτίῳ ἄκρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ λίμνης, ὁπόθεν ὑπογείως καὶ ὑπὸ τὸ πρὸς Δ. καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. ὄρος Καστανιᾶν ρέοντα ἀνατέλλουσι καὶ πηγάζουσι καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις

* Εἰ καὶ ἡ Καφυᾶτις ἐν μέρει μόνον ἤπτετο τῆς ἐπαρχίας Καλαβρυτίων ἐπιξέτεινα τὰς ἐρεῦνας μου ἐφ' ἀπάσης ταύτης, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι θὰ διευκρινίσω, ὥς καὶ διευκρίνισα, τὰ περὶ αὐτῆς, καθ' ὅσον οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ περιηγηταὶ ἀσαφῶς καὶ σκοτεινῶς τὰ περὶ Καφυῶν ἐκθέτουσι.

τῶν ἀρχαίων καὶ κατὰ τὰς πεποιθήσεις τῶν νῦν εἰς τὸν Ῥεῦ-
νον, δηλ. εἰς τὸ ἐν τῷ Νταρεϊκῷ πεδίῳ κεφαλόβρυσον
Μπαλτσᾶκο παρὰ τὸ χωρίον Γκιουσι, τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν
τοῦ Τράγου ποταμοῦ. Ὡς δηλ. ἡ Φενεατικὴ λίμνη σχηματίζει
ὑπογείως τὴν παμμεγίστην πηγὴν τοῦ Λάδωνος καὶ ἡ λίμνη
καὶ καταδόθρα τῶν Σουδενῶν σχηματίζει τὴν ὀγκώδη πηγὴν
τοῦ Ἀροανίου ὑπογείως, οὕτω καὶ ἡ Καφυατικὴ λίμνη καὶ
καταδόθρα σχηματίζει ἐπίσης τὴν μεγάλην πηγὴν τοῦ τρίτου πο-
ταμοῦ Τράγου ἐπίσης ὑπογείως· ἡ δ' ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Κα-
φυατικῆς καταδόθρας μέχρι Ῥεύνου (ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας,
οὐχὶ ἡ ὑπόγειος) διὰ τῆς ὁμαλῆς καὶ σχεδὸν πεδινῆς περιοχῆς
τοῦ χωρίου Μπεξενίλου εἶνε περίπου 3 1/2 ὥρων. Πρὸς τὰ
Ν.Α. δὲ τῆς καταδόθρας καὶ εἰς μικρὰν (ὥσει 20' τῆς ὥρας)
ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βορείων κλιτύων τοῦ πρὸς Ν. τῆς Καφυα-
τικῆς λίμνης βουνοῦ εἶνε τὸ χωρίον Πλέσια (τοῦ τέως δήμου
Ὀρχομενοῦ, ἐν ᾧ ἡ Χωτούσα καὶ ἡ Κώμη εἶνε χωρία τοῦ
τέως δήμου Νάσων, οὐ ἔδρα τὸ Δάρα).

Ἡ Καφυατικὴ λίμνη σχηματίζεται ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν πη-
γῶν καὶ υετίων ὑδάτων, ἀλλὰ κυριώτατα ἀπὸ τὸ Μπεντενέικο
κεφαλόβρυσον (ἐν τῷ Β.Α. χώρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος
κατωτέρω τοῦ χωρίου Μπεντενίου), ἀλλὰ δέχεται, ὡς εἴρηται,
ἐν τῷ πρὸς Ἀ. αὐτῆς χώρῳ καὶ τὰ ὕδατα τῆς Ὀρχομενικῆς
λίμνης (τῆς Κανδύλας), ἧς πάλιν ἡ κύρια πηγὴ εἶνε παρὰ
τὴν Κανδύλαν. Ἐν τῇ ἐνώσει δὲ τῶν ὑδάτων, δηλ. ἐν τῇ
εἰσροῇ τοῦ ὕδατος τῆς Ὀρχομενικῆς λίμνης εἰς τὸ τῆς
Καφυατικῆς, ὑπάρχει καὶ γέφυρα λεγομένη Ἀγαλέϊκο γεφύρι
(= γέφυρα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ἐγγύς χωρίου, ὃ καλεῖται Ἀγαλι),
φαίνεται δ' ὅτι ἐκεῖ οἱ Καφυᾶται κατεσκεύασαν τὸ τεχνητὸν
πρόχωμα, ὅπως μὴ τὸ ὕδωρ τῆς Ὀρχομενικῆς λίμνης ἐκχειλι-
ζούσης ἐπεισρέον καὶ κατερχόμενον εἰς τὴν Καφυατικὴν «ἢ
βλάβος τῇ ἐνεργῷ τῶν Καφυατῶν», δηλ. καταπλημμυρῇ καὶ
βλάβπτῃ τὴν εὐφορον πεδιάδα τῶν Καφυῶν (Παυσαν. Η'. 23, 2).

Ἐν τῇ παραδόσει τοῦ χωρίου Χωτούσης παρέμεινε τὸ
ὄνομα τῶν Καφυῶν, ὅπερ ὀνομάζουσιν οὐδετέρως: τὸ Καφυῶν.

Τὰ δ' ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖνται πρὸς τὰ Ν'ΑΝ. τῆς Χωτούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου περίπου ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐν τῇ Β'Α. ἄκρᾳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος. Μία ὁδὸς βατὴ ἄγει ἀπὸ τῆς Χωτούσης εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπὲρ ἣν κωνοειδῆς λοφίσκος μετὰ ναΐσκου τοῦ ἁγ. Γεωργίου, καὶ ἄλλη ὁμοίως ἄγει εἰς τὴν πηγὴν Λοιζάχον (ὁ Λοιζάχος) καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν πηγὴν Βαλιεζίκι(ον) κειμένην ἐν τῇ πεδιάδι, ἀμφότεραι δ' αὗται αἱ ὁδοὶ ἔχουσι περίπου διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Μεταξὺ λοιπὸν τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἐξαπλοῦνται τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς περιωνύμου πόλεως τῶν Καφυῶν, ἣτις καίπερ μεταξὺ ἰσχυρῶν γειτόνων (Ὁρχομενίων, Φενεατῶν, Κλειτορίων καὶ Μεγαλοπολιτῶν) κειμένη, ἠδυνήθη καὶ νὰ ἀκμάσῃ καὶ ἀνεξάρτητος μετ' ἐκτενοῦς περιοχῆς νὰ διαμείνῃ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου, καθ' ὅσον ἡ περιφέρεια αὐτῆς καὶ κυριαρχία ἐξετείνετο ἐν τῇ Καφυατικῇ πεδιάδι, ἐν τῇ ποταμίᾳ κοιλάδι τῶν ποταμῶν Τράγου καὶ Μαλοῖτα μέχρι που πρὸς 'Α. τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς τὸν Λάδωνα καὶ ἐν τοῖς πέριξ τούτων ὄρεσι καὶ βουνοῖς.

Ἡ πόλις τῶν Καφυῶν κατὰ τὰ ἔχνη τῶν τειχῶν αὐτῆς εἶχε σχῆμα τετραπλεύρου, ἐκάστη τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἶχε περίπου μῆκος ἡμίσεος χιλιομέτρου. Ἐστερεῖτο δ' ἀκροπόλεως, διότι οὐδαμοῦ πέριξ οὔτε λόφος πρὸς τοῦτο ὑπάρχει οὔτε ἔχνη φαίνονται ἢ εὐρέθησαν, ἀλλ' ἔκειτο, ὡς εἴρηται ἐν τῇ βορείᾳ ἀρχῇ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ ἐν ἐπικλινεῖ θέσει κειμένου νῦν χωρίου Χωτούσης, ἣτις (Χωτούσα) ἔχει ἐλαφρὰν κλίσιν ἐν τῷ ἐδάφει αὐτῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Κέντρον τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἦτο περὶ τὸν ἡρειπωμένον νῦν ναΐσκον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὅλη θέσις τῶν ἐρειπίων λέγεται Ἀγιάννης, (ἵς τὸν Ἀγιάννη), ἡ ὅλη δ' ἔκτασις αὐτῆς καλλιεργεῖται εἰς σῖτον. Πανταχοῦ δὲ τῶν ἐρειπίων εὐρίσκονται διεσπαρμένα πλήθη οἰκοδομικῶν λίθων, κεραμείων συντριμμάτων καὶ ἀγγείων, πολλάκις δ' ἐν τῇ καλλιεργίᾳ εὐρίσκονται νομίσματα ποικίλα, μικρὰ ἀναθήματα χάλ-

κινα και πήλινα και εξ άλλης ύλης, πλίνθοι οπλαί, υδρίαι και άλλα εύρήματα, κυριώτατα δὲ και πλεισταχοῦ σπόνδυλοι κίωνων ἀρράδωτοι, ἐνιαχοῦ δὲ και βάρδωτοι μήκους μέτρου περίπου και διαμέτρου 0,40 - 0,50 και ὅμοιοι τοῖς ἐν Κλείτορι και Ψωφίδι, πάντες δ' ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου· κάλλιον διασώζονται ἔχνη τοῦ δυτικοῦ τείχους, ἐνθα τὸ πάχος αὐτοῦ εἶνε 3,70 ἐν δὲ τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τοῦ τείχους σώζονται εὐκρινῇ τὰ θεμέλια δύο πύργων κυκλοτερῶν κομψότατα ὠκοδομημένων ἐν ἰσοδομικῷ κλασικῷ ῥυθμῷ, ὡς και τὸ ὅλον τεῖχος εἶνε ὠραῖον ἰσοδομικόν, ἐξ ἐγχωρίου τιτανολίθου ἐπίσης, ἐξ οὗ δηλοῦται, ὅτι οἱ πύργοι τοῦ τείχους τῶν Καφυῶν ἦσαν κυκλοτερεῖς, ὡς και οἱ τοῦ Κλείτορος, ἐν ᾧ οἱ τῆς Πάου και τῆς Ψωφίδος ἦσαν τετραπλευρικοί. Ἐν ταῖς λοιπαῖς δ' ὁμως πλευραῖς τῆς πόλεως τὰ τεῖχη εἶνε δυσπαρακολούθητα ὡς ἐκ τῆς καλλιεργίας τοῦ ἐδάφους και τοῦ χρόνου ἀφανισθέντα πλεισταχοῦ. Ἀλλὰ και ἐντὸς τῆς πόλεως πλεισταχοῦ κεῖνται κατὰ χώραν τοῖχοι λαξευτοὶ και κομποί, ὡς οἱ τοῦ τείχους, χρησιμοποιοῦντες ὑπὸ τῶν γεωργῶν ὡς ἀναλήμματα τῶν ἀγρῶν, ἀφθονοῦσι δὲ και κομποὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι πλεισταχοῦ τῶν ἀγρῶν οἱ μὲν κατὰ χώραν, οἱ δὲ μετακινηθέντες.

Ποῦ δ' ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Η'. 23, 3 - 4) μνημονευόμενοι ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος και τῆς Κνακαλησιᾶς Ἀρτέμιδος; Τοῦτο δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἄνευ ἀνασκαφῶν, ἴσως δ' ὁ τοῦ Ποσειδῶνος ναὸς ἔκειτο ἐνθα νῦν τὸ ἡρειπωμένον, ὡς εἴρηται, ναῖδριον Ἀγιάννης, περὶ ὃ κεῖται πληθὺς ἐρειπίων και συντριμμάτων.

Ἡ πόλις (τὸ πόλισμα) λοιπὸν τῶν Καφυῶν ἔκειτο (Παυσ. Η'. 23, 3) «ἐπὶ τοῦ πεδίου (τοῦ Καφυατικοῦ δηλ.) τῷ πέρατι ὁρῶν οὐκ ἄγαν ὑψηλῶν (δηλ. τῶν ἄνω τῆς Χωτούσης) ὑπὸ τοῖς ποσίν». Οὔτε ἄρα ἀκρόπολιν εἶχεν, ὡς και αὐτὰ τὰ ἐρείπια δεικνύουσιν, και τῷ ὄντι κεῖται ἐν τῷ βορείῳ ἄκρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος, ὡς εἴρηται. Ἡ δὲ ὑπὸ Παυσανίου (Η'. 23, 2:

«Κατὰ δὲ τὸ ἐντὸς τοῦ χώματος», δηλ. πέραν καὶ πρὸς Δ. τοῦ προχώματος τοῦ μεταξὺ Ὀρχομενικῆς καὶ Καφυατικῆς λίμνης, «παρέξεισιν ἄλλο ὕδωρ, πλήθει μὲν ὅσον τε εἶναι ποταμόν, κατερχόμενον δ' ἐς χάσμα γῆς ἀνεισιν αὖθις παρὰ Νάσους καλουμένας· τὸ δὲ χωρίον, ἔνθα ἀνεισιν, ὀνομάζεται Ῥεῦνος. Ἀνατεῖλαν δ' ἐνταῦθα τὸ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τούτου παρέχεται ποταμόν ἀέναον Τράγον») μνημονευομένη μεγάλη πηγὴ, ἡ σχηματίζουσα τὴν ἀρχὴν τῆς Καφυατικῆς λίμνης, εἶνε προφανῶς τὸ νῦν Μπεντενέικο Κεφαλόδρυσο, ὅπερ, ὡς ἄνω εἴρηται, μετ' ἄλλων πηγῶν σχηματίζον τὴν Καφυατικὴν λίμνην διὰ τῆς καταδόθρας καταλήγει εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Τράγου Ῥεῦνον. Τὸ δ' ὄρος Κνάκαλος, ἔνθα ἐπέτειον ἐορτὴν ἡγόν τῇ Κνακαλησίᾳ Ἀρτέμιδι (Παυσ. Η'. 23, 3), εἶνε πιθανῶς, ὡς καὶ ὁ Bursian (σ. 205 - 206) εἰκάζει, αὐτὸ τὸ νῦν ὄρος Καστανιά, τὸ πρὸς Δ. τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Νάσων, ἴσως δ' ἐπ' αὐτοῦ ἦτο καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ δὲ Μενελαΐς πηγὴ (Παυσ. Η'. 23, 4: «ὀλίγον δ' ὑπὲρ τὴν πόλιν πηγὴ τέ ἐστι καὶ ἐπὶ τῇ πηγῇ πλατάνος μεγάλη καὶ εὐειδὴς πέφυκε· καλοῦσι δ' αὐτὴν Μενελαΐδα, Μενέλαον στρατὸν ἀθροίζοντα ἐς Τροίαν ἀφικέσθαι τε ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τῇ πηγῇ τὴν πλατάνον φυτεῦσαι λέγοντες· ἐφ' ἡμῶν δὲ καὶ τὴν πηγὴν κατὰ ταῦτά τῇ πλατάνῳ καλοῦσι Μενελαΐδα») μετὰ τῆς ἀρχαιοτάτης πλατάνου εἶνε προφανῶς ἡ νῦν ἄνω ῥηθεῖσα πηγὴ Λοιζάχος, ἡ κειμένη πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ πεδίου καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ κλιτύϊ τοῦ πρὸς Δ. βουνοῦ καὶ ἐν ἐδάφει ἐλάχιστόν τι ὑψηλοτέρῳ τῆς πόλεως, ἀπὸ τῶν ΒΔ. τειχῶν τῆς ὁποίας ἀπέχει μόλις μέτρα τινά. Νῦν περὶ τὴν πηγὴν εἰσιν ἱέαι καὶ λεῦκαι, ἔχει δ' ὕδωρ ὀλίγον, ἀλλὰ δροσερώτατον καὶ εὐγευστον.

Κατὰ τὰνωτέρῳ λοιπὸν πλανῶνται οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, καὶ δὴ ὁ Bursian, λέγοντες (Bursian Γεωγρ. ἀρχαίας Ἑλλάδος τόμος Β'. σελ. 205 - 206) ὅτι «ἡ πόλις Καφυαὶ ἔκειτο πιθανῶς ἐφ' ἐνὸς ἀποκρήμνου λόφου ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς

πεδιάδος ὑψουμένου καὶ μεμονωμένου, οὗ ἡ κορυφή περιβάλλεται ὑπὸ λειψάνων ἀρχαίων τειχῶν, καθὼς καὶ περὶ τὸν λόφον τοῦτον· τὰ δὲ περὶ τὰ 10' τῆς ὥρας βορείως ἀπὸ τούτου ἐν τῇ πεδιάδι εὐρισκόμενα λείψανα τειχῶν καὶ μαρμάρινα θρύμματα ἀνήκουσι προφανῶς τῇ κατὰ Παυσανίαν μόνον ἐν στάδιον τῆς πόλεως ἀπεχούσῃ θέσει Κονδυλέα καὶ τῇ εἰς τιμὴν αὐτῆς ἰδρυμένῃ ναῷ τῆς Κονδυλεΐτιδος Ἀρτέμιδος. Οὗτοι δηλ. εἴτε ἀπροσεκτήσαντες εἴτε ἕτερος παρ' ἑτέρου ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐσφαλμένως λαβόντες πληροφορίας, ἄνευ ἐπισκέψεως ἢ σοδραῶς ἐξερευνήσεως τοῦ χώρου τὴν μὲν πόλιν τῶν Καφυῶν τοποθετοῦσιν ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος, τὴν δὲ Κονδυλέαν ἐκεῖ, ἐνθα ἐγὼ ἀνεῦρον τὰ ἐρείπια τῶν Καφυῶν. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς πεδιάδος καὶ ἐν γένει ἐν τῇ δυσμικῇ αὐτῆς ἄκρῃ οὔτε λόφος ἀπόκρημνος καὶ μεμονωμένος ὑπάρχει οὔτε ἴχνη ἐκεῖ ἀρχαίων τειχῶν καὶ ἀρχαίων μνημείων εὐρέθησαν ἢ εὐρίσκονται, μόνον δὲ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς πεδιάδος καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὴν βορείῳ κλιτύϊ ἐκ τοῦ νῦν χωρίου Μπεζενίκου κατὰ τὴν θέσιν Παλαιοχωρί εἶναι ἴχνη νεωτέρου τινὸς χωρίου καὶ ἐρείπια οἰκημάτων, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τῶν Καφυῶν εἶναι ἀπόστασις μιᾶς περίπου ὥρας καὶ οὐχὶ δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, ἐὰν ὑποθέσῃ τις ὅτι οὗτοι ἐξέλαβον τὸ Παλαιοχωρί ὡς Καφυᾶς καὶ τὰς Καφυᾶς ὡς Κονδυλέαν. Καὶ κατὰ τὸ νότιον τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ ὀλίγον πρὸς Δ. τῆς καταδόθρας ὑψοῦται ἀπόκρημνός τις καὶ πετρώδης λοφίσκος καλούμενος Πέτρα, οὗ πρὸς Δ. εἶνε τὸ Παλαιοχωρί, ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶνε γυμνότατος καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἀρχαίου ἴχνους καὶ ὡσαύτως ὥραν ἀπέχων ἀπὸ τῶν Καφυῶν. Δεύτερον δὲ τὰ ἐν Καφυαῖς ἐκτεταμένα ἐρείπια μετὰ τειχῶν καὶ πύργων δὲν δικαιολογοῦσι τὴν θέσιν ναοῦ μόνον (τῆς Κονδυλέας), δι' ὃν ἐλάχιστος χώρος ἀπητεῖτο. Τρίτον δ' ὁ Παυσανίας σαφέστατα λέγει ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ πεδίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ λόφου. Τέταρτον δὲ περὶ τὸ Παλαιοχωρί καὶ τὴν Πέτραν δὲν ὑπάρχει πηγὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν δύνανται οὗτοι νὰ δεῖξωσι τὴν Μενελαΐδα πηγὴν. Ἐξ ἐναντίας δὲ πρὸς τὴν

ἐμὴν τοποθέτησιν καὶ περιγραφὴν τῆς πόλεως τὰ πάντα προσφύεστατα ἐναρμονίζονται.

Ποῦ δ' ὅμως ἔκειτο τὸ χωρίον ἢ Κονδυλέα μετὰ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Κανδυλεάτιδος; Ἀρτέμιδος (Πκυσ. Η' 23, 6: «Καφυῶν δ' ἀφῆστηκεν ὅσον στάδιον (δηλ. 200 μέτρα περίπου καὶ οὐχὶ 10' τῆς ὥρας, ὡς εἰκοτολογοῦσιν οἱ ξένοι ἀρχαιοδίφαι) Κονδυλέα χωρίον καὶ Ἀρτέμιδος ἄλλος καὶ ναὸς ἐστὶν ἐνταῦθα καλουμένης Κονδυλεάτιδος τὸ ἀρχαῖον»...); Τοῦτος δυστυχῶς δὲν δύναται νῦν νὰ καθορισθῇ, οὐδαμοῦ εὐρεθέντος ἵχνους τινός. Ἐπειδὴ δ' ὅμως πρὸς Δ. τοῦ Λοτζάχου (τῆο Μενελαΐδος) περὶ τὰ 300 μέτρα (δηλ. περὶ τὸ 1 1/2 ἀρχαῖον στάδιον) ἐπὶ κλιτύος τοῦ πρὸς Δ. τῶν Καφυῶν βουνοῦ ὑπάρχει ἡ θέσις Ἐκκλησίτσα, ἐνθα κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν χωρικῶν ὑπῆρξεν ἐξωκλήσιόν τι μὴ ὑπάρχον νῦν, δύναται τις ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς παραδόσεως νὰ τοποθετήσῃ μετὰ τινος πιθανότητος ἐκεῖ που τὴν Κονδυλέαν.

Κατὰ τὰ ἄνω λοιπὸν τὰ ἐρείπια τῶν Καφυῶν παρέχουσι τὴν εἰκόνα πόλεως μεγάλης καὶ σπουδαίας, ἐπειδὴ δ' αὕτη ἐν πεδιάδι κειμένη κατέπεσε καὶ κατεχώσθη καὶ δὲν παρεσύρθησαν τὰ κατ' αὐτήν, διὰ τοῦτο πέπεισμαι ὅτι συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ἐν τῇ χώρῃ αὐτῆς θέλει ἀποκαλύψει καὶ δλόκληρον τὸ περιφερικὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως τεῖχος καὶ τοὺς δύο ἐν αὐτῇ ναοὺς καὶ πολλὰ ἄλλα καὶ σπουδαῖα εὐρήματα.

Ἡ δὲ Καφυᾶτις τέλος, δηλ. ἡ κυριαρχία τῶν Καφυῶν, ἐξετείνετο ἐν τῇ Καφυατικῇ πεδιάδι καὶ τοῖς πρὸς Β., πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν. βουνοῖς, ἐφ' ὅσον τὰ ὑέτια ὕδατα αὐτῶν ρέουσι πρὸς αὐτήν, καὶ ἐν τῇ πρὸς Δ. πεδιάδι τοῦ Δάρα (τοῖς ἀρχαίοις Νάσοις), δηλ. ἐν ταῖς περιφερείαις τῶν χωρίων Μπεζενίκου, Δάρα, Γκιούσι, Κώμης, Κερπιγῆς (τῆς Γόρτυνος) καὶ ἐν μέρει τοῦ Παγκρατίου, δηλ. ἐν τῇ χαράδρῃ Τράγου-Μαλοῖτα μέχρι τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ χωρίου Παγκρατίου θέσεως «στουὺς Πολέμους».

* Η Πάος *

Τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης Πάου κεῖνται ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ νῦν χωρίου Σκουπίου (τοῦ τέως ἐξ αὐτῆς κληθέντος δήμου Παΐων) καὶ κατὰ τὴν θέσιν Σκουπίτιον.

Τῆς πόλεως ταύτης μνημονεύουσι δύο μόνον ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Παυσανίας. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (βιβλ. Γ' κεφ. 127) διηγείται, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἔζη ὁ ὀνομαστός ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀρκαδίαν Εὐφορίων, ὅστις εἶχε φιλοξενήσει οἴκοι τοὺς Διοσκόρους καὶ μετὰ τοῦτο ἐφιλοξένει τοὺς πάντας ἀνθρώπους καὶ ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λαφάνης τῷ 582 π. Χ., λόγῳ τῆς τοῦ πατρὸς φήμης καὶ ἀξίας μετέδωκε εἰς Σικυῶνα ὡς μνηστήρ τῆς πολλῆς Ἀγαρίστης, κόρης τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθένους, μεταξὺ τῶν 13 ὄλων ἐπιλέκτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνῃ νεανιῶν καὶ δὴ ἐκ τῆς ὄλης Ἀρκαδίας μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος Ἀμιάντου υἱοῦ τοῦ Λυκούργου· καλεῖται μάλιστα αὐτόθι ὁ Λαφάνης οὗτος οὐχὶ ἀπλῶς Ἀρκάς, ἀλλ' Ἀρκὰς Ἀζᾶν (ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος). Ὁ δὲ Παυσανίας (Η'. 23,9) μεταβαίνων ἐκ Καφυῶν εἰς Ψωφίδα λέγει, ὅτι ἀφοῦ παρήλθε τὸν ὄρυμνόν τοῦ Σόρωνος, εἶδε «Πάου κώμης ἐρείπια». Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ πόλις ἦτο ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἀκμαία, εἰ καὶ δὲν εὗρέθησαν εἰσέτι νομίσματα αὐτῆς, ἐνωρὶς δ' ὅμως καὶ ἴσως μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμπίεσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων Κλείτορος καὶ Ψωφίδος παρήκμασε καὶ ὑπετάχθη ὑπὸ τῶν Κλειτορίων, ὑφ' οὓς ὑπήγετο ἐπὶ Παυσανίου. Ὅτι δ' ὅμως κατωκεῖτο καὶ ἐπὶ Παυσανίου καὶ μετ' αὐτόν, μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα νομίσματα τὰ εὕρισκόμενα αὐτόθι, ἅτινα εἶνε καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐκ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ἀχαϊκῶν χρόνων καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὅπερ δεικνύει ὅτι οὐχὶ ἡρει-

* Ἡ Πάος καὶ καθ' Ἡρόδοτον: ἡ Παῖος ἢ τὸ Παῖον.

πωμένην ὅλως, ἀλλ' ἐν παρακμῇ ἰδὼν αὐτὴν ὁ περιηγητὴς ἀντιπαρῆλθεν.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Πάου τὰ σημαντικώτατα κατὰ χώραν εἶναι ὁ περίβολος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως μήκους 516 γ. μέτρων, ὃν παρακολουθεῖ τις πέριξ εὐκρινέστατα. Ὁ λόφος Σκουπίτσιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐν λόγῳ ἀκρόπολις, εἶνε κωνοειδής, ἔχει ὕψος ἀπὸ τῆς κάτω αὐτοῦ πεδιάδος τοῦ χωρίου Σκουπίου 70 περίπου μέτρων, ἀπὸ βορρᾶ δὲ χωρίζεται διὰ διασκέλου ἀπὸ τοῦ πολὺ ὑψηλοτέρου βουνοῦ τῆς Τρίφτας, ἀπὸ δὲ τοῦ διασκέλου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ λόφου Σκουπιτίου τὸ ὕψος εἶνε 30 περίπου μέτρων. Ἐγγὺς δὲ τοῦ διασκέλου καὶ πρὸς Ἀ. αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς που μετ' αὐτοῦ ἐπιφανείας ὑπάρχει καὶ νῦν ἡ πηγὴ Διάσελον, ἥς τὸ ὕδωρ διὰ κεραμείων σωλήνων (μήκους 0,80 καὶ διαμέτρου 0,15), διωχετεύετο ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατὰ τὸ ΝΔ. αὐτῆς ἄκρον ἐντὸς δεξαμενῆς καὶ νῦν καλῶς πωρ σωζομένης. Πρὸ ἐτῶν ἀνεσκάφησαν πολλοὶ τοιοῦτοι σωλῆνες ὑπὸ τῶν Σκουπιωτῶν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἢ ἐθραύσθησαν, εἶδον δὲ τότε καὶ ἐγὼ τοιούτους· ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς πηγῆς μέχρι τῆς δεξαμενῆς εἶνε 230 μέτρα, ἐξ ὧν τὰ 96 ἰπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ ἁλωνίου τοῦ διασκέλου, τὰ 118 μέχρι τοῦ τείχους καὶ τὰ 17 ἀποτελοῦσι τὸ ὑδραγωγεῖον, ἀφ' ἧς εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τῆς ῥοῆς αὐτοῦ εἰς τὴν δεξαμενὴν. Τὸ δ' ὕδωρ τῆς πηγῆς τῶν Πλατάνων (ἄνω τοῦ Παλαιομύλου) τὸ περὶ τὰ 8' τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς ἀκροπόλεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἰσῆρχετο ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ὥς τινες ὑπέθεσαν, διότι εἶνε χαμηλοτέρα ἢ πηγὴ αὐτοῦ, ἢ ἀλλ' ἐὰν καὶ τοῦτο διωχετεύετο εἰς τὴν Πάον, εἰσῆρχετο εἰς τὴν κάτω πόλιν πρὸς Δ. τῆς δεξαμενῆς.

Ὁ χώρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Πάου εἶνε ἐπικλινής καὶ ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς κορυφῆς πρὸς τὰς τρεῖς πλευράς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς τὴν βόρειον, διότι αὕτη εἶνε λίαν ἀπόκρημνος καὶ ὥς ἐκ τούτου τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως διήρχετο διὰ τοῦ χείλους αὐτῆς τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Σκουπιτίου,

ἀλλὰ καὶ ἀκατοίκητος ἦτο ἡ βορεία καὶ ἀπόκρημνος καὶ ὑπόσκιος καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους πρόσοψις τοῦ λόφου τούτου.

Ἐν τῇ ΒΔ. γωνίᾳ τῆς ὅλης ἀκροπόλεως ἀκριβῶς εἶνε τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἄνω ῥηθείσης δεξαμενῆς, οὗ ὁ πρὸς Δ. τεῖχος εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως διατηρούμενον αὐτόθι εἰς ὕψος 3 μέτρων, αὐτὴ δ' ἡ δεξαμενὴ ἔχει μῆκος 11 μέτρων καὶ πλάτος 8· οἱ λίθοι τοῦ τείχους ἔχουσι κοιλίας πρὸς τὰ ἔξω, ὡς συνήθως, εἰς δ' αὐτῶν μέγας ἔχει μῆκος 1,45, πλάτος 0,80 καὶ ὕψος 0,50. Τὰ τεῖχη ἐν γένει τῆς ἀκροπόλεως ἐνιαχοῦ μὲν διατηροῦνται καλῶς καὶ μέχρις ὕψους 2,60, ἐνιαχοῦ δ' εἶνε ἐπεσκευασμένα διὰ νεωτέρων ἐπισκευῶν καὶ δὴ ἐνιαχοῦ καὶ δι' ἀμμοκονίας (δειγμα τῆς καὶ μετὰ Χριστὸν οἰκήσεως τοῦ χώρου ἔστω καὶ ἐν παρρημίᾳ καὶ πενιχρότητι), ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὅλως ἔχουσι καταπέσει καὶ οἱ λίθοι αὐτῶν κατακυλισθῇ πρὸς τὰ κάτω μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων ὑπωρειῶν τοῦ λόφου διὰ τὸ σφόδρα ἐπικλινές τοῦ ἐδάφους. Εἶνε ἐκ τῶν ἐγγχωρίων Ἀρκαδικῶν τιτανολίθων, ὧν βρίθκει καὶ αὐτὸς ὁ λόφος καὶ οἱ πέριξ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐκτισμένα κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν ρυθμόν, ἀλλ' οὐχὶ τὸν τέλειον καὶ κομψὸν ἰσοδομικὸν ρυθμόν τὸν συνήθη μετὰ τὰ Μηδικά, ἀλλ' ἔχει τι τὸ ἀτελές, ἀποτελεῖ δηλ. οἶοναί μετὰδασιν ἀπὸ τοῦ πολυγωνικοῦ εἰς τὸν ἰσοδομικὸν ἢ μᾶλλον εἶνε ὁ πρῶϊμος καὶ ἀρχαῖκος ἰσοδομικὸς ρυθμός, ὅπερ ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Πάος ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων καὶ κατὰ συνέπειαν ἤκμαζε κατὰ τὸν 7ον καὶ μάλιστα τὸν 6ον αἰῶνα π. Χ. (τῷ 582 ἤκμαζεν ὁ νεανίας Λαφάνης τοῦ Εὐφορίωνος).

Ἀπ' αὐτῆς λοιπὸν τῆς δεξαμενῆς ἀρχοῦνται τὰ δυσμικὰ τεῖχη τῆς ἀκροπόλεως, μεθ' ἃ ἀκολουθοῦσι τὰ νότια καὶ εἶτα τὰ ἀνατολικά· ταῦτα δ' ὅλα ὁμοῦ σχηματίζοντα σφόδρα ἀνοικτὴν καμπύλην ἔχουσι μῆκος 341 μέτρων. Ἐν τοῖς χώροις τούτοις δὲν φαίνονται πύργοι, κρημνισθέντες πιθανῶς διὰ τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον ὁ ἐγγὺς καὶ κάτω χώρος καὶ σφόδρα ἀπόκρημνος καὶ κατωφερὴς ἦτο καὶ κατωκημένος, μόνον δὲ κατὰ

τὸ 288ον μέτρον ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ τείχους εἶνε καταφανῆς πύργος τετράπλευρος, οὗ ἡ μὲν δυτικὴ πλευρὰ εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἡ δὲ νοτία ἔχει μῆκος 1,65, ἡ δ' ἀνατολική 4,30 καὶ ἡ βόρειος 3,85· μεταξὺ δὲ τούτου τοῦ πύργου καὶ τοῦ ἐν τῇ Β'Α. γωνία τοῦ τείχους περὶ τὸ 300ὸν μέτρον ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς τὸ ὕψος τοῦ τείχους σφίζεται εἰς ὕψος 2,60. Ἐν τῇ Β'Α. δὲ γωνία τοῦ τείχους ἀκριβῶς σφίζεται ἕτερος πύργος τετράπλευρος καὶ ἐξέχων τοῦ τείχους, οὗ ἡ 'Α. πλευρὰ ἔχει μῆκος 7 μέτρων, ἡ Β. 6,90, ἡ Δ. 3,90 καὶ ἡ Ν. 7,50. Ἀπὸ τοῦ πύργου δὲ τούτου ἄρχεται τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ὅπερ μετὰ μικρῶν καμπῶν ἀκολουθοῦν καὶ διερχόμενον δι' αὐτοῦ τοῦ βορείου χείλους τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὀροπεδίου καταλήγει εἰς τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν δεξαμενὴν μεθ' ὅλου μῆκους 175 μέτρων, κατὰ συνέπειαν δ' ἡ ὅλη περίμετρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως εἶνε 516 μέτρων.

Ἐπὶ τοῦ βορείου δὲ τούτου τείχους καὶ εἰς ἀπόστασιν 29,80 μ. ἀπὸ τῆς Β'Α. γωνίας ὑψοῦται ἕτερος πύργος τετράπλευρος ἐπίσης ἐξέχων τοῦ τείχους, οὗ ἡ μὲν νοτία πλευρὰ εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἡ δυτικὴ ἔχει μῆκος 6,80, ἡ δὲ βόρειος 4,40 καὶ ἡ ἀνατολική 6,80. Εὐθύς δὲ παρὰ τὸν πύργον τοῦτον κεῖται πιθανώτατα ἡ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἐξωθεν (ἐκ τοῦ διασκέλου) πύλη, καὶ διότι τὸ ἄνοιγμα τοῦ τείχους ἐκεῖ εἶνε σαφές καὶ διότι ἐτέρωθεν πρὸς Δ. ἐγγύτατα εἶνε καὶ ἕτερος πύργος, οὗ μικρὰ ἔχνη σφίζονται, καὶ διότι ὁ χώρος ἐκεῖ προφανῶς δεικνύει ὅτι μόνον ἡ θέσις αὕτη παρέχει βατὴν πῶς ἄνοδον καὶ εἴσοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐκ τοῦ ἄνω ῥηθέντος διασκέλου· καὶ παρέχεται μὲν ἐπίσης καὶ ἄλλη βατὴ ἄνοδος καὶ εἴσοδος κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ τείχους τῆς βορείου πλευρᾶς, δηλ. παρὰ τὴν δεξαμενὴν, ἀλλ' ἐκεῖ τὸ τεῖχος εὐκρινῶς σφζόμενον δὲν παρέχει σημεῖα πύλης καὶ πύργων καὶ μόνον πυλὶς τις ἴσως ἐκεῖ ὑπῆρχε διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑδραγωγείου. Τῆς ἐν λόγῳ δὲ πύλης τὸ πλάτος εἶνε 3,50, τὸ δὲ παρ' αὐτῇ πᾶχος

τοῦ τείχους τῆς βορείου πλευρᾶς καταφανῶς δρώμενον ἐν τῇ γωνίᾳ ἀριστερᾷ τῷ ἐξιόντι εἶνε 2,90, τοῦ ῥηθέντος δὲ πύργου τοῦ ἀμέσως πρὸς Δ. τῆς πύλης ἡ νότιος πλευρά, ἣτις καὶ μέρος τοῦ τείχους εἶνε, ἔχει μῆκος 6,80, αἱ δ' ἄλλαι τρεῖς πλευραὶ εἶνε δυσσεύνητοι καὶ πεπτωκυῖαι καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους. Μετὰ δὲ τὸν πύργον τοῦτον κάμπτει τὸ τεῖχος κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἡ πλευρὰ αὐτοῦ αὕτη εἶνε ἐπίσης καὶ ἡ (ὥς ἂνω εἴρηται, δυσσεύνητος) δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου, μῆκος 6,40, μεθ' ὃ εὐθὺς τὸ τεῖχος λοξεύει κατ' ἀμβλείαν γωνίαν καὶ δι' ἐτέρας περαιτέρω καμπῆς προχωρεῖ εἴτα ἡ βόρειος αὐτοῦ πλευρά, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς δεξαμενῆς, δηλ. μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ τείχους, εἰς 130,60.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως καὶ μάλιστα ἐν τῇ δυσμικῇ αὐτοῦ κλιτύϊ ὑπάρχουσι κατὰ χώραν καὶ τοῖχοι ἰσοδομικοὶ τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ πρὸς τὸ τεῖχος χρησιμεύοντες ὡς ἀναλήμματα τοῦ ἐδάφους ἢ καὶ ὡς θεμέλια οἰκοδομημάτων, ἐπίσης δ' εἰσὶ καὶ ἄλλα ἔχνη οἰκοδομημάτων καὶ πληθὺς συντριμμάτων κεραμείων καὶ πηλίνων, καλλιεργεῖται δ' ὁ περιβολος ἅπας σχεδὸν εἰς σῖτον καὶ ἐνιαχοῦ αὐτοῦ φύονται ἄγριαι ἀμυγδαλαὶ καὶ πρῖνοι καὶ σφάκοι· ἐπὶ τῆς κορυφῆς δ' ὅμως τοῦ λόφου σχηματίζεται μικρὸν ὀροπέδιον ἡρέμα κλῖνον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἔχον σχῆμά που ἐλλειψοειδοῦς κύκλου, οὗ ἡ μὲν μείζων διάμετρος (ἢ ἀπὸ Β πρὸς Ν.) εἶνε 65,30, ἡ δ' ἐλάσσων (ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ) 34. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατὰ μὲν τὸ νότιον ἄκρον εἰσὶ τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος προσφυᾶ εἰς ναὸν θέσιν δεικνύοντα, οὗ ἡ μὲν νοτία (ἢ μᾶλλον ἡ Ν'Α.) πλευρὰ σωζομένη ἐν θεμελίῳ κατὰ τὰ $\frac{3}{4}$ ἔχει μῆκος 6,60, ἡ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ (ἢ μᾶλλον ἡ Β'Α.) μὴ σωζομένη ἔχει καθ' ὑπόθεσιν πιθανὸν μῆκος 10,30. Πρὸς τὰ Β'Α. δὲ τούτου καὶ ἐγγύτατα αὐτοῦ ὑπάρχουσι σαφῇ πάντα τὰ θεμέλια ἐτέρου οἰκοδομήματος ὑψούμενα ἐνιαχοῦ καὶ μέχρις 0,60 ὕψους. Ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἐν σωρείᾳ λίθων λαξευτῶν πεπτωκότων ἔχουσιν ἀναφυῇ πρῖνοι. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶνε ἐπίσης ἰσοδομι-

κοί, ἡ δ' εἴσοδος μᾶλλον ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ, τὸ δὲ μήκος τῆς μὲν βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς εἶνε ἀνὰ 5,70, τῶν δ' ἄλλων δύο ἀνὰ 10,60. Τὸ αὐτὸ δ' ὄροπέδιον ἔχει κυρίως τρία διαζώματα, ὧν ὑψηλότερον τὸ βόρειον, μεθ' ὃ μικρὸν ἀνάλημμα, εἴτα τὸ μεσαῖον, εἴτα μικρὸν πάλιν ἀνάλημμα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ μεσαίου καὶ εἴτα τὸ κάτω, τὸ νοτιώτατον, ἐφ' οὗ τὰ ἄνω ῥηθέντα δύο οἰκοδομήματα· ἔκαστον δὲ τῶν διαζωμάτων ὑφούται περὶ τὸ μέτρον ὑπὲρ τὸ ἄλλο· καὶ αὐτὸς δ' ὁ περίβολος τοῦ ἐν τῇ κορυφῇ ὄροπεδίου εἶνε σαφῆς κατὰ χώραν καὶ διατηρεῖται καλῶς ἐν τῇ 'Α. πλευρᾷ καὶ κάλλιον ἐν τῇ δυσμικῇ, ἐνθα καὶ εἰς ὕψος 1,50. Πρὸς Β. δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς ἦσαν καμπαί τινες μικραὶ τοῦ αὐτόθι βορείου τείχους συμφώνως πρὸς τὸν φυσικὸν βράχον, ἀλλ' ἔχνη αὐτῶν δὲν ἐσώθησαν οὐδὲ καὶ πύργων κατακυλισθέντων προφανῶς ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ λόφου.

Πρὸς τὰ Ν'Α. δὲ τοῦ ὑποτιθεμένου ναοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ὄροπεδίου ἐπὶ τῆς κλιτύος εἶνε ἔχνη δύο οἰκοδομημάτων, πρὸς Ν. δὲ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτὸς πάλιν τοῦ περιβόλου τοῦ ὄροπεδίου ἔχνη 3 οἰκοδομημάτων ἀλλεπχλήλων (τοῦ ἐνὸς χαμηλότερον τοῦ ἄλλου) ἐπὶ τῆς κλιτύος καὶ μετὰ θεμελίων ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀπογυμνωθέντων ἤδη βράχων, καὶ τῶν πέντε δ' αἰδιαστάσεις εἶνε περίπου 10×5 μέτρων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος ἐκτὸς τοῦ ὄροπεδίου εἰσὶ θεμέλια δύο τοίχων ἰσοδομικῶν ὡς ἀναλημμάτων χρησίμων.

Ἡ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως πόλις τῆς Πάου καὶ τὰ περὶ αὐτήν.

Ἐξω τῆς 'Α. πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει ἐν διαμέρισμα ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Β'Α. αὐτοῦ γωνίας καὶ ἀκολουθοῦν τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τείχους κατὰ συνέχειαν εἰς μήκος 17 μέτρων, ὅπερ φαίνεται ὡς προέκτασις ἢ προσθήκη τῆς ἀκροπόλεως· ἐκεῖ κάμπτεται πρὸς Ν. καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ 'Α. τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως εἰς μήκος 18,70, μεθ' ὃ κάμπτεται πρὸς Δ. εἰς μήκος 12 μέτρων καὶ εἴτα πάλιν

πρὸς Ν. καὶ εἶτα πρὸς Δ., ὅπου ἐνοῦται πρὸς τὸ κύριον ἀνατολικὸν τεῖχος παρὰ τὸν ῥηθέντα πύργον· εἶνε δὲ σφόδρα κατωφερῆς ὁ χώρος, ἐν ᾧ τὸ διαμέρισμα τοῦτο.

Ἐπὶ τῆς ἐν γένει κατωφερείας τῆς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς πρὸς Ἀ., τῆς πρὸς Ν. καὶ τῆς πρὸς Δ. ὀλίγα ἔχνη ἀρχαῖα σώζονται, καθότι κατακυλίσθησαν διὰ τῶν αἰώνων, ἀλλ' ἰδίᾳ σώζονται πολλαχοῦ τείχη ἀναλημμάτων ἰεὺς ὕψος μέτρου ἐνιαχοῦ καὶ ἔχνη οἰκημάτων.

Ἐν δὲ ταῖς ΒΔ. ὑπωρεῖαις τοῦ ὅλου βουνοῦ καὶ ἰδίᾳ ἐν τινὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἀγρῷ κατὰ τὴν θέσιν Ἀρτυμαν καὶ παρὰ τινα μεγάλην πρῖνον συχνάκις ἀποκαλύπτονται ἐν τῇ καλλιεργίᾳ νομίσματα ποικίλων ἐποχῶν καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ τότε κατωκεῖτο ὁ χώρος, κατακυλισθέντα βεβαίως ἄνωθεν ἐκ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, πανταχοῦ δ' ἐπίσης ἐκεῖ πέριξ εἰσι καὶ κεράμεια συντρίμματα. Ἀνὰ δὲ τὸν χώρον, ὅς νῦν καλεῖται Κουκουλαὶ ἐν ταῖς ΝΔ. ὑπωρεῖαις τοῦ βουνοῦ, πανταχοῦ εἰσι τοῖχοι ἀρχαῖοι χρησιμοποιηθέντες ὡς ἀναλήμματα νῦν τῶν ἀγρῶν. Ἰδίᾳ δὲ τὸ ἡρειπωμένον χάνι τοῦ Ἀναγν. Σταυροπούλου ἔχει πληθὺν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν λίθων ἄνωθεν κατακυλισθέντων καὶ ἐντοιχισθέντων, ὡς καὶ βάσιν τοίχου ἀρχαίου, ἐν δὲ τῷ ἐγγύς αὐτοῦ ἀγρῷ τοῦ Χαρ. Σταυροπούλου καὶ ἕτερος τοῖχος ἀρχαῖος εἰς ὕψος 1,70 χρησιμοποιηθεὶς ὡς ἀνάλημμα. Πάντες δ' οὗτοι οἱ τοῖχοι ἔχουσι διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., διότι ἡ κλιτὺς ἔχει κλίσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐν δὲ τῷ δυσμικωτάτῳ τῶν Κουκουλῶν τριγωνικῷ ἀγρῷ τοῦ Σπ. Σταυροπούλου παρὰ τὸν Πάϊον χεῖμαρρον τοῖχος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διήκων ἔχει λίθους λαξευτούς, ὧν εἰς μετὰ κοιλώματος ραβδοειδοῦς ἐν τῷ μέσῳ.

Ἐν δὲ τῷ ἐγγύτατα ὑπὲρ τὴν πηγὴν καὶ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Παγκρατίου-Τριποτάμων οἴκῳ (ἢ χανίῳ) τοῦ Ν. Καλαθᾶ εἶνε ἐντετοιχισμένη, πλὴν πληθύος οἰκοδομικῶν ἀρχαίων λίθων, καὶ μία πλᾶξ ἐπιτύμβιος ἀνεπίγραφος ἐπὶ τῆς κτιστῆς κλίμακος καὶ εἰς ἐπὶ τοῦ τοίχου ὠραῖος λαξευτὸς λίθος καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐστηριγμένον τεμάχιον κιονικοῦ σπονδύλου ἀρραδ-

δώτου. Πρὸς τὰ Ν'Α. δὲ τοῦ οἴκου τούτου καὶ ὑπὲρ τὴν δημοσίαν ὁδὸν καὶ ἐντὸς τοῦ ἀμπελοφύτου τριγώνου τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἐκ τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντισαίνης καὶ ἐκ γραμμῆς κατ' εὐθείαν πρὸς Ἀ. ἀγομένης ἐκ ἐκ τοῦ οἴκου εἰς τὸν ῥύακα τῆς Ἀντισαίνης, εὐρέθησαν καὶ εὐρίσκονται πληθὺς ἀγγείων ἐπιταφίων καὶ χαλκῶν καὶ πηλίνων καὶ ἄλλων ποικίλων κτερισμάτων μετ' ὀσῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ πίθοι καὶ ποικίλα ἀγγεῖα, ὧν ἐν πῆλινον καὶ μέγα εὐρέθη ἐσχάτως πλήρες ὀσῶν ἡμικαύστων μετὰ τέφρας, ἅτινα θραύονται ἀτυχῶς καὶ περιφρονοῦνται ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Ἀνωθεν δὲ καὶ πρὸς Β. τοῦ τριγώνου τούτου, δηλ. ἀνὰ τὰς νοτίας κλιτύς πάσας τοῦ βουνοῦ τῆς Πάου, ὅπου ἄμπελοι καὶ ἀγροί, εὐρίσκεται πληθὺς τοίχων ἀρχαίων μετὰ διευθύνσεως ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. χρησιμευόντων ὡς ἀναλημμάτων, ἰδίᾳ δ' ἐν ταῖς πέριξ ἀμπέλαις ἐπὶ ὑψώματος ἢ μᾶλλον ἐπὶ οἴονει ἐξώστου τοῦ βουνοῦ, ὅστις ὑπὸ τινων θεωρεῖται τεχνητός, ἢ θέσις μετὰ τε τῶν ἰχνῶν καὶ τῆς σωρείας τῶν ἀρχαίων λίθων ὑπεμφαίνει θέσιν μεγάλου καὶ ὀγκώδους οἰκοδομήματος, πιθανῶς δὲ ναοῦ, διότι εἶνε περίοπτος καὶ περιφανής. Τὸ σημαντικώτερον ἄρα πολυάνδριον τῆς Πάου ἔκειτο ἐκατέρωθεν τῆς μεγάλης ὁδοῦ Καφυῶν - Ψωφίδος (Παγκρατίου - Τριποτάμων), δηλ. πρὸς Ἀ. τῆς πηγῆς τοῦ Χανίου καὶ ἐν τῇ ἄνω ῥηθέντι τριγώνῳ, διότι μόνον ἐκεῖ εὐρίσκονται τάφοι καὶ ὀστᾶ καὶ κτερίσματα ἐπίσης δ' εὐρέθησαν τάφοι καὶ ὀστᾶ καὶ πέραν τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντισαίνης ἐν τῇ ἀριστερᾷ αὐτοῦ ὄχθῃ ὑπ' αὐτοῦ ἐκχωσθέντες, ἐπομένως ἐν συνεχείᾳ τῶν ἄλλων τάφων τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥύακος τῶν ἐν τῷ τριγώνῳ.

Πάντες δ' οἱ ἀπανταχοῦ τῆς Πάου λίθοι εἰσὶν ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου, οὐδαμοῦ δ' ἰχνη γραμμάτων ἢ ἐπιγραφῆς εὐρέθησαν, ἐφ' ὅσον γινώσκω.

Κατὰ ταῦτα ἢ κάτω πόλιν τῆς Πάου ἐξετείνετο πιθανῶς ἀνὰ πάσας τὰς κλιτύς τοῦ Σκουπιτσίου μέχρι τῶν ὑπωρείων, πλὴν τῆς βορείου κλιτύος τῆς πιθανῶς ἀκατοικήτου, καὶ ἐπὶ πλεον ἐν ταῖς Κουκούλαις ἄνω τῆς δημοσίας ὁδοῦ Παγκρατίου-

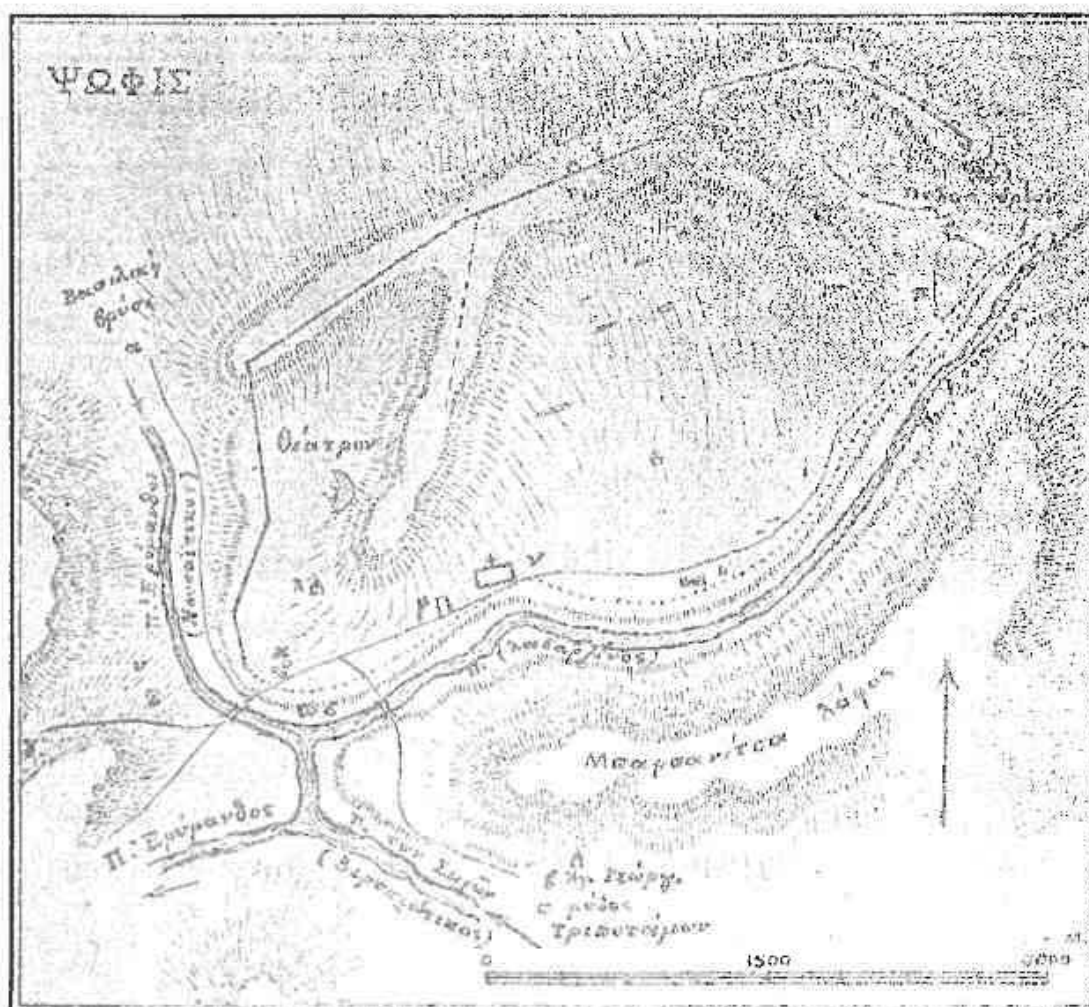
Τριποτάμων, ἐπομένως ἡ Πάος ἔκειτο ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς συμβολῆς τοῦ Παΐου χειμάρρου, ὅστις νῦν λέγεται Σκουπέικο ποτάμι, καὶ τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντιτσαίνης.

Φαίνεται δ' ὅτι ἡ πόλις εἶχε καὶ προάστεια, ἐνὸς τῶν ὁποίων ἔχνη διεσώθησαν. Πρὸς Ν. δηλ. τῆς πόλεως καὶ εἰς 500 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς καὶ πέραν τοῦ Παΐου χειμάρρου καὶ ὑπὲρ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὄχθην, ἔνθα ἄμπελοι τοῦ χωρίου Βεσινίου, ἐπὶ δύο λοφίσκων γραφικῶν καὶ ἀπόπτων, ὧν ὁ ἕτερος ὑψοῦται ὑπὲρ τὸν ἕτερον ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Ν. πρὸς Β. κατωφεροῦς, εὐρίσκονται καλὰ ἔχνη παλαιῶν κτιρίων. Ἐν τῷ κατωτέρῳ ἐκ τούτων τῶν δύο λοφίσκων μάλιστα πρὸ ἐτῶν ἀνεσκάφη ἐν τῇ φυτεύσει ἀμπέλου καὶ καλὸς σπόνδυλος κίονος ἀρχαϊκῆς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἀτελῶς ῥαβδωτὸς μήκους 1,11 καὶ μετὰ περιμέτρου τοῦ πάχους 1,09.

Ἡ δὲ περιφέρεια τῆς Πάου (ἢ Παΐα) φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο ἀνὰ πᾶσαν τὴν ποταμίαν κοιλάδα τοῦ Παΐου χειμάρρου μέχρι τοῦ Μερμηγκολόγγου (ὀλίγον ἄνω τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Λάδωνα) καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν βουνούς, ἐφ' ὅσον τὰ ὄμβρια ὕδατα αὐτῶν ῥέουσι πρὸς τὸν Πάϊον, καὶ ἐπὶ πλέον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ νῦν χωρίου Δεχουνίου (τοῦ τέως δήμου Ψωφίδος). Ἐν τῇ περιοχῇ ἄρα τῆς Πάου ἦτο καὶ ὁ περιώνυμος δρυμὸς τοῦ Σύρωνος ὁ ἐκτεινόμενος, ὡς φαίνεται, κατὰ τὰς περιφερείας τῶν νῦν χωρίων Χοδόλης, Τσαρουχλίου, Μαμαλούκας, Νάσια καὶ Στρεζόδης (κυρίως τὴν πρὸς Β. καὶ τὰ Β'Α. καὶ τὰ ΒΔ. περιφέρειαν αὐτῆς), ὅστις κατὰ Παυσανίαν (Η'. 23, 9) «παρείχετο τοσάδε θηρία, ἀγρίους ὕς καὶ ἄρκτους καὶ χελώνας μεγίστας μεγέθει, ἐξ ὧν ποιήσαιο ἂν τις λύρας παρισυμέναις λύρα χελώνης Ἰνδικῆς», καὶ ὅστις συμφώνως τῇ νῦν καταστάσει κυριώτερα δένδρα εἶχε δρυς, πρίνους καὶ καρπίνους (γάβρους)· πρὸς τοῖς πέρασι δ' αὐτοῦ (τοῖς δυσμικοῖς βεβαίως) ἦτο ἡ Πάος.

Ψωφίς — Ψωφιδία.

Κατὰ τὰ νοτιοδυτικώτατα ἄκρα τῆς ἐπαρχίας Καλαβρυ-
των τρεῖς ποταμοὶ (ἢ μᾶλλον χεῖμαρροι) ἐνοῦμενοι ἐν τῷ αὐτῷ
σημείῳ σχηματίζουν τὸν Ἐρύμκηνον ποταμὸν, ὅστις νῦν Ἰκα-

Τοπογραφικὸς πῖναξ Ψωφίδος

α-δ Ὀδὸς μύλου Τριποτάμου-Νουσας. — δ-γ Ὀδὸς Τριποτ. μύλου=Δίβρης.
— γ-δ Δίβρης Λιβαρτζίου — υῶ ἀλώνια. — ν Μονὴ Τριποτάμου. π. σω-
λήν. — σ Παληομαγανός. — τ. Πηληοφυτιές — φ ἀρχαία γέφυρα Ἰβρυ-
μάθου. — χ θέατρον. — Η. Πύργοι τετράπλευροι. — □ ε Χάνι Μπαρ-
πούρα. — ιη = ιθ ἀφάνεια τείχους. — Ϛ λ Χρ. στ. νκός. — μ Ἑλληνικός —
ο Ἑβραϊκὴ λάκκα, — [υυ
ω] Ὀροπεδιὸν Ἀεροπόλεως.

λειτουργεῖται Ντουάνα καὶ ὅστις μετὰ τὴν ἔνωσιν διερχόμενος μεταξὺ
Ἡλείας καὶ Γόρτυνος, ἅς διαχωρίζει, χύνεται εἰς τὸν Ἀλφειὸν.

Ἡ θέσις αὐτῆς τῆς ἐνώσεως τῶν τριῶν παραποτάμων τοῦ Ἐρὺ μάνθου καλεῖται ἐκ τούτου *Τριπόταμα* καὶ ἐν ταύτῃ ἐπίσης εἶνε καὶ τὰ ὄρια τριῶν ἐπαρχιῶν, Ἡλείας, Γόρτυνος, Καλαβρύτων.

Καὶ ὁ μὲν ἀνατολικώτερος τούτων τῶν τριῶν, ὁ καὶ ἐλάσσων, πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τῶν χωρίων Σκουπίου καὶ Δεχουρίου (κυρίως ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς *Στέρνας*) καὶ μετὰ ροῦ ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. δεχόμενος καὶ τὰ ὕδατα τῶν χωρίων Βερσιτσίου, Ἀλεσταίνων καὶ Λόπεσι καὶ τὰ ἐγγύς τῶν βορείων κλιτύων τοῦ πρὸς Ν. αὐτοῦ Ἀφροδισίου ὄρους καλεῖται νῦν Βερσιώτικο ποτάμι καὶ ἔχει πάντοτε ὕδωρ. Ὁ δὲ μεσαῖος παραπόταμος πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τοῦ Σωποτοῦ καὶ μετὰ διεύθυνσεως ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. διαρρέων τὰς περιφερείας τῶν χωρίων Ἀγριδίου, Ἀναστασόδης, Καμενιάνων, Δροβολοδοῦ, Δεσινοῦ καὶ μονῆς Ἀγ. Θεοδώρων, στρεφόμενος δ' εἴτα πρὸς Ν. καὶ δεχόμενος τοῦ Δεχουρίου καὶ Λιβαρτζίου χειμάρρους λέγεται νῦν γενικῶς *Λιβαρτζινὸ ποτάμι* καὶ διαβαίνεται τέλος δι' ἀμαξιτῆς γεφύρας πρὸ 20ετίας κτισθείσης ἐγγύτατα τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Ἐρύμανθον, εἶνε δὲ ὀρμητικώτατος μὲν καὶ πολυῦδρότατος χειμῶνος, ξηρότατος δὲ θέρους, διότι τὰ ὀλίγα ἐν τῇ ῥῇ αὐτοῦ πηγαῖα ὕδατα χρησιμοποιοῦνται εἰς ἀρδεύσεις ἀγρῶν. Ὁ τρίτος τέλος παραπόταμος, ὁ καὶ μείζων, πηγάζει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῶν περὶ τὰ χωρία Γερμοτσάνι, Πορετσὸν καὶ Μορόχοδαν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Νουσάν, εἴτα δ' ἐνουμένων τῶν δύο τούτων βραχιόνων χωρεῖ ἀπὸ τῶν ΒΔ. πρὸς τὰ Ν'Α. μετὰ πολλοῦ πάντοτε ὕδατος καὶ ἐγγύτατα τῆς συμβολῆς εἰς τὸν Ἐρύμανθον, διαβαίνεται καὶ οὗτος διὰ καμπύλης γεφύρας πρὸ αἰῶνος κτισθείσης καὶ καλεῖται νῦν *Νουσαῖτικο ποτάμι*.

Ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὅμως ὀνόματα τῶν δύο τούτων παραποτάμων διαφωνοῦσιν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι. Διότι ὁ μὲν Παυσανίας (Η' 24, 3-4) λέγει ὅτι «παρὰ τὴν Ψωφίδα ὃ τε Ἀροάκιος ποταμὸς καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς πόλεως Ἐρύμανθος ῥέουσιν· ἔχει δὲ τὰς πηγὰς Ἐρύμανθος ἐν ὄρει Λαμπεῖα, ὅπερ

ὄρος μοῖρα ὃν τοῦ Ἐρυμάνθου λέγεται ἱερὸν εἶναι τοῦ Πανός». Ἐνταῦθα σημειωτέον ὅτι τὸ ὄρος Ἐρύμκνθος εἶνε μακροσκελέστατον καὶ πολυκόρυφον· ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν πρὸς Δ. τοῦ χωρίου Βερδινῆς (τοῦ τέως δήμου Λαμπεΐας), ὅπου καὶ ἡ ὑψηλοτέρα αὐτοῦ κορυφή (2224 μ.), καὶ ἐκτεινόμενον πρὸς Ἀ. διὰ πλείστων διακλαδώσεων σχηματίζει πολυμήκη σειρὰν πρὸς βορρᾶν ἄνω καὶ πέριξ τῶν κομῶν Βερδινῆς, Δίβρης, Νουσᾶς, Γερμετσανίου, Λιδαρτζίου, Λεχουρίου, Κερτέζης, Σιρμπανίου καὶ ἄλλων καὶ διὰ τοῦ Διασκέλου Πρυόλιθα ἀπὸ τῶν δυσμικωτάτων παραφυάδων τῶν Ἀροανίων χωριζόμενος καταλήγει εἰς τοὺς βουνοὺς Ζέμπε (πρὸς Ν. τοῦ Σιρμπανίου) καὶ Τάρταρον (πρὸς Ἀ. τοῦ Σωποτοῦ) καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ἴδια ὀνόματά τινες τῶν διακλαδώσεων τοῦ Ἐρυμάνθου εἶχον διὰ τῶν αἰώνων, ὡς λ. χ. παρ' ἀρχαίοις ἡ Λάμπεικ (= ὄρος λευκὸν καὶ λάμπον ὡς ἐκ τῆς φιλότητος ἀπὸ δένδρων ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ), ἣτις πιθκνώτατα ἦτο ἡ ὑπὲρ τὴν Δίβρην καὶ Νουσᾶν διακλάδωσις αὐτοῦ, κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὁ Ὡλενος (ἡ ὑψίστη αὐτοῦ κορυφή), ὁ Ἀστερίων (ἡ ὑπὲρ τὴν Νουσᾶν διακλάδωσις) καὶ οἱ Καλλίφωνοι (ἡ ὑπὲρ τὴν Κέρτεζην διακλάδωσις), καὶ νῦν ὁ Ὡλωνός (ὁ Ὡλενος τοῦ μεσαίωνος), ὁ Ἀστράς (ὁ Ἀστερίων), τὸ Λιδαρτζινό, τὸ Λεχουρίτικο, τὸ Κερτεζίτικο (οἱ Καλλίφωνοι), τὸ Ζέμπε, ὁ Τάρταρος κτλ. — Ὁ δὲ Πολύδιος (Δ'. 70, 6-11) λέγει ὅτι «κατὰ τὴν ἀπ' ἐσπέρας πλευρὰν τῆς Ψωφίδος καταφέρεται λάδρος χειμάρρου ποταμὸς (τὸ Νουσαῖτικο π), ὃς κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ χειμῶνος ἄβατός ἐστι, ποιεῖ δὲ τὸ παράπκν ἐχυρὰν καὶ δυσπρόσοδον τὴν πόλιν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ κοιλώματος τοῦ ἐν βραχεὶ κτειργασμένου ὑπ' αὐτοῦ φερομένου ἐξ ὑπερδεξίων τόπων· παρὰ δὲ τὴν ἀπ' ἡοῦς» (οὐχὶ ὀρθὸν τοῦτο· διότι ὁ ἐν λόγῳ ποταμὸς παραρρεῖ ἀπὸ Ν. καὶ ἀπὸ Ν'Α. τὴν Ψωφίδα καὶ οὐχὶ ἀπ' Ἀνατολῶν) «πλευρὰν ἔχει τὸν Ἐρύμκνθον, μέγκν καὶ λάδρον ποταμόν· ὑπὲρ αὐτὸν πολὺς καὶ ὑπὸ πολλῶν τεθρύλῃται λόγος· τοῦ δὲ χειμάρρου προσπίπτοντος πρὸς τὸν Ἐρύμκνθον, ὑπὸ τὸ πρὸς μεσημβρίαν μέρος τῆς πόλεως συμδαίνει...». Ὡστε ὁ Πολύδιος

διαρρήδην καλεῖ τὸν μέσον ποταμόν, δηλ. τὸ Λιβαρτζινὸν, Ἐρύμανθον, τὸ δὲ Νουσαίτικο καλεῖ λάβρον χεῖμαρρον. Τοῦτον δ' ἀκολουθῶν ὁ Κούρτιος καὶ σχετίζων τὸ πρᾶγμα πρὸς τὰ ὑπὸ Παυσανίου λεγόμενα καλεῖ ἐπίσης τὸ Λιβαρτζινὸν Ἐρύμανθον καὶ τὸν ἀνατολικὸν Ἐρύμανθον, δηλ. τὸ Λιβαρτζινὸν, τὸ Λεχουρίτικο καὶ τοὺς Καλλιφώνους, ἀπὸ τῶν νοτίων κλιτύων τῶν ὁποίων πηγάζει τὸ Λιβαρτζινὸν, ταύτας λοιπὸν τὰς διακλαδώσεις τοῦ Ἐρυμάνθου ὅρους καλεῖ Λάμπειαν, ἐξ ἧς τὰς πηγὰς ἔχει ὁ Ἐρύμανθος, κατὰ συνέπειαν δ' Ἀροάνιον καλεῖ τὸν ἕτερον ποταμόν, τὸ Νουσαίτικο, τὸν λάβρον χεῖμαρρον τοῦ Πολυβίου. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Κουρτίου, κατὰ γε τὴν ἐμὴν γνώμην εἶνε δυσπαράδεκτος· διότι πρῶτον μὲν ἡ ὀνομασία τοῦ Ἀροανίου εἶνε προσφυστέρη τῷ Λιβαρτζινῷ ποταμῷ, ὅπερ προσεγγίζει πῶς πρὸς τὰ ὄρη Ἀροάνια, ὡς ἐκλήθη Ἀροάνιος ὁ πρὸς Ἀ. τοῦ Κλείτορος πηγάζων ἐκ τῶν ὑπωρειδῶν τῶν Ἀροανίων καὶ ἐπίσης Ἀροάνιος ἐκλήθη καὶ μικρὸς χεῖμαρρος ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Φεγεοῦ πηγάζων ἐπίσης ἐκ τῶν Ἀροανίων· τῷ ὄντι δ' αἱ ὑπὲρ τὸ Σωποτὸν πηγὰς τοῦ Ἀροανίου τούτου, δηλ. οἱ βουνοὶ Τάρταρος καὶ Ζέμπι, ἄπτονται σχεδὸν τῶν ὑπὲρ τὸν Πρυόλιθον δυσμικωτάτων διακλαδώσεων τῶν Ἀροανίων, ἐκ τούτου δὲ προσφυῶς ἐκλήθη καὶ ὁ πρῶτος δῆμος Ἀροανίας ὡς κείμενος ἐν τῷ ἄνω ῥῷ τοῦ Ἀροανίου τούτου· δεύτερον δὲ δὲν κεῖται ἀπωτέρω τῆς πόλεως ὁ μεσαῖος χεῖμαρρος (τὸ Λιβαρτζινὸν) μᾶλλον τοῦ ἐτέρου, ἀλλ' ἀντιθέτως καὶ ἡ κυρία ὄψις καὶ τὸ κέντρον τῆς Ψωφίδος ἦτο παρὰ τὸν μεσαῖον χεῖμαρρον καὶ τὰ παρὰ τὸν χεῖμαρρον τοῦτον νότια καὶ νοτιοανατολικά τείχη τῆς πόλεως εἶνε περίπου 1500 μέτρων μήκους, ἐν ᾧ τὰ παρὰ τὸν δυτικὸν χεῖμαρρον εἶνε μόνον 500 περ. μέτρων, ἐπὶ πλεον δὲ τὸ μὲν παρὰ τὸν μεσαῖον χεῖμαρρον ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἔδαφος εἶνε μᾶλλον ὁμαλόν, τὸ δὲ παρὰ τὸν δυτικὸν ἀπότομον καὶ μᾶλλον ἀπόκρημνον, ἐπομένως ὁ Παυσανίας πιθανώτατα κατ' ἐμὲ Ἀροάνιον μὲν καλεῖ τὸν μέσον, Ἐρύμανθον δὲ τὸν δυτικὸν χεῖμαρρον. Ἐξομαλίζονται δὲ κατ' ἐμὲ ἀμφότερα τὰ χωρία, ἐὰν ἀποδεχθῇ τις ὅτι καὶ ὁ μετὰ τὴν ἔνωσιν

τῶν τριῶν χειμάρρων μέγας ποταμός Ἐρύμκνθος ἐκαλεῖτο καὶ εἰς ἕκαστος τῶν τριῶν, καὶ διὰ τοῦ κοινοῦ τούτου ὀνόματος καλεῖ τὸν μέσον χεῖμαρρον ὁ Πολύδιος, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μᾶλλον ἀρμόζει τῷ δυτικῷ καὶ ὡς μείζονι καὶ ὡς ὀρμητικωτέρῳ καὶ ὡς πολυυδρύτερῳ, ἀλλ' ὅτι πιθανῶς καὶ ἕκαστος τῶν τριῶν εἶχε καὶ ἴδιον ὄνομα, ἐξ ὧν μόνον τὸ τοῦ μέσου γνωρίζεται ἡμῖν διὰ Παυσανίου, ὅστις μέσος καλούμενος κατὰ τὸν ἄνω ῥοὺν αὐτῶν τοῦλάχιστον Ἀροάνιος ὡς προσεγγίζων τοῖς Ἀροανίοις ὄρεσι δι' ἐπεκτάσεως ἐκλήθη τοιοῦτος καὶ κατὰ τὸν κάτω ῥοὺν αὐτοῦ τὸν παρὰ τὴν συμβολὴν ἐπὶ Παυσανίου τέσσαρας αἰῶνας περίπου μετὰ τὸν Πολύδιον ἐπισκεψαμένου τὴν Ψωφίδα.

Παραπέμπων τὴν περαιτέρω λύσιν τῆς διαφωνίας ταύτης ἄλλοις εἰδικωτέροις καλῶ ἐφεξῆς τὸν μὲν ἀνατολικὸν χεῖμαρρον Σεῖριον (ἢ ποταμὸν τῶν Σεῖρων), τὸν δὲ μεσαῖον Ἀροάνιον, τὸν δὲ δυσμικὸν Ἐρύμκνθον, τὸν δὲ μετὰ τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν Ἐρύμκνθον (Ντουάναν), Λάμπειν δὲ (μοῖραν Ἐρυμάνθου), ἐν ἣ κατὰ Διόδωρον (Δ'. 12, 1) ὁ Ἡρακλῆς συνέλαβε τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον, καλῶ τὴν περὶ τὸν νῦν Ἀστράν διακλάδωσιν τοῦ πολλοῦ Ἐρυμάνθου.

Ἐν τῇ γωνίᾳ λοιπὸν τῶν παραποτάμων Ἀροανίου καὶ Ἐρυμάνθου ἔκειτο ἡ περιφανὴς πόλις Ψωφίς, «τὸ παλαιὸν κτίσμα τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος» (Πολύβ. Δ'. 70, 3) ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ κωνοειδοῦς βουνοῦ, οὗ ἡ μὲν κορυφὴ ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις, αἱ δὲ κλιτύες καὶ τὰ παραποτάμια ὁμαλὰ ὡς κάτω πόλις.

Τὰ τεῖχη τῆς Ψωφίδος εἶνε καθαρῶς ἰσοδομικοῦ ῥυθμοῦ, ἄρχομαι δὲ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς ἄνω τοῦ νῦν χανίου τοῦ Μπάμπουρα, ὅπερ κεῖται ἐπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς συμβολῆς Ἀροανίου καὶ Ἐρυμάνθου. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ παραποτάμου Ἐρυμάνθου τὸ δυσμικὸν τεῖχος ἀκολουθεῖ τις καλῶς ἐκ τοῦ βραχώδους χείλους, διότι ὑπ' αὐτὸ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶνε κλιτὺς μᾶλλον ἀπότομος ἢ καὶ κρημνὸς πρὸς τὸν ποταμὸν, ὡς καὶ ὁ Πολύδιος λέγει, ἐκτὸς δὲ τοῦ τεύχους εἶνε καὶ ἡ αὐλάξ, δι' ἧς διοχετεύεται πρὸς ἄρδευ-

σιν τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τοῦ Κατριῶ (ἴδε κατωτέρω) εἰς τὸ χάνι τοῦ Μπάμπουρα, ἢ δ' ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τοῦ ποταμοῦ κυμαίνεται περὶ τὰ 30 μέτρα. Ἀπὸ τῆς ἄνω δὲ ῥηθείσης ΝΔ. γωνίας τοῦ τείχους καὶ πρὸς Ἀ. καὶ πρὸς Β. καὶ περὶ τὸν χριστιανικὸν ναῖσκον, ὡς ῥηθήσεται, καὶ ἐπὶ σειρὰν ἀνὰ τὸ δυτικὸν τεῖχος, ὅλος λοιπὸν ὁ χώρος τοῦ ΝΔ. διαμερίσματος τῆς πόλεως καλεῖται νῦν *Μπραῖμη καταρράχια*

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους οὐδαμοῦ φαίνονται ἔχνη πύργων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ που τοῦ μήκους αὐτοῦ διατηρεῖται ἄριστα μέρος τείχους παρὰ τινα καμπὴν αὐτοῦ εἰς ὕψος 4 μέτρων καὶ εἰς ὀριζόντιον μήκος 12 μέτρων. Περαιτέρω δὲ πρὸς Β. τῆς ἄνω θέσεως καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως κατέρχεται ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. μέχρι σχεδὸν τῶν τειχῶν μία ῥάχis πυριτικοῦ πετρώματος, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς δ' ἄκρας τῆς ῥάχεως ταύτης καὶ πρὸς Β. αὐτῆς ἐν ἄλλῃ μικρᾷ ῥάχει συνεχομένη πρὸς ταύτην εὐρίσκονται κατὰ χώραν ἐν διακεκομμένη σειρᾷ θεμέλια τειχῶν ἰσοδομικῶν σχηματίζοντα τοξοειδῆ ἄλυσιν καὶ ἀνοιγόμενα πρὸς Β. καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. Ἐὰν δ' ἀληθεύῃ ἡ δῆλωσις τοῦ Κουρτίου καὶ ἄλλων ἀρχαιολόγων ὅτι εὖρον ἐκεῖ που τὸ ἀνοιγμα θεάτρου ἀνοιγομένου πρὸς Δ., αὕτη πλέον εἶνε ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ δυσμικῇ κλιτύϊ τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως· διότι τὰ μὲν ῥηθέντα θεμέλια τειχῶν ἐμφαίνουσι τὸ ὑψηλότερον μέρος τοῦ θεάτρου ἐκεῖ, ἐνθα ἐπερατοῦντο τὰ βάθρα ἄνω, τὸ δὲ πρὸς Δ. καὶ τὰ ΒΔ. αὐτῶν φυσικὸν κοίλωμα, εἰ καὶ νῦν εἶνε σφόδρα ἐπικλινές, ἀπετέλει τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου, ὃ δὲ νῦν ἐπικλινῆς ἀγρὸς τοῦ Μπάκου, ὃ περὶ τὰ 20 μέτρα ἀπέχων τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀπετέλει τὸν χώρον τῆς ὀρχήστρας καὶ τῆς σκηνῆς, ὥστε τὸ ὅλον θέατρον ἠνοίγετο τῷ ὄντι πρὸς Δ. ἢ πρὸς τὰ ΒΔ. Ἰχνη ὅμως καθισμάτων οὐδαμοῦ νῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχουσιν. Ὁ χώρος δ' οὗτος τοῦ κοιλώματος εἶνε ἀρκούντως εὐρύς, ὥστε τὸ θέατρον νὰ ᾔτο οὐχὶ μικρόν, ἀλλ' ἀνάλογον τῆς πόλεως.

Τὰ δυτικὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἀκολουθοῦντα ἐν γένει τὴν ὁδὸν ἀπὸ χανίου Μπάμπουρα εἰς Νουσάν ἀριστερᾷ τοῦ Ἑρ-

μάνθου καὶ ἔχοντα μῆκος 500 μέτρων περίπου παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰω. Νικολακοπούλου κάμπτονται διὰ γωνιώδους καμπῆς παρὸς Ἀ. (ἢ μάλλον ἀπὸ τῶν ΝΔ. πρὸς τὰ Ν'Α.) καὶ διευθύνονται καταφανῆ μέχρι σχεδὸν τοῦ ὕψους τῆς ἀκροπόλεως, ἐκεῖ δὲ ἐν τινι θέσει παρὰ δρυὶ μέτρα τινὰ πρὸς Ἀ. τῆς γωνιώδους καμπῆς τὸ προφανῶς ὁρώμενον ὁλόκληρον πάχος τοῦ τείχους εἶνε 3,25 μέτρων. Κατόπιν τὸ τεῖχος ἐξαφανίζεται καθ' ἅπαντα τὸν πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως χῶρον μέχρι που τῆς Β'Α. γωνίας καὶ κάτωθεν αὐτῆς (ἐπὶ τοῦ Ἀ. τείχους) ἐπὶ τι διάστημα· ὡς φαίνεται δ', ἐνταῦθα τὸ τεῖχος ἐξετείνετο πρὸς Β. τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ῥάχεως καὶ κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, ὡς ἐν τῇ Πάφῃ, ὥστε ἱκανὸς χῶρος καὶ ἐκ τῆς βορείας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, δηλ. ἐκ τῆς κλιτύος τῆς πρὸς Β. τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως τῆς πρὸς τὸ διάσκελον μεταξὺ ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπὲρ αὐτὴν πρὸς τὰ Β'Α. καὶ βόρεια ὑψηλοτέρου βουνοῦ περιείχετο ἐντὸς τῶν τειχῶν.

Τὸ δ' ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως ἄρχεται φαινόμενον κατὰ χώραν ἐν θεμελίοις καὶ εὐδιακριτώτερον πάντων τῶν ἄλλων 50 μέτρα περίπου κατωτέρω τῆς ἀοράτου Β'Α. γωνίας τοῦ ὅλου τείχους ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς καὶ κατέρχονται καθ' ὅλην τὴν κλιτὺν μέχρι τῆς Ν'Α. γωνίας τοῦ ὅλου τείχους ἀκολουθοῦντα περίπου διεύθυνσιν κατ' ἀρχὰς μὲν νοτιοανατολικήν, ἐν ἣ διακρίνονται σαφῶς πέντε τετράπλευροι πύργοι, ὧν ὁ πρῶτος ἐν τῇ πρώτῃ ἐκεῖ ἐπάνω ἐμφανίσει τοῦ τείχους· κατὰ δὲ τὸν πέμπτον πύργον κάμπτει τὸ τεῖχος τοῦτο πρὸς Δ, καὶ εἶτα πρὸς Ν. μέχρι τῆς ὅλης Ν'Α. γωνίας· ἐν τῇ λεχθείσῃ δὲ ταύτῃ πρὸς Ν. καμπῇ εἶνε εἰς μὲν πύργος μέτρα τινὰ μετ' αὐτὴν καὶ ἄλλος ἐν αὐτῇ τῇ Ν'Α. γωνίᾳ. Ὡστε ἐπτά ἐν ὅλῳ τετράπλευροι πύργοι ἰσοδομικῶς κατεσκευασμένοι καὶ πρὸς τὰ ἔξω τοῦ τείχους ἐκτισμένοι εἶνε κατὰ χώραν, οἱ μόναι ἄλλως τε καθ' ἅπαν τὸ Ψωφίδιον τεῖχος. Τὸ ὅλον δὲ τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν διάστημα εἶνε 600 μέτρων περίπου.—Τοῦ δὲ πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας αἱ πλευραὶ ἔχουσι μῆκος ἀνὰ 7 μέτρα, σωζόμενον δ' ὕψος ἐνὸς μέτρου. Μεταξὺ δὲ τοῦ πύργου τούτου καὶ

τοῦ ἐγγύς πρὸς Β. αὐτοῦ ῥηθέντος εἶνε ἀπόστασις 50 μέτρων περίπου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας πιθανώτατα ἦτο πύλη, δηλ. ἡ ἀνατολική πύλη τῆς πόλεως, διότι καὶ ἡ θέσις αὕτη νῦν λέγεται *Πόρτες* καὶ τὸ ἔδαφος εἶνε ὁμαλὸν καὶ ἐπίκαιρον πρὸς πύλην καὶ ἡ ὁδὸς Δίδρης - Λιβαρτζίου ἡ διερχομένη καὶ παρὰ τὴν μονὴν τῶν Τριποτάμων διέρχεται νῦν ἐκεῖθεν ἀκριβῶς διὰ μέσου ἀμπέλων τῆς Χωζόδης κειμένων πασσῶν ἐντὸς τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν, δηλ. ἐντὸς τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Τὰ νότια τέλος (ἢ μάλλον τὰ ΝΝ'Α.) τείχη τῆς πόλεως τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἀροκνίου εἰσι πανταχοῦ σχεδὸν ἀφανῆ, εἰ καὶ ταῦτα θὰ ἦσαν τὰ ἰσχυρότατα διὰ τὸ ὁμαλὸν τοῦ χώρου, διότι τὸ ἔδαφος εἶνε πεδινὸν καὶ καλλιεργεῖται εἰς ἀμπέλους ἐν τῇ Ν'Α. γωνίᾳ καὶ ἐφεξῆς εἰς ξηρικὰ σιτηρά, καθ' ὅσον ὁ μὲν Ἀροάνιος εἶνε ἐντελῶς ξηρὸς θέρους, ὡς εἴρηται, τὰ δ' ὕδατα τῶν πηγῶν τῶν παρὰ τὰ χωρία Λιβαρτζιον, Λεχοῦριον καὶ Κερέσοδαν ὀχθῶν αὐτοῦ, ὑπὲρ τὸ δῖωρον ἀπέχοντα τῆς Ψωφίδος, δὲν φθάνουσι μέχρις αὐτῆς ὡς χρησιμοποιοῦμενα πρὸς ἄρδουσιν ἄλλων ἐγγυτέρων ταῖς πηγαῖς παροχθίων ἀγρῶν. Δύναται τις δ' ὅμως νὰ παρακολουθήσῃ εἰκαστικῶς τὴν θέσιν τῶν τειχῶν ἐκ φυσικοῦ τινος χείλους τοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ χεῖλει ἵχνη τινὰ τειχῶν εἰσι, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἔδαφος ἡρέμα ἐπικλινὲς πρὸς τὸν Ἀροάνιον καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ χείλους μέτρων 10-30. Ἀρχόμενα δὲ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας ἀκολουθοῦσι διεύθυνσιν πρὸς τὰ ΝΔ., ἀλλ' οὐχὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἀλλὰ μάλλον κατὰ σφόδρα ἀνοικτὴν τοξοειδῆ ἀναλόγως τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ δὲ τοῦ οἴκου που τοῦ Πλιάκα πρὸς τὴν μονὴν κλίνουσι πρὸς τὰ ΒΔΔ. καὶ ἐκεῖθεν πάλιν πρὸς τὰ ΝΔ. μέχρι τῆς ἀρχικῆς ΝΔ. γωνίας. Ἄλλ' ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τμήματι (μονῆς-ΝΔ. γωνίας) σώζονται ἐνῆαχοῦ προφανῶς τὰ θεμέλια τῶν τειχῶν καὶ τὸ χεῖλος τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ στηρίζονται, διότι ὁ ὑπ' αὐτὸ χώρος πρὸς τὸν Ἀροάνιον εἶνε ἀρκούντως ἐπικλινής, ἔχουσι μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ καὶ γωνιώδη καμπὴν ἀλλὰ

καὶ ἐνταυθα οὐδαμοῦ ἀπέμειναν ἵχνη πύργων. Τὸ μήκος δὲ τῶν νοτίων τούτων τειχῶν ὑπολογίζω ὅτι ὑπερέβαινον τὰ 1500 μέτρα ἐπομένως το ἐμβαδὸν τῆς ὅλης πόλεως τῆς ἐνδον τῶν τειχῶν ἦτο περίπου 800 στρεμμάτων

Ὁ βουνὸς τῆς ἀκροπόλεως δ' ἔχων ὕψος ὑπὲρ τὴν κάτω πόλιν 80 περίπου μέτρων ὑψοῦται κωνοειδῶς καὶ πρὸς ὅλα τὰ πέραξ ἔχει ἀποκρήμνους κλιτῆς, εἶνε νῦν γυμνότατος καὶ πετρώδης καὶ χωρίζεται, ὥς εἴρηται διὰ διασκέλου ἀπὸ τοῦ πρὸς Β. καὶ Β'Α. ἐκτεινομένου ὑψηλοτέρου βουνου τῆς Χωζόδης, ἐκ τοῦ διασκέλου δ' ἐκείνου ὑπῆρχεν ἴσως ἐπὶ τοῦ πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως τείχους καὶ πύλη ἢ πυλῖς τις πρὸς εἴσοδον καὶ ἀνάδασιν πρὸς αὐτήν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκροπόλει τὰ πάντα σχεδὸν ἔχουσι μεταβληθῇ διὰ τοῦ φραγκικοῦ συνοικισμοῦ, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ ῥηθήσεται, διότι οὔτε τὸ ἰδιαίτερον τείχος τὸ περιβάλλον τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ψωφίδος διακρίνεται νῦν οὔτε ἄλλα σημαντικὰ ἀρχαῖα ἵχνη, μόνον δ' εὐδιάκριτον εἶνε μέρος τοῦ πρὸς Β. τείχους τοῦ περιδόλου αὐτῆς, ὅπερ, ἀρχαῖον ὂν ἐν τοῖς θεμελίοις, ἐπεσκευάσθη καὶ συνεπληρώθη μεταγενεστέρως.

Μεταξὺ δὲ τῆς τελευταίας ἄκρας τῆς ἄνω ῥηθείσης ράχεως τῆς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ἐκφυομένης καὶ τῆς παρὰ τὸ θέατρον μικρᾶς ράχεως εἶνέ τινα θεμέλια ἰσοδομικῶν τειχῶν ὥς ἀναλήμματα πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους χρησιμεύσαντα. Τοιαῦτα δ' ἀναλήμματα πολλὰ εἰσι καὶ καθ' ἅπασαν τὴν πρὸς Ν. τοῦ βουνου τῆς ἀκροπόλεως ἀπότομον κλιτὸν πρὸς τὸν Ἀροάνιον.

Ἐν δὲ τῷ ὁμαλῷ χώρῳ τῆς κάτω πόλεως παρατηροῦνται πλεῖστα ἵχνη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὧν τὰ ἐξῆς κυριώτατα :

1) Ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ πρὸς τὰ Β'Α. τῶν ἄνω ἄλωνίων ἐπὶ μόλις ὑπὲρ τὸ ὁμαλὸν ἐδαφος ὑψουμένου λοφίσκου καὶ ἐγγὺς πρὸς τὰ Ν'Α. τῆς τελευταίας ἀκίδος τῆς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ἐκφυομένης βραχέδους ράχεως, περὶ ἧς ἐρρήθη ἄνω, ἐνθα ὑψοῦται πρὶνὸς τις, εἰσὶν ἀρχαῖα θεμέλια οἰκοδομήματος μετὰ διαστάσεων μέτρων περίπου 22×9· εἶνε πιθανώ-

τατα θέσις ἀρχαίου ναοῦ, ὑπὲρ ὃν ἐκτίσθη κατόπιν χριστιανικὸς ναὸς ἀγνώστου νῦν ἀγίου, ὃν ὁμῶς ἀναγνωρίζει ὡς χριστιανικὸν ναὸν καὶ ἡ νῦν ζῶσα παράδοσις.

2) Πρὸς τὰ ΝΔΔ. τῆς μονῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν βημάτων ἀπ' αὐτῆς κεῖνται κατὰ χώραν τὰ θεμέλια μεγαλοπρεπεστάτου καὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, ὅπερ καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Ἑλληνικόν, ἐκτεινομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Καὶ ὁ μὲν νότιος αὐτοῦ τοῖχος, ὅστις πιθανώτατα ἐχρησίμευε καὶ ὡς μέρος αὐτοῦ τοῦ νοτίου τείχους τῆς πόλεως, ἰσοδομικῶς ὡραῖος, ἔχει μῆκος μὲν 15 μέτρων, σῶζόμενον δ' ὕψος 3 μέτρων, ὁ δ' ἀνατολικὸς τοῖχος ἔχει μῆκος 23 περίπου μέτρων, ὁ δὲ βόρειος τοῖχος ἔχει κομψότατα θεμέλια μετὰ ἐσωτέρου διαμερίσματος ὥσπερ ὀπισθοδόμου ναοῦ. Πρὸς Δ. δὲ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου καὶ μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ χώρου τῆς πόλεως ἔνδον τοῦ τείχους εἶνε καὶ ἄλλα θεμέλια ἄλλων οἰκοδομημάτων, ἀλλ' ἀτελῆ.

3) Αὕτη ἡ μονὴ τῶν Τριποτάμων, ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεονόκου τιμωμένη, χρησιμεύει νῦν ὡς ἐνοριακὸς ναὸς καὶ ὡς κοινοτικὸν σχολεῖον τῆς κοινότητος τῶν Τριποτάμων, ἧς τὰ οἰκήματά εἰσιν ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως· πρὸς τιμὴν δὲ τῆς Θεοτόκου τελεῖται ἐκκλησιαστικὴ τε καὶ ἐμπορικὴ πανήγυρις τῇ 23 Αὐγούστου ἐκάστου ἔτους· αὕτη δ' ἡ μονὴ ἐκτίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Παπουλάκη τῷ 1825—26, ἐλεηλατήθη δ' ὑπὸ τῶν Τουρκοαἰγυπτίων τοῦ Ἰμβραήμ τῇ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1826, ὑφίστατο δὲ κατόπιν ὡς μονὴ καὶ διελύθη τῷ 1836 (ἴδε Καλαβρ. ἐπετηρίδα μου σελ. 57—59, 230—232). Ἡ μονὴ λοιπὸν αὕτη, δηλ. καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ περιβόλος καὶ τὰ κελλία αὐτῆς, ἐκτίσθη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀρχαίου ὕλικου καὶ πιθανῶς ἐν τῇ θέσει τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης, πολιούχου τῆς Ψωφίδος, ἔνδον καὶ ἐγγὺς τῶν νοτίων τειχῶν τῆς πόλεως τῆς ἀρχαίας. Τὸν ὑπόστεγον πρόναον τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ἐκατέρωθεν ἐστήριζον δύο καλῶς κατεσκευασμένοι ἀρχαῖοι ῥαβδῶτοί σπόνδυλοι, ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν λίθων ἐν τῷ ἄνω μέρει τῶν σπονδύλων τῶν

ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν ἦσαν ἀτελῶς γε-
γλυμμέναι δύο μικραὶ ἀνθρώπιναι κεφαλαι εὐτελοῦς τέχνης
(Ἀζανιάς μου σελ. 19), ἐξ οὗ φαίνεται πιθανόν, εἰ καὶ δὲν
μαρτυρεῖται οὔτε ἱστορικῶς οὔτε ὑπὸ τῆς παρχδόσεως, ὅτι
προϋπῆρχεν ἐκεῖ ἀρχαιότερός τις, βυζαντιακὸς ἴσως, χριστια-
νικὸς ναός. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἐξώστης τοῦ πρὸς τὰ Ν'Α τοῦ
ναοῦ τῆς μονῆς κελλίου ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο ἀρχαίων δισπον-
δύλων κίωνων μετὰ δωρικοῦ κιονοκράνου. Νῦν δ' ὅμως καὶ οἱ
κίονες οὗτοι τοῦ κελλίου ἐκρημνίσθησαν καὶ ὁ πρόναος κα-
τερρίφθη ὑπὸ τῆς κοινότητος καὶ ἐκτίσθη εἰς γυναικωνῖτιν ὡς
συμπλήρωμα τοῦ ναοῦ καὶ ὁ πρὸς Ν. τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς
χωρὸς περιεφράχθη διὰ τοίχου, ἔχοντος ἐπίσης ἀρχαῖον ὕλι-
κόν, εἰς νεκροταφεῖον. Ἐν δὲ τῇ νοτιά ἐξωτερικῇ προσόψει
τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ἐπὶ πλακὸς μεγάλης ἀρχαίας
ἐντετοιχισμένης εἰσὶν ἐγγεγλυμμένα σταυροὶ βυζαντιακοὶ καὶ
κοσμήματα βυζαντιακά. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς
τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς εἶνε διεσπαρμένα· α') σπόνδυλος
κίονος κυλινδροειδῆς ἀρράδωτος διαμέτρου 0,30 καὶ μή-
κους 2,50· β') σπόνδυλος κατὰ τὸ ἥμισυ ῥαβδωτὸς διαμέ-
τρου 0,30 καὶ μήκους 2,25 γ') τρεῖς σπόνδυλοι κίωνων
κεχωσμένοι ὀρθοὶ ἀρράδωτοι, ὁ μὲν διαμέτρου 0,65 καὶ
μήκους ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους, 0,70, ὁ δὲ 0,69 καὶ 0,70, ὁ δὲ
0,69 καὶ 0,80· δ') σπόνδυλος ῥαβδωτὸς διαμέτρου 0,40
καὶ μήκους 1,47· ε') σπόνδυλος ἀρράδωτος μετὰ ὀπῆς
(ὁ μόνος ἐνταῦθα μετὰ ὀπῆς) πρὸς συγκόλλησιν, διαμέτρου
0,35 καὶ μήκους 1,45, παχύτερος δὲ πρὸς τὸ ἕτερον
ἄκρον, ὑπὲρ ὃ πιθανῶς ἐτίθετο τὸ κιονόκρανον· στ') σπόνδυλοι
κίωνων ἐπίσης εἰσὶν ἐντετοιχισμένοι καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ
τοίχου τοῦ πρὸς Ν τῆς μονῆς ἐσχάτως κτισθέντος περιβόλου
τοῦ νεκροταφείου· ζ') Πρὸς Ἀ. τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς καὶ ἐντὸς
τοῦ περιβόλου αὐτῆς ἐννέα ἐν σειρᾷ τετράγωνοι λίθινοι βάσεις
μετ' ὀπῆς εἶνε ἐγκεχωσμένοι ἐν τῷ ἐδάφει, ὧν τὸ τετράπλευ-
ρον ἔχει διαστάσεις 0,25 καὶ 0,30 περίπου, ἴσως ἀρχαῖα
κιονόκρανα ἀνεστραμμένα· η') Ἐπίσης πολλαχοῦ καὶ τῶν τοί-

χων καὶ τοῦ περιδόλου καὶ περὶ τὴν μονὴν κεῖται τῇδε κα-
κεῖσε πολὺ ἀρχαῖον ὕλικόν.

4) Ἐγγὺς πρὸς Β. τῆς μονῆς ἀνεσκάφη ἐσχάτως μαρμά-
ρινος σπόνδυλος μετ' ὁπῆς ἐν τῷ ἐτέρῳ ἄκρῳ καὶ μετ' ἀμφο-
τέρων τῶν ἄκρων παχυτέρων μήκους 2,10 καὶ διαμέτρου 0,21.
Εἶνε τὸ μόνον μαρμάρινον λείψανον τὸ εὑρεθὲν ἐν Ψωφίδι,
διότι πάντα τὰλλὰ εἰσιν ἐκ τοῦ συνήθους ἐγχωρίου τιτανολίθου.
Ὁ κίων οὗτος ἔχει νῦν τοποθετηθῇ ἐν τῇ πρὸς Ἀ τῶν Πορ-
τῶν αὐλῇ τοῦ οἴκου τοῦ διδασκάλου τῆς κοινότητος.

5) Ἐν τῇ δδῷ μονῆς—Πόρτες (Δίβρης—Λειβαρζίου) τῇ
διερχομένῃ διὰ μέσου τοῦ χώρου τῆς κάτω πόλεως καὶ πρὶν ἢ
φθάσῃ τις εἰς τὰς ἄνω ῥηθείσας ἀμπέλους κεῖται κεχωσμένος
κατὰ τὸ πλεῖστον μέγας σωλὴν ἐκ λίθου ἐγχωρίου.

6) Πολλαχοῦ τοῦ χώρου τῆς πόλεως ἐν τῇ ἀροτριάσει καὶ
καλλιεργίᾳ πλείονα μὲν παλαιότερον, ὀλίγα δὲ νῦν εὑρίσκον-
ται ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, οἷον νομίσματα παντοῖα, ἀνα-
θήματα, πήλινα καὶ μετάλλινα εἰδώλια, ἀγγεῖα ποικίλα ἅπας
δ' ὁ χῶρος βρίθκει θραυσμάτων κεραμείων καὶ θραυσμάτων
πηλίνων ἀγγείων ὁπτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔχομεν προφανῇ
πολλὰ ἐρείπια καὶ ἵχνη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἑξῆς:

1) Ἐν τῷ Ἐρυμάνθῳ χειμάρρῳ (τῷ Νουσαῖτικῷ ποταμῷ)
ὀλίγον ἀνωτέρῳ (περὶ τὰ 20 μέτρα) τῆς σημερινῆς καμπύλης
γεφύρας κεῖνται καταφανέστατα τὰ ἵχνη τῆς ἀρχαίας γεφύρας·
καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς ὁ ἀρχαῖος πούς αὐτῆς εἶνε
ὁλόκληρον τεῖχος ἐξ ὀγκολίθων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένων πάχους
4 μέτρων καὶ ὕψους σωζομένου ὑπὲρ τὸ μέτρον· τοῦτο ἐφ' ὅσον
γινώσκω, οὐδεὶς τῶν γραψάντων περὶ Ψωφίδος παρετήρησεν,
ἐφιστῶ δὲ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρμοδίων πρὸς περιφρούρησιν
καὶ διαφύλαξιν τοῦ σπουδαίου τούτου σημείου, διότι ἴσως οὐ-
δαμοῦ ἀλλαχοῦ ὑπάρχει οὕτω σαφέστατον μνημεῖον γεφύρας
ἐκ τῆς κλασικωτάτης ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι
δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ ἐπάνω τοῦ φυσικοῦ βράχου σφίζον-
ται ἀκόμη κατὰ χώραν λίθοι καὶ τοῦ ἐτέρου ποδὸς τῆς ἀρ-

χαίρας γεφύρας, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ μὲν ἐκ δεξιῶν ποὺς αὐτῆς ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ καὶ νῦν ὑπάρχοντος ἀσαλεύτου βράχου, ὁ δ' ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους.

2) Καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ χανίου τοῦ Μπάμπουρα καὶ ἐν τοῖς τοίχοις αὐτοῦ ἔχει συσσωρευθῇ πληθὺς σπονδύλων κιόνων ποικίλων καὶ ὁμοίων πῶς πρὸς τοὺς ἐν τῇ μονῇ ῥηθέντας.

3) Πρὸς τὰ ΝΔ τῆς μονῆς καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀροανίου ὑπάρχει πηγὴ ὀλίγου ὕδατος, *Παληομάγγανο* καλουμένη, πρὸς Ἀ. καὶ ἐγγύτατα τῆς ὁποίας ὁ Ἀροάνιος ἐσχάτως ἀνέσκαψε πλάκας, ἔδαφος κεραμόστρωτον μετ' ἐπιμήκων ἐξοχῶν, ὡς ἐν τῇ Παλαίστρᾳ τῆς Ὀλυμπίας, κιονόκρανον ἀνεστραμμένον καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἔχνη, δεικνύοντα ἐν συνόλῳ οἰκοδόμημα παρόχθιον καὶ μεταγενέστερον, εἰς κτίσιν τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἀρχαῖον ὕλικόν.

4) Ὁ ἀπέναντι καὶ πρὸς Ν. τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀροανίου ἐπιμήκης ἀπὸ τῶν Ν Δ. πρὸς τὰ Β'Α. ἐκτεινόμενος λόφος, ἐνθα νῦν αἱ ἄμπελοι τοῦ χωρίου Μοσθενίτσης – Τριποτάμων, καλεῖται νῦν *Μπαρμπανίτσα* (ή). Ἐν τούτῳ λοιπὸν ἀπέναντι καὶ πρὸς Ν. τῶν Πορτῶν καὶ τῶν ἀμπέλων τῆς Χωζόδης ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀροάνιον κλιτύϊ εὑρέθησαν θεμέλια καὶ ἔχνη ἀρχαίων οἰκοδομημάτων ὑπερφκίνοντα ἐκεῖ προάστιόν τι τῆς πόλεως, ὅπερ ἐπιβεβαιουσι καὶ τὰ πολλαχοῦ τῆς Μπαρμπανίτσης κεράμεια καὶ ἄλλα συντρίμματα ἀρχαῖν. Ἀπέναντι δὲ καὶ περὶ τὰ 40 μέτρα πρὸς τὰ Ν'Α. τῆς πηγῆς τοῦ Παληομαγγάνου καὶ ἐγγύτατα ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀροανίου ὑπάρχει καὶ ἡ πηγὴ Ζώη βρύσι καλοῦ ὕδατος, ἀφ' ἧς καὶ οἱ Ψωφίδιοι πάλαι ἐν μέρει καὶ οἱ νῦν περίοικοι ὑδρεύονται.

5) Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου καὶ ἔξω τοῦ καλυδίου τοῦ Γ. Παπασημακοπούλου παρὰ τὴν ὁδὸν Τριποτάμων—Δίβρης κεῖται ὄρθιος⁸ κεχωσμένος κατὰ τὸ ἥμισυ σπόνδυλος κίονος μᾶλλον τετραεδρικός καὶ οὐχὶ κυλινδρικός εὐρεθεὶς ἐν τῷ ἐγγύς ἀγρῷ τοῦ αὐτοῦ ἰδιοκτήτου ἐν θέσει Παληοφυτιᾶ. Πρὸς Δ. δ' αὐτοῦ παρὰ τὰ χάνικ τοῦ Τακτικοῦ

ἐν τῇ αὐτῇ δημοσίᾳ ὁδῷ κεῖνται κατὰ χώραν κομποὶ καὶ λαξευτοὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι θεμέλιοι ὑπεμφκίνοντες ἀρχαῖον οἰκοδόμημα. Ἡ δὲ πρὸς Β. τῆς Παληοφυτιᾶς χαράδρα ἢ ἔχουσιν ῥύκκα ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Ἐρυμάνθον χειμάρρον ὀλίγον κατωτέρω τοῦ ὑδρομύλου τοῦ Μπόγχι λέγεται Ἐβραΐκη λάκκα. Ἐν ταύτῃ δ' ἐν λάκκῳ παρὰ τὸν ῥύκκα εὐρέθησαν λίθοι λαξευτοὶ καὶ εἰς μέγας καὶ ἐν ἀργυροῦν κομπον νόμισμα Ἡλείων, ὃ εἶδον παρὰ χωρικῶν.

6) Ἐν τῷ Ἐρυμάνθῳ χειμάρρῳ εἶνε ἡ Βασιλικὴ βρύσι τῆς Χωζόδης, δύο δηλ. πηγαὶ ἐκατέρωθεν (ἐν ἐκατέρᾳ ὄχθῃ) αὐτοῦ μετ' ἀφθόνου ὕδατος πρὸς τὸ καλύδιον τοῦ Ζώη Σταυρούλια ὑπὲρ τὰ 1000 μέτρα ἀπὸ τῆς συμβολῆς Ἐρυμάνθου—Ἀρουαίου καὶ 250 περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τῶν τειχῶν τῆς Ψωφίδος. Αὗται δ' αἱ πηγαὶ δὲν πρέχουσιν ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφίδα, ὥς χαμηλότεραι κατὰ τὸ ἔδαφος ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀλέθει ὁ ὑδρομύλος τοῦ Μπόγχι. Ἄνωθεν δὲ τῆς Βασιλικῆς βρύστως εἰς $\frac{3}{4}$ ὥρας ἀπόστασιν ἐκατέρωθεν πάλιν τοῦ Ἐρυμάνθου εἶνε οἱ βρύσται τοῦ Καλόγερου μετ' ἀφθόνου ὕδατος παρὰ τὸ Μαντουσέϊκο καλύδι, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης μετὰ καὶ τοῦ ἄνωθεν κατερχομένου ἐτέρου ὕδατος τοῦ χειμάρρου διὰ δέσεως καὶ αὐλακος διοχετευομένη ἀρδεύει πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ἀγρούς μέχρι τῶν χανίων (Τακτικοῦ, Παπαηλιοπούλου κλ.), ἢ δ' ἐξ ἀριστερῶν ἀρδεύει τὰ ἀριστερόθεν κτήματα καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς κάτω Ψωφίδος, ὥστε πιθανώτατα τὰ ὕδατα αὐτῆς τε καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν ῥηθείσης (οὔσης μέτρα τινὰ ὑψηλότερον) διωχετεύοντο παρ' ἀρχαίοις δι' ὑδραγωγείου εἰς τὴν κάτω πόλιν τῆς Ψωφίδος μετὰ καὶ τῶν πηγαίων ὑδάτων τῶν ἀνωτέρω τῶν πηγῶν τούτων· διότι περὶ τὰ 300 μέτρα πάλιν ἀνωτέρω τῶν πηγῶν τοῦ Καλόγερου εἶνε ἡ συμβολὴ τῶν χειμάρρων Νουσαϊτικοῦ καὶ Γερμοτσανιτικοῦ, ὧν τὸ μὲν πρῶτον δὲν ἔχει ὕδωρ κατὰ τὸ θέρος, τὸ δ' ἄλλο καταφέρει πηγαῖον ὕδωρ ἐκ τῶν χωρίων Γερμοτσανίου, Πορητσοῦ καὶ Ποροχόδης, ἀλλὰ τὸ σχετικῶς μεῖζον πλείονος ὕδατος) εἶνε τὸ Μοροχοβίτικο κεφαλόβρυσον.

τὸ σύνολον δὲ πρὸς τῶν ἄνω πηγῶν ἀποτελοῦσι κατὰ τὸ θέρος τὸ ὕδωρ τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου. Τέλος κατωτέρω τῆς Βασιλικῆς βρύσεως ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου ἀπέναντι καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 βημάτων ἀπὸ τοῦ μύλου τοῦ Μπόγια εἶνε ἡ βρύσις τοῦ Κατριβᾶ μετὰ καλοῦ ὕδατος δι' ἣς διοχετευομένης ἀρδεύεται μὲν ἡ ὑπὸ τὸ χάνι τοῦ Μπάμπουρα γωνία τῆς συμβολῆς, διότι καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ παράσχη ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφίδα. Καὶ ἡ παράδοσις δὲ διέσωσε καὶ τὰ πράγματα δεικνύουσιν ὅτι αἱ πηγαὶ τοῦ Καλόγερου καὶ αἱ ὑπὲρ αὐτὰς παρεῖχον ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφίδα ὑδρευομένην πλὴν τούτου καὶ ἐκ τῶν ποταμῶν καὶ τῆς βρύσεως τοῦ Ἀργύρη, ὡς εἴρηται.

7) Ποῦ ἔκειντο τὰ πολυάνδρια τῶν Ψωφιδίων; Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἐξ αὐτῶν ἔκειτο πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν παρὰ τὴν ὁδὸν Ψωφίδος - Κλείτορος, διότι ἐντεῦθεν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ὑδρομύλου τῶν Τριποτάμων ἦγε πρὸς τὴν Ψωφίδα ἡ ἀμαξίτη Κλείτορος - Ψωφίδος καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς Μπαρμπανίτης ἀποκρήμνου καὶ ἀκροσφαλοῦς χώρου τοῦ ὑπὲρ τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν χειμάρρων, ὅπου νῦν ἡ δημοσία ὁδὸς Τριπόλεως - Πύργου, εἰ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο τοιαύτη καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν, ὁπότε καὶ ἑτέρα γέφυρα ἐπὶ τοῦ Ἀροχνίου θὰ ἦτο πρὸς Ν. τοῦ ἐν λόγῳ νεκροταφείου. Τῷ ὄντι δὲ πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν καὶ ἔχνη τάφων καὶ ἄλλα ἔχνη ἀρχαῖα, ὡς καὶ κέραμοι, εὐρέθησαν καὶ πηγὴ ὑπάρχει ἐλαχίστου καὶ βαλτώδους ἤδη ὕδατος καὶ τὸ ἔδαφος εἶνε πρόσφορον καὶ ὁμολὸν πρὸς χρῆσιν πολυανδρίου. Ἄλλο δὲ πολυάνδριον πιθανώτατα ἔκειτο πέραν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου ῥηθείσης ἀρχαίας γεφύρας καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ τούτου ὄχθῃ (διότι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἐκτὸς τῶν τειχῶν εἶνε μικρὰ καὶ στενὴ καὶ ἀπόκρημνος κλιτὺς μὴ παρέχουσα χώρον πρὸς νεκροταφεῖον) κατὰ τὰς ἄνω ῥηθείσας θέσεις Παληοφυτιᾶς καὶ Ἑβραϊκῆν λάκκον ἐν τῇ ὁδῷ Ψωφίδος - Λασιωνος Ἠλείας (ὀλίγον δεξιᾷ καὶ πρὸς Β. τῆς νῦν Τριποτάμων - Δίδρης). ἐνθα εὐρέθησαν καὶ εὐρίσκονται, ὡς εἴρηται, ἱκανὰ ἐντάφια εὐρήματα.

Συνωδὰ τοῖς ἀνωτέρω παῶσιν ὁ μὲν ναὸς τῆς Ἑρυκίνης Ἀφροδίτης ὑπὸ πάντων πιθανῶς τίθεται ἐν τῇ νῦν θέσει τῆς μονῆς, ὁ δὲ ναὸς τοῦ Ἑρυμάνθου (Παυσ. Η'. 24, 12) μετ' ἀγάλματος λευκοῦ λίθου (μαρμάρου) κατὰ τινὰς μὲν ἦτο ἐκεῖ, ὅπου τὰ ἐρείπια τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ καλεῖται Ἑλληνικό, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐγγύττωτα τῆς μονῆς (δὴλ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης). Κατὰ γε ὅμως τὴν ἐμὴν γνώμην προσφυστέρα πρὸς τοῦτο θέσις ἦτο αἱ ὑπὲρ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ τείχους ἄλλω, ὅπου καὶ ἡ θέσις εἶνε κάτοπτος καὶ περιφανῆς καὶ ὁ Ἑρύμανθος ποταμὸς ὁρατὸς καὶ ἐγγύς, ἢ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ κατόπιν χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ δὲ ἥρωα τῶν Ἡρακλειδῶν Προμάχου καὶ Ἐχέφρονος καὶ ἐπὶ Παυσανίου (αὐτόθι 7) οὐκ ἐπιφανῆ ἄδηλον ποῦ ἔκειντο, ἴσως δ' ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ δὲ οἶκημα, ἐνθα εἶχε ταφὴ ὁ Ἀλκμαίων, τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκόσμητον (Παυσ. αὐτόθι) μόνον περὶ τὸν ΝΔ. χῶρον τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς εἶνε δυνατόν νὰ τοποθετηθῇ, ὅπερ ἐπετρέπετο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἀφοῦ ὁ Ἀλκμαίων ἦτο μυθικὸς ἥρωας, καὶ ὅτε ἴσως οὐδ' εἶχε κτισθῇ ἀκόμη ἡ κάτω πόλις, ἐὰν μὴ ἦτο καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἢ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ ΝΔ. κλιτύος αὐτῆς· διότι τῷ ἔνδι «αἱ περὶ τὸ μνημα κυπάρισσοι αἱ καλούμεναι τότε ὑπὸ τῶν Ψωφιδίων παρθένοι καὶ αἱ εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀνήκουσαι, ὥστε καὶ τὸ ὄρος τὸ πρὸς τῇ Ψωφίδι κατεσκιάζετο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἅς οὐκ ἤθελον ἐκκόπτειν ἱερὰς τοῦ Ἀλκμαίωνος εἶναι νομίζοντες» μόνον ἀπὸ τῶν ἄνω σημείων ἠδύναντο νὰ σκιάζωσιν ἐκ μέρους τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου τὸ ἀπέναντι ὄρος, δὴλ. τὸν πέραν καὶ ὑπὲρ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἑρυμάνθου χειμάρρου ὑψηλὸν βουνόν, ὅστις καλούμενος νῦν Τσιούγκα (τὸ νοτιώτερον καὶ γυμνὸν αὐτοῦ μέρος) καὶ Ὀρλιοῦ καταρράχι εἶνε ἡ νοτιοανατολικωτάτη ἄκρα καὶ διακλάδωσις τοῦ ἐρυμανθίου Ἀστερίωνος (Ἀστρά) καὶ τῆς ἀρχαίας κατ' ἐμὲ Λαμπείας· διότι πρὸς Ἀ. μὲν τῆς Ψωφίδος εἶνε ἡ ποταμία κοιλάς τοῦ Ἀροανίου καὶ δὲν εἶνε ὄρος, ὥστε νὰ σκιασθῇ ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου, ὁ δὲ πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως βουνὸς δὲν σκιάζεται (διότι ὁ ἀπὸ

νότου ὁ ἥλιος δὲν σκιάζει), πρὸς Ν. δὲ πάλιν τῆς Ψωφίδος εἶνε ὁ χθαμαλὸς λόφος Μπαρμπανίτσα καὶ οὐχὶ ὄρος, ὅπερ καὶ πάλιν δὲν θὰ ἐπεσκιάζετο (διότι καὶ ἀπὸ Β. ὁ ἥλιος δὲν σκιάζει), ὥστε μόνον ὁ ἀπ' Ἀ. ἥλιος ἐν Ψωφίδι δύναται νὰ κατασκιάσῃ τὸ ἔναντι πρὸς αὐτῇ ὄρος.

Καὶ ἐν τῇ σημαντικῇ λοιπὸν ταύτῃ πόλει τῆς Ψωφίδος δέον ὅπως γένωνται εὐρεῖαι ἀνασκαφαί, ἰδίως δὲ εὐρύταται ἐν τῷ περιθόλῳ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιθόλου τῆς μονῆς, κατὰ τὴν θέσιν Ἑλληνικὸ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χώρον τῆς κάτω πόλεως ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας, ἔνθα αἱ ἄλλαι καὶ ὁ χριστιανικὸς ναὸς μέχρι τῶν Πορτῶν, ἐπὶ πλεον δὲ καὶ ἐκτὸς τῶν νοτίων τειχῶν κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀροανίου πᾶσαν καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου κατὰ τὰς θέσεις Παληοφυτιᾶς καὶ Ἑβραϊκῆν λάκκων, ἔτι δὲ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ἐν ταῖς κλιτύσιν ἀναλήμματα καὶ πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν κατὰ τὸ ὑποτιθέμενον πολυάνδριον καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ ἤθελε νομισθῇ ἐπίκαιρον.

Ἡ δὲ Ψωφιδία τέλος, δηλ. ἡ κυριαρχία τῆς Ψωφίδος, ἐξετείνεται ἐπὶ Παυσανίου ἐν τῷ τέως δήμῳ Ψωφίδος πλὴν τοῦ Δεχουνίου ἐν τῷ τέως δήμῳ Ἀροανίως πλὴν τῆς Χοδόλης καὶ ἐν τῷ ὀρεινῷ τμήματι τοῦ τέως δήμου Λαμπείας, δηλ. ἐν ταῖς περιοχαῖς τῶν χωρίων Μοστενίτσης, Πορετσοῦ, Γερμοτσανίου, Νουσᾶς, Δερβινῆς καὶ Κοκοταρίου καὶ τῆς Πολίχνης Δίδρης.

ΓΕΩΡΓ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. δ. φ.

"Ἴδε καὶ σχετικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ψωφίδος.

ΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΟΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΑ,
ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ. ¹*(Προσθήκη εἰς τὰ τῶν ΠΑΕ τοῦ 1915)*

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1915 τῇ αἰτήσει μου, ἀποφάσει δὲ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μετέβην εἰς Σίφνον πρὸς συμπλήρωσιν μελέτης μου ἐπὶ ἰδιορρύθμων οἰκοδομημάτων ἐν μεγάλῃ πληθύνει ἐπ' αὐτῆς ὑπαρχόντων, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων ὑπάρχουσι τὰ αὐτὰ ἐν πολὺ μικρῷ ἀριθμῷ. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα εἶνε οἱ κυλινδρικοὶ πύργοι, ὧν 28 τότε ἠρίθμησα, εἶτα δὲ 3 ἄλλους καὶ ἐσημείωσα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς νήσου,² τοῦ ἐκδοθέντος τῇ συνεργασίᾳ μου ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου τῶν Σιφνίων καὶ περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔγεινε μέχρι τοῦδε ἰδιαιτέρα τις μελέτη. Ἐκ τῆς ἐπὶ μῆνα περίπου διαρκεσάσης ἐρεῦνης φρονῶ, ὅτι ἔφθασα εἰς πόρισμα ἄρκετὰ ἱκανοποιητικόν, ὡς ἐκ τοῦ συνόλου θὰ φανῇ.

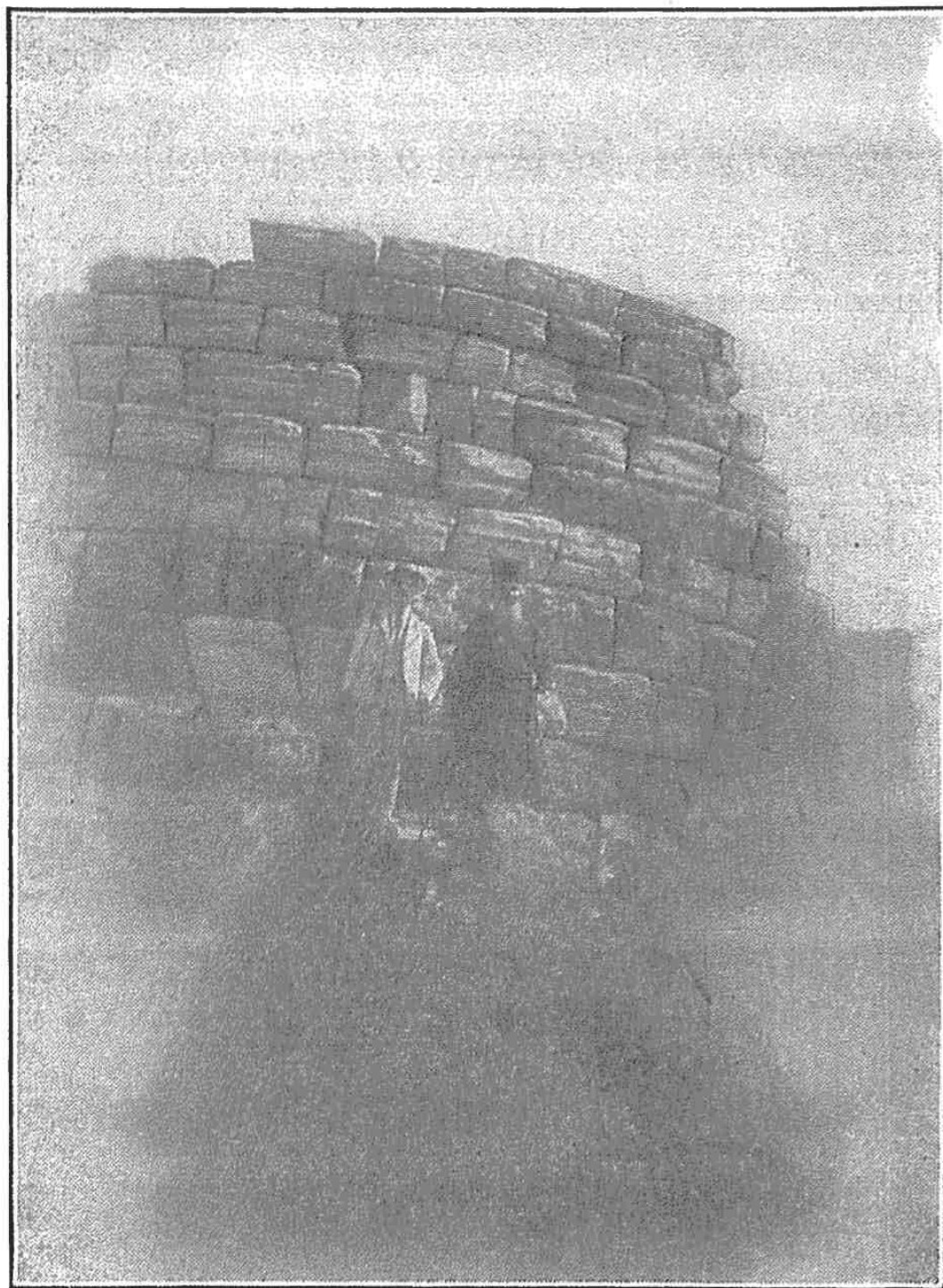
Εἶχον παρakoλουθήσῃ ἀπὸ ἐτῶν τὴν σειρὰν ὁμοίων οἰκοδομημάτων καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἀπὸ τῆς Ἀνδρου διὰ πασσῶν τῶν Κυκλάδων καὶ ἐξ ἰδιαιτέρας ἄλλης μελέτης καὶ ἐξ ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως τῶν πλείστων τούτων. Ἡ κατεύθυνσις αὐτῶν, τὸ ὕλον πλέγμα ἀπὸ τῆς Εὐβοίας διὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ μέχρι τῶν νοτιωτάτων Κυκλάδων μετὰ κέντρου τῆς ἐχούσης τοὺς περισσοτέρους τούτων νήσου Σίφνου. Ἐπειτα καὶ αὐτῆς ταύτης τὸ δίκτυον τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ κεντρικὰ σημεῖα τῆς νήσου παρέσχε μοι τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς μελέτην, ἀλλὰ καὶ τὴν στροφὴν πρὸς τέρμα ὁριστικόν.

(¹) Μέρος τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀναγνωσθείσης ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τῇ 21ῃ Μαρτίου 1917,

(²) Ἦδη προτετέθησαν καὶ τέσσαρες ἕτεροι ἐν νεωτέρᾳ ἐρευνῇ μου.

Πρὶν ἢ εἰσέλθω εἰς τὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν κυρίων τούτων, ὥς τὴν βλέπω ἀνερχόμενος πρὸς τοὺς χρόνους αὐτῶν διὰ τῶν αἰώνων, περιέγραψα ἐν τῇ δυνατῇ ἀκριθείᾳ τὰ σωζόμενα

• Βορεία πρόσοψις Ἀσπρου πύργου.

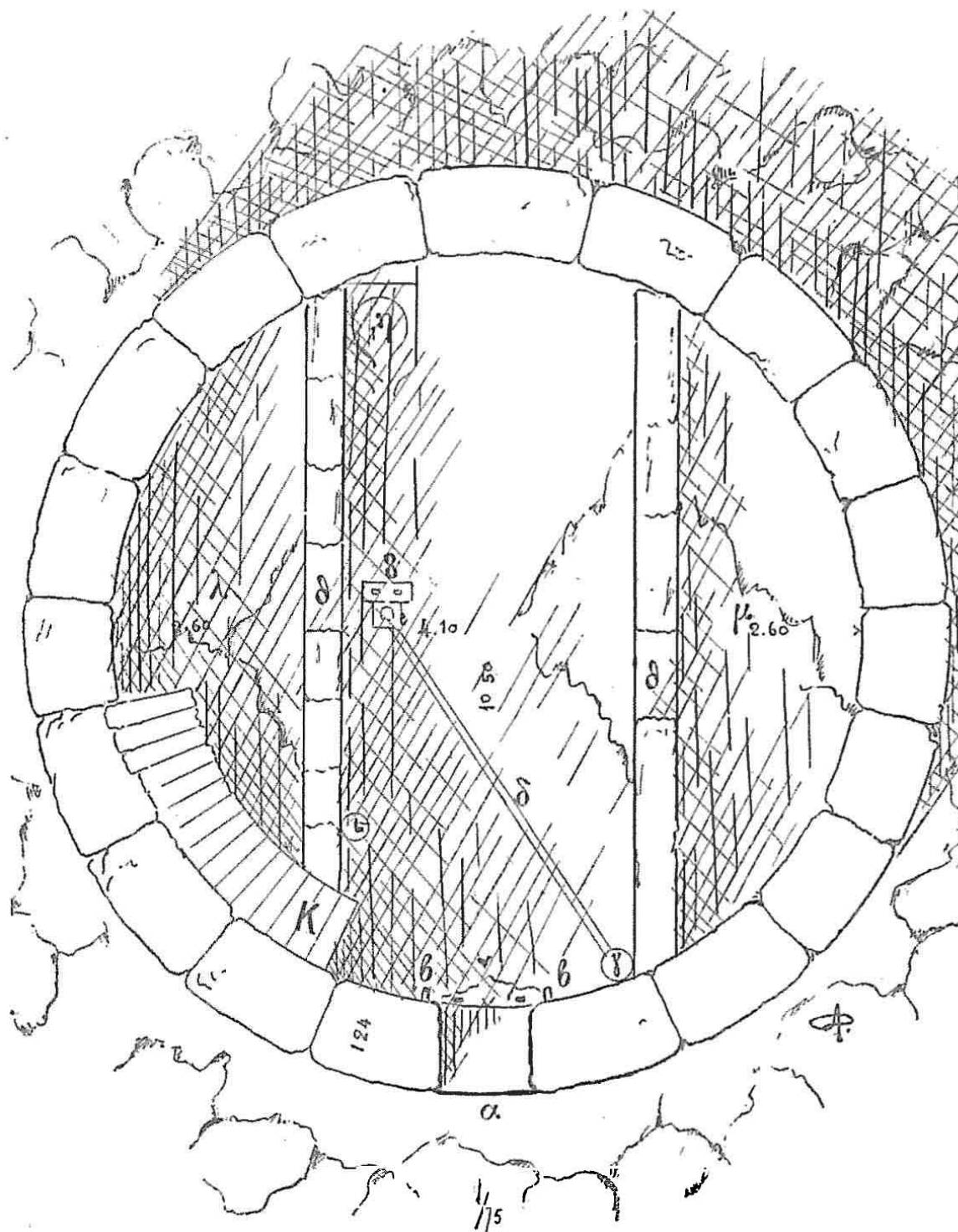
λείψαντα τῶν κυριωτάτων τούτων μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς εὐρημάτων ἐν τοῖς ΠΑΕ τοῦ 1915 ἀπὸ σελ. 96 κ. ἐ. Διὰ νὰ φθάσω εἰς ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς ἀνάγονται καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ μελετήσω τοὺς καλλίτερον ὅπωςδῆποτε σωζομένους καὶ τοὺς κυριωτέρους καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν διατήρησιν. Παρα-

τίθῃμι δ' ἐνταῦθα κατόψεις δύο τῶν κυριωτάτων καὶ προσόψεων εἰκόνας καὶ σχετικά τινα πρὸς τούτους κοσμήματα ἀγγείων κλπ. σχετικῶν πρὸς τὴν ἐν τοῖς ΠΑΕ τοῦ 1915 περιγραφὴν καὶ προβαίνω ἀμέσως εἰς τὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὰ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγονται οἱ πύργοι, ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ κυριωτέρα δυσχέρεια. Ἐνομίσθησαν κοινῶς νεώτερα κτίσματα καὶ ὠνομάσθησαν ἐνετικά ἢ Φραγκικά ἢ γενικῶς μεσαιωνικά. Τῶν περιηγητῶν, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, ἄλλοι μὲν ἀνάγουσι τούτους ἀορίστως εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἄλλοι ἄλλους τούτων ὑπολαμβάνουσιν ἀρχαίους καὶ ἄλλους νεωτέρους, καταβαίνοντες μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων. Τῶν ἐπισκεψαμένων ἀρχαιολόγων αἱ γνώμαι εἶνε ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τῶν πύργων ἐκεῖνων, οὓς εἶδον, ὡς ὁ Οὐγγρος Theophil Sauciuc τελευταῖος τοπογράφος τῆς Ἀνδρου διὰ τὸν πύργον τοῦ ἀγ. Πέτρου, ἀνάγων αὐτὸν εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ὁ Hubert Demoulin εἰς τὸν 3ον καὶ ὁ Μαυρομαρᾶς καὶ ὁ Weil καὶ ὁ Ἰταλὸς Patroni περὶ τῶν τῆς Τήνου καὶ ὁ ἡμέτερος Σδορῶνος περὶ τῶν τῆς Μυκόνου εἰς τὸν 5ον αἰῶνα, ἀνάγοντες ὅμως τούτους εἰς μίαν ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος πρὸ ἐτῶν, μόνον τὸν τῆς Ἀνδρου ἰδὼν, ἄνευ ἀντιπαραβολῆς πρὸς ἄλλους, ὁμολογῶ, καὶ βαθυτέρας ἐρεῦνης, καὶ ἀπὸ τούτου ὀρμώμενος, εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι μᾶλλον εἰς νεωτέρους χρόνους ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ ἰδρύσις αὐτῶν, ἰδίᾳ τοῦ τελευταίου τούτου (Παρνασοῦ Τ. Ε' 1881 σ. 793 καὶ 874 κ. ἐ.). Ἦδη ὅμως μετὰ μικρὰν μελέτην καὶ πολλὰς πολλῶν τούτων ἐπισκέψεις, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τῆς τελευταίας ἐρεῦνης τὰς διὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, εἴμμι εἰς θέσιν νὰ ὁμιλήσω πολὺ διαφορετικώτερα περὶ αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον ὠρισμένως ἐκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε παρατηρηθέντων ἀποκλείεται πᾶσα σχέσις τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν ἐν μεσαιωνικοῖς χρόνοις. Οὔτε τῆς Φραγκοκρατίας οὔτε τῆς Ἐνετοκρατίας ἢ σφραγίς, τὰ σημεῖα τὰ χαρακτηριστικά, παρουσιάσθησάν ποὺ τῶν τοσούτων τὸν ἀριθμὸν κτιρίων τούτων. Ἡ οἰκοδομὴ αὐτῶν, ὅπου καὶ ἂν κρύπτεται ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ

ἀρχῇ, εἶνε ἀδύνατον νὰ καταδῇ πέραν τῶν χρόνων τῶν τῆς

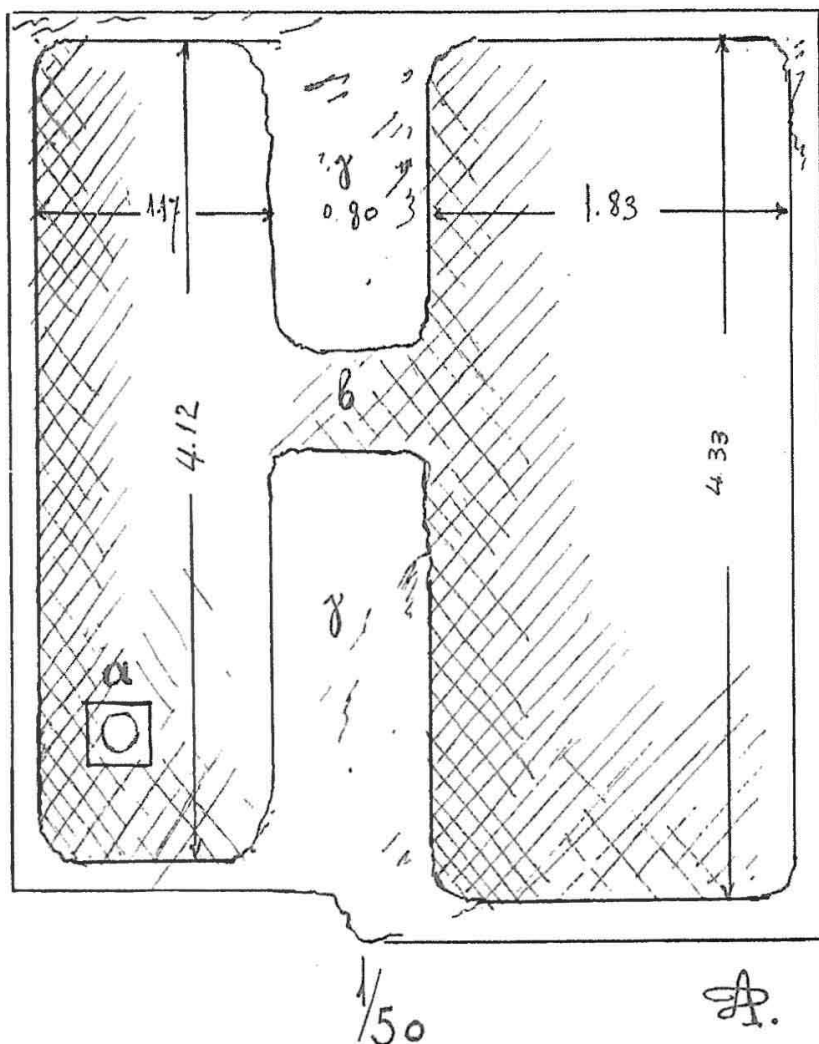

Κάτοψις "Λευκοῦ πύργου.

α. εἴσοδος. β ὁ οὐδὸς μετ' ἐντομῶν διὰ τοῦς καθέτους μογλοῦς. γ. ὁ κατὰ
χώραν διάτρητος ἀμφορεύς. δ ὁχετός στενὸς πρὸς τὴν δεξιμένην. ε στό-
μιον δεξαμενῆς. ζ βῆσις ὀργάνου πρὸς ἄντλησιν ἡ ἐλκιστριδείου πλάξ.
θ εἴσοδος εἰς τὰ παραπλεύρω; δωματία. ι κάλπη ἡμαρμαοίνη. κ. κλι-
μαξ πρὸς τὰ ἄνω. λ δωματίον ἀριστερόν ἢ ἀποθήκη. μ. ὁμοία δεξιὰ
(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ νὰ προδῇ δέ τις ἤδη εἰς τὸν
καθορισμὸν τὸν ὁπωσδήποτε ἀκριβῆ τῶν χρόνων τῶν οἰκοδο-

μημάτων τούτων πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ συντείνοντα πρὸς τοῦτο, τὰ κατὰ τὴν οἰκοδομίαν, τὰ εὐρήματα, τὰ ἄλλα ἀνάλογα κτίρια, πάντα τὰ σχετιζόμενα πρὸς αὐτά, ὡς ἀσφαλὴ ὁδηγὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πρὸς τὸ τόσον σκοτεινὸν

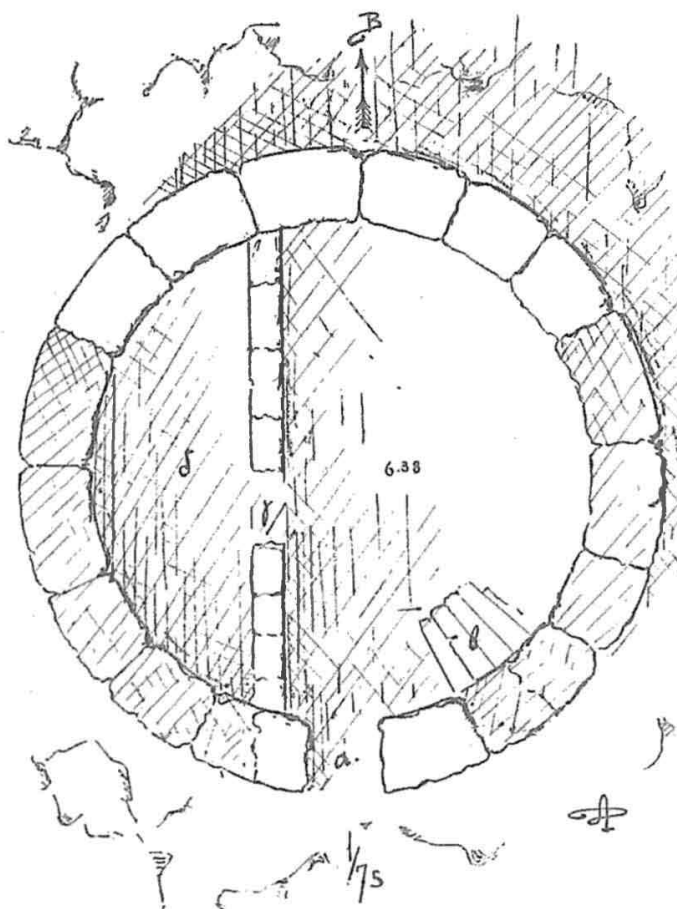

Ἦ ὑπὸ τὸν Ἄσπρον πύργον διπλῇ δεξαμενῇ.

α. στόμιον τῆς δεξαμενῆς. β. δίοδος εἰς τὸ δεύτερον διαμέρισμα. γ ὁ χρησιμεύων ὡς διάφραγμα τῶν δύο τμημάτων βοάχος.
(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

ζήτημα ὁδοῦ, δι' ἧς θὰ δειχθῇ πόσον εἶνε ἄξια προσοχῆς ταῦτα διὰ τὸ φῶς, ὅπερ δύνανται νὰ ἐπιχύσωσιν ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν νήσων, καταλλήλως μελετώμενα καὶ ἐρευνώμενα, ἀφ' οὗ εἶνε στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς τῶν νήσων.

Εἶνε ἰδρυμένοι ἐπὶ ἀποκρήμνων τὸ πλεῖστον μερῶν δυσ-
προσίτων λίαν, ὥς φρουροὶ καὶ φύλακες τῶν πέριξ, προστα-
τεύοντες ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δεσπόζοντες τούτων εἰς μεγάλην
ἀκτῖνα. Εἶνε δὲ πλέον ἢ βέβαιον ὅτι ἐγγὺς τούτων ὑπάρχουσι
παλαιοὶ διαφόρων χρόνων συνοικισμοί. Τοῦτο πρέπει νὰ ση-

Κάτοπις τοῦ πύργου τοῦ Λαουτέρη, ὑπερθεῖν τοῦ λιμένος
τῶν Καμαρῶν.

α. εἴσοδος β κλίμαξ πρὸς τὰ ἄνω. γ εἴσοδος εἰς τὸ μόνον ἐνταῦθα δωμά-
τιον. δ δωμάτιον ἢ ἀποθήκη.

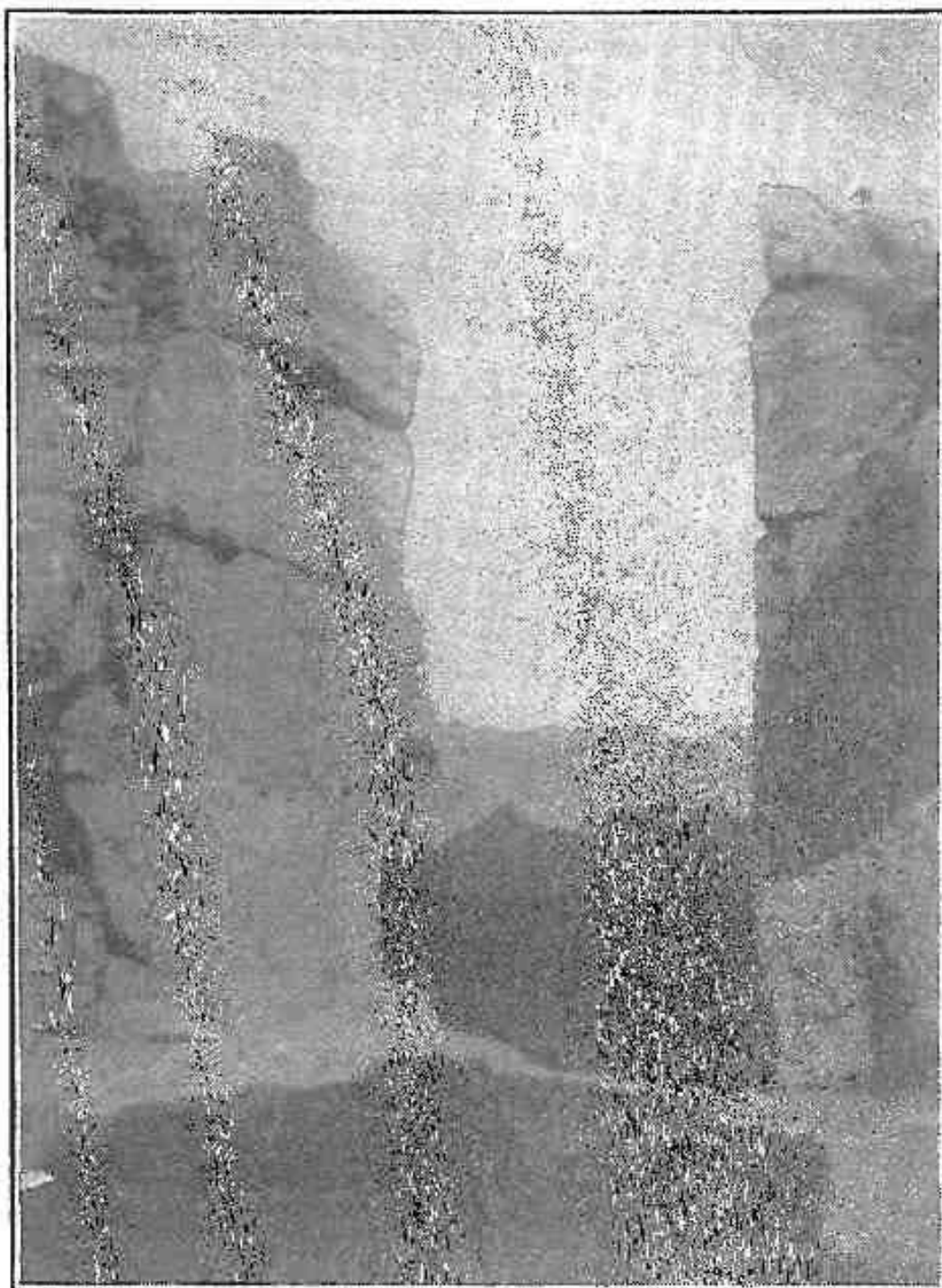
(ΠΑΕ 1915 σ 97).

μειωθῇ ἰδιαίτερος. Εἶνε ὀλοφάνερα τὰ ἔχνη τῶν συνοικισμῶν
τούτων εἰς συντρίμματα ἀγγείων ἀλλαχοῦ, εἰς αἱμασιὰς ἀγρῶν
ἐνίοτε, εἰς κτίρια, εἰς ἀναλήμματα ὁδῶν, εἰς τάφους πανταχοῦ, ὧν
οἱ χρόνοι εἶνε ἐκάστοτε σχετικοὶ πρὸς τὰ ὑπὸ ζήτησιν κτίρια.

Οἱ τοῖχοι τῶν παλαιοτάτων τούτων σύγκεινται ἐξ ὀγκο-

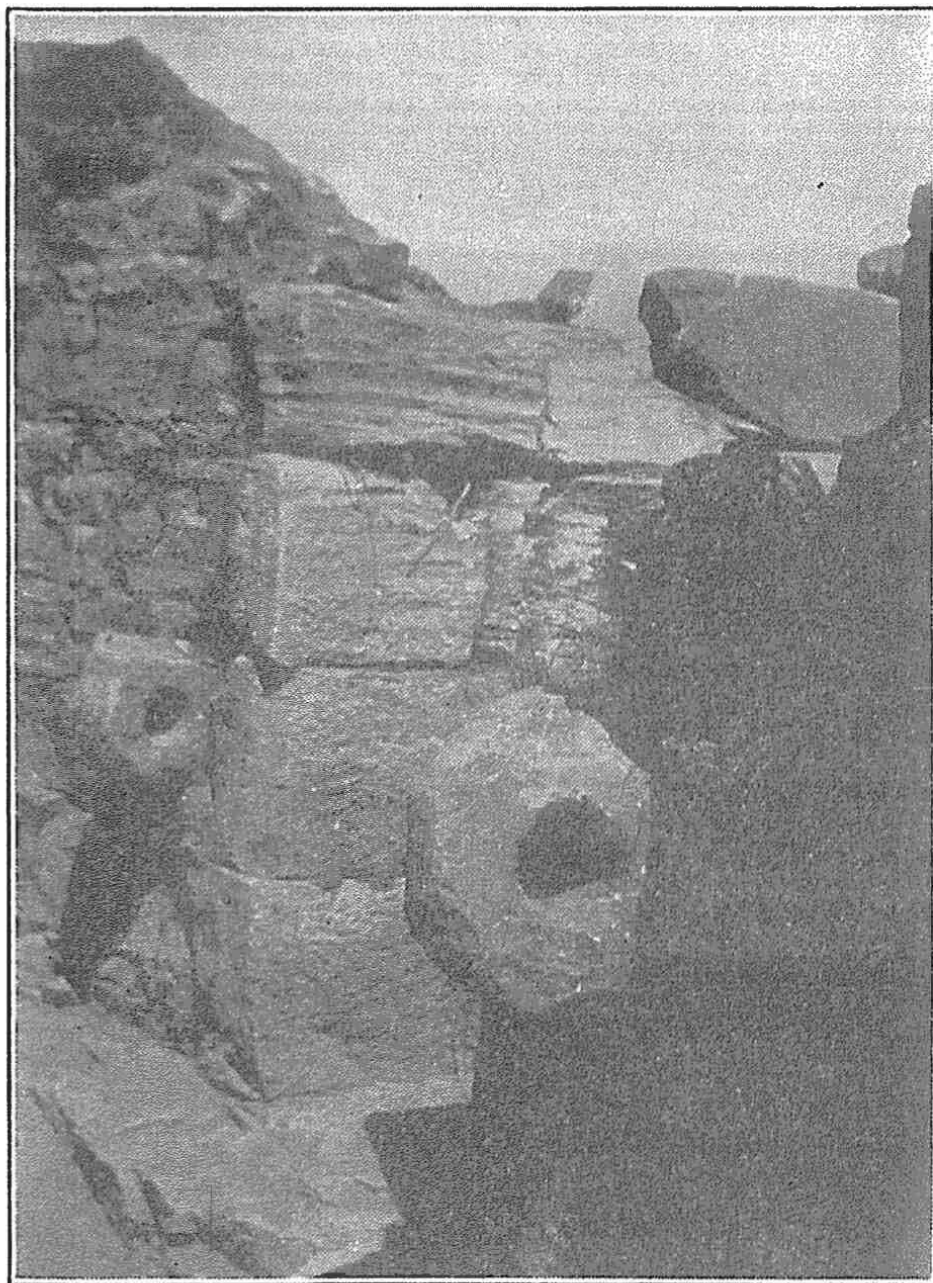
λίθων μεγάλων ἢ καὶ μικροτέρων ἀναμίξ, ὀλίγα τὰ σημεῖα τῆς ἐξεργασίας κατὰ τὰς προσαρμογὰς ἐχόντων, ἀνεξεργάστων δὲ τὴν πρόσοψιν, τεινόντων πρὸς τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον μετὰ μικτῶν ἄλλων παρεμβολῶν. μετὰ μεγάλης ὁμοιότητος πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς νήσου ὁχυρωματικὰ ἔργα ἢ τὰ σωζόμενα ἐπὶ τῶν ορέων

Ἡ θύρα τοῦ Ἀσπρου πύργου ἐκ τῶν ἔξω.

ἀναλήμματα ὁδῶν. Αὐτοὶ οἱ δύο ἢ τρεῖς, οὓς εἶπον ἐν ταῖς σημειώσεσι τῶν ΠΑΕ τοῦ 1915, εἶνε οἱ παλαιότεροι, δυνάμενοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν ἱδρυσιν τῶν νησιωτικῶν ἀκροπόλεων. Ἄλλοι ἔχουσι τελείως ἐξεργα

σμένην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσαρμογῆς μόνον, εἶνε κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον πάντες ἰδρυμένοι, δυνάμενοι νὰ ταχθῶσιν ἀσφαλῶς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἰς τοὺς καλοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους, εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς ἄλλοι καὶ μετὰ τούτους

Ἡ θύρα τοῦ Ἀσπρου πύργου ἐκ τῶν ἔνδον.

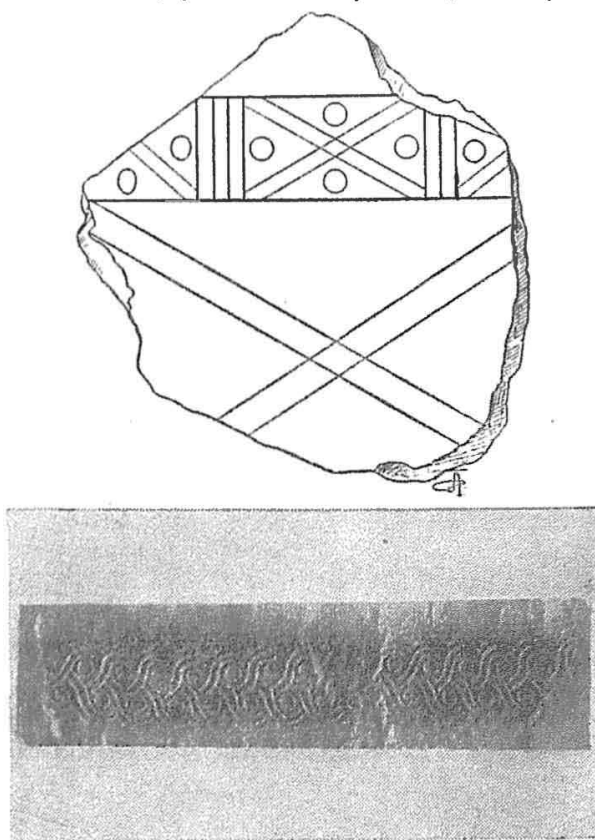
(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

εἰς τοὺς Ῥωμαῖκούς, οὐδεὶς ὅμως πέραν τούτων, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀποκλείηται ἡ χρῆσις τῶν σωζομένων καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων, δι' ὃν σκοπὸν θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Τῶν σωζομένων θυρωμάτων, δύο μόνον εἶνε τοξοειδῆ ἄνω, δύο τῶν

28 1 23

ἄλλων διατηρουμένων τοιούτων ἔχουσι παραστάδας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἄνω μέγαν λίθον ὥς ὑπέρθυρον, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ κτιρίου τὰ θυρώματα εἶνε βραχέα, ὑπομιμνήσκοντα κατὰ τὸ ὅλον τὰ πλῃσιότατα θυρώματα τῶν ἀκροπόλεων ὥς ἐν τῷ θυρώματι τοῦ πύργου τοῦ ἁγ. Πέτρου τῆς Ἀνδρου καὶ

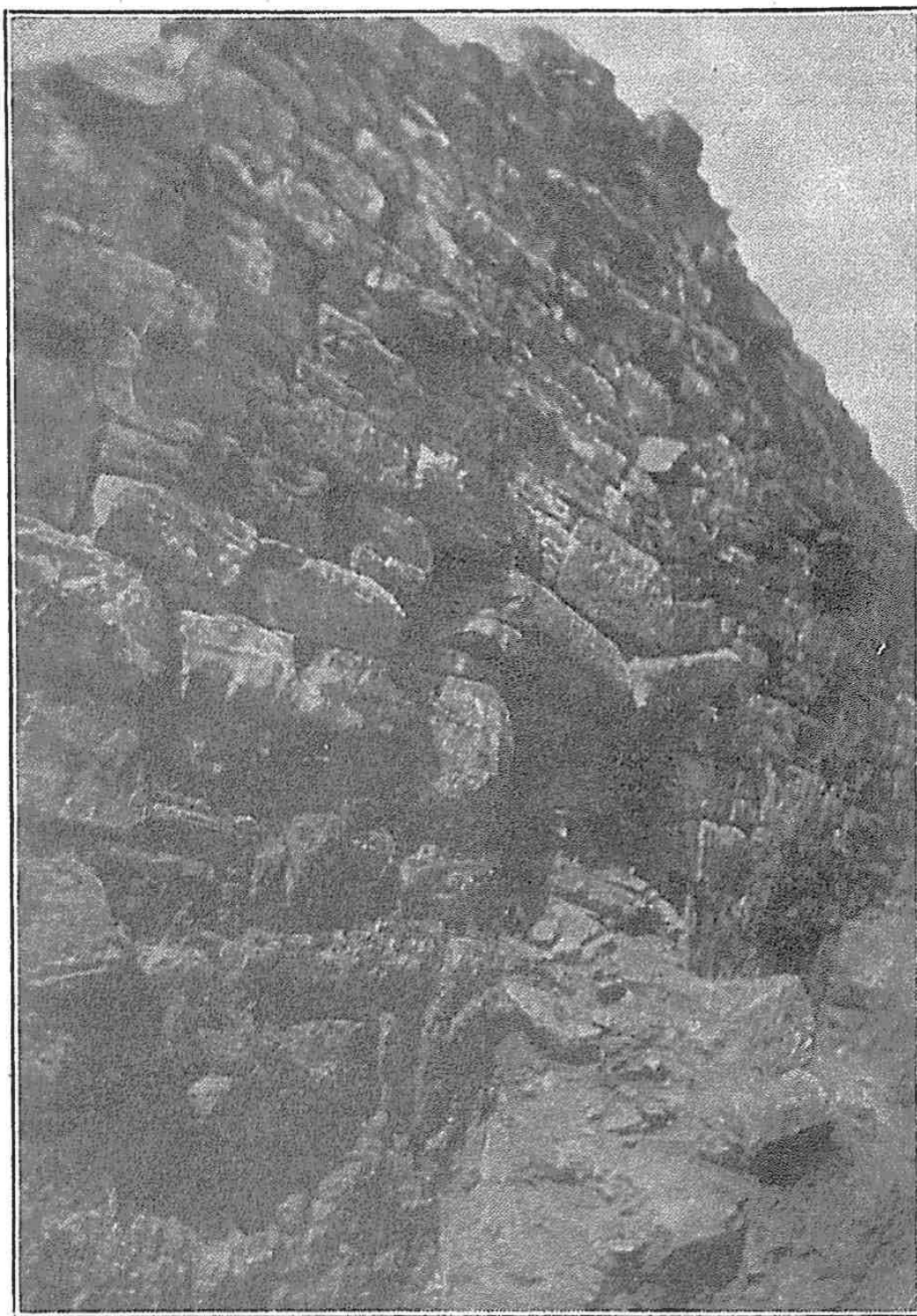

Τὰ συνήθη ἐπὶ τῶν πιθοειδῶν μεγίστων ἀγγείων κοσμηματα.

τῷ ἐπὶ τῆς Μυκόνου, καὶ τῷ ὁμοίῳ πως τοῦ ἑτέρου τῶν πύργων τῆς Τήνου, καὶ τῷ τῆς Σαλαμῖνος. Ἀλλαχοῦ οἱ τοῖχοι εἶνε ἀπλοῖ ἀποτελούμενοι ἐκ τῶν λίθων μόνον τῶν μεγάλων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας, ἄλλαχοῦ ὅμως συμπληροῦνται ἔσωθεν δι' ἐπενδύσεως εἴτε συγχρόνου ἐκ μεγάλων τεμαχίων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης εἴτε μεταγενεστέρως μετὰ τοιαύτης.

Τῶν εὐρημάτων ἄλλα μὲν ἦσαν πήλινα, ἄλλα μαρμάρινα, ἄλλα χαλκᾶ, ἄλλα καὶ μολύβδινα ἀνευρέθησαν. Τῶν πηλίνων τινὲς εἶνε ὁμοιότατα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Τσοῦντα ἐν

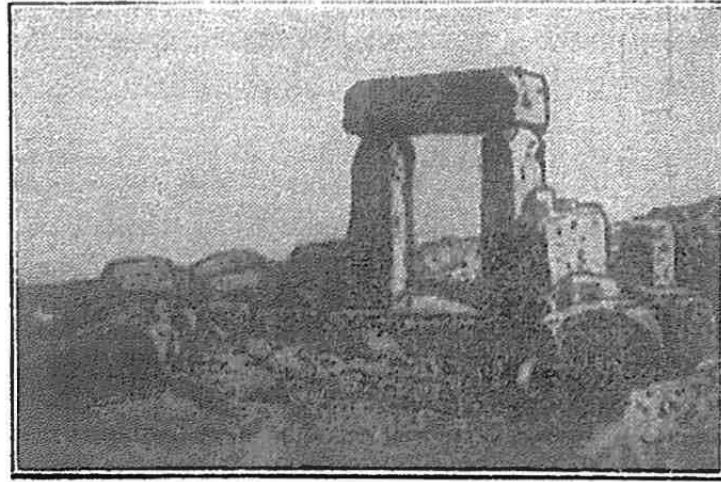
τάφοις τῆς Σίφνου ἀνευρεθέντα ἢ τῆς Σύρου καὶ τῆς Πάρου καὶ τῆς Ἀμοργοῦ μετὰ ἐγχαραγμάτων παντοίων τὸ πλεῖστον ἐν συντρίμμασιν, ἄλλα φέρουσιν ἔντυπα ὠραῖα κοσμήματα, σπείρας συνθέτους κατὰ ζώνας καὶ σειρὰν τετραγωνικῶν ἐγχα-

Ο τοῖχος ὁ δεξιὰ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸν Ἀσπρον πύργον ὁ χωρίζον τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ δωμάτιον, μετὰ τῆς θύρας αὐτοῦ.

ραγῶν μετὰ μικρῶν κύκλων, γεωμετρικὰ ταῦτα, ἀκριδέστατα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἐν τῷ Κεντρικῷ Μουσείῳ μεγάλου πιθοειδοῦς ἐκ Κεραμεικοῦ παναρχαίου ἀγγείου. Τούτων συντρίμματα παμμέγιστα χονδρότατα ἀνευρέθησαν διὰ χειρὸς καὶ οὐχὶ διὰ

τροχοῦ πεποιημένα, ἰδίως ἐν πύργῳ, ἐνθα δὲν ὑπῆρχε δεξαμενὴ ὕδατος, οὐδὲ πηγὴ τις πλησίον. Πλὴν τούτων ἀνευρέθησαν τεμάχια ἀγγείου χρώματος φαιοῦ, βαρέος, κακοτέχνως κατασκευ-

Θύρα πύργου Μυκόνου.

ασμένου, ἔχοντος ἐγχαραγὰς ὀπισθεν, ὥς τὰ τῆς Σύρου ἀκριδῶς, καὶ τεμάχιον ἀγγείου χρώματος κιρροῦ μετὰ ἐγχρώμου κοσμήματος ῥομβοειδοῦς σχήματος, χρώματος ἐρυθροῦ. Ταῦτα

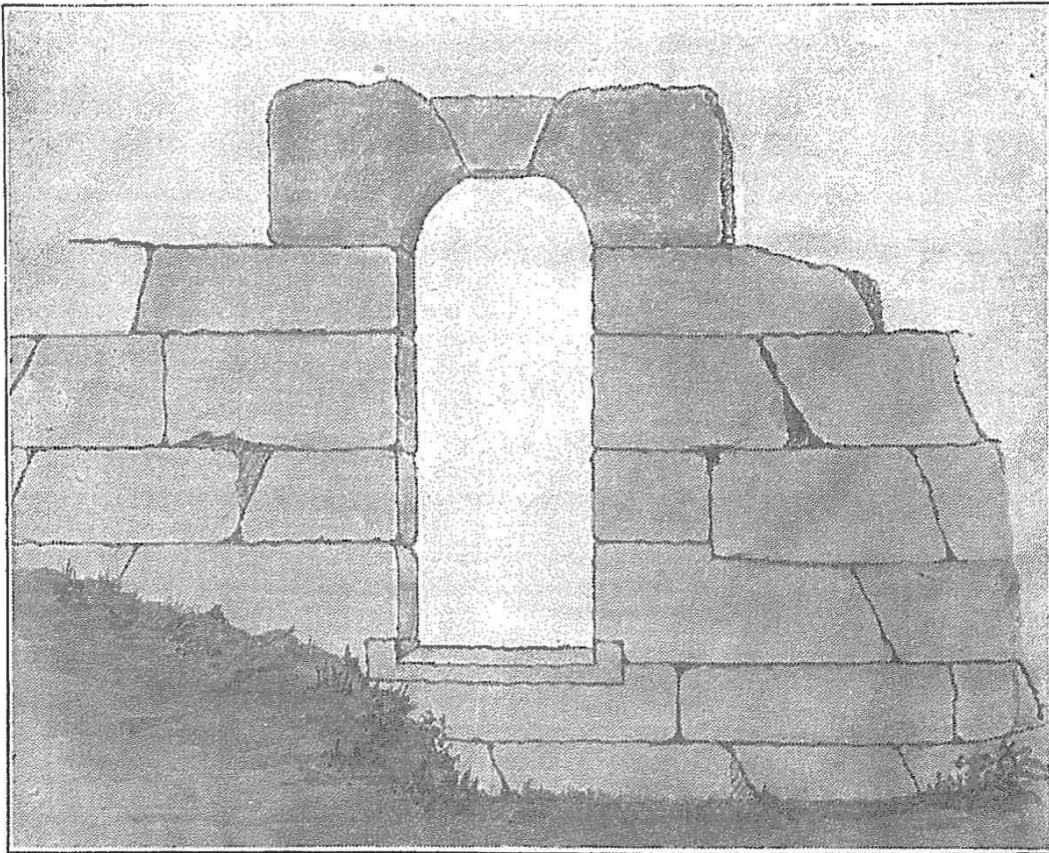

Θύρα πύργου Σαλαμίνας πρὸς τὸ Ν'Α. παρὰ τὴν θέσιν Κολώναις.

τῶν παλαιοτάτων χρόνων. Ἐπειτα παρουσιάσθησαν ἄλλα πάλιν κατασκευάσματα καὶ θραύσματα ἀγγείων μετὰ γανώσεως χρόνων καλῶν, ὀλίγα ὅμως, εἴτα χρόνων Μακεδονικῶν καὶ Ῥω-

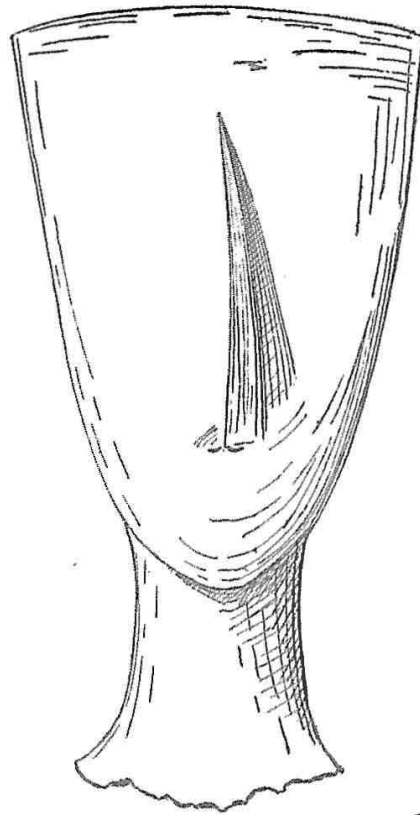
μαϊκῶν, ὡς πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς εὐμεγέθους τὸ κατὰ τὸ στῆθος μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸ χιτῶνος ἐξωσμένου, ἀγγεῖον λεπτότατον ληκυθοειδὲς θραυσθὲν κατὰ τὴν ἐξαγωγήν, τεμάχια τῶν συνήθων χειρομύλων, λύχνων πηλίνων ἄνω μέρη μετὰ ῥοδάκων, ἀρτοειδῆ πῆλινα κατασκευάσματα ὡς καὶ ἐν πυραμιδοειδὲς τῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν ὑφαντουργίαν, ἐπὶ ἐνὸς τῶν ὁποίων κακοτέχνως κεχαραγμένον τὸ γράμμα Α. Πλὴν τούτων χεῖλη καὶ λαβαὶ καὶ βάσεις μεγάλαι

Θύρα πύργου «Καμπαναριό» ἀντικρὺ ἀγ. Ἀναργύρων

ἀγγείων χρόνων διαφόρων μετὰ ἢ ἄνευ γανώσεως. Ἐνταῦθα καταλεκτέον καὶ τὸν ἀμφορέα τὸν πῆλινον τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὃν εἶπον ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ἀσπρου πύργου. Ὑέλινων ἀγγείων τῶν συνήθων μακρολαίμων εὐρέθησαν θραύσματα. Μαρμαρίνων κατασκευασμάτων ἀνευρέθησαν κεφαλὴ νησιωτικοῦ εἰδωλίου, οἷα πολλὰ ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς νήσοις πανάρχαια, τεμάχια ἐστίας μαρμαρίνης ὑπὸ

τοῦ πυρὸς ἐφθαρμένα, μέρος ἐπικράνου παραστάδος καὶ κύλινδροι πρὸς ἐπίστρωσιν τοῦ χώματος τῆς στέγης. Νομίσματα μόνον ὀλίγα ἀνευρέθησαν καὶ παλαιότερα καὶ Ῥωμαϊκὰ χαλκᾶ ἐντελῶς κατιωμένα καὶ ἀποτριβόμενα. Δύο δὲ Ἑνετικὰ, ἐν χρυσῷ τοῦ Δανδόλου ἐν τοῖς χώμασιν ἔξωθεν τοῦ Ἀσπρου πύργου καὶ ἐν ἀργυρῷ κατὰ τὸν πύργον τοῦ Ταξιάρχῃ τῆς Σκάφης. Ὡς βλέπετε, τὰ εὐρήματα πάντα ἀνήκουσι διὰ τῶν αἰώ-

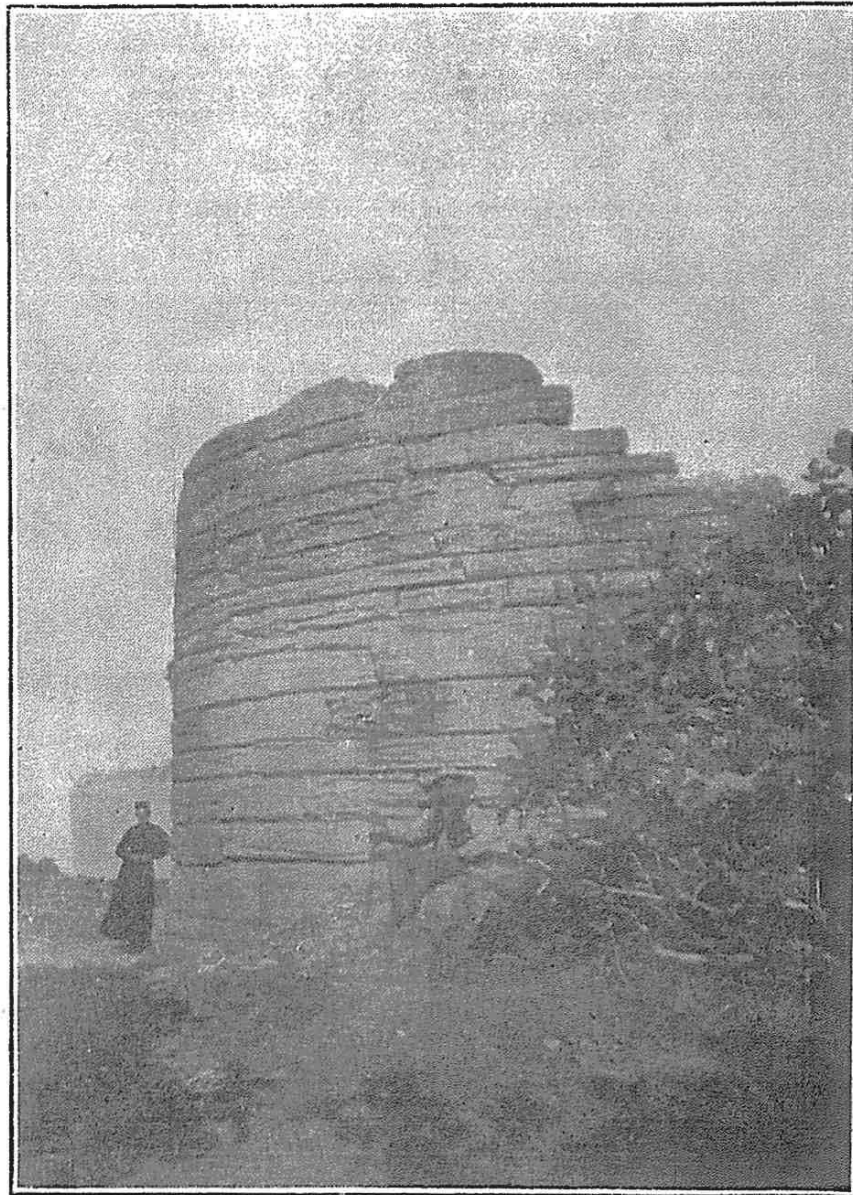
A.

Κεφαλή ειδωλίου ἀρχαῖου νησιωτικοῦ ἀνευρεθεῖσα
ἐν τῷ πύργῳ τῆς Φεγγάρας ἐν Σίφνῳ.

νων εἰς πάντας τοὺς χρόνους τοῦ βίου τῆς νήσου, δύναμαι νὰ προσθέσω μέχρι τῶν ὀλίγων πρὸ ἡμῶν, ἐναλλασσόμενα, καθ' ὅσον ἐνηλλάσσοντο καὶ οἱ καταλαμβάνοντες τούτους καὶ κατοικοῦντες ἐν αὐτοῖς, ἀφ' οὗ καὶ ποιμενικῆς διαβάσεως λείψανα τῶν τελευταίων χρόνων εὐρέθησαν ὑπὸ τὰ χώματα.

Γραμμάτων ἵχνη ἢ ἐπιγραφὴ οἰκδήποτε οὐδαμοῦ ἐπὶ τῶν πύργων ἐν Σίφνῳ ἀνεφάνη. Ἐγγύς δύο τούτων ἢ μάλλον με-

ταξὺ αὐτῶν πρὸ σπηλαίου ἐκεῖ εἰς ἀποτομώτατον μέρος ὑπάρχοντος κάτωθεν ἀκριδῶς τοῦ πύργου τῆς Μαύρης σπηληᾶς, στῆς Κορακίης, ἀντέγραψα πρὸ ἐτῶν τὴν ἐπιγραφὴν ΝΥΦΕΟΝ ΗΙΕΡΟΝ, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν πύργον, σχετιζο-

Ο πύργος τοῦ ἁγ. Δημητρίου Ἐξαμπέλων Σίφνου ἀπὸ τοῦ ΝΔ μένῃ πρὸς τὸν κατωτέρω προδηλότατον συνοικισμόν καὶ πρὸς τοὺς χρόνους αὐτοῦ. Ἐν Τήνῳ μόνον ἐπὶ ὁμοίου πύργου ὑπάρχει ἐπὶ τινος τῶν λίθων τῶν ἀνωτέρων δόμων ἡ ἐπιγραφὴ ΛΥΣΙΘΕ[ΟΣ] ΑΡΙΣΤΟΛΟΧ[ΟΥ] ΚΑΤΕΣΚΕΥΑ[ΣΕ], γράμμασι τοῦ Β' ἡμίσεος τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος. Πρῶτος ὁ Μαυρομα-

ρᾶς καὶ ἔπειτα ὁ Hubert Demoulin ἐν τῷ Bulletin de correspondance Hellénique (1903 σελ. 289), ἔγραψεν περ ταύτης. Ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου πύργου, καθ' ὅσον γνωρίζω, παρουσιάσθη ἐπιγραφὴ τις, ἡλὴν γραμμμάτων τινῶν ὠρισμένων (ν, νι, ο, χι, χο,) ἐπὶ τοῦ ἐν Νάξῳ, ὃ εἶδε καὶ ὁ Ross, δηλωτικῶν ἴσως τῆς προσαρμογῆς τῶν λίθων, ὡς καὶ λειψάνων ἐπιγραφῆς διασωζόντων ἐξ γράμματα ἐπὶ τινος πύργου ἐν Ἡλιδι, ἅτινα σημειοὶ ὁ Φίδλερ.

Ἡδὴ ἐκ τούτων πάντων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐν Σίφνῳ, πύργους ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἐπ' αὐτῆς κτίρια καὶ ἐκ συγκρίσεως πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων ὁμοίους, ἰδίᾳ τὸν τοῦ Ἀγ. Πέτρου τῆς Ἀνδρου καὶ τοὺς τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου καὶ Σαλαμῖνος, ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι πρῶτον πάντες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, κτισθέντες διὰ διαφόρους λόγους ὑπὸ διαφόρους συνθήκας πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὅμως σκοπὸν. Ἐπειτα, ἂν ἡ Ἀκρόπολις τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ ἡ τῆς Χαλανδριανῆς ἐν Σύρῳ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς προμυκηναϊκοὺς νησιωτικοὺς χρόνους, ὡς ἐδεβαιώθη, ἂν ἡ τοῦ Ἀγ. Νικήτα ἐκτίσθη κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς ἢ ὀλίγῳ πρὸ τούτων ἂν οἱ ἐπὶ τοῦ Πτόμου περὶ τὴν Κωπαῖδα ἐν Βοιωτίᾳ, κατὰ τὴν μελέτην τοῦ κ. Μ. Καμπάνη, ἐν πλήρει δικτύῳ κατεσπαρμένοι παρὰ τοὺς παναρχαίους συνοικισμοὺς πύργοι ἀνήκουσι, καὶ ἐδεβαιώθη ὅτι ἀνήκουσιν, εἰς τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους, οἱ συνδεδεμένοι καὶ ἐκεῖ πρὸς τοὺς παλαιστάτους συνοικισμοὺς πάντως καὶ τρεῖς τῶν ἐν τῇ Σίφνῳ, ὁ παρὰ τὸν Ἀμπουρδέχτην τῆς Χερρονήσου, οὗ ἐλάχιστα σώζονται λείψανα καὶ ὁ κατὰ τὸ Πετάλι τοῦ Ἀργυροῦ καὶ ὁ τοῦ Λαουτέρη, ἀσφαλῶς εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀναγονται, ὅπως καὶ ἡ πρώτη ἰδρυσις τοῦ Ἀσπρου πύργου εἰς τοὺς χρόνους τούτους ὀφείλεται, ὡς ἔδειξαν τὰ ἐν αὐτῇ εὐρήματα. Ἄλλων πύργων ἡ ἰδρυσις, καὶ τοιοῦτοι εἶνε περὶ τοὺς δέκα πέντε, ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι, οἵτινες καὶ ὀνομαστὶ δύνανται νὰ χωρισθῶσιν, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς

χρόνους. Ἴσως φανῇ παράδοξος ἡ κατανομὴ αὐτῶν καὶ ἡ αὖ-
 ξησις τοῦ ἀριθμοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου. Ἄλλως ὅμως δὲν εἶνε
 δυνατόν οὔτε ὁ ἀριθμὸς νὰ ἐρμηνευθῇ, οὔτε ἡ ἐν πολλοῖς
 διαφορὰ τῆς ἰδρύσεως. Καὶ εἶνε πολὺ φυσικὴ ἡ ἐξέλιξις αὕτη.
 Ὀλιγώτεροι οἱ συνοικισμοί, ἀραιοτέρως ὁ πληθυσμὸς εἰς πα-
 λαιοτέρους χρόνους εἶχεν ἀνάγκην ὀλιγωτέρας καὶ μικροτέρας
 καὶ τῆς ἀπὸ τῶν κτιρίων τούτων ἀσφαλείας. ὅσον ὅμως ηὔξάνο-
 ντο οὗτοι καὶ ἐπληθύνοντο ἐπὶ τοσοῦτον ἔπρεπε νὰ αὐξάνηται
 καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσφαλιστικῶν τρόπων, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους
 τοὺς μέχρι καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ὅτε καὶ ἄλλοι
 λόγοι, στρατιωτικῆς μάλιστα φύσεως, ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς τέ-
 χνης τῆς στρατιωτικῆς προσετίθεντο, ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο ἀνάγκη
 νὰ λαμβάνωνται καὶ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ περισσότερα καὶ ἀσφα-
 λέστερα μέτρα καὶ εἰς προστασίαν τῶν κατεχομένων μερῶν,
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπικοινωνίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, πρὸς τὸ κέντρον.

Ἡ δὲ σειρά τῶν ἐν τισι τούτων εὐρημάτων, ὅπως καὶ τὸ
 ποῖον αὐτῶν καὶ τοῦτο ἐπικυροῖ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρό-
 νου τῆς ἰδρύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν διαδοχὴν τῶν ἐνοικησάντων.
 Ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν χρόνων εἶνε πολὺ φυσικὸν ὅτι τὰς ἐπερ-
 χομένας ἐπ' αὐτῶν καταστροφὰς ἐπηνώρθουν οἱ διαδεχόμενοι
 τοὺς παλαιοτέρους ἐνοίκους, ὡς φαίνεται προφανέστατα ἐν
 πολλοῖς τούτων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀφορμὴ πρὸς χρονολογίαν νεω-
 τέραν παλαιοτέρων πύργων, τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ὁποίων οὐδὲ
 ἡ ἐλαχίστη ἔρευνα μέχρι τοῦδε ἐγένετο, δὲν διευκρινίσθησαν
 δὲ τὰ κατὰ τὰς ὑπὸ νεωτέρων προσθήκας καὶ ἐπισκευάς, ὅπως
 συνέδη εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἀγ. Πέτρου, οὐ καὶ ὁ τρόπος τῆς
 κτασκειῆς τῶν παραθύρων καὶ ὁ τρόπος τοῦ ἀνοιγματος τῶν
 πολεμιστρῶν καὶ τοῦ ὑπερθύρου τὸ ἀνοιγμα δὲν εἶνε δυνατόν
 νὰ ἀνήκωσιν εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ χρόνους,
 μεθ' ὅσα καὶ ἂν παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ τελευταίου Οὐγγρου
 ἐρευνητοῦ τῆς Ἀνδρου. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι
 ἐπὶ τῶν μεταβολῶν εἰς τὰ κτίρια ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ μέχρι
 τῆς περιόδου τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ ποιμενικοῦ ἐν αὐτοῖς

βίου, ὅτε τέλος ἡρημώθησαν καὶ ἀπέστησαν τῆς ἀρχικῆς χρήσεως αὐτῶν, ὥς τὰ ἐν αὐτοῖς εὐρήματα ἔδειξαν.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὰ κατὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν αὐτῶν κτιρίων.

Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ῥίψῃτε βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος ὅλης πρῶτον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εἵδους τούτων τῶν κτιρίων καὶ εἶτα τοῦ τῆς Σίφνου. Ἐκ τῆς ἀπλῆς ἐπισκοπήσεως τούτων ἔχει τις πρὸ ἑαυτοῦ πλέγμα ὅλον καταρτιζόμενον ἐκ τῶν σημείων, ἐφ' ὧν εἶνε ἰδρυμένοι οἱ πύργοι πρὸς μίαν ὁρισμένην κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διὰ τῆς Στερεᾶς κατ' ἐξοχὴν διὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου τῶν Ἀνατολικῶν, διὰ τῶν Κυκλάδων πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ πρὸς τὴν Κρήτην. Τὸ δίκτυον τοῦτο πυκνοῦται ἐπὶ τῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν ὡς γέφυρα μεταβατικὴ πρὸς τὰ πέριξ. Ἐπὶ τῶν νήσων αὐτῶν ὑπάρχουσι κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ τῆς Ἀνδρου μέχρι τῆς Ἀνάφης καὶ Ἀμοργοῦ ἀραιότατοι μὲν ἐπὶ τῶν λοιπῶν, πυκνότατοι δ' ἐπὶ τῆς Σίφνου. Ἐνταῦθα πάλιν συγκεντροῦται πᾶν τὸ δίκτυον τῶν πύργων περὶ τρία σημεῖα, τὰ: τρεῖς ἀκροπόλεις αὐτῆς, ὧν πάλιν κέντρον τὸ ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτάτου ὄρους τῆς νήσου ἰδρυμένου κτίριον, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ μονὴ τοῦ Πρ. Ἡλιοῦ, ὡς δεικνύουσι τὰ λείψανα τοῦ παλαιότερου κτιρίου τὰ πρὸς τὸ Ν'Α. τῆς μονῆς καὶ δύο ἀρκετὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα πιθοειδῆ μεγάλα σωζόμενα ἐν τινι τῶν κελλίων τῆς μονῆς. Οὕτως ἡ Σίφνος καθίσταται τὸ κέντρον τῆς ὅλης τρύτης διακλαδώσεως κατὰ τὰς Κυκλάδας ἐν σχέσει καὶ πρὸς αὐτάς καὶ πρὸς τὴν πέραν παρχλίαν ἀπὸ τῆς Ὑδρας καὶ τῆς Ἀργολικῆς διὰ τῆς Μονεμβασίας μέχρι τοῦ Μαλέα παρεμπιπτούσης τῆς Κιμῶλου καὶ τῆς Μήλου τῆς Ἀντιμήλου καὶ τοῦ Βελοπούλου πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐφ' ὧν ἐδεδαιώθησαν λείψανα τοιούτων κτιρίων.

Οὕτως, ἐὰν ἀφήσωμεν πάντα τὰ λοιπὰ μέρη καὶ περιορισθώμεν εἰς τὰ ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τὰς Κυκλάδας, ἔχομεν γνωστά, γνωστότατα σημεῖα ἐκ παλαιωτάτων χρόνων συνδεόμενα διὰ τῶν πύργων τούτων. Καίτοι τώρα

δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ σύστημα τῶν πύργων τὸ κατὰ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὸ Πτῶον, Μυκηναϊκὸν τοῦτο, κατὰ τὸν ἐπὶ μακρὸν μελετήσαντα τὰ περὶ τὴν Κωπαῖδα ἔργα τῶν Μινυῶν κ. Καμπάνην. Εἰς τὸν Πειραιᾶ ὑπῆρχε παρὰ τὸ σημερινὸν Κερατσίνι ὁ Κερατόπυργος, διασώσας μετὰ τοῦ Κερατσινίου τὸ ὄνομα τῆς ὑπερθεν ἄκρας τοῦ Κορυθαλλοῦ, τῶν γνωστῶν Κεράτων τοῦ Ξέρξου, εἰς τὸ Λαύρειον, τετραγωνικὸς οὗτος, εἰς τὰ Μέθανα, πέραν εἰς τὸ Φάληρον οἱ τρεῖς πύργοι, εἰς τὴν Βουλιαγμένην τὸ Ἀλωνάκι, εἰς τὴν Κάρυστον, εἰς τὴν Σκίαθον, εἰς τὴν Σκῦρον ὁκτὼ τοιοῦτοι κατὰ τὸν κ. Δέφνερ. Μετὰ τὴν Εὐβοίαν ἀρχίζει ἡ σειρά τῶν Κυκλάδων διὰ τῆς Ἀνδρου. Ἐπὶ ταύτης πλὴν τοῦ πύργου τοῦ Ἀγ. Πέτρου εἶδον καὶ δυο ἄλλους τὸν τοῦ Ἀπροβάτου καὶ τὸν κατὰ τὴν Παλαιόπολιν ὑψηλὰ. Ἐπὶ τῆς Κέω ἀντικρὺ τοῦ Λαυρείου, τρεῖς ἐγγὺς Ἀγ. Μαρίνης, ἕτερος ἐν κάτω Μεριά καὶ εἰς τὸν Ὀρούκουαν, σχετιζόμενος πρὸς τὸ τεῖχος τῆς Καρθαίας. Μετὰ τὴν Ἀνδρον ἡ Τήνος ἔχουσα τὸν Εὐμπουργο εἰς κώμην Πύργον, ἄλλον εἰς τὴν Ἀθδον, ἄλλον εἰς τὸ Σμόβολον, ἄλλον νοτίως τοῦ Γλυφαρίου μεταξὺ Κολουμπέτρας καὶ Πανόρμου εἰς θέσιν Ἑλληνικό, ἔπειτα τὸν Παλαιόπυργον καὶ τὸν παρὰ τοὺς Ἀγ. Ἀναργύρους. Ἡ Νάξος μετὰ ταύτην ἔχουσα τὸν πύργον τοῦ Χειμάρρου εἰς $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Φιλῶτι. Ἐπὶ τῆς Μυκόνου ἐσημειώθησαν εἰς θέσιν Ληνὸ καὶ Πόρτες δύο ὅμοιοι, καὶ ἐπὶ τῆς νησιῖδος Ἡρακλείας καὶ ἐπὶ τῆς Λέρου καὶ ἐπὶ τῆς Πάρου, εἰς τὰς θέσεις Παλαιόπυργον καὶ Σταυρὸν καὶ ἐπὶ τῆς Ἀμοργοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀνάφης καὶ ἐπὶ τῆς Θήρας.

Ἐπὶ δὲ τῆς Σίφνου φαίνονται μέχρι τοῦδε (1922) οἱ ἑξῆς:

Τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, τοῦ Ἀγ. Φιλίππου, στὸν Ἀμπουργδέκτη, στῆς Ἀμουδάρες, ὁ Ἀσπρος πύργος, τῆς Βρύσης, τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, τῶν Ἑλλήνων, τοῦ Καδέ, τὸ Καμπαναριὸ ἀντικρὺ τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων, τοῦ Καστανᾶ, τοῦ Κατέργου, τοῦ Καψάλου, τῆς Κοκκάλας, τῆς Κουντούρας, τοῦ Λαουτέρη, στὰ Λευκίδια, τοῦ Λιθαδᾶ (ἢ στὰ Ρεοῦδια) τῆς Μάυρης σπηληᾶς, τοῦ Ὀρνοῦ, τῆς Παναγίας τοῦ νήγιου, στὸ Πετάλι τοῦ Ἀργυροῦ,

στοῦ Ποντικοῦ τὸ φρουρὶ, στὸ Σελλάδι, στὴ Σκάφη, στὸ Φάρο, στῆς Φαράγκους, τῆς Φεγγάρας, τοῦ Φλαμπούρου, στὸ Φρουρὶ τοῦ Καλαμιτσίου, στοῦ Φιλιππάκη, στῆς Παρασκευῆς τὸ πετάλι κατὰ τὴν θέσιν Πέτση, στὸ Ῥαχαμὸ τοῦ Φάρου, στὸ Καμπαναριὸ τῆς Χερρονήσου, καὶ ὁ παρὰ τὸν ἅγιον Νικήταν.

Εἶνε προφανές ἐκ τῆς θέσεως τῶν κτιρίων τούτων εἰς μεμακρυσμένα καὶ ὑψηλὰ τῆς νήσου μέρη ἢ καὶ ἐντὸς φαράγγων ὁρέων πολλάκις ἐπὶ προεξεχούσης θέσεως, ὅτι ἀρχικῶς ἐχρησίμευον καὶ πρὸς φρούρησιν τῶν μερῶν τούτων κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπερχομένων κακοποιῶν στοιχείων, εἰς ἃ δὲν εἶνε δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις πόσον ἦσαν ἐκτεθειμένοι αἱ νῆσοι εἰς πάντα κίνδυνον, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀπὸ παναρχαίων χρόνων ἐπιτιθεμένων πειρατῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς προστασίαν τῶν πέριξ πασιφανεστάτων συνοικισμῶν. Διότι ἐγγὺς τῶν πλείστων τούτων ἐν Σίφνῳ παρατηροῦνται, ὡς εἶπον, πανταχοῦ ἵχνη μικρῶν συνοικισμῶν, ὡς ἐδείχθη τοῦτο καὶ εἰς ἄλλας νήσους καὶ εἰς τὴν Μύκον καὶ τὴν Αἴγιναν, τῶν κατοίκων ὄντων κατὰ κόμας πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος συνωκισμένων, ὅπως ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης περὶ τῶν παλαιότερων χρόνων, καὶ ὡς λείψανα οἰκημάτων δεικνύουσι τοῦτο καὶ οἱ τάφοι καὶ ἄλλων κατασκευασμάτων ἵχνη ἀνευρισκόμενα. Ἐκεῖ κατέφευγον οἱ κατοικοῦντες τὴν ἔξω χώραν παλαιοὶ νησιῶται ἐν περιπτώσει οἰουδήποτε κινδύνου κατ' ἀνάγκην, ἀφ' οὗ κατὰ Πλούταρχον (Πομπ. 24) καὶ οἱ πειραταὶ αὐτοὶ εἶχον τοιαῦτα ὁχυρωματικὰ ἔργα: «ἦν δὲ καὶ ναύσταθμα πολλαχόθι πειρατικά καὶ φρουκτώρια τετελεισμένα». Ἐπὶ τῆς Σίφνου ὑπῆρχεν εἰς περισσότερος λόγος νὰ ὑπάρχωσιν ἤδη ἀπὸ παλαιότερων χρόνων τοιαῦτα προφυλακτικὰ κατασκευάσματα, οἷα οἱ πύργοι. Εἶνε γνωστὸν δηλ. ἐκ τοῦ Ἡροδότου, ἡδὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σαμίου Πολυκράτους ὅτι «Τὰ Σιφνίων πρήγματα ἤκμαζε καὶ νησιωτέων μάλιστα ἐπλούτεον, ἅτε ἐόντων αὐτοῖσι ἐν τῇ νήσῳ χρυσέων καὶ ἀργυρέων μετάλλων· οὕτω ἀπὸ τῆς δεκάτης τῶν γινομένων αὐτόθι χρημάτων θησαυρὸς ἐν Δελφοῖς ἀνακέεται ὁμοῖα τοῖσι πλουσιωτάτοις» (Ἡρ. Γ'. 57), τὸ ὅποion θησαυροφυλάκιον

ἀνευρέθη ἤδη παρὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Δελφοῖς. Ἦτο λοιπὸν καὶ πολὺ φυσικὸν καὶ πολὺ λογικὸν νὰ ἀσφαλισθῶσιν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς νήσου κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς καὶ πρὸς ἄλλην κακοποιάν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν πρὸς ἑρπαγὴν τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν εἰσοδημάτων, τοῦ ἀπὸ τῶν μεταλλείων. Τὴν ἀσφάλειαν λοιπὸν ταύτην ἐπεδίωξαν διὰ τῆς κατασκευῆς ὀχυρωματικῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο κατὰ Θουκυδίδην (Α', 7 καὶ 8) αἱ παλαιότεραι πόλεις «διὰ τὴν ληστείαν ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον ὤκισθησαν»... «καὶ τινες καὶ τείχη περιεβάλλοντο ὡς πλουσιώτεροι ἐαυτῶν γιγνόμενοι», ὅπως οἱ Σίφνιοι. Ἐντεῦθεν ἂν οὐ τὸ ληστρικὸν καὶ πειρατικὸν ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς παναρχαίοις ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ καὶ πολλοὶ «προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις ἤρπαζον, καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου» (τοῦ πειρατικοῦ δηλ.) «φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον», εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀκροπόλεων μὲν πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ μείζονος ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ὀχυρωμάτων δὲ τῶν ἄλλων τῶν ἐγγὺς τῶν ἔξω συνοικισμῶν καὶ τῶν πύργων εἰς προστασίαν τῶν κατὰ κώμας οἰκούντων. Τούτου τεθέντος, ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπῆρχεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως τῶν κατασκευασμάτων τούτων ἀπὸ παλαιότερων χρόνων καὶ ὅτι πραγματικῶς ἰδρύθησαν τοιαῦτα καὶ ὑπῆρχον τοιαῦτα, δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιμείνω εἰς τὰ πασιφανῆ πλέον διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς μέχρι τοῦ πειρατικοῦ πολέμου καὶ τῶν χρόνων τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Κλαύδιος κατεσκεύασε, κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον, ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ Τιδέρεως τοιοῦτον φρουρωρίας πύργον, ὅτι ὁ Τιδέριος ἀπὸ βραχέως ὑψώματος τῆς Καπρίας νήσου ἔδλεπε τὰ σημεῖα τὰ συγκεντρούμενα ἀπανταχόθεν ἀπὸ ὅλου τοῦ κράτους, εἶνε γνωστὸν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν μνημείων καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ῥωμαϊκῶν εἰκονίζονται καὶ κυλινδρικοὶ καὶ τετραγωνικοὶ τοιοῦτοι, ὅπως ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ ὁ Ἑλλήν ἀρχιτέ-

κτων Ἀπολλόδωρος ἔχει εἰκονίσῃ τετραγωνικὸν τοιοῦτον μετὰ φρυκτωρίας ἄνω.

Δὲν ἀναφέρω ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς πύργους τοὺς πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν λιμένων, καίτοι καὶ ταῦτα δύνανται νὰ συνδεθῶσι πρὸς τὴν ἄλλην σειρὰν τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἢ τῶν νήσων τοιούτων. Περὶ τούτων λέγει ὁ Ἡρωδιανὸς (42, 15), ὅτι «νύκτωρ τὰς ναῦς εἰς ἀσφαλεῖς διαγωγὰς χειραγωγεῖ, φάρους δὲ αὐτὰ οἱ παλαιοὶ καλοῦσι». Τὰ κατασκευάσματα ταῦτα εἶνε γνωστὰ ἤδη ἀπὸ τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς, ὡς τερματισμὸς τῶν τειχῶν κατὰ τὰ στόμια τῶν λιμένων καὶ τῆς Ζέας καὶ τῆς Μουνιχίας καὶ τοῦ μεγάλου λιμένος καὶ κυλινδρικοὶ καὶ τετραγωνικοὶ χρησιμεύοντα καὶ πρὸς φρουρήσιν, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατὰ τείχη τοῦ περιδόλου πύργοι καὶ πρὸς φρυκτωρίαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ περίξ τοῦ περιδόλου πύργοι τῶν τειχῶν εἰς τὸ αὐτὸ πλέγμα καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἔχουσιν ἰδρυθῆ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς τε φρουρήσεως καὶ τῆς μεταδόσεως εἰδήσεων καθ' ἅπασαν τὴν ἑκτασιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ τείχους καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεὶ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τειχῶν. Οὗτοι ἦσαν τετραγωνικοὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ κυλινδρικοί, ὅπως οἱ δύο ἐπὶ τῆς Ἡετιωνείας καὶ ἀλλαχοῦ ἢ καὶ κυλινδρικοὶ ἐπὶ βάσεων τετραγωνικῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, ὡς οἱ πρὸς Β. τοῦ Πειραιῶς δύο τοιοῦτοι. Τῶν πύργων τούτων διαφέρουσιν οἱ πρὸ τῶν εἰσόδων τῶν λιμένων ἰδρυόμενοι πρὸς ὑποδοχὴν φρυκτωριῶν, φαίνεται δὲ ὅτι ὁμοιάζουσι τὸ σχῆμα πρὸς τοὺς πύργους τοὺς παλαιότερους· τοῦτο τοῦλάχιστον καταφαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡρωδιανοῦ ὁ ὁποῖος εἰκονίζων τὸν πύργον τὸν ξύλινον τὸν ἰδρυόμενον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως ἐν Ῥώμῃ εἰς πρόθεσιν τοῦ ὁμοιώματος τῶν ἀρχόντων κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτῶν, πρῶτον μὲν σημειοῖ, ὅτι εἶχε καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὀροφάς, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ εἰς τοὺς νησιωτικοὺς πύργους, ἔπειτα προσθέτει, ὅτι τὸ ὑπερκείμενον διαμέρισμα τοῦ ὑποκειμένου μεῖον καὶ εἰς τελευταῖον βραχύτατον περαιουῖται, ὅπως ὁ πύργος τοῦ Ἀγ. Πέτρου π. χ. ἢ ἄλλος, σωζόμενος ὡς ἐκεῖνος, ἐπάγεται δὲ

«Ἀπεικάσαι τις ἂν τὸ σχῆμα τοῦ κατασκευάσματος φρυκτωρ-
ρίοις τοῖς λιμέσιν ἐπικειμένοις».

Φρονῶ, ὅτι ἀπεδείχθη σαφῶς τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν πρῶ-
την χρησιμότητα τῶν τοιούτων κτιρίων. Ἐκ τῆς πρώτης ταύ-
της χρήσεως τῶν πύργων παρουσιάζεται ἐτέρα συναφής
ταύτη καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης κατ' ἀνάγκην, δύναται τις εἰπεῖν,
προελθοῦσα, δημιουργηθεῖσα δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχείας
ἐπικοινωνίας τῶν διαφόρων ἀπεχόντων ἀλλήλων σημείων τῶν
κατὰ κώμας οἰκούντων, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς
ἀνάγκης. Οἱ συνοικισμοὶ ἡσθάνθησαν ταχέως τὴν ἀνάγκην τῆς
ἐπικοινωνίας διὰ σημμάτων μακρόθεν, τοῦτο δὲ καθίστατο αἰ-
σθητότερον προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἀνά-
πτυξιν πασῶν τῶν σχέσεων, καὶ καθ' ὅσον προήγετο ὁ πολιτι-
σμός, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεβάλλετο ἡ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου τῆς
ἐπικοινωνίας καὶ ἐπὶ τῆς νήσου καὶ πέραν ταύτης πρὸς τὰς
ἄλλας νήσους ἢ καὶ τὰ μέρη, ἐνθα ἡ αὐτὴ ὑποχρέωσις πα-
ρουσιάζετο.

Ἡ θέσις τῶν πύργων ἐπὶ τῆς Σίφνου εἶνε τοιαύτη, ὥστε
ἀμέσως, ἐὰν στραφῇ τις πρὸς αὐτὴν καὶ μόνην πεῖθεται, ὅτι
διὰ τῶν σημείων τούτων καὶ μόνων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐδασίσθη ἡ
πρώτη συστηματοποίησις τῆς μακρόθεν ἐπικοινωνίας. Ὀλόκλη-
ρος ἄλυσις σχηματίζεται ἀπὸ τοῦ Β. καὶ ΒΔ. πρὸς τὸ Ν. καὶ
Ν'Α. καὶ ΝΔ. Ἰτάμενός τις ἐπὶ τινος τούτων ἔχει ἀντικρὺ εἰς
μακροτάτην ἀπόστασιν πρὸς Β. ἕτερον καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον
μέρος εἰς ἀνάλογον ἀπόστασιν τὸν ἀντίστοιχον ἢ συστάς δὲ
αὕτη τῶν κτιρίων τούτων περιστρέφεται περὶ τρία σημεία, ὡς
περὶ κέντρα ἐνεργείας, τὰς τρεῖς ἀκροπόλεις τῆς νήσου καὶ
τέταρτον τὸ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, πρὸς ὃ ἀπέβλεπον πάλιν αἱ
τρεῖς ἀκροπόλεις. Ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἀρχικῶς ἐγίνετο διὰ
τοῦ πυρός, τῶν πυρσῶν ἢ φρυκτῶν καὶ τῆς φρυκτωρίας.

Γνωρίζομεν τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων χρῆσιν τοῦ
πυρός πρὸς συνεννόησιν ἀπὸ διαφόρων ἀποστάσεων. Ἡδὲ ὁ
Ὅμηρος (Ἰλ. Σ. 211) παρέχει μαρτυρίαν περὶ τούτου, ἀναφέ-

ρων τοὺς ἐπιτρίμους, τοὺς ἀλληλοδιαδόχους δηλ. πυρσοὺς, ὧν

« . . . . . ὑπόσε αὐγὴ

« γίγνεται αἰσσοῦσα περικτιόνεσιν ιδέσθαι

« εἶκεν πως σὺν νηυσὶν ἀρχῆς ἀρκτῆρες ἔκωνται ».

Τοῦ Ὀμήρου τὴν πληροφορίαν συμπληροῖ μακρὰ ἢ σειρὰ τῶν συγγραφέων. Ὁ Ἡρόδοτος (Ζ' 182) ἀναφέρει ἐπὶ τῶν Περσικῶν τὴν ἀπὸ τῆς Σκιάθου πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον μετάδοσιν εἰδήσεων διὰ τοῦ πυρός, ὁ αὐτὸς (Θ' 3) σημειοῖ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τοῦ Μαρδονίου νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας καὶ εἰδοποίησιν πυρσοῖσι διὰ νήσων τὸν Μ. Βασιλέα, ὅτι κατάρθωσε τοῦτο. Ὁ Θουκυδίδης (Β', 94) ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος « ἐς τὰς Ἀθήνας φρυκτοὶ ἤγοντο πολέμιοι », ὁ αὐτὸς (Γ', 22) διὰ τὰς Πλαταιὰς λέγει, ὅτι ταῦτά συνέβαινον μεταξὺ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν Θηβῶν. Ὁ Ἀριστοφάνης (Ὀρν. 1161) ῥητῶς γράφει « Φυλακαὶ καθεστήκασιν καὶ φρυκτωρίαι ἐν τοῖσι πύργοις » καὶ ὁ Εὐριπίδης σημειοῖ (ἐν Ῥήσφ 55 καὶ 77 καὶ Φοιν.) τὴν ἐννυχον φρυκτωρίαν καὶ τοὺς πυρσοὺς καὶ ὁ Ξενοφῶν (Ἀν. Δ', 1, 11) ὅτι καὶ οἱ Καρδοῦχοι οὕτω συνεννοοῦντο καὶ ὁ Πλούταρχος (Πομπ. 24). Τοῦ δ' Ἀριστοτέλους (Γ' 367) ἡ φράσις εἶνε ἐξόχως παραστατικὴ τοῦ πράγματος: « καὶ σκοποὶ καὶ ἀγγελιαφόροι, φρυκτωριῶν κατὰ διαδοχὴν πυρσευουσῶν ἀλλήλαις ἐκ περάτων γῆς μέχρι Σούσων καὶ Ἐκβατάνων, ὥστε τὸν βασιλέα γινώσκειν αὐθημερὸν πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καίνουργούμενα ». Τοῦτο ἐνθυμίζει σαφῶς τὴν διαδοχικὴν τῶν πύργων θέσιν ἐν τῇ διαδοχικῇ πυρσεύσει. Καὶ ὁ Πausanias (Β'. 25,4) ἀναφέρων τὴν διάσωσιν τοῦ Λυγκέως, μόνου τῶν 50 ἀδελφῶν, προσθέτει ὅτι αὕτη ἐγένετο γνωστὴ ὑπὸ τοῦ ἰδίου διὰ πυρσοῦ εἰς τὴν Ὑπερμήστραν, ἣτις καὶ αὕτη ἀνῆψεν ἕτερον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ἄργεῖοι πυρσῶν ἑορτὴν ἤγον. Ἀκόμη ἀναφέρεται παράδοσις, καθ' ἣν Σιδωνίος τις παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὑπέβαλεν εἰς αὐτόν, ὅτε ἦτο ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τρόπον καθ' ὃν ἐντὸς πέντε ἡμερῶν θὰ εἶχεν εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ πασῶν τῶν ἀρχαίων εἰδήσεων ὑπερέχει ἡ ποιητικωτάτη μὲν, ἀλλ' ἐπὶ βάσεων πραγματικῶν ἐρειδομένη ὑπέρλαμπρος ἀφήγησις (Αἰσχ. Ἀγ. 282), ἡ κατὰ πόδας καὶ γραφικώτατα καὶ γεωγραφικώτατα εἰκονίζουσα τὴν μέχρι Μυκηνῶν μετάδοσιν ἀπὸ τῆς Ἰδῆς τῆς εἰδήσεως τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας. Ἐκεῖ δὲ φύλαξ ἐπὶ τινος τῶν πύργων τῶν Μυκηνῶν προσδλέπων πρὸς τὸ Ἀραχναῖον, μετὰ μακρὰς ἀγρυπνίας, πόσῃν χαρὰν αἰσθάνεται, ὅτε κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ἡ συνθηματικὴ διὰ τοῦ ἀγγέλλοντος φρυκτοῦ! Καὶ μετὰ τοῦτον ἡ Κλυταιμῆστρα διαγράφει τὰς λεπτομερείας τῆς ἀναγγελίας διὰ τῶν:

«Ἡφαιστος Ἰδῆς λαμπρὸν ἐκπέμπων

σέλας, φρυκτὸς δὲ φρυκτὸν δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρὸς

[ἔπεμπεν],

εἰκονίζουσα οὕτω τὴν διαδοχικὴν ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον μετάδοσιν τῆς εἰδήσεως καὶ συνεχίζουσα προσθέτει εἰς ὠραίαις εἰκόνας πῶς ἀπὸ τῆς Ἰδῆς ἐφθασεν ἡ εἶδησις ὑπὲρ τὸν Ἑλλησποντον, ἔνθα ἡ Ἡρὸν εἶχε τὸν πύργον αὐτῆς, εἰς τὸ Ἐρμαῖον λέπας τῆς Αἴμνου, ἐκεῖθεν εἰς τὸ Ζηνὸς αἶπος τοῦ Ἀθῶ, ἀπὸ τούτου εἰς Μακίστου σκοπὰς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας, ἐντεῦθεν εἰς τοὺς φύλακας τοῦ Μεσσαπίου τῆς Βοιωτίας, ὁπόθεν φθάνει τὸ πομπὸν πῦρ εἰς τὸν Κιθαιρῶνα. Ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος ἰὸ φάος ἰὸ τηλέπομπον ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Αἰγυπλάγκτιος τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς Γοργώπιδος λίμνης, καὶ ὁ μέγας πῶγων φλογὸς ὑπερδάλλει τὸν κάτοπτον πρῶνα τοῦ Σαρωνικοῦ, κατὰ τὴν Σπιραίαν ἄκραν ἴσως, καὶ κατακλήγει εἰς τὸ Ἀραχναῖον τῆς Ἀργολίδος καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὰς Μυκήνας. Τελειώνει δὲ ἡ Κλυταιμῆστρα διὰ τῆς ὠραίαις εἰκόνας τῆς διαδοχῆς τῶν πυρσῶν:

«Τοισίδε τοί μοι λαμπαδηφόρων νόμοι,

ἄλλος παρ' ἄλλου διαδοχῇ πληρούμενοι».

Καὶ παρὰ τὴν παλαιότητα ταύτην τοῦ Αἰσχύλου μαρτυρίαν ἔρχεται διὰ τῆς σειρᾶς τῶν λοιπῶν, οὓς ἀνωτέρω ἐσημείωσα, ἡ τοῦ Μεγαλοπολίτου ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφηγούμενος, ὅτι Φίλιππος ὁ δεῦτερος τῆς Μακεδονίας συνεκέντρωσε τὸν στρα-

τὸν εἰς Σκότουςσαν καὶ Δημητριάδα, ἐνθα ἀνέμενε τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀττάλου καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν Αἰτωλῶν προστίθουσιν: «Ἴνα δὲ μηδὲν αὐτὸν λαμβάνῃ τῶν πραττομένων διεπέμψατο πρὸς Πεπαρηθίους» (τοὺς Σκοπελίτας ἴσως ἢ τοὺς κατοίκους τῆς νησίδος Πιπέρι) «καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Φωκίδος, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας καὶ παρήγγειλε διασφαεῖν αὐτῷ πάντα τὰ γιγνόμενα διὰ τῶν πυρσῶν ἐπὶ τὸ Τίσαιον. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῆς Θετταλίας ὄρος εὐφυῶς κείμενον πρὸς τὰς τῶν προειρημένων τόπων περιφάσεις». Λαμβάνων δ' ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἐν πέντε ὅλοις μακροῖς κεφαλαίοις περιγράφει πλήρες, πληρέστατον σύστημα τῆς ἐξ ἀποστάσεως διαδοχικῆς συνεννοήσεως κατ' ἐξοχὴν προσιδιάζον εἰς τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις.

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων πασῶν καταφαίνεται σαφῶς ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποιοῦσας ὠρισμένων σημείων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Οἱ φρουροί, οἱ ἀγγελιαφόροι φρυκτωριῶν, οἱ ἐποπτῆρες, οἱ πυρσεύοντες, εἶχον ἀνάγκην κατοικίας. Ἐπειτα εἶχον τὰ κατάλληλα πρὸς τοῦτο σκεύη καὶ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ προφυλάξωσιν ἐν καταλλήλῳ χώρῳ. Καὶ ἐὰν ἐν τῇ πρωτογόνῳ καταστάσει ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος ἐπυρσεύοντο, προϊόντος τοῦ χρόνου ἔπρεπε νὰ ἔχωσι μόνιμον ἐγκατάστασιν, κατὰ πολὺ περισσότερον λόγον, καθ' ὅσον πλὴν τῶν φρυκτῶν καὶ μηχανήματα ἐφευρέθησαν καὶ ὀπτικὰ κατασκευάσματα, ἔχοντα ἀνάγκην ὑψηλῶν κτιρίων πρὸς τοποθέτησιν. Εἶνε γνωστὰ αἱ δι' Αἰνείου τοῦ τακτικοῦ πρόοδοι, τοῦ εὐρόντος τὰ κεραμαῖα ἀγγεῖα καὶ ἡ τελειοποίησις διὰ Κλεοξένου καὶ Δημοκλείτου καὶ αὐτοῦ τοῦ Πολυβίου. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ἰδρύσεως ἰδίων κτιρίων καὶ ταῦτα ἦσαν οἱ πύργοι, περὶ ὧν ὑπόκειται ἡμῖν ὁ λόγος σήμερον. Οὕτως ἐγίνετο ἡ διαδοχὴ τοῦ πυρός, οὕτως ἔπεμπεν ὁ φρυκτὸς τὸν φρυκτόν, κατὰ τὸν Αἰσχύλον. Εἶνε λοιπὸν καταφανέστατος ὁ σκοπὸς τῆς σειρᾶς ταύτης τῆς συνεχοῦς διὰ τῆς νήσου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης στερεᾶς πρὸς τὰς νήσους. Μετεδίδοντο εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς σημείου εἰς τὸ ἕτερον, ἤρχοντο εἰς συνεννοήσεις περὶ ἐπικειμένου κοινοῦ κινδύνου, περὶ αἰτήσεως βοηθείας, περὶ ἐπι-

δρομῆς πειρατῶν ἢ πολεμίων γενικῶς διὰ τῆς ἀστραπιαίας τοῦ φωτός ταχύτητος. Οἱ πύργοι οὗτοι τοιοῦτοτρόπως κατέστησαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς συγκοινωνίας τῆς τηλεγραφικῆς καὶ τηλεφωνικῆς, τῆς λαδούσης τὴν ὥθησιν καὶ ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ στρατιωτικῆς ἐργασίας, εἶνε τὸ πρῶτον ἀτελὲς σημεῖον τῆς ἐξελίξεως μιᾶς τῶν κυριωτάτων προόδων τοῦ νεωτάτου πολιτισμοῦ.

Οὕτως ἀπὸ τῶν ἀτελεστέρων καὶ συνθετωτέρων μέσων ἔφθασεν ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν ἀπλότητα, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς προόδου, κατὰ τὸν γράψαντα περὶ τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας ἀντιστράτηγον Δούσμανην, καθ' ὃν τὰ σημερινὰ ὀπτικά τηλεγραφικὰ μηχανήματα ἠδύναντο νὰ εἶνε γνωστὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς, διότι πάντα τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὰ ἦσαν γνωστὰ εἰς ἐκείνους καὶ ἠδύναντο νὰ εἶνε ἐν χρήσει οὐ μόνον διὰ τοὺς στρατοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ λοιπὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας.

Αὕτη εἶνε ἡ θέσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐπὶ τῶν νήσων, ταῦτα τὰ κατασκευάσματα, οἱ χρόνοι αὐτῶν, ἡ χρησιμότης καὶ ὁ σκοπός. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ γενομένη ἔρευνα εἶνε μικρὰ σχετικῶς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Ἀνάγκη ὅμως πᾶσα πρὸς τοῖς ἄλλοις νησιωτικοῖς ἀρχαιολογικοῖς ζητήμασι, τοῖς οὕτως ἡμελημένοις δυστυχῶς διὰ τὰς νήσους μας, νὰ ἐρευνηθῇ εὐρύτερον τὸ πρᾶγμα, ἐπεκτεινομένης τῆς μελέτης ἐπὶ πάντων τῶν σχετικῶν πρὸς ταῦτα κτιρίων, ἵνα ἐξ ἀντιπαράβολῆς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς καταρτισθῇ ἡ πλήρης ἐργασία τοῦ μεγάλου τούτου δικτύου τῆς πρὸς πάντα τὰ σημεῖα ἐξελίξεως καὶ ἐπικοινωνίας τοῦ νησιωτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ νησιωτικοῦ βίου.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

*Επιστολή ευχαριστήριος τοῦ ἐν Βερολίνῳ Καθηγητοῦ κ.
Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff.
Πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν.*

U. von Wilamowitz-Moellendorff.

*Westend—Berlin
Eichenallee 12.
16 VIII 20.*

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ἐξόχως μ' ἐτίμησεν δωρήσασα καὶ τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1914 καὶ τοὺς τόμους τῆς Ἐφημερίδος 1916, 1917, 1918, τεῦχος α' β' γ'. ἐγὼ δὲ οὐ μόνον ὑπὲρ ἑμαυτοῦ χάριν ἄγω, ἀλλ' ὑπὲρ ὅλης τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. θαυμασμοῦ γὰρ ἄξιον, τῆς οἰκουμένης σεισμῷ τινι καὶ πυρκαϊῇ σχεδὸν ἀπολλυμένης ὑμᾶς οὐδέποτε τῶν ἔργων καὶ σπουδῶν πεπαῦσθαι. ἡ δὲ τύχη δικαίως οὐκ ἀποστατεῖ· φιλέλλην δ' ὢν ἐγὼ μάλιστα χαίρω, διότι ἡ νέα Ἑλλάς ἐφ' ὅσον προβαίνει τὴν ἐκ πατέρων Ἑλληνικὴν χώραν ἐλευθεροῦσα, εὐθέως καὶ τῶν ὑπὸ γῆς ἀποκειμένων μνημείων κήδεται, ἡ δὲ μήτηρ Γῆ τὴν τοιαύτην φιλοπονίαν θησαυροῖς ἀμείβεται ἀπροσδοκήτοις, οἳ οἱ ἤδη ἐκ Νικοπόλεως εἰς φῶς ἀνήλθον, ἄλλα τε παρ' ὑμῖν ἑτοιμα εἶναι ἐλπίζω.

Μόνον οὐχὶ πεντήκοντα ἔτη ἐστίν, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον Ἀθῆναζε ἤλθον, ζηλωτῆς ἐκ παιδὸς γενόμενος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. ἐπάτησα τότε τὸ ἔδαφος ὑφ' ᾧ ἐκρύπτοντο Μυκῆναι, Ὀλυμπία, Δελφοί, τὸ ἐπ' Ἐπιδάυρῳ Ἱερόν. ἀνέστη ταῦτα τὰ κάλλη. ἀλλ' οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα τοσαύτην ἐποίησατο ἐπίδοσιν. ποία γὰρ ἦν τότε τοῦ Πειραιῶς, ποία τοῦ Ἄστεως ἡ πρόσοψις; ἡ δὲ Σπάρτη, ἡ Ὀλυμπία σχεδὸν ἐδόκουν ἀπρόσιτοι εἶναι. νῦν δὲ ὑπὲρ τὰ Ἀμερικανικὰ προὔκοι πάντα καὶ τάχει καὶ λαμπρότητι. ἐμοὶ μὲν οὖν ἰδεῖν τὴν ἱερὰν καὶ φιλότατην Ἑλλάδα ἢ Μοῖρα οὐ συγχωρήσει· ἡ δὲ ψυχὴ περὶ πάντα τὰ ἱερὰ περινοστεῖ, οὐδὲ μαραίνεται ποτε ὁ πόθος.

Τοιγαροῦν γέγηθα τῷ δώρῳ χάριν ἄγω τοῖς δωρήσασιν συναδέλφοις οὐδὲ μήποτε παύσομαι τῇ τ' ἀρχαίᾳ τῇ τε νέᾳ Ἑλλάδι τὴν πίστιν διατηρῶν.

Ulrich von Wilamowitz Moellendorff.

Κ Α Τ Α Σ Τ Α Σ Ι Σ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
κατὰ τὸ ἔτος 1920

Α'.

Ἐκδοθέντα

«Τὸ Σούνιον» ὑπὸ Β. Στάη εἰς πεντακόσια πενήκοντα ἀντίτυπα

Β'.

Πωληθέντα

- 1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
Εἰς τόμος τοῦ ἔτους 1895, εἰς τόμος τοῦ ἔτους 1913, ὀκτὼ τόμοι τοῦ ἔτους 1914, ἑννέα τόμοι τοῦ ἔτους 1915, ἑννέα τόμοι τοῦ ἔτους 1916 δέκα τόμοι τοῦ ἔτους 1917 καὶ ὀκτὼ ἀντίτυπα τοῦ τεύχους α-β-γ τοῦ ἔτους 1918.
- 2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
Ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1884-1886 ἀνὰ ἓν τεῦχος τοῦ ἔτους 1912 πέντε τεύχη τοῦ ἔτους 1913, ἑπτὰ τεύχη τοῦ ἔτους 1914 καὶ ὀκτὼ τεύχη τοῦ ἔτους 1915.
- 3) «Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων» ὑπὸ Γ. Παπαδασιλείου.
Ἀντίτυπον ἓν.

Γ'.

Διανεμηθέντα

- 1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
Ἀνὰ εἰς τόμος τῶν ἐτῶν 1883-1914 δύο τόμοι τοῦ ἔτους 1915 τριάκοντα ὀκτὼ τόμοι τοῦ ἔτους 1916 τριάκοντα ἑπτὰ τόμοι τοῦ ἔτους 1917, ἓν ἀντίτυπον τοῦ τεύχους α-β-γ τοῦ ἔτους, 1918.
- 2) Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου, συνταχθὲν ὑπὸ Αλεξ. Λαμπροπούλου. Τόμος πρῶτος περιλαμβάνων τὰ ἔτη 1883-1887. Ἐν Ἀθήναις 1902. Ἀντίτυπον ἓν.
- 3) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
Ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1883-1885 δύο τεύχη τοῦ ἔτους 1886, ἀνὰ ἓν

τεῦχος τῶν ἐτῶν 1887-1903 ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1906-1909, ἀνὰ δύο τεύχη τῶν ἐτῶν 1910-1913 πεντήκοντα καὶ ἓν τεύχη τοῦ ἔτους 1914 καὶ τρία τεύχη τοῦ ἔτους 1915.

- 4) Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900· ὑπὸ Π. Καβάδια. Ἐν Ἀθήναις 1902. Ἀντίτυπον ἓν.
- 5) Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐκδιδομένου ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τόμος πρῶτος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. Τεῦχος πρῶτον. Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπὸ H. G. Lolling. Ἐν Ἀθήναις 1899. Ἀντίτυπα δύο.
- 6) Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν ὑπὸ Π. Καβάδια. Ἀθήνησι 1900. Ἀντίτυπα ἑνδεκά.
- 7) Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie, 1re Session. Athènes 1905. Ἀντίτυπον ἓν.
- 8) Μνημεῖα τῆς Ελλάδος. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἀντίτυπα τρία.
- 9) Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ 1885 - 1890· ὑπὸ Π. Καβάδια καὶ Γ. Καβεράου. Ἐν Ἀθήναις 1907. Ἀντίτυπα δύο.
- 10) Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου· ὑπὸ Χ. Τσουντα. Ἐν Ἀθήναις 1908. Ἀντίτυπα τρία.
- 11) Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων· ὑπὸ Γ. Παπαδαίου. Ἐν Ἀθήναις 1910. Ἀντίτυπα τρία.
- 12) Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· ὑπὸ Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐν Ἀθήναις 1915. Ἀντίτυπα ἑξ.
- 13) Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα· ὑπὸ Γεωργ. Κ. Γαρδίκου. Ἐν Ἀθήναις 1915. Ἀντίτυπον ἓν.
- 14) Δελφῶν Τοπογραφία· ὑπὸ Ἀντωνίου Κεραμοπούλου. Ἐν Ἀθήναις 1912. 1917. Ἀντίτυπα δύο.
- 15) Τὸ Σούνιον ὑπὸ Β. Στάη. Ἐν Ἀθήναις 1920. Ἀντίτυπα ἐξήκοντα ὀκτώ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίς

- Υ Στήλη εὐεργετῶν.
 ε Διοικητικὸν Συμβούλιον ἀπὸ Δεκεμβρίου 1920.
 F Διοικητικὸν Συμβούλιον μέχρι τέλους Νοεμβρίου 1920.
 ζ—ιθ Ἐπιτίμιοι ἑταῖροι.
 ιγ—ιη Τακτικοὶ ἑταῖροι.
 ιθ—κα Γενικὸς ἰσολογισμὸς τοῦ 1920.
 κγ—κF Ἐκθεσίς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας.
 κζ—κθ Συνελεύσεις τῶν ἑταίρων κατὰ τὸ 1920.

1— 13 Ἐκθεσίς τῶν πεπραγμένων τοῦ 1920.

15 Ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ διατριβῶν.

17— 28 Ἀρβανιτοπούλλου ἀνασκαφαὶ καὶ ἐρευνᾶν ἐν Ἀργολίδι καὶ Θεσσαλίᾳ.

17—18 Φορωνικὸν ἄστυ. Ἐφύρας ἄρχων. Πτυκτὸς πίναξ δι-
 σωσίς θησαυροῦ Τίρυνθος.

18—21 Ἀνίδρυσις στηλῶν Μουσείου Βόλου.

21—25 Ἐπιγραφικὰ μαρτύρια ἱεροῦ Πασικράτας· ἱερὸν Ἐν-
 νοδίας. Χρονολογία νεκροταφείου.

26—28 Ὡδεῖον Λαρίσης. Πολυάνδριον Πιερίων παρὰ Καρ-
 δίτσαν. Νομισματικὸς θησαυρὸς. Ἱερὸν Ἀπόλ-
 λωνος Πιεριώτου παρὰ Ἡράκλειαν.

27— 79 Γαρδίκια δῆμοι Ἀττικῆς.

29—35 Κορωπί—Σφηττός.

35—38 Κίτσι—Κίκυννα—Λαμπτραί.

38—43 Βάρη Ἀναγυροῦς.

43—47 Ἀμαρούσιον—Ἀθμόνον.

48—52 Φλύα—Χαλάνδριον.

53—55 Γαργηττός—Γέρακας.

55—57 Ἀγ. Ἰωάννης ὁ κυνηγός—Ἀγ. Θέκλα—Σταυρός—
 Παλλήνη.

57—60 Σταυρός—Παλλήνη—Χαρδάτι.

60—64 Κουκουδάοναις—Μενίδι—Ἀγ. Σαράντα.

64—66 Ἀνω Λιόσια—Ναὸς Σωτήρος—Καματερόν.

66—71 Κρωπία—Δέρμα—Δέσις.

71—79 Ὑμηττός.

Σελίς

- 80—94 Πελεκίδου ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀμφιπόλει μετὰ τριῶν εἰκόνων καὶ γάρ-
του τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ δύο ἐπιγραφῶν.
80—85 Τοπογραφία Ἀμφιπόλεως.
85—87 Τάφος καὶ Χριστιανικὴ Βασιλική.
88—89 Δύο ἐπιγραφαί.
90—91 Κυδέλη καὶ Σειρήν.
91—92 Τεῖχος Ἀμφιπόλεως. Πρῶται πύλαι.
92—94 Ἀργίλος καὶ Κερδύλιον.
- 95—146 Παπανδρέου ἔρευναι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων μετὰ δύο τοπο-
γραφικῶν πινάκων.
96—99 Κλείτωρ, Κλειτορία.
99—101 Περιγραφή τοῦ ἐν Μαζείκοις νεκρικοῦ ἀναγλύφου.
102—104 Ὁ περιδολὸς τοῦ τεύχους τοῦ Κλείτορος.
104—106 Τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Κλείτορος.
106—108 Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Κλείτορος.
108—114 Τὰ ἐκτὸς τοῦ περιδόλου τῆς πόλεως.
114—120 Καρυαί—Καρυαῖτις.
120—126 Ἡ Πάος.
126—129 Ἡ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως πόλις τῆς Πάου καὶ τὰ
περὶ αὐτήν.
130—146 Ψωφίς—Ψωφιδία.
- 147—172 Δραγάτση οἱ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἰδιὰ τῆς Σίφνου πύργοι (μετὰ 10
εἰκόνων καὶ 3 σχημάτων).
147—151 Κατεύθυνσις καὶ χρόνος ἰδρύσεως πύργων.
152—155 Τόποι ἰδρύσεως καὶ κατασκευῆ.
155—159 Εὐρήματα.
159—161 Ἐπιγραφικὰ ἔχνη.
161—163 Ἀκριβὴς ὁρισμὸς ἰδρύσεως.
163—172 Σκοπὸς καὶ χρησιμότης τῶν πύργων. ὀνόματα αὐ-
τῶν ἐπὶ τῶν ἄλλων μερῶν καὶ τῆς Σίφνου. Τὰ
τετειχισμένα φρυκτώρια. Οἱ πυρσοί.
- 173 Εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητοῦ U. von Wilamowitz -
Moellendorff.
- 174—175 Κατάστασις τῶν δημοσιευμάτων τῆς ἐταιρείας κατὰ τὸ 1920.
- Σημείωσις. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι διατριβαὶ (Δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, Ἐρευναι ἐν
Καλαβρύτοις καὶ τὸ Περὶ τῶν πύργων τῶν νήσων) ἀνήκουσιν εἰς τὰ
πεπραγμένα τοῦ 1917.

Συνεπληρώθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν ΠΑΕ τοῦ 1920 τῇ 14 2 23

 ΠΑΡΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ.	156	στ.	28	δεξιὰ ἀντὶ ἀριστερά
»	»	»	»	χωρίζον » χωρίζων
»	162	»	29	ιδρύσεως » ιδρύσεως.
»	168	»	31	ἀπὶ » ἀπὸ
»	170	»	11	Ἰδης » Ἰδης
»	»	»	28	Τοιοῖδε » Τοιοῖδε
